

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

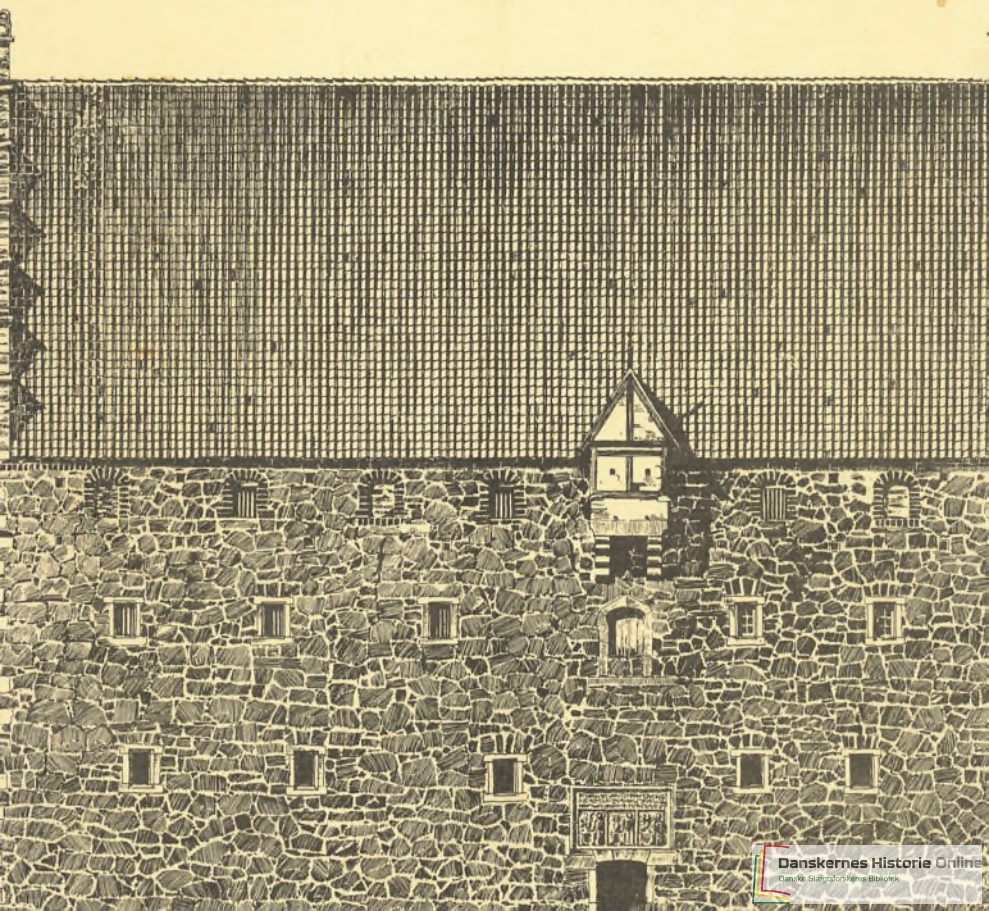
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

CURT WALLIN

JENS HOLGERSEN ULFSTAND OCH GLIMMINGEHUS

Curt Wallin

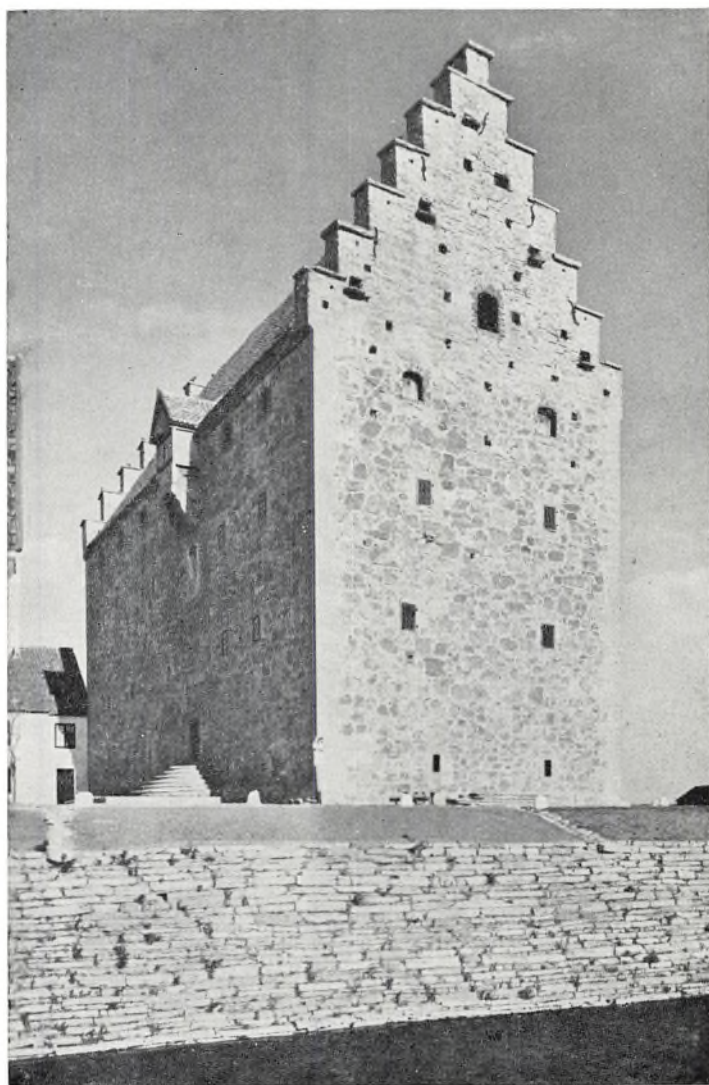
Jens Holgersen Ulfstand till Glimminge

Lensman – Sjökrigare – Borgbyggare

Bokförlaget Österleniana
Ullstorp

*Utgiven med anslag från
Juris doktor Ebbe Kocks stiftelse
Längmanska kulturfondens nämnd
och
Lundbekstiftelsen*

*Till
Vänner i
Danmark — Frändelandet*

FÖRORD

*"Og skjønt der ikkun i Historien findes faa Efterretninger
om denne velfortiente Mand . . ."*

Tycho de Hofman 1779.

Så skrev den berömda danske genealogen för jämt 200 år sedan. Hans omdöme har bevarat sin giltighet. Jens Holgersens borg har varit betydligt mera känd än borgbyggaren själv. Glimmingehus är ett av Skånes och det medeltida Danmarks mest namnkunniga profana minnesmärken, dess skapare ett mer eller mindre konturlöst namn. I verkligheten bildar dock Borg och Borgbyggare en oupplöslig enhet.

Under åren 1937—1945 var förf. komminister i Vallby. Kyrkan och herrgården hade sedan gammalt för det stora flertalet sockenbor betecknat centra för söndagens gudstjänstliv och vardagens slitsamma arbete. Helt naturligt kom prästen i nära kontakt med de många då ännu levande trotjänarna vid Glimmingehus. De hade otroligt mycket att berätta om "Jätten" på Glimmingehus men så gott som ingenting om Jens Holgersen Ulfstand. Sägner och andra folkliga traditioner upptecknades och publicerades i urval. Förhoppningen var att så småningom också kunna skriva borgbyggarens historia. Andra uppgifter kom emellan. Men alla urkundsnotiser, som påträffades om honom i samband med andra studier, noterades. Under de senaste åren har en målmedveten arkivundersökning gjorts. De vitt spridda notiserna har slutgiltigt samlats och sammanställts. Och nu — mer än 40 år efter den dåtida "främlingens" första möte med Glimmingehus — har biografien blivit färdigställd. På grund av ämnets natur har den kommit att behandla både Byggherren och Borgen.

Många av de här registrerade och i utredningen använda urkunderna har hämtats från hansestädernas arkiv. Texterna är skrivna på medellågtyska (s. k. "platt-tyska" i senmedeltida dräkt) med ofta svårtolkade uttryck och satsbildningar. Därför blev det nödvändigt att anlita språkforskarens hjälp. För diskussion om arkitektoniska, genealogiska och historiska problem söktes kontakt med sakkunniga på dessa områden. Det är därför för förf. en kär plikt att här harangera och tacka följande forskarkamrater: professorerna Birger Bergh, Bertil Ejder och Carl-Edvard Normann, docenten Wilhelm Schlaug, universitetslektorn fil. dr Tore Nyberg, arkivarierna fil. dr Göran Hallberg och teol. dr Jan Liedgren, museiintendenterna fil. licentiaterna Thorsten Andersson och Gustaf Åberg, landsantikvarien Carl-Filip Mannerstråle, bibliotekarierna dr phil. Tue Gad och fil. dr Sven Sjöberg samt fil. dr Allan Mohlin. Professor Karl Erik Bergsten

har utarbetat kartorna, som renritats av Elisiv Herbertson. Fil. kand. Peter Burman har avtecknat den unika skeppsristningen i borgen, medan fil. kand. Nils-Gustaf Wallin svarar för omslagets layout. I dessa fall må verket prisa sin mästare. Med tacksamhet noteras också den hjälp, som erhållits genom fruarna Margareta Bergils, Clara Persson, Margareta Wallin och Elisabeth Wärsjö samt fil. dr Ivar Johansson och herr Sten Heile. En tacksamhetens tanke går även till de i bildförteckningen redovisade förlag och enskilda, som generöst ställt foton och klichéer till förfogande.

Men boken hade aldrig kunnat utges, om icke bidrag till tryckningen erhållits. Ett värdsamt tack framföres därför till Bestyrelsen för Juris doktor Ebbe Kocks stiftelse, Nämnden för Längmanska kulturfonden och Bestyrelsen för Lundbekfonden.

Jens Holgersen var dansk till börd och sinne. Han skapade sig ett hedersrum i danska flottans ärorika historia. Hans borgbygge, Glimminge fasta stenhus, är ett lika förnämligt minne av som en säker garanti för intim gemenskap mellan Skåne och Danmark. Tack vare danska flottans insats mot Ystad 1676 räddades borgen från redan påbörjad demolering. Danska forskare har verksamt bidragit till att lösa de arkitektoniska och konsthistoriska problemen kring byggnadsmonumentet. På Det kongelige bibliotek i Köbenhavn förvaras den äldsta ännu bevarade antikvarisk-topografiska beskrivningen av Glimmingehus och i Dronningens Haandbibliotek de äldsta teckningarna av de märkligaste byggnadsdetaljerna. Arkitekterna Holm, Koch och Storck publicerade redan 1896 de första uppmätningssritningarna (exteriörer och interiörer) enligt moderna principer. Danska turister utgör ett betydande inslag i turistströmmen till Glimmingehus. Eftersom borgen är ett betydelsefullt element i danskt bildningsarbete, finner studiegrupperna ofta vägen dit för självsyn och specialstudier. Det är också signifikativt, att den danska Lundbekfonden tagit det största ekonomiska ansvaret för bokens utgivning.

Oberoende av riksgränser och dialekter är och förblir Glimmingehus med historisk rätt gemensam, tidlös egendom för befolkningen östan- och västansunds. Det är förf:s förhoppning, att denna bok ytterligare skall befästa gemenskapen mellan Skåne och vårt frändefland Danmark.

Ullstorps prästgård i december 1979.

Curt Wallin

GGLIMMINGEHUS är Nordens bäst bevarade medeltidsborg. Trots den ursprungligen sankna byggplatsen är det monumentala byggnadsverket fast grundat i sydostskånsk mylla. Den för varje år alltmer tätande turistströmmen visar, att borgen även är fast förankrad i folkmedvetandet i stora delar av Nordeuropa. Härtill bidrager icke blott de intressanta byggnadsdetaljerna utan också den sällsynt rika sägenfloran. Icke minst Selma Lagerlöfs livfulla skildring av Nils Holgerssons äventyr bland svart- och gråråttorna på detta österlenska Hammeln har gett en enastående turistreklam åt Jens Holgersens borg.

Den lille fantasifiguren och gåsresenären Nils Holgersson från sydvästra Skåne är känd av alla. Men vem var Jens Holgersen, de sydostskånska sägnernas ”Jätten på Glimmingehus”?

Borgens byggherre! Sjörövare! Riksamiral!

Icke ens bygdens egen befolkning plägar kunna ge ett mera uttömmande svar på frågan.

Det icke obetydliga medeltida urkundsmaterialet kring orter, gods-komplex, institutioner och händelser i sydöstra Skåne presenterar ett jämförelsevis rikt porträttgalleri. Tyvärr är det stora flertalet namngivna personer enbart skugg-gestalter utan klara konturer. Endast kring ett fåtal samlas urkundsnotiser i större antal. Men dessa notiser kan ha ett så ensidigt innehåll, att ingen verklig helhetsbild erhålles av den aktuella individen. Framför allt visar det sig svårt att kartlägga bestämda karaktärsdrag. Detta gäller bygdens hittills mest uppmärksammade senmedeltida frälsemän. För riddaren och riksrådet Jens Andersen Grim (d. o. 1442) på Tosterup behandlar urkundsmaterialet sålunda nästan uteslutande de politiska förhållandena under drottning Margrethes och Erik av Pommerns tid. Genom riddaren och riksrådet Sten Basse Bille (d. 1519) på Gladsax åskåd-

liggöres främst de dåtida administrativa förhållandena i Skåne samt de politiska förvecklingarna under senare delen av unionstiden. Rid-daren och riksmarsken Eskil Mogensen Gøye (d. 1506) på Tunby-holm och Krogenosarna på Bollerup (riksråd i tre generationer 1401 —1506) lär man huvudsakligen känna som framgångsrika men hän-synslösa godssamlare.

Ett lysande undantag utgör just Jens Holgersen Ulfstand på Glim-minge. Detta har tidigare icke uppmärksammats. Notiser om ho-nom i arkiven runt hela Östersjön har nämligen aldrig samlats och sammanställts. När nu så skett vidgas vyerna. Det står klart, att för ingen annan medeltida ”österlening” finns ett så rikt fasetterat under-sökningsmaterial. Sålunda härstammar det från ett flertal länder samt från olika politiska och yrkesbetonade fraktioner. De mest skilda typer av skribenter har fört pennan. Här möter de för upp-rättandet av officiella urkunder välutbildade kanslisterna i konung-ens resp. magistratens och handelshusets skrivstuga, de objektivt men knapphändigt skrivande årboksförarna, de lidelsefullt engagerade politikerna samt de partiskt inställda krönikörerna med subjektiv be-dömning av händelseförloppen. Bland fraser och allmänna talesätt förekommer stundom uttryck och uppgifter, som åtminstone i någon mån blottar karaktärsdrag och låter läsaren ana den aktuella medel-tidsmänniskans personlighet.

Redan här kan därför slås fast: Bygdens mest namnkunniga bygg-nad har — som sig bör — bygdens mest namnkunnige person som byggherre och förste ägare. Byggnadsverket ger berömmelse åt bygg-herren — byggherren åt byggnadsverket.

SLÄKT- OCH FAMILJEFÖRHÅLLANDEN

Genealoger inom den Ulfstandska släktkretsen. Genom påverkan från kontinenten blir det tidigt sed inom det medeltida danska frälset, att varje släkt skaffar sig ett eget vapen. Vapenmärket ger så småningom upphov till ett för samtliga släktmedlemmar gemensamt släktnamn (bjälke — Bielke, båt — Baad, måne — Maaneskjold, stjärna — Gyldenstjerne, ruta — Rud etc.). Genom att uppvisa sin faders och moders vapen bevisar adelsmannen sin börd. Men kraven skärpes i samband med adelns växande inflytande och sociala status. Om möjligt skall man kunna redovisa 16 vapen på såväl fädernet som mödernet. Detta förutsätter stor förtrogenhet med släktens (ättens) historia. Den kan endast vinnas genom intensiv släktforskning. Följden blir, att släktgårdarnas brevkistor inventeras. Åldriga dokument studeras. De skriftliga källorna kompletteras med bortdöende släkttraditioner och minnesgoda anförvanter muntliga uppgifter. Framför allt låter sig kvinnorna engageras i detta exklusiva arbete. Ett stort antal av 1600-talets ståndsmedvetna adelsdamer gör sig sålunda kända som skapare av släkt- och vapenböcker. Av sanning och sägen väves en släktvävnad av utsökt charm. Icke ens den historisk-kritiska forskningen vill förneka detta omdöme, även om den i sak icke kan acceptera grumliga källors traditionsuppgifter. Uppskattningen av dessa banbrytande genealogers arbete är numera en helt annan än under förra århundradet. Lauritz Weibulls här aktuella monografi över Sophie Brahe bär syn för sägen.

Inom den Ulfstandska släktkretsen framträder framför allt trenne kvinnor som framstående genealoger. Äldst i raden är Jens Holgersens egen dotter, Elsebe (Lisbeth) Jensdatter. Den versifierade släktkrönika, som blivit känd under namnet ”De Billers Jensis sønners 16 ahner”, är i sin ursprungliga version hennes verk. Här får släktens stammödrar berätta sin, sina mäns och sina barns historia.

Rimverket utgavs första gången i Köbenhavn 1722 genom en till namnet okänd litterat (synbarligen Jochum Wielandt). Den för utgåvan använda handskriften saknade författarnamn. Utgivaren antog, att den skrivits av Birgitte Jensdatter Bille. Hon

var dotter till Jens Clausen Bille (d. 1575) på Billesholm, det i Ulfstandska släktkretsen ofta nämnda Lyngsgård i N. Vrams sn. Rimkrönikan gavs därför titeln "Hr Jens Billes / Slegt-Register / Paa Danske Riim nesten for 100de Aar siden sammen-skreven / Af / Hans Daater / Jomfr. Birgitte Bille".

En ny utgåva utkom i Köbenhavn 1888 genom prästen och historikern Holger Fr. Rørdam. Den bär titeln "Klavs Lyskander: Billeslægtens Rimkrønike". I förordet meddelas att utgåvan bygger på tvenne av prästen och rikshistoriografen Clavs Christoffersen Lyskander (d. o. 1624) egenhändigt upprättade handskrifter. Omsorgsfullt redovisas alla då kända avskrifter av dessa handskrifter. Lyskander var född i N. Vram och hade nära anknytning till Billerna på Billesholm och Hvidkilde. Därför räknade Rørdam med att denne var ensam författare till rimkrönikan i båda dess huvudversioner. — En av dessa handskrifter hade Lyskander skänkt till Marqver (Marcus) Bille (d. 1631) på Hvidkilde. I ett på latin skrivet företal meddelas bl. a.: "Vid hjælp av mina antikvariska samlingar började jag författa något om mina kära Bille eller rättare deras vapensköldar i en viss och nöjaktig ordning". I klarhetens intresse uppställer han fäderne- och moderne-släkten var för sig. Avslutningsvis skriver han: "Om någon därför antingen nu eller i framtiden vill påtaga sig att rätta eller föröka det jag har skrivit, så vill jag bedja om att det icke må ske efter löst snack utan efter säkra och pålitliga historiska källor".

Lyskander blir 1904 tagen på orden. Kritikern är ingen mindre än Lauritz Weibull. Lyskander fränkännes författarskapet till "krönikans ena hälft; hvad den andra angår är han endast att betrakta såsom bearbetare". Som stöd för sin uppfattning citerar Weibull Sophie Brahe, 1600-talets genealogiska orakel i Danmark. Hon har ägt tvenne nu i Svenska riksarkivet befintliga exemplar av släktkrönikan. I ett av dem finns följande anteckning.:

"Dise epterschreffne rim bleffue først begøndt wdi min mormoder fru Elisabet Uls-tand, her Claus Billes hustrues, tid, som leffde 1540, huilcke rim er giordt paa min morfader her Claus Billes och fru Elisabeth Vlstands 8 anner; siden er de vdsatte om min morbroder Jens Billes børn, och dertil sat 8 aff deris moders wabenn, som hede fru Karrenn Rønnow, och dennem ochsaa vdsatte paa rim. Dise første 8 wabenn med deris rim er mine møderne wabenn, thi min morbroder Jens Bille til Lyngsgaard och min moder fru Beate Bille ware sødschinde".

Weibull jämför detta uttalande med Lyskanders. Denne skulle med hjälp av sina antikvariska samlingar ha skrivit rimkrönikan. Ingen direkt motsägelse synes föreligga. Weibull förutsätter sålunda, att Lyskander i en eller annan form haft tillgång till Elsebe Jensdatters ursprungliga krönika. Han har omarbetat den och infört den i sin handskrift. Här kan tilläggas att även Elsebes make, riksrådet Claus Bille, gjort sig känd som historisk samlare och författare.

I Holger Rørdams utgåva av rimkrönikan ingår bl. a. rimverk om Jens Holgersens föräldrar (s. 35 ff), Jens Holgersen och hans maka Margrethe Trolle (s. 16 ff), svärmodern Beate Ifversdatter Thott (s. 38 ff) och dottern Elsebe (s. 7 ff). Eljest icke kända detaljer inflytas i de stora sammanhangen. Så exempelvis att Jens Holgersens föräldrar dog "i svår sot" och att dottern Elsebe blev gift "i unga år" samt avled "i

barnsäng". Notisen om att bröllopet mellan Jens och Margrethe Trolle stod på Glimminge "med kostelig brudskara" är däremot felaktig. (Se inskriptionen över portalen till Glimmingehus, dok. nr 50). Omdömena om Jens Holgersen som krigare och personlighet förtjänar däremot uppmärksamhet och citeras nedan.

Med Elsebe Ulfstands dotterdotter, den ovan nämnda Sophie Ottesdatter Brahe (d. 1643), får icke blott den Ulfstandska släktkretsen utan hela danska 1600-talsfrälset sin främsta genealog.

Sophie Brahe har nära anknytning till sydöstra Skåne. Fadern, Otte Tygesen Brahe till Knutstorp, var född på Tosterup 1518 och innehade Gladsax län 1544—1555. Han ingick 1544 äktenskap på Tosterup med Jens Holgersens dotterdotter, Beate Clausdatter Bille. (Släkttavla I och V). Men även på annat sätt spelar Braherna på Tosterup en viktig roll i hennes liv. I arvsmassan från dem utgör hennes allt överskuggande intresse för släktforskning ett framträdande drag. Sophies farfars syster, Elsebe Axelsdatter Brahe till Tosterup, skrev sålunda 1553 "en slegtebog om hindis faders och moders slegt". Denna Elsebe var svägerska till Jens Holgersen. (Släkttavla I och II). Sophies faster, Magdalene Tygesdatter Brahe (d. 1571), som också härstammade från Tosterup, gällde för att vara sin tids främsta genealog i Skåne. Magdalene ägde den släktbok Sophies farmor, Sophie Jørgensdatter Rud (d. 1555), såsom härskarinna på Tosterup författat, "alle hindiss slegt och epterkommere thill hukommelse oc til enn ere epther hinndis død". (L. Weibull I s. 41).

I sin ungdom delar Sophie Brahe sin broders, den namnkunnige Tycho Brahe, astronomiska intressen. Sin berömmelse når hon emellertid som släktforskare och släktboksförfattare. Genom systematiska undersökningar av olika gårdars arkiv, avskrifter av äldre vapen- och släktböcker samt en omfattande genealogisk korrespondens insamlar hon ett rikt källmaterial. Hon sovrar det med en för tiden ovanligt kritisk blick. Huvudintresset är helt naturligt inriktat på den egna släkten — alltså ätterna Brahe och Bille — med dess förgreningar främst inom ätterna Galen, Krogenos, Lunge, Rud, Rønnow, Thott och Ulfstand.

För sin anförvant och "genealogkollega" Beate Huitfeldt (d. 1626) på Svenstorp aktualiserar hon sålunda brevlades i tvenne avsnitt Ulfstandarna på Glimminge. Hon skriver: "En Wlstand fick en Throlle, som war min moder faders søster och din oldemoder". Senare tillägges att här avses Jens Holgersen. I ett längre avsnitt utreder

hon Ulfstandarnas äldre historia: "Om Wlstenderne. I slegte bogen haffuer dj begyndt paa Gert Roe [d. v. s. släkten von Rohr, som förde samma vapen som Ulfstandarna], och det er ret, fordj hand var thend første her kom jnd j landet. Hand fick her Holger Jensen Wgerups datter; hun hed jomfrue Christenze Wgerup. Hun var lam, och fick hand Gleminge med hinde. Det war icke daa saa byget eller forbedret, som det nu er. Dj haffde en søn, hed Hendrich Gierdzen, fick en frue, hed Helle, førde en stor fugell som en thræpe i hindis waben. Med hinde fick dj Sallerup, som ieg troer nu liger wnder Gleminge. Dj haffde 2 sønner, den enne hed Holger Hendrichsen, som war her Jens Holgerszen och de sydskens fader, och Jep Hendrikszen, som var Hack Hollgerszens och di sydschens [faders] faderfader". (Weibull I s. 56 f). Från olika håll insamlar hon sina uppgifter. När hon sålunda i en av sina kopieböcker inför en anteckning "om de Minckwitzer" — alltså Ulfstandarnas anfäder — tillfogar hon: "Dette bekom jeg af Eiler Bryske".

Med stolthet kan Sophie Brahe anteckna, att hennes morfar, Claus Bille, och konung Gustaf Vasa var "nest sydschind børn". För här aktuella utredning förtjänar närmast följande uttalande dock större uppmärksamhet. Gustaf Vasa uppkallade sin dotter Elisabet — senare gift med hertig Christopher av Mecklenburg — efter Claus Billes maka. Hertiginnan hade själv berättat detta för fru Sophie vid ett sammanträffande i Helsingborg. Men Claus Billes hustru var ju icke blott Sophies mormor utan även Jens Holgersens dotter. En märklig utveckling! Jens Holgersen framstår som en av de ivrigaste motståndarna till de svenska riksföreståndarna av Sture-ätten. Unionsupplösningen skapar en helt ny konstellation. Vasa-ättens förste representant på Sveriges tron räknar nära släkt- och vänskap med Jens Holgersens dotter.

I Sophie Brahes litterära kvarlåtenskap intages hedersrummet av den 1626 slutredigerade s. k. "stora släktboken". Det är en foliant på över 900 sidor och utgör numera en av dyrgriparna på Lunds universitetsbibliotek. Den för sin kritiska skärpa kände Lauritz Weibull (I s. 42) ger släktboken ett rosande omdöme. "Såväl till form som innehåll kan den anses beteckna höjdpunkten för den rad av liknande arbeten, som under renaissancetiden sågo dagen i Danmark".

Det kongelige bibliotek i København äger tvenne åldriga avskrifter av denna släktbok. En av dem har följande pärminskription: "Pale. Urne. til. Giöleboe. Thale. Ulfstand. Anno. 1644". På första sidan har nämnda Thale Ulfstand egenhändigt gjort en längre anteckning med bl. a. upplysning om att "Dene slegthe bog hauer jeg vdkreffuen effther en slegthebog hauer vertt s[alig] fru Sofie Brahes s[alig] Othe Thothis [maka] thill Erichsholm".

Därmed träder den tredje berömda kvinnliga genealogen i Ulfstandska släktkretsen in på scenen. Liksom sina båda förutnämnda

*Fig. 2. Gravbäll i Vallby kyrka
över Jens Holgersens föräldrar, riksrådet Holger Hindriksen Ulfstand (d. 1485) och
dennes tredje hustru, Berete Jensdatter Rosensparre (trol. d. 1486).*

”kolleger” kan hon räkna Jens Holgersen som en av sina anfäder. Hon är sålunda sondotterdotter till Christence Jensdatter, Jens Holgersens dotter i första äktenskapet med Holgerd Brahe. Men hennes anor går även i rakt nedstigande led tillbaka till Gregers Jepsen Ulfstand på Torup, halvbroder till Jens Holgersens fader. (Släkttavla I).

I sin släktbok ger Thale Ulfstand i en 1645 20/1 dagtecknad notis en livfull skildring av hur hon under dramatiska former enleveras av Palle Johnsen Urne (d. o. 1667; notisen avtryckt hos Åberg I s. 29). De ingår äktenskap 1624. Palle Urne är ägare till Gyllebo och Bontofta. Fru Thale blir därmed naturaliserad ”österlening”, bosatt i omedelbar närhet av Ulfstandarnas stamgods, Glimminge. Med ständig tillgång till avskriften av Sophie Brahes stora släktbok blir hennes uppgift icke att nyskapa utan att komplettera. Hennes anteckningar tager främst sikte på skånska adelssläkter, helt naturligt även ätten Ulfstand.

Anfäder, släktnamn och vapensköld. Sophie Brahes och Thale Ulfstands släktböcker förmedlar den urkundsmässigt icke bestyrkta traditionen, att ätten Ulfstand härstammar från den tyska frälseätten Minckwitz. En Martin von Minckwitz uppträder i Skåne omkr. 1350. Han uppges ha invandrat från Meissen eller Sachsen.

Ulfstandska vapenskölden visar två och en halv (stundom tre) svarta, från sköldens vänstra sida utgående spetsar på silverbotten.

Den i gotländsk kalksten huggna hällen visar en manlig gestalt i naturlig storlek. Han är iförd en med runda axelrosor, trebladiga bröstitljor och spetsiga knäbucklor prydd rustning. Svärd saknas. I högra handen håller han det hjälmprydda Ulfstandska vapnet och i vänster hand det hjälmprydda Rosensparrevapnet. Händernas fattning kring hjälmar och vapen är oklart teknade. Över det långa, utslagna håret bär han en blomsterkrans. Han står under en av bladslingor bildad kölbåge, som uppbares av tvenne smala kolonner. Utefter stenens långsidor löper en inskription i minuskler:

anno domini mcdlxxxv obiit nobilis vir holgerus henrici qui fuit hic sepultus cum uxore sua domina birgita requiescant in pace amen.

(Övers.: I Herrens år 1485 dog välbördige mannen Holger Hindriksen, som blev här begravd med sin hustru, fru Berete. Må de vila i frid! Amen.)

Chr. Axel Jensen (s. 23 f) sammanför sex skånska monument till en grupp, kallad ”Skaanes heroldstil”. Holger Hindriksens gravhäll betecknas som huvudverket inom gruppen. Härtill bidrager icke blott det nya motivet med sköldhållare (i stället för enbart vapensköldar) utan också tekniken och figurstilen. Teckningen har utförts med stor säkerhet och ”improviserad elegans”. Linjerna är inristade utan spår av relief. Stenmästarens självständighet framträder även i evangelistsymbolernas eleganta utformning. Genom de små och spetsiga vinkelhörnen får fyrpassen nästan cirkelform.

En liknande vapensköld — men med spetsarna i rött på silverfält — fördes emellertid av den urgamla danska ätten Grubbe. De äldsta danska medlemmarna av ätten Ulfstand (Minckwitz) kan därför tänkas vara nära befryndade med denna ätt. Namnet Ulfstand är urkundsmässigt belagt först 1526. De tre spetsarna i vapenmärket har sålunda med tiden kommit att symbolisera vargtänder och gett upphov till det ”målande” släktnamnet.

Ättens äldsta kända anknytning till Glimminge möter 1435 5/9 genom Hindrik Gertsen. Såsom *riddere i Glæmyngæ* sigillerar denne då tillsammans med andra österlenska frälsemän en av väpnaren Niels Mus i Norge upprättad köpehandling. Till S:t Olofs kyrka i Lunkende överlåter Mus sitt modernegods i Albo hd jämte en gård i Onslunda. (LÄU III nr 170). Hindrik är broder till ärkebiskop Jacob Gertsen (d. 1410) i Lund, känd bl. a. för sitt 1410 17/4 upprättade testamente med åtskilliga legat till fromma stiftelser i sydöstra Skåne. (TU II nr 77). Själv tillhör Hindrik däremot mängden av medeltida frälsemän, som endast en gång träder fram på scenen och därefter är spårlöst borta. Hur han kunnat förvärva riddartiteln och i övrigt utgestaltat sitt liv är därför okänt. Redan 21/12 samma år skriver sig hans son, Holger Hindriksen, till sätesgården. Denne uppträder fr. o. m. 1471 27/5 som riksråd men erhåller aldrig riddarvärdigheten. Han avlider 1485 och får sitt sista vilorum i den nyinredda släktgraven i Vallby kyrkas kor. Hans hustru i 3:e giftet, Berete Jensdatter Rosensparre, överlever honom endast kort tid. 1486 9/9 nämnes hon sista gången som levande. (Dok. nr 3 och 6; Släkttavla I).

Valet av maka är en god värdemätare på en dåtida frälsemans sociala status. I sitt första äktenskap har Holger Hindriksen varit förenad med Sidsel Pedersdatter Flemming och i det 2:a med Eline Axelsdatter Saxtrup. Sina hustrur har han sålunda hämtat ur ”landsbygdsväpnarnas” krets. Dit får han också själv räknas. Faderns riddarvärdighet och hans egen riksrådstitel vittnar dock om en påtaglig ambition att arbeta sig upp mot högfrälsets höjder. Hans båda söner skall väl förvalta sitt arv och uppleva lyckan av att nå det hägrande målet.

Något av Holger Hindriksen utfärdat testamente är icke känt. Urkunder av 1485 23/10 och 1486 15/7 synes vittna om att ett sådant

aldrig upprättats (2, 5). Enligt tidens sed har han gjort donationer till fromma stiftelser för själamässor (2, 5, 6). Sonen Jens verkställer faderns yttersta vilja.

Levnadslopp. Jens Holgersen bör vara född på 1450-talet och nämnes första gången i nu känt urkundsmaterial 1484 10/7. Han inköper då en gård i Fjälkinge (1). Glimminge sätesgård övertager han efter faderns död. 1486 15/7 presenterar han sig som lensman på Lindholmen (5). Redan följande år får han dock utbyta detta län mot Visborg (Gotland), ett av de viktigaste fästena i östersjöområdet under unionskrigen (8). Hans mångåriga, i dåtida urkunder ofta apostroferade och omdebatterade ämbetsmannabana i danske konungens tjänst tager därmed på allvar sin början. Åren 1499—1505 uppföres Glimmingehus (55, 86). Han får säte och stämma i riksrådet 1498, vilket ämbete han behåller till sin död (47, 259). Där emot dröjer det länge, innan han upptages i riddarståndet. Den exakta tidpunkten är icke känd. Ännu 1513 22/7 nämnes han först i raden av riksråd, som icke är riddare, men uppräknas 1515 29/7 bland riddarna (216, 229). Troligen har riddardubningen ägt rum vid Christiern II:s kröning i juni 1514. Under många år är han befälhavare för mindre flottenheter samt chef för de kring Gotland opererande danska uteliggarna. År 1511 utnämnes han till dansk riksamiral (204, 207—209) men synes ha lämnat tjänsten som aktiv sjökrigare i samband med unionskrigets upphörande 1513. Länsförvaltning, officiella förhandlingar och andra fredliga värv fyller där efter hans tid. Han avlider 1523 6/2 och blir begravd i Vallby kyrka (264).

Giftermål och giftermålspolitik. Jens Holgersens giftermålspolitik visar, att han nått en betydande maktposition. Valet av hustrur göres i högräse kretsar. Hans första slottsfru på Visborg, Holgerd Axelsdatter Brahe, är dotter till riddaren och riksrådet Axel Pedersen Brahe till Krageholm och Tosterup. (Släkttavla II). Hennes moder är Maren Tygesdatter av den godsrika ätten Lunge till Basnæs. Herr Axel framstår som centralgestalten i en stor sydostskånsk släktkrets med förgreningar i de frejdade ätterna Bille, Grim, Gøye, Krogenos och Thott. (Släkttavla III, V, VI). Många av släktkretsens medlemmar hade varit med om eller skulle inom kort komma att som rid-

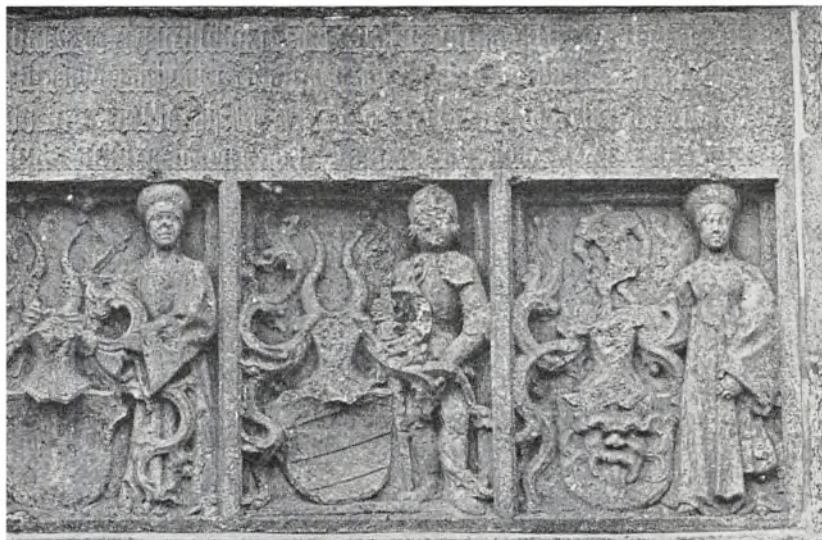

Fig. 3 a. Minnestavlan över portalen till Glimmingehus.

Den är huggen i ett enda kalkstensstycke, 2,55 m långt och 1,65 m högt. Genom en tvärlinje är tavlan delad i ett övre textfält (minuskler) och ett nedre bildfält. Det sistnämnda upptages av tre bildframställningar i hög relief, vardera visande en gestalt i helfigur stående vid sitt hjälmprydda släktvapen.

I mitten framträder borgherren i full rustning med Ulfstandsvapnet. Den beledsagande inskriptionen (mitt över bildframställningen) lyder:

anno : domini : m : cd : xcix : annen : sancte :

valborge : dagh : tha : lade :

jak : iens : holgerson : første :

stenen . i . grundvalen : i : thet hvs :

Slutbokstaven (t) i näst sista ordet är placerad över textrad. Vid översättningen bereder ordet *annen* svårigheter. Fastän så tidiga källor som Bring-Ålsing (1760 s. 41) och C. G. Brunius (1850 s. 437) återger det, har det hittills i de i tryckt litteratur förekommande översättningarna lämnats obeaktat. Endast Otto Rydbeck (1918 s. 28) har vid ett tillfälle tolkat frasen som 2/5. Det råder sålunda en grundmurad föreställning, att grundvalen lades S:ta Valborgs dag, alltså 1/5. — Jan Öberg har påvisat, att uttrycket "annan dagen dagen näst efter" är bildat efter latinets och icke betyder annat än "dagen efter". Sålunda förefaller det naturligt att tolka uttrycket i likhet med "annandag jul", "annandag påsk" etc., alltså som 2/5. Birger Bergh, Bertil Ejder och Jan Liedgren har förklarat, att de beträder förf:s tolkning. Därmed blir översättningen:

I Herrens år 1499 dagen efter S:ta Valborgs dag [alltså 2/5] då lade jag, Jens Holgersen, första stenen i grundvalen i detta hus.

Fig. 3 b. Samma minnestavla i Hilfelings Skaanske Tegninger.

Till höger om Jens Holgersen står hans första hustru, Holgerd Axelsdatter Brahe, med Brahevapnet. Hennes inskription meddelar:

anno domini : m:cdxcv : sancte : elsebe :
 dagh : tha : døde : iak : holger :
 axels : dotter : pa : visborgh :
 ok : ligger : i : tomorpe closter :

Översättning: I Herrens år 1495 S:ta Elisabets dag [19/11] då dog jag, Holgerd Axelsdatter, och ligger [begravd] i Tommarps kloster.

Vid sin vänstra sida har borgherren sin 2:a hustru, Margrethe Arvidsdatter Trolle, med Trollevapnet. Inskriptionen lyder:

anno : domini : m:cd:xcviii: sanc
 ti : olavi : dagh : tha : gjorde : iens
 holgerson : sit : bröllop : ok : met
 margreta : arvits : dotter : pa visborg
 Sista ordet är placerat över textrad.

Översättning: I Herrens år 1498 S:t Olofs dag [29/7] då gjorde Jens Holgersen sitt bröllop även med Margrethe Arvidsdatter på Visborg.

Inskriptionerna ovan återgivna efter Hilfelings. Brunius' tolkning (med upplösta förkortningar) föreligger först c:a 70 år senare. Endast obetydliga avvikelser föreligger. Han konstaterar, att inskriptionen "så lidit av vittring, att densamma är nära oläslig". Hilfelings läsning har sålunda företräde.

C. A. Jensen (I s. 51) fastslår, att denna portalsten på Glimmingehus är den äldsta i sitt slag inom det medeltida Danmarks gränser.

dare och riksråd skapa dansk rikshistoria, bygden till ovansklig ära.

Fru Holgerd föres 1495 till griftero i Tommarps premonstratenser-kloster, Österlens dåtida andliga centrum (31). Jens Holgersen kan börja tänka på ett nytt, ståndsmässigt gifte. Valet faller på Margrethe Arvidsdatter Trolle. Hon är dotter till riddaren och riksrådet Arvid Birgersson Trolle till Bergkvara i sydöstra Småland och dennes maka i 2:a giftet, Beate Ifversdatter Thott till Lillö i nordöstra Skåne, dotter till den mäktigaste av de berömda "Axelssönerna". Bröllopet hålles på Visborg 1498 29/7 (50). Själv vid denna tid en förgrundsgestalt i det politiska skeendet i östersjöområdet blir Jens Holgersen därmed nära befryndad med en ny krets av högrälse, en magnifik samling godspossessionater på båda sidor riksgränsen. (Släkttavla IV). Bland dem märkes också berömda sjökrigare, väl hemmastadda i farvattnen kring Gotland. Den av Ifver Axelsen uppförda borgen på Lillö är på sitt sätt en prototyp till Glimmingehus.

Ätterna Trolle och Thott representerar de yppersta representanterna för den gränsadel, som är besutten i såväl Sverige som Danmark. Den ser i unionen de bästa förutsättningarna för befrämjande av icke blott Nordens utan även sina egna privata intressen. De flesta konsthistoriska kompositionerna med de tre nordiska helgonkungarna finns i östra Skånes kyrkor. Den unionsvänliga birgittinska kulturkretsen har här stark förankring. Detta beror icke på tillfälligheternas spel. Tvärtom illustrerar dessa inslag i östskånska kultursammanhang, hur djupt rotfäst unionstanken är i dessa trakter. Därmed erhålles också en intressant infallsvinkel vid studiet och bedömningen av denna gränsadels uppträdande under de förvirrade förhållanden, som unionskrigen skapar.

För bedömningen av den medeltida unionsfrågan är det nödvändigt att ägna tillbörlig uppmärksamhet åt de ekonomiska faktorerna. Det förefaller dock, som om betydelsen av släktskapsförbindelser och släktgods på båda sidor om riksgränsen icke sällan övervärderats vid studiet av unionstidens historia. De dåtida frälsemännen var i hög grad realpolitiker. Utan skrupler kunde de "vända kappan efter vinden" och taga parti för den politiska fraktion, som för tillfället erbjöd de mest lockande förmånerna. Vid studiet av Jens Holgersens historia är det emellertid av vikt att framhäva den roll släktskaps-

förbindelserna spelar i hans liv. Genom sina giften slår han brygga mellan släkten och riket. En släktvävnad skapas med mycket invecklat mönster. Själv kommer han att intaga en nyckelposition i den stora släktkretsen. Enskilda släktmedlemmar uppträder för längre eller kortare tid på båda sidor om frontlinjen. Detta saknar inte betydelse i det politiska ränkspelet. Tyvärr är det nu omöjligt att kartlägga hans godsbestånd norr om riksgränsen (267). Det framstår dock klart, att icke blott ämbete och rikedom utan även börd och släktskapsförbindelser utgör bakgrunden till hans stora framgångar i livet.

Barn och arvingar. Av Jens Holgersens till namnet kända 9 barn synes en dotter ha fötts i äktenskapet med Holgerd Brahe samt 5 söner och 3 döttrar i det senare äktenskapet med Margrethe Trolle. (Släkttavla I). De får ett rikt arv att fördela. Sålunda ärver de även faderns barnlöse halvbroder, Oluf Holgersen till Örup samt Bønnet på Falster (271). Till den stora godsmassan kommer faderns pantlän. Som ett kuriosum presenterar släktböckerna Arvid Jensen som sin tids till kroppslängden ”højeste Mand i Danmark”. Viktigare är de uppgifter en kronointäktslista för åren 1523—1524 förmedlar (265). För ”Jens Holgersens barn” redovisas den betydande summan av 1000 mark. Børge och svågern Axel Brahe till Krageholm och Tunbyholm framstår som det dåtida Skånes rikaste män. Ingen av bröderna når riddar- eller riksrådsvärdigheten, fastän deras ärvda förmögenhet verksamt bidrager till att finansiera de stora rustnings- och krigskostnader, som betungar statskassan. Endast två av bröderna — Børge och Gert — ingår äktenskap. Hustrurna väljes inom hög- aristokratin. Förvaltningen av privategendom och pantlän kräver en betydande insats. Periodvis innehar dock tre av dem hövitsman- naskapet på några av rikets fästningar: Børge på Laholm, Halmstad och Varberg, Gregers på Lyckå samt Arvid och Gregers på Vording- borg. Endast Arvid förvaltar sjökrigartraditionerna från fadern. Så- lunda är han 1532 en av hövitsmännen på tåget till Norge mot den från landsflykten återkomne Christiern II. Under Grevefejden tjänst- gör han 1535 som skeppshövitsman på den av amiralen Peder Skram förda dansk-svenska flottan. Børge går däremot i viss mån i faderns fotspår som förhandlingsman. Han deltar 1525 i förlikningen mel- lan konung Frederik I och Søren Norby samt uppträder på den stora

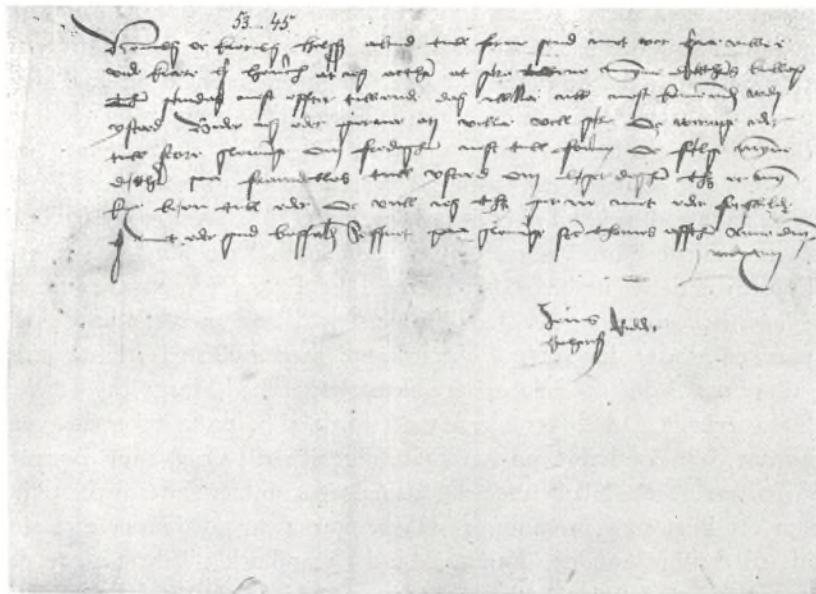

Fig. 4. Bröllopsinbjudan 1518 till Hindrik Krummedige.

Denna äldsta kända, ännu i orig. bevarade bröllopsbiljett från sydöstra Skåne är skriven på papper och håller 20,5 cm i längd och 15,2 cm i höjd.

ORIG:S SKRIVNING:

Huvudtexten:

Wennlig oc kärlig helssen tiill forne send met wor herre. ville i wide kiære her Henrich at ieg acther at gøre twene mynne døtthres brullop then søndag nest effter tiwende dag iwlla nw nest kommendis wdj Ystæd Beder ieg eder giærnæ atj vellæ vell gøre oc wmage eder tiill store glemminge om fredaghen nest tiill forenne oc følge mynne døtthre saa framdelles tiill Ystæd om løgerdaghen thet er myn kærlike bøen tiill eder Oc viill ieg thet gerne met eder forskulde Her met eder gud beffalendis Screffuet paa gleminge sancte thomes affthen anno dominj mdxviij

Jens
holgersen Ridder

Adressen:

Erlig oc velburdig mand oc streng riddere her henrich krummedige høffuitzmand paa vorbiergh kærlike sendis thette breff

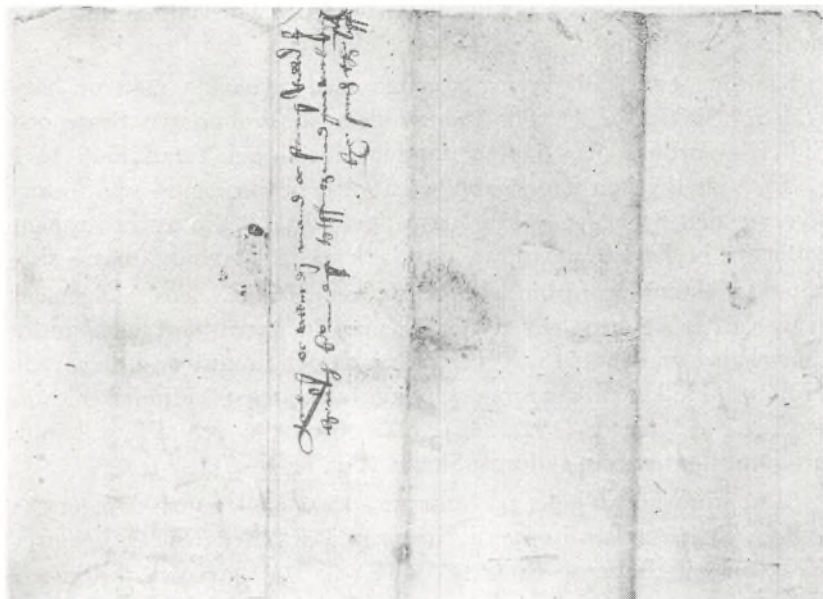

Fig. 5. Bröllopsbiljettens baksida.

Här framträder hur urkunden vikits och adressen anbringats.

ÖVERSÄTTNING:

Huvudtexten:

Vänlig och kärlig hälsning alltid tillförne sänd med Vår Herre. Ville ni veta, käre herr Hindrik, att jag aktar att göra tvenne mina döttrars bröllop i Ystad den söndag, som nu kommer närmast efter tjugoneddag jul. Jag beder eder gärna, att ni ville väl göra och omaka eder [att komma] till Stora Glimminge om fredagen näst tillförne och så följa mina döttrar vidare till Ystad på lördagen. Det är min kärliga bön till eder. Och vill jag gärna löna eder för det. Härmed befallande eder [åt] Gud.

Skrivet på Glimminge Sankt Thomas afton i Herrens år 1518.

Jens Holgersen, riddare.

Adressen:

Ärlig och välbördig man och dristig riddare herr Hindrik Krummedige, hövitsman på Varberg, sändes kärligen detta brev.

reformationsherredagen i København 1536 som befullmäktigad för den skånska adeln.

Samtliga fyra döttrar ingår giften med bemärkta män ur högfrälset. (Släkttavla I). För två av dem — synbarligen Beate och Sidsel — ordnar Jens Holgersen dubbelbröllop i Ystad 1519 16/1 (246). Vigselkyrkan kan knappast ha varit någon annan än Klosterkyrkan, den Braheska släktkretsens ”gravkyrka”. En av kontrahenterna är ju Åge Brahe. Från dåtida kyrklig synpunkt måste sistnämnda äktenskapsförbindelse te sig remarkabel. Jens Holgersens svåger gifter sig med Jens’ dotter i dennes 2:a äktenskap! Icke mindre remarkabel är den 1518 20/12 utfärdade och ännu i orig. bevarade bröllopsinbjudan till riddaren och ”amiralskollegan” Hindrik Krummedige på Varberg (192, 246). Här föreligger den äldsta kända bröllopsbiljetten från sydöstra Skåne. (Fig. nr 4—5).

”Det stora julbröllopet på Bollerup” 1502 mellan Jens Holgersens svåger, Tyge Axelsen Brahe till Tosterup, och Magdalene Olufsdatter Krogenos till Bollerup (Släkttavla II och III) har ofta skildrats i tryckt litteratur. Jens Holgersens inbjudan till dubbelbröllopet i Ystad 1519 förmedlar ytterligare kännedom om bröllopsederna inom det sydostskånska högfrälset vid medeltidens slut. Gästerna samlas på torsdagen på ”Stora Glimminge”. Först på lördagen anträdes bröllopfärden till Ystad, där vigseln förrättas på söndagen. Jens Holgersen bör ha bevistat bröllopfesten på Bollerup. 1519 års arrangemang på ”Stora Glimminge” kan knappast i fråga om prakt, omåttligt ätande och drickande ha stått denna efter. Genom omskrivna bröllopsinbjudan har i varje fall bröllopfesten på Glimminge större verklighetsunderlag än den legendariska festmåltiden vid ”kung Hans’ besök”. (Wallin III s. 27 ff).

Sigill. Jens Holgersens praktfulla sigill är känt från sex urkunder för perioden 1486—1518. Den runda sigillbilden har en diameter av 2,6 cm samt visar i centrum det hjälmprydda Ulfstandska vapenmärket. Omskriften i minuskler har läsningen

s neles holgersō

Jens är fördanskning av latinets Johannes, Niels av Nicolaus. Förnamnets skrivning är sålunda anmärkningsvärd.

Fig. 6. Jens Holgersens praktfulla sigill.
(Här i naturlig storlek efter DAS).

Samtida bildmaterial. Minnestavlan i gotländsk kalksten över portalen till Glimmingehus återger i hög relief Jens Holgersen, flankerad av sina båda hustrur. På den 1505 av Adam van Düren signerade sandstensreliefen i praktgemakets vägg med en korsfästelseknäböjer Jens Holgersen vid korsets fot. Ansiktet är nu borthugget. En i samma praktgemak inmurad åttkantig kalkstensplatta med årtalet 1487 illustrerar en rustningsklädd herreman hållande Ulfstandska och Braheska vapensköldarna. I Vallby kyrkas vapenhus förvaras nu riksamiralens i sandsten huggna gravhäll. Den har dekorerats med en kraftigt byggd, rustningsklädd gestalt i kroppsstorlek. Att för dessa bildstenar räkna med "porträttlikhet" är helt uteslutet. Fortfarande återges i tryckt litteratur den förlegade uppfattningen, att "kämpe-tavlan" i praktgemaket utgör en framställning av Jens Holgersen. I verkligheten är det fråga om en heraldisk sköldhållare. En nästan exakt kopia återfinnes på Holger Hindriksens gravhäll i Vallby kyrka. Gestalten på riksamiralens monumentala gravhäll är framställd med stor realism. Att det är fråga om schablon framgår emellertid vid en jämförelse med den av samme okände stensemästare huggna gravstenen över Jens Holgersens svåger, Axel Brahe, i Ystads S:t Petri klosterkyrka. (Fig. nr 3, 7, 10 och 12).

Någon samtida, autentisk bild av riksamiralen existerar sålunda icke. Att han i den yviga sägenfloran nästan alltid går under namnet "Jätten" har sin naturliga förklaring. Bygden är rik på sägner om jättar. Stenhuset ter sig imponerande i det flacka landskapet. Hur har de stora stenblocken kunnat komma på plats högt ovan mark-

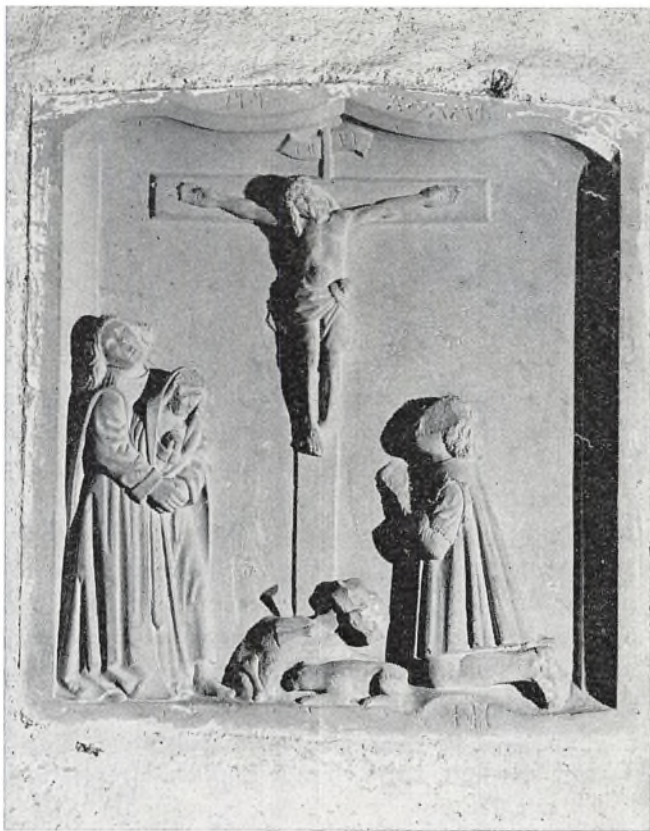

Fig. 7. Korsfästelsereliefen i praktgemaket på Glimmingehus.

Den med Adam van Dürens initialer jämte årtalet 1505 signerade reliefen andas stark realism. Vid korsets fot knäböjer Jens Holgersen i bön. Hans initialer — IH — har ristats i kanten. Han är iförd en knälång kappa. Hatten har han hängt på sprinten, som utgör stöd för korset. Tyvärr har hans ansikte senare borthuggits. Till vänster står tvenne sörjande gestalter. Brunius förmodade, att dessa föreställde Jens Holgersens båda hustrur. Denna förmodan kvarlevde länge. Den moderna forskningen tolkar dem däremot som Jungfru Maria och Johannes. Det är sålunda fråga om en kalvariegrupp. En ovanlig detalj i en dylik framställning kan iakttagas vid korsets fot. Jens Holgersen har tagit sin hund med sig till böneplatsen. Hunden ligger vid den gräsbevuxna kullen till synes i djup andakt — framför ett ben. Även här kan det emellertid vara fråga om ett religiöst motiv, en detalj i det frälsningshistoriska schemat. Konstnären kan ha avsett ett ben av den förste Adam, vilken enligt den fromma legenden blev begravd på Golgata, just där korset senare restes.

Fig. 8. Den s. k. "kämpetavlan" i praktgemaket på Glimmingehus.

Tavlan visar en i kontur huggen bild av en skägglös ung herreman med sirlig hållning. Han är iförd full rustning med det för sjökrigare karakteristiska tvåhåndssvärdet. I höger hand håller han den hjälmprydda Ulfstandska och i vänster den likaledes hjälmprydda Braheska vapenskölden. Pannan är sirad med en blomsterkrans. Utefter stens kanter löper en minuskelinskriftion, vars skiljetecken utgöres av symboliska bilder:

(Pekande hand) jak ar en (druvklase) kempe (ett på rygg liggande svin) stark och (ros) stoor fra (sittande hare) gulland jak till (oxe) schone for (enhörning) mcdlxxxvii.

(Övers.: Jag är en kämpe, stark och stor; från Gotland jag till Skåne for 1487). Den rebusartade bildframställningen söker fortfarande sin uttolkare.

Ingen inredningsdetalj på Glimmingehus har varit föremål för en så omfattande diskussion som denna bildsten (se s. 177 f). En äldre forskning tolkade bilden som Jens Holgersen, hållande sin egen och sin första hustrus vapensköldar. Enligt den moderna forskningen har plattan huggits för att göra tjänst som trädgårdsbord. Inskriptionens "kämpe" är icke Jens Holgersen utan det väldiga byggnadsverket Glimmingehus, som till betydande del uppfördes av "från Gotland till Skåne" överskeppat material. Den avbildade riddaren är en heraldisk sköldhållare. I såväl teknik som bildframställning visar tavlan stor likhet med Holger Hindriksens gravhäll (fig. 2), båda vanligen hänfödda till en okänd gotländsk stenmästare. Jensen (I s. 25) anser däremot, att de dekorerats av en anonym skånsk mästare tillhörande "Skaanes heroldstil".

nivån? Det måste vara en jättes verk! Så kom byggherren att identifieras med den av Adam van Düren huggna monumentalskulpturen "Vildmannen" eller "Jätten", ursprungligen placerad som en fantasi-eggande sevärdhet högst uppe på en av trappgavlarna. (Wallin III s. 8 ff).

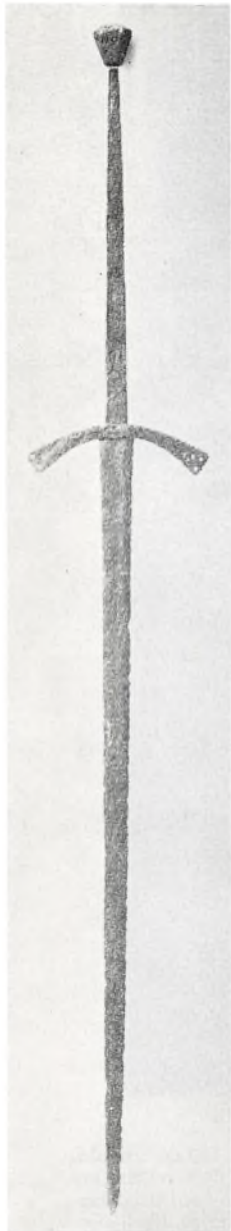
Ulfstandska gravvalvet i Vallby kyrka. Detta anlades under och till vänster (norr) om huvudaltaret i det medeltida koret. I korgolvet markerades valvet av de nu i vapenhuset placerade monumentala hällarna över Holger Hindriksen (längst åt norr), Jens Holgersen och Else Poulsdatter Laxmand (Gert Jensens nyårsdagen 1546 på Örup avlidna svärmoder). Såväl muntlig tradition som C. G. Hilfelings annotation på avritningen av Jens Holgersens gravhäll bestyrker denna inbördes ordning.

Åren 1870—1871 nedbröts korpartiet, och kyrkan erhöll sin nuvarande korsform. I samband härmed påträffades Jens Holgersens då ännu välbevarade kista. "Sjelf låg han iklädd tjock silkebrokad, med sitt svärd vid sidan. Detta senare blef öfverlemnadt till Statens historiska museum, och kistan åter nedsatt på sin plats." (A. Rosencrantz s. 61).

Ryktet om att man funnit Jens Holgersens kista spred sig vida omkring. Bygdens befolkning vallfärdade till kyrkan för att se den sägenomsusade "Jätten", i fäderneärvda berättelser känd såväl som borgbyggare, upphovsman till skämtsamma bedrifter och nära släkt med trollen. Förslag väcktes om att taga inträde till kyrkan. Genom att slå mynt av folks nyfikenhet skulle man få medel för anställande av en kyrkovaktmästare. Den trälucka, som täckte nedgången till gravvalvet, började snart användas av kyrkstäderskorna. Valvet förvandlades till sopnedkast. Först när kyrkan erhöll nytt trägolv, stängdes omsider tillträdet till gravvalvet.

Kammarherre Holger Rosencrantz (d. 1950) på Gärsnäs och Petersborg var ivrig släktforskare. Han anhöll 1929 hos riksantikvarien om tillstånd att under sakkunnig ledning få undersöka Jens Holgersens kista. Undersökningen utfördes 1929 27/9 av professor Otto Rydbeck och dåv. docenten J. E. Forssander. Ur den upprättade rapporten kan följande anföras.

Gravkammaren återfanns i mitten av långhusets näst östligaste

Enligt Adèle Rosencrantz överlämnades det 1870 i Jens Holgersens kista påträffade svärdet till Statens Historiska Museum i Stockholm. Där finns nu sammanlagt 7 dylika vapen, samtliga med obekant ursprung. Genom stilanalys erhålles en grupp på 3 vapen, bland vilka Jens Holgersens tidsmässigt skulle kunna ingå. Med tanke på dennes höga ämbetsställning och betydande ekonomiska resurser skulle man helst vilja stanna inför praktvapnet i denna grupp. Detta tvåhandssvärd har i museets katalog inv.nr 27706 och beskrives på följande sätt (Else Nordahl, nov. 1966): "Obekant ursprung. Svärd. Längd 140 cm, klingans största bredd 2,6 cm, parerstångens längd 21,5 cm, knoppens höjd 4,7 cm, diameter 2,2—4,5 cm. Järn. Parerstången har nedåtsvängda ytterändar, vilka äro tillplattade och genomborrade med vardera tre hål. Knoppen har 8-kantig genomskärning och vidgar sig uppåt med svagt välvd översida. Klingan är försedd med mitträdda. Har sedan obekant tidpunkt förvarats i samlingarna; inv.nr åsatt år 1965".

Svärdet dateras till 1400-talet. Det har av Sigurd Grieg (s. 103) t. o. m. hänförs till seklets förra hälft. Avsaknaden av proveniens gör det naturligtvis omöjligt att knyta det till bestämd person.

För att söka få klarhet över svärdets öde tog förf. på 1940-talet kontakt med kammarherre Holger Rosencrantz. Han hade dock inga uppgifter utöver moderns i tryck återgivna. Även han hade gjort efterforskningar, dock utan resultat.

Vid diskussion med förste antikvarien C.-F. Mannerstråle på Riksantikvarieämbetet har denne riktat uppmärksamheten på att Adèle Rosencrantz's förmenta donation skulle ha skett under den tid Hans Hildebrand var riksantikvarie. I dennes och faderns brevväxling finns dock intet, som ger någon ledtråd. Hildebrand avbildar praktvapnet i sin 1884—1898 utgivna del 2 av "Sveriges Medeltid" (s. 358 fig. 185) men meddelar ingenting om dess proveniens. Detta kan förefalla märkligt, om vapnet verkligen tillhört en så prominent person som en dansk riksamiral i nära anknytning till svensk krigshistoria. Beträffande Griegs tidiga datering erinrar Mannerstråle om att man i den dåtida begravningspompan även utnyttjade ärvda "statusymboler" (jfr t. ex. Svante Stures svärd men icke den avlidnes eget i en grav i Västerås). Praktvapnet skulle m. a. o. kunna tänkas ha tillhört fadern, Holger Hindriksen.

Man kan sålunda konstatera, att det nu — mer än 100 år efter den första gravöppningen i Ulfstadska gravvalvet i Vallby kyrka — knappast finns några utsikter att någonsin få klarhet kring Jens Holgersens svärd. Praktvapnet i Stockholm kan ha tillhört honom. I varje fall har han haft god kännedom om vapen av denna typ

Fig. 9. Svärd tillhörande Jens Holgersens gravpompa?

Fig. 10. Jens Holgersens gravhäll i Vallby kyrka.

Denna är huggen i gulgrå sandsten samt mäter 287 cm i höjd och 189 cm i bredd. Orneringen är utförd i relief och samtliga inskriptioner i minuskler. Den avlidne avbildas som en kraftigt byggd gestalt iklädd full rustning med axelrosor och handskar. I högra handen håller han sitt väldiga slagsvärd, medan den vänstra vilar på den hjälmprydda vapenskölden. Denna centralt placerade figurframställning omramas av en kölbåge med spiralsnodda stöd samt där utanför av breda inskriptionsband jämte bladrankor, druvklasar, frukter och rosor som ytutfyllande element. Bakom

huvud löper som en smal långkudde ett språkband, vilket till höger har läsningen *fraus mundi* (=världens bedrägeri) samt till vänster *sors* (=lott, öde) jämte bilden av en padda, symbolen för förgängelsen. Ett smalt språkband med ordet *mors* (=död) samt bilden av en padda har placerats i höjd med den dödes högra knäbuckla. I gravhällens hörn återges de fyra evangelistsymbolerna med snäckliknande glorior samt hållande språkband med resp. evangelists namn. Mellan dessa hörnrundlar löper huvudinskriftionen. Den består av fyra rimmade hexametrar:

*hic dominus miles jens holgerssen requiescit
strenuus et miles qui de glemminge recessit
mortuus in festo dorothee mane in festo
m d bis denis anno domini quoque trino 1523.*

(Övers.: Här vilar den dristige riddaren herr Jens Holgersen, vilken som död lämnade Glemminge på morgonen Dorotheas högtidsdag i Herrens år 1523).

Strenuus = stränge, här i betydelsen dristige. Dorotheas dag = 6/2. Uppdelningen i versrader synes vara orsaken till den märkliga upprepningen av orden *miles* och *in festo*.

I sin utredning om ungrenässansens inträde i Skånes dekorativa konst konstaterar Uno Otterstedt (s. 68 ff), att 1520-talet är troget sina gotiska ideal. Han noterar "en rad präktiga gravstenar i oförvanskad gotik", nämligen Jens Holgersens i Vallby, Axel Brahes i Ystads klosterkyrka, Sten Billes i N. Vram och Knud Billes i Gladsax (de båda sistnämnda lensmän på Gladsax). Det kan sålunda konstateras, att samtliga dessa hållar lagts över sydostskånska herremän.

Senare har Christian Axel Jensen behandlat samma konsthistoriska skede. Han har emellertid studerat hela det danska gravstensmaterialet och kan därför redovisa förfinade resultat. I fråga om ovannämnda skånska gravstenar finner han (s. 92) impulser "fra den første sjællandske Initialgruppe, hvis de da ikke skyldes fælles tyske Forbilleder". Stenmästaren, som huggit Jens Holgersens och Axel Brahes stenar, är "paa mange Punkter" påverkad av Claus Bergs verkstad (s. 82) men karakteriseras dock som "en plump Eklektiker". Båda hållarna är "saare naive Arbejder, hvis Portrætfigurer er rene Karikaturer". Icke ens Sten Billes gravsten ges högre betyg än "hæderligt Haandværk" (s. 93). Och likväl har beställarna tillhört spetsarna inom det dåtida skånska högfrälset! Men Adam van Düren eller någon hans jämlike fanns då icke längre i Skåne.

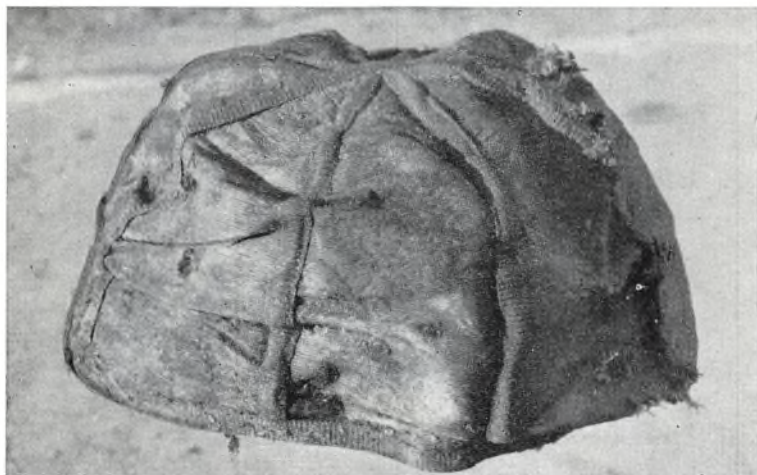

Fig. 11. Mössa tillhörande Jens Holgersens likdräkt.
Fotograferad vid gravöppningen 1929.

travé och på en m:s avstånd från norra väggen. Den till kammaren ledande, delvis raserade trappan hade utgått ungefär från kyrkans längdaxel. Kammaren var uppförd av tegel i medeltidsförband med tak av ett lager kalkstensflisor lagda i murbruk och vilande på kraftiga nu förrutnade träbjälkar. Kammarens mått var: 3,25 m i N-S, 2,25 m i Ö-V; djup 1 m. Endast de kistor, som förmodades vara Jens Holgersens och Margrethe Trolles undersöktes. Kistorna föreföll ha varit av ek och hade något så när rektangulär form. Av allt att döma hade de varit inneslutna i lådformiga ytterkistor av furu. Innerkistorna täcktes av löst liggande, ganska väl bevarade fyrkantiga

Fig. 12. Gravhäll i Ystads klosterkyrka över Axel Axelsen Brabe (d. 1551) och hans första hustru, Anne Lavesdatter Brok (d. 1524). Samme stensemästare har huggit Jens Holgersens gravhäll i Vallby kyrka.

skinnstycken. Spikhålen visade, att de ursprungligen klätt kistorna.

”Mansgraven undersöktes först. Den döde låg på rygg med ena handen över bröstet och föreföll att vara en kraftigt byggd man med väl bevarade tänder och mera kort- än långskallig. Längdmått kunde ej tagas. Muskelnerna på högra armen, multnade hudpartier o. dyl. voro ännu i behåll, så att man måste antaga att den döde före gravläggningen undergått en balsameringsprocess. På huvudet satt en kalottformad, ofodrad mössa av tjock guldbrokad, sirad med gula, S-formiga, ormliknande slingor och chrysantemumliknande blommor broderade med silver samt bestående av 8 lika stora stycken med sömmar och underkant täckta av guldband. Den döde var höljd i en fotsid svepning av tunnt, gulaktigt tyg, förmodligen siden, som tycktes ha hopsnörts runt halsen med ett band, vilket knutits i en prydlig rosett. Kistan var i det närmaste lika lång som kammaren från Ö—V.

Kvinnograven låg mitt för nedgången. Kistan var kortare än den förra. Allting tydde på att skelettet tillhört en kvinna. Ansiktet var mindre än i den förra graven, kroppsbyggnaden klenare och ögonhålorna stora. Endast en tand fanns kvar, nämligen i underkäken. Den döda hade haft en hätta på huvudet, av vilken dock endast fodret, en bomullsliknande massa samt minimala fragment av ett tunt, gulaktigt sidenliknande tyg påträffades.” Efter undersökningen placerades mössan åter på den dödes huvud. (Fig. nr 11).

På Statens historiska museum förvaras några svärd av senmedeltida typ. Uppgifter om ursprungsart saknas. Ett av dessa svärd kan vara Jens Holgersens. (Fig. nr 9).

Under medeltiden var det sed att ligga naken till sängs. På 1400-talet började medlemmarna av de högre stånden att bruka nattdräkt. De i vallbykistorna påträffade klädespersedlarna vittnar om att sovräkten också introducerats i begravningspompan som ersättning för den redan från kristendomens införande praktiserade liksvepningen.

I samband med kyrkorestaureringen 1962 företogs vissa undersökningar i kyrkans östra parti. Det kunde konstateras, att denna ursprungligen anlagts med rak korvägg (utan absid). Ulfstandska gravkammaren frilades för mätning och fotografering. Kistornas exakta läge fastställdes, men gravinnehållet undersöktes icke. Kammarens yttre mått var 3,60 ggr 3 m. Den hade anlagts under (icke som man

*Fig. 13. Ulfstandska gravkammaren,
blottlagd vid kyrkorestaureringen 1962.*

tidigare antagit framför) det medeltida högaltaret. Detta innebar, att man först nödgats montera ned och sedan åter sätta upp altaret. S:t Laurentii sockenkyrka i Vallby var under medeltiden annekterad till Tommarps premonstratenserkloster. För ett gravställe av denna typ bör klostret ha försäkrat sig om betydande belopp av frälsemännen på Glimminge.

LENSMANNEN

Det medeltida länsväsendet. Under slutet av medeltiden är länsväsendet väl utbyggt i Danmark. Såsom kunglig ämbetsman och den lokala administrationens ledare utgör lensmannen ett mellanled mellan riksstyrelsen (centralregeringen) och befolkningen. Adeln har tillkämpat sig ensamrätt till länen. Ansvaret för landets administration vilar därför på dess skuldror. Dylika uppdrag är också ivrigt eftertraktade. Innehavaren åtnjuter betydande ekonomiska fördelar och en påtaglig maktställning. Detta gäller särskilt storlänen med kungliga slott som administrationscentra. De befästa borgarna med sin permanenta besättning jämte lensmannens väl rustade och vanligen beridna svenner utgör kärnan i landets försvar, sedan det tillfälliga folkuppbådet genom krigskonstens utveckling kommit på avskrivning. Under här aktuella skede — unionstiden med dess spänningar av såväl utrikes som inrikes art — visar sig framför allt i Sverige konkurrensen om länen ofta vara avgörande för den enskilde frälsemannens partitagande för den ena eller andra politiska fraktionen eller maktgruppen. Problemet berör i hög grad gränsadeln, som ofta är besutten på båda sidor om riksgränsen.

De medeltida danska länen kan indelas i tre huvudgrupper: fataburs- eller räkningslän, tjänste- och avgiftslän. Den första gruppen är direkt knuten till kungens fatabur. Lensmannen har att mot fast årlig lön förvalta länet och göra räkenskap för intäkterna. Dessa tillfaller kungens kassa (*fadeburet*) för bestridande av kostnaderna för hovförvaltningen m. m. Tjänstelänet besitter däremot lensmannen ”med all kunglig ränta och rättighet”. Han får sålunda själv behålla intäkterna av länet med undantag av extraordinära skatter, strandvrak m. m. Som motprestation skall han göra konung och rike särskilda tjänster. Han har sålunda att öva tillsyn över kronogodset, underhålla länslottet och dess besättning samt att göra krigstjänst i ofredstid etc. Innehavaren av avgiftslän får uppbära vissa, i länsbrevet vanligen noga fixerade intäkter mot att årligen till kronan inleverera en viss fastställd avgift.

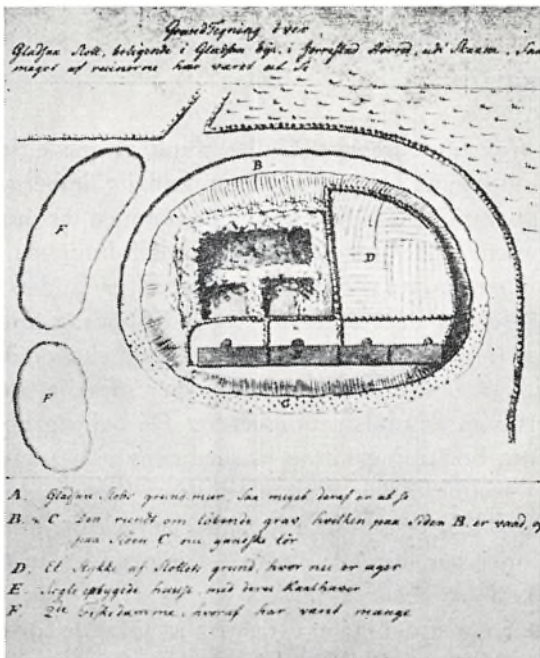

Fig. 14. Gladsax slottsruin med vallgrav och dammar
enligt Hilsfeling (1770-talet).

På grund av de ständiga krigen är de danska statsfinanserna under senmedeltiden hårt ansträngda. K. Maj:t och kronan ser sig nödsakade att låna pengar på öppna marknaden och ställer kronogods som pant för lånen. Avgiftslänen får därför vanligen formen av pantlän. De kan beviljas på långivarens livstid eller på visst antal år. Därav följer att de icke kan återkrävas när som helst utan först sedan pantsumman till fullo erlagts. Detta visar sig ofta vara svårt i en ansträngd ekonomisk situation. Så övergår pantlänet icke sällan från den ursprunglige pant- och länsinnehavaren till hans arvingar. De båda övriga huvudtyperna av län ges däremot ”på kungens nåd” (*ad gratiam* resp. ”så länge vi annorledes därom tillsägendes varder”). Detta betyder, att lensmannen kan avsättas eller förflyttas efter kungens önskan.

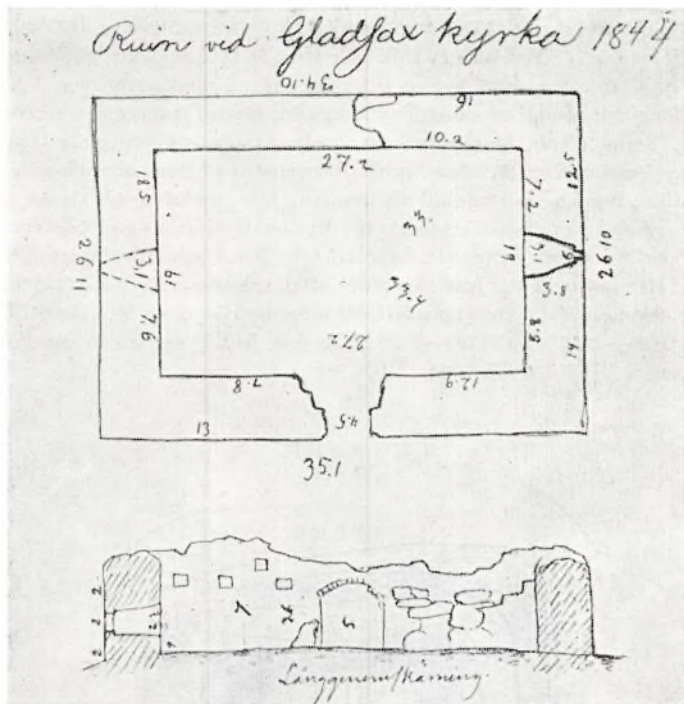

Fig. 15. Gladsax slottsruin enligt C. G. Brunius (1844).

Jens Holgersen är innehavare av samtliga dessa typer av län. Ett närmare studium av denna hans verksamhet är ägnat att belysa olika sidor i det dåtida länsväsendet men ger framför allt viktiga aspekter på hans egen ämbetsmannagärning och personlighet.

Fataburslän. Endast obetydliga notiser vittnar om Jens Holgersens verksamhet för den kungliga fataburens räkning. En riksomfattande "hushållsräkenskap" för 1493 förtecknar sålunda intäkterna från länen genom kungliga lensmän och tullare. För Jens Holgersens del upptages koppar, vax och timmer (26). Som lensman på Sölvesborg uppbär han stadsskatten från Ronneby, vilken redovisas till fataburen.

Tjänstelän. Tommarps klostrets brevregistratur av 1550 upptager ett endast i kortfattad regist känt brev av 1511, enligt vilket Jens

Holgersen haft Gladsax i förläning. Det räknades till huvudlänen.

Den förmögna Ide Pedersdatter Falk hade i sitt år 1398 upprättade testamente förordnat, att sätesgården skulle apteras till kloster för dominikanernunnor. I fullt förtroende för sin personliga vän, drottning Margrethe, insätter hon henne som testaments-exekutor. Realpolitikern Margrethe inser emellertid platsens strategiska läge — en utomordentlig motpol till ärkebiskoparnas Hammershus på Bornholm. Finurligt lyckas hon erhalla påvens medgivande till att överflytta klosterstiftelsen till Gavnø på Sjælland. Sätetsgården kan därmed omändras till det fasta Gladsaxhus med Gladsax socken, staden Simrishamn och betydande delar av Albo härad som fästningens och länets uppland. Här verkar de till Jens Holgersens släktkrets hörande och i de samtida politiska förvecklingarna djupt engagerade Eskil Mogensen Gøye och Sten Basse Bille som lensmän 1471—1476 resp. 1490—1506. Självt bör Jens Holgersen ha innehaft länet någon gång mellan 1476 och 1486 (210, 278).

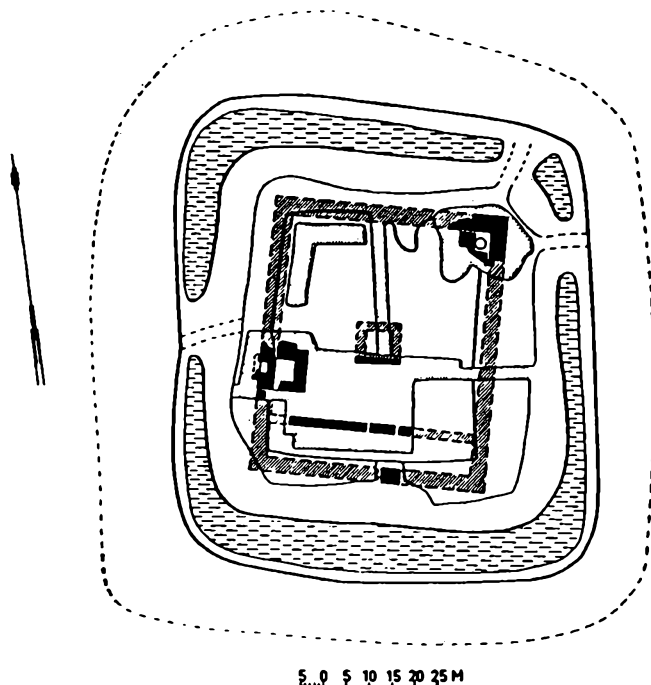

Fig. 16. Lindholmen.

Plan av medeltidsborgen efter provgrävningen 1934. Svart=framgrävda murar; streckade partier=rekonstruerade murar; brutna streck=vallgrav.

1486 15/7 presenterar sig Jens Holgersen som konungens ämbetsman på Lindholmen i sydvästra Skåne (5). Denna sätesgård hade på 1300-talet utbyggts till en av Skånes starkaste fästningar för att vid medeltidens slut vara huvudort för ett av provinsens huvudlän, omfattande Oxie, Bara, Ingelstads och Järrestads härad. Hur länge Jens Holgersen residerat på Lindholmen är okänt. 1514 27/6 förpantas länet till hans svåger, Axel Axelsen Brahe på Krageholm och Tunbyholm. Synbarligen har Jens redan 1487 avstått det för än mer maktpåliggande uppdrag i rikets tjänst.

Efter segslitna förhandlingar överlämnar den namnkunnige Ifver Axelsen Thott till Lillö i slutet av maj 1487 ön Gotland med länsresidenset Visborg till kung Hans. Denne anläder 8/6 med danska flottan till Visby och hyllas följande dag som den omstridda öns herre. I samband därmed insättes Jens Holgersen som lensman på Visborg (8). Först 1509 21/7 lämnar han denna tjänst (144).

När kungen ”red om Lande”, hade lensmän, härad, städer och herrekloster att svara för underhållet, den s. k. gengården. I en 1512 upprättad förteckning över gengården i Skåne möter uppgiften, att Jens Holgersen svarar för Sölvesborgs län (214). Detta omfattar vid denna tid Listers, Bräkne och Medelstads härad med staden Ronneby. Länets administrativa och militära centrum är staden och fästningen Sölvesborg. Ett antal urkunder från perioden 1513—1519 illustrerar olika detaljer i hans förvaltarskap (221, 232, 235, 236, 238, 244, 247, 250). Länet transporteras 1519 22/5 över till hans svärson, Åge Axelsen Brahe.

Under mer än ett kvarts sekel är Jens Holgersen sålunda innehavare av några av de mest betydande länen östansunds. Samtliga är viktiga stödjepunkter för rikets försvar under denna krigiska och kritiska period i den nordiska unionens historia. (Se kartan s. 266).

Pantlän. För den trohet och villiga tjänst Jens Holgersen gjort och gör konung och rike — en vanlig fras i dåtida länsbrev — får han 1487 11/2 övertaga kronans gods i Järrestads härad i pant för 1200 mark oavlöst under hela sin livstid (7). Närmast före honom har hans föräldrar haft detta kronogods oavlöst i sin livstid. Kombinationen med Lindholmens län (med bl. a. Järrestads hd) och Gladsax är här uppenbar.

Redan 1510 hade han förlänats med Villands härad mot en årlig avgift av 310 mark samt hälften av de från häradet inflytande rättsböterna (198). Länsbrevet förnyas 1513 29/7 på 8 år (220). Innan förläningsperioden utgått sker emellertid en förändring. 1520 1/1 erhåller han häradet som pantlän med all kunglig rätt och ränta som säkerhet för de 1500 mark danska penningar han lånat kungen ”till rikets bästa”. Den tidigare inlevererade årliga avgiften på 310 mark skall även i fortsättningen utgå. Det förutsättes, att också arvingarna kan ha panten oinlöst och därmed komma i besittning av förlänningen (254). Andra urkunder utgöres av kvitton på årlig avgift, gengärd, landhjälp, rättsböter och inköp för kronans räkning (214, 220, 248, 250, 253). Förlänningen av Villands härad bör ses i samband med Jens Holgersens förvärv 1509—1515 av sätesgården Lyngbygård (nuv. Trolle-Ljungby) och 1500 av den nu sedan länge försvunna sätesgården Legeved i samma härad (62, 149—187).

Tidigast 1506 erhåller Jens Holgersen Hyby län i Bara härad (109). Även denna medeltida sätesgård är nu sedan länge borta. Liksom Glimminge och Visborg utgör Hyby en fast punkt i hans liv (225, 239, 252). Trots gravstensinskriftionens vittnesbörd har man velat göra Hyby till slutstation på den vittfarande herremannens levnadsfärd (264). När kungen 1526 15/9 överför förlänningen på hans arvingar, sättes pantsumman högre ”än deras faders pantbrev utvisar”. Länet omfattar huvudgården Hyby samt c:a 75 gårdar (109).

1520 1/1 försträcker Jens Holgersen kungen 200 rhenska gyllen och 25^{1/2} lödiga mark silver. Som ”fri och bruklig pant” erhåller han därför kungens och kronans landsby Borsjö (nuv. Marsvinsholm), tills den inlöses från honom eller hans arvingar för samma summa (255). Vid nu okänd tidpunkt får han också Önnestads län — det tidigare gåtfulla ”Gnestad” — i Göinge härad (262). Lånets storlek fixeras icke i det nu endast i regest kända länsbrevet.

Samtliga dessa pantlån övertages av Jens Holgersens arvingar (254, 255, 262). Utöver de 1523 9/9 förnyade pantbreven redovisar en 1523—1524 upprättad förteckning över kronans intäkter i Skåne 1000 mark från ”herr Jens Holgersens barn” (265). Trots de stora godsköpen har han sålunda lyckats förvärva betydande belopp för investering i kronoegendom.

Ärkebiskopslän. Av de tre ärkebiskopslänen i Borrby socken erhåller Jens redan 1495 Tullstorps län. Enligt 1522 års uppbörds-jordebok består det av 5 hela gårdar (32, 261). År 1511 arrenderar han av ärkebiskopen även två åldrätter mellan Sandby bäck och Kyhlsbäcken (199). Den fortifikatoriska aspekten får här icke fördunklas på den bördiga åkerjordens och de eftertraktade ålfiskenas bekostnad. Från fönster och murgluggar i övre våningarna och skytteloftet på Glimmingehus kan amiralen och hans borgbesättning se ut över Bornholmsgattet ända bort till Hammershus. Tommarpsån är vid denna tid segelbar nästan ända upp till Tommarp. En annan vattenväg bildar "Vranarps sjö" och "Bolshögs sjö", sankmarkerna väster om Stenhuset — ännu i sen tid benämnda "Sjön" — söderut genom Rogamad och Lunnamöllan-området ned till Borrby strand. Med båtar vid Simrishamn och Hoby—Borrby kan borgherrenkaparhövdingen på ett effektivt sätt kontrollera det av sjöfarare livligt frekventerade Bornholmsgattet. Förvärvet 1511 10/3 av Verkö i blekingska skärgården synes på samma sätt böra insättas i fortifikatoriska sammanhang (201).

Den omdebatterade lensmannen på Visborg. Av samtliga här förtecknade län tilldrager sig förvaltningen av Visborg största intresset. Detta omdöme är icke ett utslag av snäv inriktning just på Jens Holgersen utan är betingat av slottets och länets roll i senmedeltida dansk länsförvaltning över huvud taget. Som ovan anförts är redan glimmingeherrens första uppträdande på Gotland i konungens följe fyllt av dramatik. Den mäktige Ifver Axelsen Thott har som pantinnehavare nästan enväldigt styrt ön sedan 1464. Nu tvingas han överlåta Visborg till kung Hans och Borgholm (Öland) till Sten Sture. Även övriga svenska besittningar går honom ur händerna. Fylld av grämelse över ödets lott får denne gränsadelns nestor återvända till sitt nordostskånska Lillö för att två år senare draga till skuggornas rike. Icke kan Jens Holgersen då ana, att han själv ett decennium senare just på Visborg skall fira bröllop med denne sin olycklige företrädares dotterdotter (50). Föga torde det ha bekymrat honom, att hans eget övertagande av lensmanssysslan på ön utgör ett dubbelt kungligt löftesbrott gent emot svenskarna. Redan 1483 hade kung Hans lovat att icke åt någon utlänning utlämna "slott, land

eller län utan styra, råda och regera våra riken och vår gård med goda, inländska män av och i vart rike”. Likaså hade Sten Sture fått löfte om att Gotland skulle överlämnas till Sverige, så snart kung Hans kommit i besittning av ön. Enbart som danskbördig är sålunda den nye lensmannen på Visborg illa sedd av svenskarna. Som skrupelfri kaparhövding och brutal ledare av de förödande brandskattningarna utefter Sveriges, Ålands och Finlands kuster skall han snart framstå som dessa utsatta områdens mest fruktade och hatade fiende. Hans uppträdande redan före krigsutbrottet väcker förbittring i Sverige och ger 1501 27/7 anledning till en klagoskrift från det svenska riksrådet till kung Hans (63).

De svenska rådsherrarnas klagomål över Jens Holgersens förvaltning av Gotland är dock som milda västanfläktar gent emot gotlänningarnas egna anklagelser mot sin nye lensman. Endast fem år har Jens Holgersen suttit på Visborg, när förbittringen bland öborna tar illavarslande former. Kung Hans ser sig nödsakad att 1492 sända en undersökningskommission till ön. Kommissionens sammansättning visar situationens allvar och uppdragets vikt: fyra inflytelserika riksråd med biskopen av Viborg och rikshovmästaren Poul Laxmand i spetsen. Den upprättade rapporten präglas av objektivitet och grundlighet. De befullmäktigade låter sig icke påverkas av lensmannens äreställning och maktposition. Under en 12 dagars inspektionsresa undersökes förhållandena på landsbygden. Med köpmän och andra borgare i staden Visby förhandlas därefter under fyra dagar. Klagomålen visar sig vara i hög grad berättigade. Stämningen är sådan, att hela befolkningen på grund av lensmannens övergrepp kan befaras övergå till svenskarna. Särskilt anmärkningsvärd är kritiken av lantvärnet samt underhållet av slottet och hamnarna. Med tanke på Jens Holgersen som den blivande, namnkunnige byggherren på Glimminge förefaller kommissionens skrivning i detta sammanhang närmast dråplig: ”Undervisade [vi] honom om [nödvändiga] byggning[sarbeten] på slottet, där vi såg att behov förefanns, och likaså utanför slottet”.

Kommissionen lyckas uppnå förlikning mellan parterna. Befolkningen i såväl staden som på landsbygden lovar vara lensmannen hörsam och lydig. Denne å sin sida förklarar sig i fortsättningen vilja

vara öborna en huld herre och icke som hittills förgripa sig på dem. Slottsbesättningen förstärkes med 400 soldater. För leverans av varor till deras underhåll ingås med befolkningen en särskild överenskommelse. Priserna fastställes enligt särskild taxa (19—21).

Trots förlikningen fortsätter dock övergreppen med nya klagomål som följd. Ännu 1514 — fem år efter det att Jens Holgersen lämnat hövitsmannaskapet över ön — uppvakts konung Christiern II med en lång lista över svåra angrepp, som den förre lensmannen gjort sig skyldig till. Han hade sålunda utfärdat skärpta regler för köpenkapen, som hårt drabbat köpmännen. I strid med ingångna avtal hade han tvingat allmogen att leverera större kvantiteter varor till slottets och besättningens underhåll men till reducerade priser. En ny, årlig skatt hade införts, och den årliga gästningsavgiften hade betydligt förhöjts samt omformats enligt nya principer. Fattiga fiskares usla kojor hade satts på mantal och införts i slottets jordebok, ålfisken beslagtogs och allmogen tvingats hålla slottets ladugård med tröskkarlar och kustpartierna med strandvakter. Befolkningen hade sålunda på mångahanda sätt utsugits. Följderna var uppenbara. Fatigdomen hade tilltagit och ett stort antal hemman lagts öde. Samtidigt betygar man kungen sin tacksamhet över att förhållandena under den nye lensmannen, Laurens Skinkel, avsevärt förbättrats (227, 228). Till den gotländska allmogens klagomål 1555 har fogats ett odaterat brev till Christiern II. Där kräves ändring av de otillständiga mantalssättningarna av smågårdar och fiskarkojor Jens Holgersen gjort sig skyldig till (272).

Det råder sålunda intet tvivel om att Jens Holgersen fört ett hårt regemente på Gotland samt uppträtt som en självrådigt och despotisk lensman.

Klagomål över lensmän för oskicklighet i ämbetsförvaltningen och övergrepp mot bönderna påträffas då och då i det medeltida urkundsmaterialet. I konungarna Christopher II:s handfästning av 1320 och Olufs av 1376 hade man nödgats införa en ny bestämmelse om att bönderna icke fick besväras av de kungliga fogdarna mot landets lag och rätt. För Jens Holgersens halvbror, lensmannen Oluf Holgersen på Nykøbing (Falster), föreligger en diger klagoskrift från 1511. Denne har gjort övergrepp mot biskop Jens Andersen Beldenak

av Odense och hans bönder. Biskopen ser sig föranlåten att bannlysa lensmannen. Men för ingen medeltida lensman föreligger så utförliga underrättelser som om Jens Holgersen på Visborg. Adelns makt är betydande och sjökrigarens hårda yrke föga ägnat att skapa vekhet eller medlidande. Förvånande är däremot att varken kung Hans eller Christiern II personligen griper in mot denne hårdföre länsherre. Tvärtom är det just under denna tid kung Hans utfärdar sin bekanta rekommendationsskrivelse. Om sonen, Christiern II, någonsin råkar i svårigheter, skall han räkna med trotjänaren på Visborg som den oförliknelige och alltid pålitlige hjälparen (189).

Ovan har påvisats att länsbrev ofta utfärdades *ad gratiam*. Lensmannen innehade sålunda sitt län på kunglig nåd. Principiellt kunde han förflyttas eller avsättas, om han av någon anledning gått den kungliga nåden förlustig. Det finns emellertid länsbrev från 1400-talet med stadgande, att lensmannen förlorar länet endast om han för avog sköld mot riket. Som medlem av en mäktig släktkrets med talrika inslag av riddare och riksråd kan en herre som Jens Holgersen lätt skaffa sig inflytelserika försvarare och rosande intyg om ämbetskicklighet. För hans vän och kollega som lensman och amiral, Hindrik Krummedige på Varberg, föreligger ett sådant intyg från 1508. Det är beseglat av såväl landsdomaren som tvenne borgmästare i residenstaden men märkligt nog skrivet med lensmannens egen handstil! I detta sammanhang aktualiseras tvenne notiser i gotlands-kommissionens relation av 1492. Under resan ut på landsbygden märker kommissionsledamöterna, hur Jens Holgersen och hans folk under hand gör upp med tidigare förfördelade gotlänningar. Andra missnöjda meddelar i hemlighet kommissionens tjänare, att de icke öppet vågar anklaga lensmannen och hans underhuggare för ”många saker”. Dessa kommer att hämnas, när kommissionen väl lämnat ön och godtycket åter fritt kan flörera.

Föga är känt om inrättningarna i och förhållandena på de sen-medeltida slotten och fästningarna. Kommissionsledamöternas berättelser 1492 och den 1509 vid Jens Holgersens frånträdande av länet upprättade inventarieförteckningen för Visborg (144) är därför av betydande värde. Med stor detaljriktighet förtecknas i inventariet inredningen i bl. a. kök, kapell och smedja. Noggrant redovisas inne-

liggande förråd av livsmedel och dryckesvaror, kreatursbesättning och vagnpark, vapen och ammunition. Redogörelsen för fästningens bestyckning — från armborst med ”dalpilar” till stenslungor och kanoner — ger en utomordentligt god inblick i det dåtida läget på krigskonstens område. Kommissionshandlingarna innehåller notiser om besättningens storlek, lantvärnet, hamnskyddet och systemet med strandvakter.

Den i klagomålshandlingarna omnämnda slottsJORdeboken är icke bevarad. Först genom 1594 års skattelängd (den s. k. 1608 års jordebok) erhålles kännedom om kronoegendomens omfattning på ön. Däremot föreligger en räkenskapsbok för åren 1498—1500 med slottskrivarens utförliga anteckningar om strandat gods med angivande av fartygens destinationsort, skeppslast m. m. (54). Eftersom kungen sedan urminnes tid har rätt till skeppsvrak och strandat gods, måste lensmannen nämligen redovisa sitt läns ”avkastning” och inleverera det bärgade godset till Köbenhavn. Märkligt är att räkenskapsboken för hela 3-årsperioden endast upptager fem dylika notiser om strandade fartyg. Med tanke på de många fartygskatastroferna utefter Gotlands kuster torde man kunna förutsätta, att Jens Holgersen tagit ganska lätt på denna sin redovisningsskyldighet. Hur skulle man i huvudstaden kunna kontrollera, om de till hans magasin inlämnade varorna utgjordes av laster från stormdrivna eller av uteliggare beslagtagna fartyg?

Gotenhof. Som lensman på Gotland får Jens Holgersen handlägga ett då sedan länge intrikat ärende, nämligen utarrenderingen av Gotenhof i Novgorod.

Förhistorien var följande.

Redan under vikingatiden for nordiska män längs de ryska floderna till Bysans. På 1100-talet hade betydande handelsförbindelser etablerats med de ryska stammarna. Naturliga centra i denna alltmer växande fjärrhandel utgjorde Gotland och Novgorod. Gutarnas faktori i Novgorod bar namnet Gotenhof d. v. s. gutarnas gård. I anläggningen ingick bl. a. en kyrka, helgad åt S:t Olof. Ryssarnas upprättade i Visby motsvarande anläggningar. I konkurrensen med hanseaterna drog de gotländska farmansbönderna det kortaste strået, och Gotenhof förlorade för de sistnämnda alltmer av sin forna betydelse. 1331 fick de tyska köpmännen övertaga gården. Herr Jacob i Vall undertecknade 1402 på den gotländska allmogens vägnar ett arrendekontrakt med hanseaterna på 10 år. Därefter uppkom en mer än sekellång tvist om arrendesumman och dess utbetalning. Sålunda såg sig de tre gotländska domarna nödsakade att 1447 tillskriva rådet i

Reval härom. Den mäktige lensmannen Oluf Axelsen Thott räknade med att ensidigt kunna höja arrendesumman. Utspelet avvisades dock av hanseaterna. Dessa beslöt i stället att deponera den tidigare fixerade, årliga arrendesumman hos rådet i Reval, tills frågan slutgiltigt lösts. Så var läget, när Jens Holgersen övertog lensmanskapet på Gotland. Han ställdes inför den svåra uppgiften att skapa normaliserade förhållanden mellan Reval och den gotländska allmogen.

I brev av 1494 4/9 erinrar Jens Holgersen staden Reval om skyldigheten att till domarna på Gotland inleverera den förfallna arrendesumman för Gotenhof. Under mer än 30 år har ingen inbetalning skett, varför han anhåller om omedelbara åtgärder (28). Det årliga arrendet utgör 5 rhenska gyllen. Med anledning härav anmodar magistraten i Reval i slutet av samma månad kollegerna i Dorpat att förmå föreståndarna för Gotenhof att verkställa utbetalningen (30). Samtidigt underrättas staden Danzig om det nya utspelet. Man har i brev meddelat lensmannen och rådet i Visby om att ryssarna lagt beslag på Gotenhof, varför de tyska köpmännen icke längre kan använda gården. Jens Holgersen sätter emellertid makt bakom orden. Han beslagtager hanseatiskt gods som följd av den uteblivna inbetalningen (39). Ytterligare sju urkunder har kunnat sammanställas i den omfattande brevväxlingen mellan olika hansestäder och parterna på Gotland (lensmannen, domarna samt rådet i Visby; 46, 51—53, 57—59). Först 1499 nås ett påtagligt resultat av förhandlingarna. Då inlevereras till de gotländska domarna 160 rhenska gyllen, den första inbetalningen sedan 1460. Reval lyckas engagera magistraten i Visby i ett försök att övertala Jens Holgersen och gotlandsdomarna att ge avkall på kravet på vidare inbetalningar. Dessa är dock omutliga och avvisar framställningen. Likaså försöker man få en slutlig uppgörelse till stånd genom engångsinlösen av det ursprungliga förpliktelsebrevet. Trots ivriga bemödanden lyckas icke Jens Holgersen föra ärendet i hamn. Ännu 1515 diskuteras skuldfrågan på samma sätt som tidigare (59).

Lensmanskap och privatekonomi. Bilden av Jens Holgersen som lensman på Visborg kan ytterligare belysas. Strödda notiser meddelar, att han har att ordna bostad och underhåll åt det av biskopen i Roskilde utsända manskap, som vintern 1491—1492 vistas på Gotland i konungens ärende (18), att han underhåller folk på egen bekostnad (89), förskotterar kungen pengar i samband med belägringen

av Kalmar (139) och söker vederlägga rykten om att krigsfolk lämnat ön av brist på mat (124). Han har affärsförbindelser med köpmannen Hans [Meisenheim] Bogbinder i København (90, 203). Som rådmän resp. borgmästare i huvudstaden 1500—1511 åtnjuter denne stort förtroende och tillhör jämte sin hustru kungaparets förtrogna. I deras hem inkvarteras kronprinsen (den blivande konung Christiern II), för att han skall få en borgerlig uppfostran. Ingenting är känt om att Jens Holgersen önskar placera några av sina många barn i denna kungliga pension för boklig bildning och goda seder. Brevväxlingen berör mera jordnära ting: försäljning för lensmannens räkning av timmer samt fläsk och fisk (som f. ö. hunnit surna under den långa transporten) i utbyte mot korn och kontanter. Gotlänningarnas klagomål mot sin lensman omfattar bl. a. tvångsleveranser av varor till underpris (227). Exporten av timmer har i litteraturen om Glimmingehus synbarligen icke utan orsak satts i samband med detta borgbygge. I flera här förtecknade urkunder omnämnes emellertid stora mängder läkten (*rafter*), som förts till København (26, 90). Framför allt affärsförbindelserna med Hans Bogbinder visar, att Jens Holgersen på egna kölar kan frakta diverse varor till huvudstaden och synbarligen med god vinst försälja dem för egen räkning. Visbybornas klagomål får därmed en ny aspekt. De har i sin egen lensman en svår konkurrent såväl på hemmamarknaden som i affärscentra i det danska kärnlandet. (Se härtill dok. nr 19).

Men Jens Holgersens privatekonomiska förhållanden befrämjas också därav, att lensmanskapet över Gotland under unionsstriderna förlämnar honom en militär och i viss mån politisk nyckelposition. Den intensivt bedrivna kaparverksamheten ger rikt byte i form av skepp och dyrbara laster. Tredelningen av bytet — kungen, lensmannen, besättningen — berikar i hög grad hans privata kassakista. Här är den verkliga orsaken till att han snabbt kan etablera sig som "bankir". Betydande belopp utlånas till konung och frälsemän. Som säkerhet mottager han pantlän och gårdar. Med tiden blir han i stånd att förvärva hela frälsegods och bedriva en ständig jakt på mindre godsenheter. Bakom den nyrike finansmannen och godspossessionaten Jens Holgersen skymtar ett oändligt antal tragedier till sjöss. De hanseatiska urkundsböckerna ger ännu glimtar av vad hans sedan länge

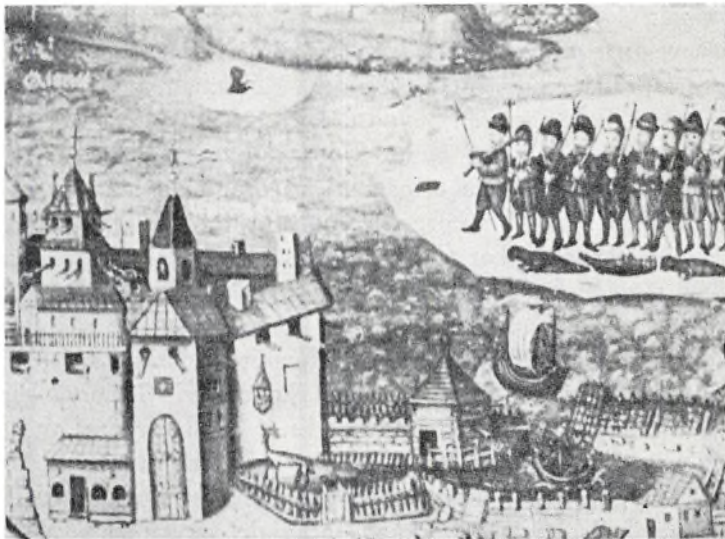

Fig. 17. Stora "Kutatavlan" i Fårö kyrka på Gotland.

Den 1618 tillkomna tavlan illustrerar Visborg från stadssidan. Mittpartiet av borgkomplexet utgöres av det starkt bestyckade tornet Blacken. Mynttornet skönjes till vänster och Klocktornet till höger om Blacken, medan Smal Henrik (till vänster) och Segeltornet reser sig i fonden. Längst till höger i komplexet framträder Frustugan. Framför denna ligger en djurgård, och där bakom synes ett parti av Långa linjen med stadsporten. Själva hamninloppet bevakas av ett blockhus. Med bortseende från Wobisers omändringsarbeten ger tavlan en god föreställning om borganläggningens utseende på Jens Holgersens tid, då den intog en nyckelposition i de dramatiska förvecklingarna mellan Danmark, Sverige och Hansan. (Fig. 17 och 18 efter Gotländskt Arkiv 1942 s. 93 och 95).

förlorade räkenskapsböcker bör ha innehållit om lyckade kapningar.

I samband med att danskarna 1679 överlämnar Gotland till Sverige raserar de Visborg fullständigt genom sprängning och kanonbeskjutning. Enbart för nedbrytningen av "Blacken" användes 22 tunnor krut. Med demoleringen av det stolta Visborg, som under unionsstriderna varit en hörnpelare i det danska östersjöväldet, sättes punkt för en högdramatisk period i dansk historia med Jens Holgersen som en av de mest färgstarka aktörerna. Men av rasmassorna från Visborg bränner svenskarna sedan kalk till murbruk för uppförande av Tessins stolta kungaborg i Stockholm, en symbol för det svenska stormaktsvälde, som inom sina gränser kom att hysa även Jens Holgersens forna hembygd.

Fästningen Visborg. Eftersom Visborg är så intimt förknippad med Jens Holgersens historia, kan det vara på sin plats att här lämna några fakta rörande dess intressanta byggnadshistoria.

Det äldsta Visborg uppfördes av riddaren Trugot Has (d. 1437) till Örtofta. Han var Erik av Pommerns lensman på Gotland och utförde arbetet på dennes uppdrag. Förlagd till stadsmurens sydvästra hörn utgjordes borgen av en kvadratisk anläggning med fyra hörntorn jämte vallgrav in mot staden. Stadsmuren bildade sålunda två av borgens sidor. "Smal Henrik" i sydost var ett marktorn i stadsmuren. "Segeltornet" i sydväst hade synbarligen samma funktion. Nordväst i muren höjde sig ett porttorn, som senare fick namnet "Klocktornet". Innanför detta låg en salbyggnad med kapell. Därifrån sträckte sig åt nordost ett monumentalt bostadstorn, kallat "Blacken", av samma typ som Kärnan i Helsingborg. Tornhusets översta våningar var inredda med salar och gemak för konungens räkning.

För att göra byggnaderna mindre sårbara vid belägring utvidgar Ifver Axelsen Thott borgområdet betydligt genom att anlägga en väldig förborg. Den nya sträckningen av stadsmuren, som i öster inrangeras i fästningsområdet, får som stödjepunkter ett marktorn, "Mynttornet", och ett sadeltorn, "Kikut". Mellan den åt norr vettande stora porten mot staden och sjömuren uppföres en stor magasinsbyggnad, "Slukopp". Härifrån sträcker sig upp till "Mynttornet" en kraftig sträckmur, "Långa linjen". Under Jens Holgersens tid behåller slottet och borgområdet detta utseende.

Wladislaw Wobisser är lensman på Gotland åren 1539—1544. Han förstärker sjömuren med bastioner och utsprång. Den del, som motsvarar Erik av Pommerns sjömur, apteras för "Frustugan", en monumental salsbyggnad, vars södra gavel ännu är bevarad. "Blacken" ombygges för att tjäna som lensmannens residens.

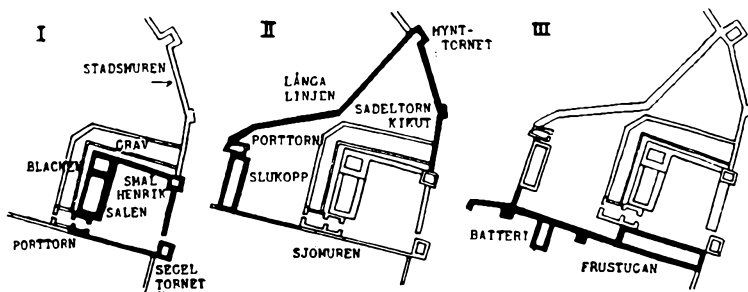

Fig. 18. Schematisk bild av de tre faserna i Visborgs utveckling.

- I. Den av Erik av Pommern uppförda borgen.
- II. Utvidgningen genom lensmannen Ifver Axelsen Thott. Här illustreras borgens utseende på Jens Holgersens tid.
- III. Wladislaw Wobissers borgkomplex.

Den åldrande lensmannen på Sölvesborg. Utan kommentarer meddelas i biografiska uppslagsverk att Jens Holgersen 1509—1515 förvärvar Lyngbygård samt att han 1510—1523 är förlänad med Vιλlands härad och 1517—1519 (resp. ”i kung Hans’ senare tid”) med Sölvesborg. (DAA 1896 s. 437; DBL I bd XVIII s. 59). Det är av vikt att sammanhålla, kritiskt granska och i görligaste mån komplettera dessa korthuggna notiser. En hittills totalt förbisedd sida av Jens Holgersens ämbetsmannagärning kan därmed belysas. Man lär känna en bemärkt representant för unionstidens gränsadel med denna frälsegrupps speciella villkor. Tjänsteuppgifter och möjligheter till privat företagsamhet blir för herr Jens nu helt annorlunda än under motsvarande hövitsmannaskap på det gotländska Visborg.

I egenskap av gränsland spelar Blekinge under unionstiden en viktig politisk och militär roll. Upprepade gånger utgör provinsen uppmarschområde för genomförda eller endast planerade anfall mot Sverige, enkannerligen det ständigt aktuella kalmarområdet. Under senmedeltiden omfattar Sölvesborgs län hela Blekinge utom Östra härad (Lyckå län). Såsom gränsfästning är Sölvesborgs slott väl utbyggt enligt det s. k. tornborgssystemet (se nedan). Ett 16-sidigt, centralt placerat torn utgör bostad för lensmannen. En rad välkända statsmän och berömda krigare avlöser varandra som länsherrar, ett klart bevis på den vikt för riksförsvaret som statsledningen tillerkänner länet.

Tidigare lensmanslistor (Skoglund s. 194 not 3 och 217 not 1; C. G. Weibull s. 13, 16 f, 27, 29, 38 f, 52; DAA) kan här korrigeras och betydligt kompletteras: Riddarna Knut Folkesson (Grip; 1344—1346), Fikke von Vitzen och hertig Bugislav av Stettin (före 1389), väpnarna Claus von Vitzen (1390) och Axel Keldsen Krogenos (1396), riddaren Niels Jensen Galen till Hammar (1446), riddaren och riksrådet Ifver Axelsen Thott till Lillö (?—1467), frälsemannen Mikkel Nielsen Tornekrans (1470), riddaren och riksrådet Knud Truidsen Has till Ortofta (1476), riddaren och rikshovmästaren Poul Pedersen Laxmand till Vallen (1479—1502), riddaren och riksrådet Jørgen Vernersens Parsberg till Harrested på Sjælland (någon gång mellan 1502 och 1506), riddaren och blivande riksmarsken Tyge Mogensen Krabbe till Vegeholm (1506, 1507), riddaren och riksamiralen Jens Holgersen Ulfstand till Glimminge (1509?—1519), frälsemannen Åge Axelsen Brahe till Tostrup (nuv. Christianssæde på Lolland, 1519—1523) samt riddarna och sjöhjältarna Berent von Mehlen (1523) och Søren Norby (1525—1526). — Se Rep. nr 3759, 7581; Rep.* nr 2720, 3081, 4446, 4716, 6036, 6256, 6597, 6972, 7390, 8567, 13031; Dipl. Dan. och DRB III:1 nr 394; LÄU IV s. 323 nr CCCLXII, V s. 231 nr CCLXXX och VI s.

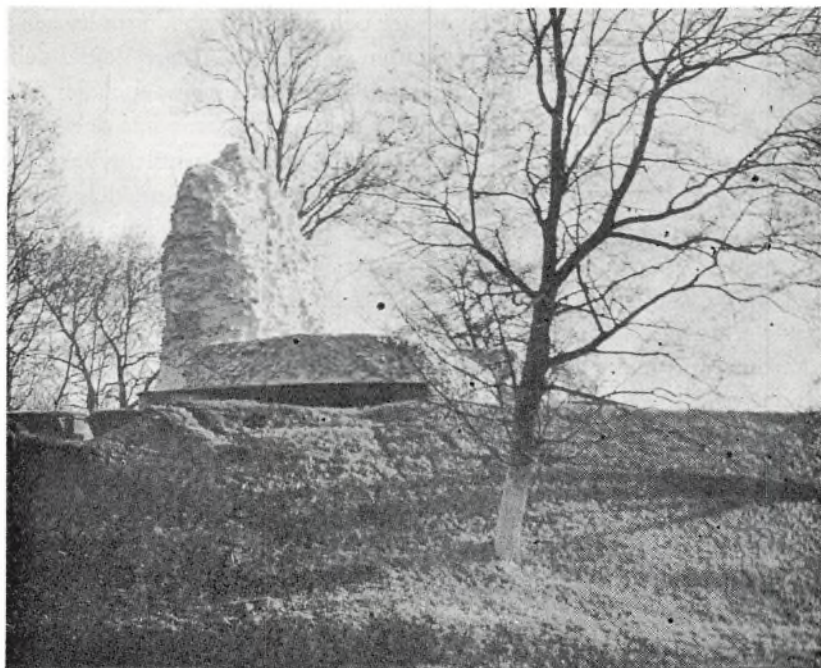

Fig. 19. Sölvesborgs slottsruin sedd från västsydväst.

Till vänster försvarstornets nordvägg, som nu reser sig till en tredjedel av sin forna höjd. I förgrunden framträder grunden till porthusets södra del.

229 nr CCLII; ÆA I s. 62 och 155 samt IV s. 13 nr XI:1 och 4; BSH V s. 110 nr 86; Hanserecesse III:5 s. 403 not 2; Suhm II: 3—4 s. 151 f; DM II:6 s. 284 och 314 samt IV:2 s. 152, 166 och 170; Erslev s. 12. — Oklarhet råder om den Mikkel Nielsen [Tornekran], "vor Mand og Tjener", som enligt kungabrev av 1470 12/3 lånat kungen 2000 mark lybskt samt som pant erhållit Sölvesborgs slott och län. (Rep.* nr 2720). DAA (1939 s. 97) upptager tvenne frälsemän med detta namn. Den äldste är belagd 1401 och 1428. Hans sonson och namne skriver sig till Lundbæk i Ø. Hornum hd och avlider 1552 12/1 men är belagd även 1512, 1536, 1540, 1544 och 1546. Ingen av dem nämnes i anknytning till Sölvesborg. Icke heller till tiden kan någon av dem här komma i fråga.

Av ovan förtecknade lensmän var åtminstone Niels Jensen, Ifver Axelsen, Poul Laxmand och Jens Holgersen besuttna i nordöstra Skåne, medan Mikkel Nielsen får Gälds härad som pantlän 1472, alltså två år efter förvärvet av Sölvesborg.

Länets civila tätorter är Sölvesborg och Ronneby, båda under senmedeltiden väl utbyggda handelsstäder. — Genom Albert Vejdes och Lars-Olof Larssons undersökningar har Värends förbindelseleder söderut klarlagts. Bland de sex huvudvägarna intresserar här dels Villands-Sölvesborgsvägen från Växjö över Tävelsås, Urshult, Kyrkhult och Holje till Sölvesborg resp. Lister och nordöstra Skåne, dels Ronnebyvägen från Växjö över Ingelstad, Väckelsång och Tingsryd till Ronneby. (Larsson I s. 119). Utefter dessa vägar föres en stor del av överskottsprodukterna från gränsadelns sätesgårdar (bl. a. de omfattande Thott-Trolleska godskomplexen med Bergkvara vid Helgasjön som centrum) ned till de båda blekingska hamnstäderna. Handelsförbindelserna med hanseaterna är goda, när krigstillstånd icke råder mellan Danmark och de vendiska städerna.

Bland innehavarna av Sölvesborgs län bör Ifver Axelsen Thott här särskilt apostroferas. I viss utsträckning kan nämligen likartade förhållanden iakttagas för honom som för Jens Holgersen. Utöver Gotland är han förlänad med Villands och Gårds häradet jämte staden Vä. Som privategendom innehar han Härlöv och Lillö i Gårds härad, vilka genom Helgeålinjen har goda förbindelser med bygderna norr om riksgränsen (Värend). De starkt befästa Lillö och Bergkvara utgör de båda ändpunkterna på denna linje, och borgarnas innehavare behärskar hela den viktiga transportleden och härvägen. Thottarna utgör "en stat i staten", och herr Ifver intager en dominerande ställning såväl i Sverige som Danmark. I maj 1467 uppsäger han Christiern I tro och lydnad. Konungens unionsplaner lider härigenom ett svårt avbräck, och hämndaktionerna utlöses snabbt. Sölvesborgs slott belägras under konungens personliga ledning, och besättningen tvingas till kapitulation. Även Lillö belägras och blir senare förhärjat. Herr Ifver är upptagen av striderna i Mellansverige och kan icke bringa hjälp. För såväl honom som hans bröder är godsegendomen och maktställningen i Danmark tillspillogiven. Efter långvariga förhandlingar ingås 1474 förlikning. Ifver Axelsen återfår sina danska egendomar och länen i nordöstra Skåne. 1475 8/7 kan han åter skriva sig till fädernegården Härlöv. Sölvesborg återfår han dock icke. (Skoglund s. 137 ff; Yrwing s. 103 ff). Hugo Yrwing (s. 119) konstaterar: "Betydelsefullast bland hans besittningar var Sölvesborgs slottslän. För Ivar Axelsson har detta slottslän varit själva grundvalen för hans maktställning i Danmark". Detta är orsaken till att han icke förtrötts att under de följande åren ständigt söka återfå länet. I sina ivriga bemödanden kan han räkna med såväl släktkretsens hjälp som de danska förhandlarnas positiva inställning till hans sak. Från här aktuella synpunkt — gränsslottets betydelse för gränsadelns godspolitik — bör framför allt framhållas svärsonen Arvid Trolles insats. Rikt besutten norr om riksgränsen deltager han upprepade gånger som svenskt ombud i förhandlingarna med danskarna om länet. Inför Kalmarmötet 1476 utfärdar herr Ifver fullmakt för honom att mottaga slottsloven på Sölves-

borg. Allt är dock förgäves. Mötet i Kalmar 1484 innebär det slutliga misslyckandet för släktkretsen att återfå gränsfästet. Såväl Christiern I som kung Hans har lyckats i sina bemödanden att ständigt förhala sölvesborgsfrågans lösning. Det ligger politisk beräkning där bakom. Sölvesborg utgör ett viktigt påtryckningsmedel i fråga om unionens återupprättande och Gotlands överlåtelse till Danmark. Villkoren för att herr Ifver skulle återfå sin forna stormannaställning i Danmark var följande: Gotlands återlämnande (i utbyte mot Sölvesborg) samt utmanövreringen av Sten Sture (till förmån för kung Hans). Som händelserna nu utvecklas måste kungen i det viktiga gränsområde, som Sölvesborgs län utgör, ha en ämbetsman, som han i allt kan lita på. Ifver Axelsens intima förbindelser med svenskarna och hans utmanande hållning beträffande Gotland är icke ägnade att skapa förtroende hos den danske monarken.

Det är mot denna bakgrund man har att se Jens Holgersens aktiviteter i nordöstra Skåne och Blekinge. Redan 1484 hade han förvärvat en gård i Fjälkinge i Villands härad (1). Intresset för denna del av provinsen torde dock på allvar ha väckts först i samband med det 1498 ingångna äktenskapet med Margrethe Arvidsdatter Trolle. På mödernets härstammar hon från Thottarna. Ifver Axelsen är hennes morfar, Beate Ifversdatter hennes moder. Enligt fru Beates jordebok hade herr Ifver varit i besittning av minst 400 jordbruksenheter i Skåne och Blekinge med en påtaglig koncentration i Gärd's härad och västra Blekinge. (Skoglund s. 98 f, Sjögren s. 126 ff och 165). Som möderneary bör fru Margrethe ha fört några här belägna egendomar över i Jens Holgersens hand. Margrethes fader, Arvid Trolle till Bergkvara, är enligt egna, noggrant förda jordeboksanteckningar besutten i stora delar av Sverige. Huvuddelen av egendomen ligger i Varend. (HH bd 31, Sjögren s. 116 ff). Fru Margrethes fäderneary gör Jens Holgersen besutten även här. Om storleken och belägenheten av dessa gods saknas uppgift. Deras existens är belagd enbart genom en urkund av 1525 24/10 (267). Riddaren Joakim Trolle på Lillö anhaller i brev till Gustaf Vasa om att såväl han själv som Jens Holgersens barn skall tillerkännas sitt i Sverige belägna arvegods. — Gården i Fjälkinge och fru Margrethes arvegods ger Jens Holgersen anledning att överväga sina möjligheter att etablera sig som godspossessorat i dessa gränsbygder i nära anknytning till den Thott-Trolleska släktkretsens domäner. Med sedvanlig beslutsamhet griper han initiativet. Ett logiskt uppbyggt och tidsmässigt väl genomfört handlingsprogram kan iakttagas. År 1500 förvärvar han sätesgården Legeved och 1509 huvuddelen av Lyngbygård (62, 149). 1510 kan

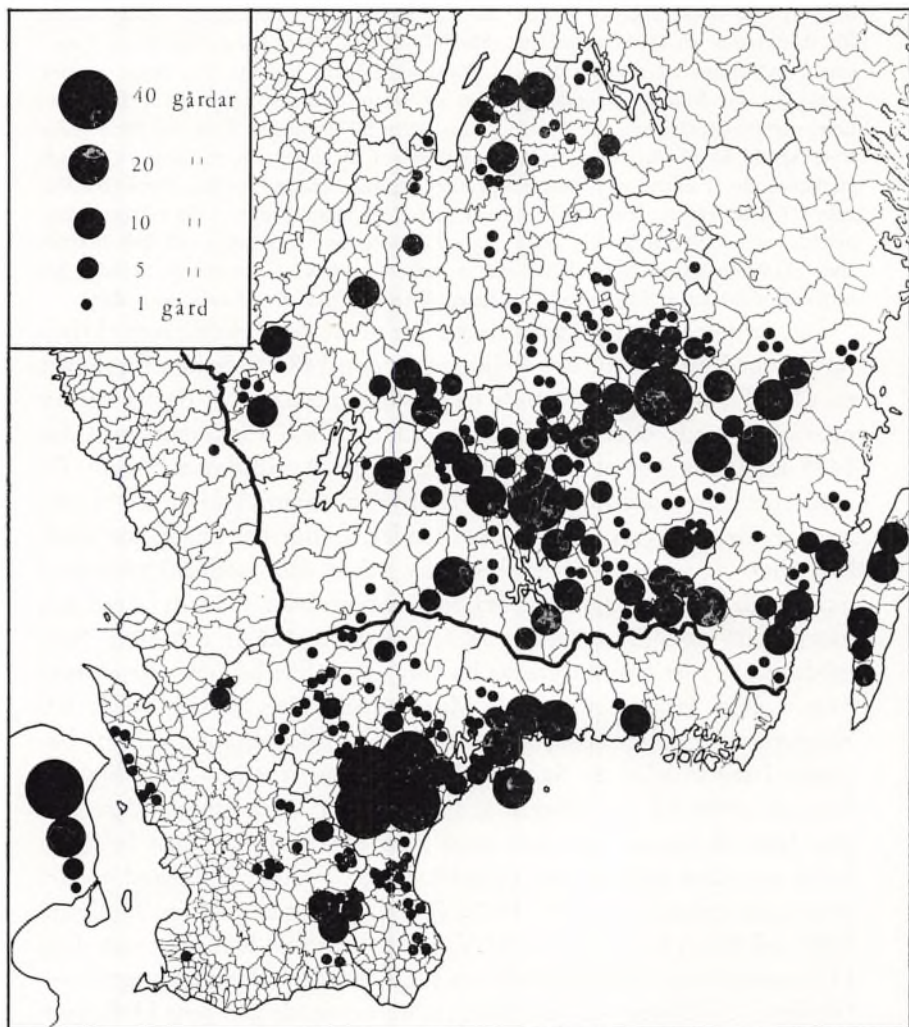

Fig. 20. Riksrådet Arvid Trolles godsimperium omkr. 1500.

Genom sin maka ärvde Jens Holgersen nu icke närmare kända delar av detta gods. Själv var herr Jens rikt besutten i nordöstra Skåne och ägde även gods i Blekinge. Såsom lensman på Sölvesborg intog han sålunda en nyckelställning i dessa viktiga gränstrakter under unionstidens senare del. Kartan upprättad år 1974 av Lars-Olof Larsson.

han ställa betydande belopp till konungens förfogande för att i gengäld erhålla Villands härad som pantlän (198). Året förut hade han lämnat förläningen av Gotland (Visborg) för att — såsom förf. håller för troligt — ägna merparten av tid och krafter åt den nya krigsflottans uppbyggnad (se nedan). 1511 utses han till dess chef men avgår som riksamiral synbarligen redan i samband med freden i Köbenhavn 1513, vilken för några år kommer sjöstriderna att upphöra i Östersjön. Han är då c:a 60 år gammal, en hög ålder för en dåtida kunglig ämbetsman. Redan som 30-åringar brukar 1400- och 1500-talens herremän ha nått livets höjdpunkt både i fråga om ålder och äreställningar. Det strapatsrika livet till sjöss lockar icke längre som förr. De stora godscomplex, som under årens lopp förvärvats, kräver en omsorgsfull förvaltning. Den kan med fördel ledas och ytterligare utbyggas från ett välplacerat länsslott på fastlandet. De mångåriga striderna i kalmarområdet har kommit kung Hans att inse nödvändigheten av att ha en kraftfull lensman på Sölvesborg. Han hyser sedan gammalt ett grundmurat förtroende för Jens Holgersen. Valet av rätt man på rätt plats är icke svårt att träffa. Den exakta tidpunkten för lensmansskiftet på Sölvesborg är okänd. Länsbrevet har gått förlorat.

Först 1512 är Jens Holgersen belagd som lensman på Sölvesborg (214). Närmast kände företrädare är Tyge Krabbe med årtalen 1506 och 1507. Sistnämnda är förlänas denne med det viktiga Helsingborgs slott. Det är otänkbart, att han under dessa utrikespolitiskt oroliga år samtidigt kunnat förvalta såväl Sölvesborg som Helsingborg. Tidmässigt hade det därför passat att se Jens Holgersen som nytillträdande lensman på Sölvesborg, när han 1509 lämnar Visborg. Från nu föreliggande interregnum (1507—1512) kan antecknas att Otte Rud 1508 22/6 från Sölvesborg utfärdar brev till kung Hans med anhållan bl. a. om att erhålla Kalmar slott i förläning. Han är då lensman på Borgholm med Öland. (BSH V s. 279 nr 211). Om Rud vid denna tidpunkt endast tillfälligt besökt Sölvesborg eller under någon tid fullgjort officiella uppdrag där kan icke nu klarläggas.

Jens Holgersen tillträder tjänsten som riksamiral 1511 och kvarstannar på denna post synbarligen till sommaren 1513 (se nedan). Detta skulle kunna tänkas utgöra hinder för att han redan 1509 övertagit hövitsmannaskapet på Sölvesborg. Så är dock icke fallet. Åtminstone perioden 1512—1513 upprätthåller han båda dessa ansvarsfulla tjänster. Även andra notiser vittnar om att han redan under gotlandstiden har siktet inställt på Sölvesborg. 1505 19/5 förvärvar han icke obetydligt gods i Blekinge (76). Säljare är en till namnet okänd kvinna i Ronneby. Godsets läge meddelas tyvärr icke. 1511 10/3 förvärvar han av borgmästaren i Ronneby ön Verkö i östra

skärgården (Lösens sn) som pantgods (201). Har han tillträtt Sölvesborg redan 1509, blir inköpet samma år av Lyngbygård och 1510 års förvärv av Villands härad som pantlän än mer naturligt. In i bilden kommer också den förenade lybsk-svenska flottans härjningar av blekingekusten sensommaren 1510, då bl. a. Sölvesborg plundras (se nedan). Dessa händelser har icke uppmärksammats av C. G. Weibull i hans stora monografi över staden Sölvesborg. Fiendeflottans framgångar får en naturlig förklaring genom förf:s nedan utvecklade tes, att Jens Holgersen vid denna tid förenar lensmanskabet på Sölvesborg med uppdraget att på de danska skeppsvarven övervaka arbetet på skapandet av den nya örlogsflottan. Det fiendliga anfallet kommer överraskande. Om lensmannen befunnit sig på borgen i Sölvesborg, borde han som erfaren sjöstrateg ha kunnat bjuda effektivt motstånd. Som händelserna nu utvecklar sig synes provinsen vid den aktuella tidpunkten ha varit utan ledare och därför skoningslöst prisgiven åt fienden.

På knappt 15 år har herren till Glimminge sålunda tillförsäkrat sig en nästan lika stark ställning närmast söder om riksgränsen som Ifver Axelsen Thott på 1460-talet. Från Sölvesborg kan han under de närmast följande åren fullfölja och slutföra arronderingen av Lyngbygård (149—187) samt ytterligare utbygga det privatägda blekingska godsbeståndet (269, 270). Men från Sölvesborg och Ronneby har han också möjlighet att kontrollera och befrämja exporten av lantbruksprodukter från egna gårdar och den Thott-Trolleska släktkretsens egendomar andra sidan riksgränsen. Även för godsförvaltningen på Trollarnas närbelägna Lillö bör hans starka ställning på Sölvesborg ha varit ett gott stöd. Nu känt urkundsmaterial känner dock endast ett besök av Jens Holgersen på detta hustruns släktgods. Det äger rum 1505 22/8 mitt under brinnande krig och blir nog så dramatiskt (83).

Utredningen ovan har med avsikt baserats på Jens Holgersens samtliga aktiviteter i nordöstra Skåne och Blekinge. Därmed har tjänsten som lensman på Sölvesborg insatts i sitt naturliga sammanhang. Men även om en kunglig ämbetsman på ett gränsfäste är rikt besutten i bygden och med fördel ser sig kunna förena lensmanskabet med privat godsförvaltning, är dock skötseln av borgen och länet det primära. Under sina bästa år utför Jens Holgersen en mångskiftande och mycket omdebatterad lensmanstjänst på Visborg. Vad kan av källmaterialet utläsas om den åldrande mannens tidigare aldrig uppmärksammade insats på Sölvesborg?

Både Christiern II och Sten Sture d. y. är åren närmast efter kung

Hans' död (1513) sysselsatta med att konsolidera sina ställningar inför den väntade uppgörelsen dem emellan. I kalmarområdet råder lugn. Allmogen på båda sidor om riksgränsen njuter fredens välsignelser. Kustbevakningen till skydd mot strandhugg och brandskattning kräver inga större insatser. Även förhållandet till hanseaterna har reglerats. Handeln och sjöfarten blomstrar efter handelsblockadens tunga år. Under sådana förhållanden har lensmannen på Sölvesborg möjlighet att i betydande utsträckning ägna sig åt fredliga värv. En notis från 1517 vittnar om att Jens Holgersen numera knappast är informerad om utrikespolitiska förhållanden. Magistraten i Ronneby anhåller få veta, om det är tillåtet för stadens borgare att segla på de tyska sjöstäderna. Lensmannen svarar, att han saknar kännedom härom (235). Under lensmanstiden på Gotland hade det varit otänkbart att beslå honom med en dylik okunnighet. Övriga urkundsnotiser berör sedvanliga förvaltningsuppgifter: uppbörd av gengärd, utbudspengar (=avgift för befrielse från krigstjänst), kungaskatt, landhjälp m. m. (221, 236, 238, 244, 250).

När Poul Laxmand 1480 förlänades med Sölvesborgs län, erhöll han även residensstaden som pant. C. G. Weibull (s. 38 f) håller före, att detsamma gäller också de närmast följande lensmännen. Det 1519 22/5 för Åge Axelsen Brahe utställda länsbrevet omfattar "Sölvesborgs slott med allt sitt rätta tilliggande, kunglig ränta och rättighet, desslikes Sölvesborgs stad och sakfallet, som i Ronneby fallandes varder", Allt talar för att Jens Holgersen innehar länet på samma villkor. Detta skulle innebära, att han själv får behålla den ordinarie stadsskatten från Sölvesborg liksom sakfallet och tullinkomsterna från båda städerna. Stadsskatten från Ronneby uppbär han däremot på konungens vägnar för redovisning till dennes fatatur. Stadsrättens detaljerade bestämmelser om köpenskapen torde bereda lensmannen icke obetydligt arbete med tanke på den sedan gammalt florerande blekingska bondeselegationen och de livligt frekventerade men framför allt för utländska köpmän förbjudna mindre hamnarna. Under sitt besök i Blekinge 1514 måste Christiern II personligen gripa in beträffande dessa angelägenheter och genom en speciell handelsordning reglera förhållandena. (C. G. Weibull s. 40 ff).

Jens Holgersens ämbetsgärning på Sölvesborg har sålunda föga

likhet med motsvarande tjänst på Visborg. Förhållandena på Gotland och i farvattnen däromkring gav honom en egenartad nyckellställning (kaparhövding, eskaderchef) med därav följande speciella inkomster. Sölvesborgshövdingen skiljer sig knappast från övriga dåtida lensmän med den civila förvaltningen som huvuduppgift. Icke minst från denna synpunkt är det därför beklagligt, att Jens Holgersen icke efterlämnat någon till vår tid bevarad jordebok. Som lensman på Sölvesborg har han haft goda möjligheter att ägna sig åt privat godspolitik. Enbart nu kända notiser vittnar om att denna varit omfattande. Det hade varit av stort intresse att med tillgång till en komplett jordebok kunna jämföra hans godstransaktioner i dessa gränstrakter med de transaktioner, som utfördes av släktingarna andra sidan riksgränsen och förtecknades i Beate Ifversdatter Thotts och Arvid Trolles jordeböcker.

1519 16/1 gifter Jens Holgersen bort sin dotter Beate till den från Krageholm och Tosterup komne Åge Axelsen Brahe på Tostrup (246). C:a fyra månader senare (22/5) erhåller denne Christiern II:s länsbrev på Sölvesborg i utbyte mot det betydligt mindre Lyckå län. Att spekulera över tänkbara orsaker till lensmansskiftet synes vara onödigt. Mätt på år och offentlig möda överlåter den åldrige herr Jens det inkomstbringande länet med den starka gränsfästningen till sin svärson. En viktig biavsikt skönjes. Släktgodset i gränstrakterna kan behöva en kraftfull förvaltare, innan Jens Holgersens egna söner ännu nått vuxen ålder och själva kan fortsätta sin faders gärning.

Så belyser bilden av Jens Holgersen som lensman på Sölvesborg ett under unionstiden högaktuellt spörsmål — känt redan från Ifver Axelsens dagar: gränsadel — gränsfäste — släktgods.

SJÖKRIGAREN OCH RIKSAMIRALEN

Den historiska bakgrunden. Gotlands medeltidshistoria överflödar av väldiga konflikter. Befolkningen dignar under bördor av olika slag. Sverige och Danmark kämpar om det politiska herraväldet. Dristiga män och äventyrare finner behag i öns isolerade läge. Med anlitan av sjöstridskrafter och kaparmetoder etableras en nästan oavhängig stat. Fitaliebröderna (vitalianserna) i slutet av 1300- och början av 1400-talet, Erik av Pommern (perioden 1436—1449) samt bröderna Oluf, Philip och Ifver Axelsen Thott (pantinnehavare 1449—1487) är för alltid inskrivna i det nordiska sjöröveriets historia i nära anknytning till de gotländska farvattnen. Jens Holgersen och hans underbefälhavare — Otte Rud, Søren Norby m. fl. — fullföljer hänsynslöst traditionerna.

Den symboliska tolkningen av det Ulfstandska vapenmärket som vargtänder aktualiserar bilden av lensmannen på Gotland som den efter byte vida kringströvande, blodtörstige vargen. Dock ger den havsomsusade ön med strandfästningen Visborg snarare associationer till havsörnen, som från sitt klippnäste spanar ut över havsvidderna, beredd att blixtnabbt slå ned på sitt byte. Med sin flotteskader och sina många uteliggare behärskar Jens Holgersen hela södra delen av Östersjön och anställer även i den mellansvenska skärgården samt i de åländska och finska farvattnen under många år skoningslös jakt på både svenska och hanseatiska skepp med deras dyrbara laster.

Kapitlet om Jens Holgersen som sjökrigare är intimt förknippat med Danmarks politiska och militära förvecklingar med såväl Sverige som Hansan under åren 1487—1512. För att skildringen icke skall flyta ut i allmän nordisk historia, är det nödvändigt med begränsningar. Det historiska skeendet måste skisseras i stora drag och dess främsta aktörer presenteras för att ge bakgrunden till och skapa relief åt Jens Holgersens personliga insatser. — Den moderna forskningen har utmönstrat det tidigare omhuldade partibegreppet ur diskussionen om tidens politiska förhållanden. (Lönnroth s. 328; Sjögren s. 181 ff; G. Olsson 1950 s. 86 f och 1951 s. 325). Det ligger utanför ramen för föreliggande undersökning att beröra de olika gruppbildningarna utom i vissa fall beträffande Jens Holgersens närmaste släktingar (Trollar, Thottar och Grip).

Christiern I av Danmark avlider 1481 21/5 och efterträdes av sonen Hans. Denne fullföljer icke faderns handelspolitik. Hanseater-

nas monopol på handeln i de nordiska farvattnen brytes. Vål får Lübeck 1489 sina privilegier i Danmark bekräftade, men 1490 erhåller holländarna samma rättigheter, medan engelsmännen tillerkännes särskilda förmåner i Öresund och Skåne. Följden blir en oavbruten serie kontroverser med de vendiska städerna. Denna nya handelspolitik användes även som påtryckningsmedel mot Sverige. Så länge svenskarna icke vill underkasta sig unionen, skall hanseatiska skepp utestängas från de svenska hamnarna. I sin hänsynslösa maktpolitik framstår kung Hans som en av föregångsmännen till senare tiders blockadpolitik på handelsns område. Politiska frontbildningar uppstår. Fronten Danmark—Holland framtvingar samverkan mellan Lübeck och Sverige. Sten Sture d. ä. ingår 1490 (2/8 resp. 12/10) ett tioårigt vänskapsförbund med de vendiska städerna. För att göra inringningen av Sverige än mer effektiv sluter kung Hans 1493 8/11 fördrag med Ryssland, som länge legat i krig med Sverige. Handelsblockaden beräknas därmed lättare kunna upprätthållas i de baltiska farvattnen. Ryssarna skall bistå kung Hans i hans strävan att vinna Sveriges kungakrona, medan åt dessa utlovas finska gränsområden, så snart den dansk-svenska unionen upprättats.

Det slutande 1400-talets kaparverksamhet. I den av såväl militära som handelsekonomiska synpunkter präglade utrikespolitiska situationen är det för den danske kungen av utomordentlig vikt att ha en kraftfull och initiativrik lensman på Visborg, nyckelfästet i östersjöområdet och låset till de svenska farvattnen. Den fientliga stämning blockaden skapar i Sverige kommer därför att i mycket hög grad gå ut över Jens Holgersen. Som en av centralgestalterna i de mångåriga, med barbariska metoder bedrivna striderna blir han under vissa perioder den mest hatade och fruktade i "kung Hans' parti". Fr. o. m. slutet av 1480-talet börjar hans namn figurera i de hanseatiska urkunderna med anledning av de danska uteliggarnas och "sjörövarnas" plundring av handelsskepp (för Danzig nr 10, 12 och 13, för Riga 11 och 12 samt för Lübeck 14 och 15). Genom denna för danskarna framgångsrika piratverksamhet blir förhållandet mellan Danmark och hanseaterna spänt till bristningsgränsen. Detta gäller framför allt lybeckarna. I avsikt att splittra hanseförbundet upprätthåller nämligen kung Hans i största möjliga utsträckning goda förbindelser

med Danzig, som därigenom obehindrat kan föra sina varor genom Öresund till nordsjöhamnarna. Genom sitt fördelaktiga läge vid Elbe söker Hamburg hålla sig utanför striderna. Icke heller de östliga hansestäderna är så beroende av kung Hans' åtgärder och den tyskromerske kejsarens önskingar som Lübeck. Den skrupelfrie Jens Holgersen är däremot icke så noga med att iakttaga denna distinktion. Gång på gång framföres under 1490-talet klagomål över hans övergrepp mot handels skepp från Danzig (17, 39), varigenom även kung Hans beredes bekymmer (34—36, 38, 49, 56, 61). Men Danzig får å sin sida möjlighet att beslagtaga gods från Jens Holgersen (44, 45). Denne uppträder på samma sätt mot skeppare från Wismar och Wolgast men tvingas återlämna dessa priser (60, 67). Lübeck klagar däremot förgäves över uteliggarnas verksamhet (17, 27, 40—42), t. o. m. när Jens Holgersen halvårsvis hållit skeppare oförskyllt i fängelse (15, 29, 140). Reimar Kock synes sålunda ha åtminstone visst fog för de hätska utfallen i sin lybska krönika. Utan urskillnad lägger den danske kaparhövdingen beslag på svenska och tyska skepp. Han fängslar t. o. m. besättningarna på stormdrivna fartyg. Slagna i bojor tvingas männen att på dagarna arbeta vid ambolten i smedjan och om nätterna sitta som usla fångar i slottstornet. De tredskande utsättes för omänsklig behandling (43). Denna relation för tanken till sägnen om Jens Holgersen och den tjocke abboten på Bäckaskog (se nedan). Även Lübeck håller uteliggare i Östersjön. Dramatiska situationer kan stundom uppstå mellan kaparflottorna. 1491 15/6 går sålunda en dansk kapare ut från København och uppbringar under Bornholm icke mindre än fem stora handels skepp hemmahörande i Lübeck och Danzig. Han fängslas i Norge men befrias av kung Hans, som ger besättningen kungligt kaparbrev och sänder den till Gotland på ett av de kapade handels skeppen. Jens Holgersens uteliggare lyckas emellertid icke förhindra, att de lybska uteliggarna vid Bornholm igenkänner och kapar skutan. Den föres till Lübeck, där fyra av de fångna fribytarna avrättas. Såväl handelsfartygens som kaparflottornas män lever under dessa år ”i dödens väntrum”.

Kriget mellan Danmark och Sverige 1497—1498. Jämlikt Kalmar recess av 1483 7/9 — ”den aristokratiska konstitutionalismens största

triumf på kungamaktens bekostnad” (Waldén) — skulle kung Hans av Danmark-Norge enligt vissa villkor även erhålla Sveriges kungakrona. Riksföreståndaren Sten Sture d. ä. lyckas emellertid att med utstuderad taktik förhåla tiden. Förhandlingarna om en fredlig lösning av unionskrisen pågår år från år utan påtagliga resultat. Vissa av Jens Holgersen 1493 företagna skeppsrustningar tolkas som bevis på att kung Hans ämnar anfalla Sverige (23, 25). Läget blir allt allvarligare för svenskarna. I september 1495 rycker ryska trupper härjande in i Finland, och kung Hans förbereder samtidigt ett angrepp på Sverige. Sålunda låter han 1496 utskryta det största upp- båd av krigsfolk, som dittills förekommit i Danmark. För sydöstra Skåne visar utskrivningslistorna, att Ystad skall sända 40 ryttare, Simrishamn och Tommarp vardera 6, Gladsax 16 och Tommarps kloster 2. Bland frälsemännen taxeras riksmarsken Eskil Mogensen Gøye på Tynbyholm till 40. Även var tionde bonde utskrivs.

Krigsförklaringen utfärdas 1497 26/8. I spetsen för en för tiden betydande armé på omkr. 30000 man rycker Eskil Gøye från Skåne in i Småland. Kung Hans följer trupperna men som alltid — det gäller så till lands som sjöss — utan att själv vilja ha överkommandot. Bland sjökaptenerna intager Jens Holgersen en bemärkt ställning. Händelserna avlöser varandra slag i slag. Arvid Trolle till Bergkvara, vilken efterträtt sin svärfader Ifver Axelsen (Thott) som gränsadelns okrönte konung, och Niels Bosson (Grip) — Jens Holgersens blivande svärfar resp. svåger (Släkttavla IV) — överlämnar 20/7 Kalmar och Öland med Borgholm till kungen. Stockholms slott belägras, och kung Hans anländer själv sjöledes från Kalmar till huvudstaden. Sten Sture avsäger sig riksföreståndarvärdigheten, och kungen kan 10/10 hålla sitt högtidliga intåg i Stockholm för att 26/11 krönas till Sveriges monark. 1498 7/5 beseglar Jens Holgersen tillsammans med övriga riksråd kung Hans’ försäkran till alla Sveriges invånare om upphörande av fientligheterna. Utan överdrift kan konstateras att dessa medfört ”rov, brand, mord, fångenskap och all annan skada och fördärv” (47).

I januari 1498 vänder kung Hans tillbaka till Danmark men återkommer till Sverige i början av 1499. Drottning Christine krönes 3/2 i Uppsala domkyrka, och den 18-årige Christiern hyllas 29/5 i

Stockholm som tronföljare. Det torde kunna tagas för givet, att Jens Holgersen såsom Östersjöns främste danske sjöstrateg konvojerar kungaskeppen på dessa triumffärder.

Så följer det förkrossande nederlaget för kung Hans i den lilla bonderepubliken Ditmarsken 1500 17/2. Bland de många fallna är tvenne av Jens Holgersens svågrar, överstarna Birger och Ifver Arvidsson Trolle. Den primitivt utrustade bondehärens seger över den tungt beväpnade danska armén skakar förtroendet för kungen.

Ett oförsiktigt uttalande av rikshovmästaren Poul Laxmand i goda vänners lag visar, hur känslig situationen är. Tillsammans med riksråden Oluf Stigsen Krogenos till Bollerup och Niels Andersen Hak till Månstorp är han på hemväg från förhandlingsuppdrag i Sverige och har nått sin lensmansgård i Sølvesborg. Inför meddelandet om det försmädliga nederlaget i Ditmarsken faller han yttrandet, att kung Hans är en för Danmark skadlig herre och konung. Uttalandet framstår som själva upprinnelsen till den mäktige rikshovmästarens fall. Två år senare blir han på väg från en sammankomst med kungen i Köbenhavn förrädiskt nedstucken av tvenne fientligt inställda adelsmän. Efter sin död anklagas han för högförräderi. Han påstås ha deltagit i hemliga förhandlingar med det svenska riksrådet och manat till uppror mot kungen. Uttalandet i Sølvesborg blir känt. Riksrådskamraterna kan icke förneka, att de hört det. Till slut är detta en av de få punkterna i anklagelsen, som kan bevisas. Herren till Bollerup lyckas 1501 20/10 med tre tolfter ed svära sig fri från misstankarna om medbrottlighet. (LÄU VI s. 44 f nr XL). Fränder och vänner till rikshovmästaren erbjudes möjlighet att försvara denne, men ingen vågar på grund av följderna. Kungen kräver full ersättning för den skada han och riket lidit. Riksrådets dom faller 1502 8/11. (LÄU VI s. 82 ff nr LXXXIII; Rep.* nr 9711 och 9712; Danske Domme s. 131 ff nr 41 med utredning). Rikshovmästaren har varit en av det dåtida Danmarks rikaste män, ägare till fem huvudgårdar och c:a 900 bondgårdar. Allt — såväl rörlig som orörlig egendom — förklaras vara förbrutet. T. o. m. barnens modernegods indrages till kronan. De forna rikemansvarna betecknas som Danmarks fattigaste adelsbarn. Dottern Else är förlovad med Abraham Eriksen Gyldenstjerne. I sitt förblindade hat till den döde och hans familj söker kungen förmå denne att bryta förbindelsen. Else kan senare avge det vackra omdömet om sin man: "Han ville icke försmå mig i min fattigdom, fastän han hade fäst mig medan jag var rik". På sitt dödsläger påstås kung Hans ha ångrat sin hårdhet mot herr Poul. Anklagelserna för förräderi avvisas senare av det svenska riksrådet. Men Christiern II är lika kallsinnig som sin fader. Först genom konung Frederik I erhåller rikshovmästarens arvingar (1526 13/12 resp. 1527 22/11) ersättning för sitt indragna modernearv genom överlåtelsen av Asserbo.

Eftersom Jens Holgersen nämnes som riksråd redan 1498 7/5 (47), bör han ha kallats till dessa domstolsförhandlingar. Han upptages dock icke bland de förtecknade domarna, och ingen synes ha reserverat sig mot domslutet. Tjänsten på Visborg samt det krävande uppdraget som flottiljchef torde under den spända utrikespolitiska

Fig. 21. Gravhäll över Else Poulsd.r Laxmand i Vallby kyrka. Hon dog nyårsafton 1546 på Örup sätsgård.

Den ensamma kvinnogestalten har placerats mellan tvänne reffade pilastrar på höga postament. Vapenfrisen överst på hällen rymmer sex anvapen, medan de båda övriga (i mindre format) placerats framför pilasterhuvudena, skylande dessas kapitäl. Eftersom yutfyllande element saknas, betonas ytterligare den något sammankrupna, liksom frysende gestaltens ensamhet. Hon är iklädd en med stora, runda "skulderpuffar" och styva veck försedd fotsid dräkt. Armarna hålles över bröstet, dock icke i bedjande ställning. Med vänster hand fattar hon om en av de långa, från huvudbonaden över bröstet nedhängande sorgbanden. Enligt C. A. Jensen (I s. 165, II s. 195:228) har hällen en individuell särprägel, som aldrig senare återges i dansk gravkonst. Han betraktar reliefen som "ett danskt förstaförsök att lösa den otacksamma uppgiften att inteckna en enkel figur i en rektangel". Hällen, som håller 240×140 cm, dateras till omkr. 1550. — Den nederst på stenen placerade inskriptionen lyder:

Her. ligger. begrafven. erlig oc. welbyrdig. qvinde / frv elsze. lax-

manddtz . daather. till asserbo. her / affrv. erickszøns. efterleverske. som. døde . paa. ørup / niaars. aftten der mand skref gvdtz . aar M.D. XL. VI / gvd almectigste . giffve . hende en. salig opstandelse.

situationen ha lagt hinder i vägen för ett regelbundet deltagande från hans sida i riksrådets möten. Det dröjer ända till fredsmötet i Kalmar 1505, innan han på nytt nämnes i samband med riksrådsförhandlingarna (79—81). Hans inställning till den hårda domen över rikshovmästaren är sålunda okänd. Laxmand hade ingått i den kungliga kommissionen, som 1492 rannsakade om Jens Holgersens förvaltning på Gotland (19—20). En eventuell då grundad ovänskap bör ha varit bilagd senast 1498, eftersom deras män då gemensamt bedriver kaperi (49). Så sent som 1500 köper Jens sätsgården Legeved av herr Poul (62). Men följderna av domen över denne kommer med tiden att beröra Jens Holgersens egen familj. Abraham Gyldentiernes och Else Laxmands dotter, Gørvel Abrahamsdatter, ingår gifte med Jens Holgersens son, Gert Jensen. Under ett besök hos dem på Örup avlider fru Else nyårsafton 1546 och gravsättes i det Ulfstandska gravvalvet i Vallby kyrka. Hennes förnämliga, stilrena gravhäll

placeras vid sidan om Holger Hindriksens och Jens Holgersens hällar. Liksom dessa förvaras den nu i kyrkans vapenhus.

Nederlaget i Ditmarsken framstår som den indirekta orsaken till familjen Laxmands ekonomiska misär och Gert Jensen Ulfstands betydligt reducerade godsförvärv i samband med äktenskapet med rikshovmästarens dotterdotter. Betydligt allvarigare blir dock de politiska följderna av samma nederlag för kung Hans visavi Sverige.

Som utvald biskop till Linköping — det medeltida Sveriges näst Uppsala viktigaste stift — återvänder Hemming Gadh 1500 från Rom till hemlandet. Utrustad med en lysande begåvning, ett okuvligt sinne samt praktisk duglighet blir han för riksföreståndaren en utomordentlig tillgång i detta ödesdigra skede av Sveriges historia. Han hyser ett glödande hat till Danmark. Danskarnas nederlag i Ditmarsken stärker hans hopp om fäderneslandets fullständiga befrielse. Hans fräna utfall riktar sig främst mot kung Hans och Jens Holgersen. Som en svensk "biskop Absalon" svingar han dristigt svärdet. Med en märklig blandning av dödligt allvar och lättsamt gyckel såväl i tal som brev lyckas han i de mest hopplösa situationer entusiasmera både uttröttade soldater och vankelmodiga riksråd. Genom hans förmedling försonas omsider Sten Sture d. ä. och Svante Nilsson (tillhörande olika ätter med samma namn, Sture). Fronten mot Danmark konsolideras.

"Vadstenaförbundet" 1501 och upproret mot kung Hans. I början av 1501 anträder kung Hans en ny resa till Sverige. Han håller i Stockholm möte med det svenska riksrådet. Detta kräver, att de danska fogdarna skall ersättas med svenska män. Missnöjet med Jens Holgersen på Gotland befinnes vara stort. Mest graverande är dock kungens vänskapliga förhållande till ryssarna. Mitt under förhandlingarna födes upprorstanken på nytt i svenskmanssinnen.

Kung Hans kvarstannar i Stockholm. Sten Sture och hans förtrogna lämnar däremot huvudstaden omkr. 9/7. Man når Söderköping 27/7 och utfärdar därifrån till kungen en skrivelse med en mängd anklagelser. Icke minst Jens Holgersen är föremål för brevskrivarnas aversion. Han har förtalat de svenska rådsherrarna, förrättat folk på Gotland och med våld hindrat en gotlänning att inför konung och råd framföra sina anklagelser mot den brutale lensmannen. Om kungen vill skipa lag och rätt över honom och flera andra kungliga ämbetsmän, såsom han gjort på andra platser, skall man

erkänna hans goda vilja. Han bör själv känna till oförrätterna (63).

Sturefraktionens män anländer 1/8 till Vadstena och ingår samma dag det s. k. "Vadstenaförbundet". Man uppsäger konungen tro och lydnad. Ny riksföreståndare skall utses och de danska fogdarna förjagas. Det blir signalen till allmänt uppror. Med sina uppbådade trupper drager de förbundna mot huvudstaden. De kungliga befälhavarna — svågarna Jens Holgersen och Niels Bosson (Grip) — har sedan slutet av april från sjösidan hotat anfalla denna (64, 65). I oktober faller staden i svenskarnas händer. Slottet kapitulerar dock först 1502 9/5. Om besättningen lyckats hålla stånd ännu någon dag, hade situationen kunnat bli en helt annan. Kung Hans anländer nämligen 10/5 till Stockholms skärgård med den danska undsättningsflottan på 30 skepp. Då slottet redan fallit, måste han med oförrättat ärende återvända till Köbenhavn. Sten Sture d. ä. väljes på nytt till riksföreståndare. Därmed inleds det nya "Stureväldet" (Sten Sture d. ä. 1501—1503, Svante Nilsson Sture 1504—1512, Sten Sture d. y. 1512—1520). Det danska väldet i Sverige har med ens decimerats till att omfatta enbart Gotland, Öland och Kalmar — alltså det område Jens Holgersen främst har att med sina flottstyrkor försvara resp. försörja.

Endast knapphändiga upplysningar står till buds om Jens Holgersens förehavanden under den kritiska period "Vadstenaförbundet" skapar. Det synes dock stå klart, att hans egenmäktiga uppträdande som dansk fogde på ett svenskt länsslott bidragit till att väcka svenskarnas vrede och därmed till att omsider utlösa det långa, förödande kriget.

Striderna kring Kalmar 1503—1505. Lübeck ingår 1503 29/4 fördrag med kung Hans. Hansestaden lovar avbryta handelsförbindelserna med Sverige. En hanseatisk beskickning skall förhandla med svenskarna och söka förverkliga de danska intressena. Förlikningen berör i hög grad Jens Holgersen. Genom sina uteliggare kan han från Gotland kontrollera hanseaternas färder till och från de svenska hamnarna. Liksom Köbenhavn utgör Gotland upplagsplats för kapat och konfiskerat gods. Så klagar t. ex. magistraten i Lübeck 1503 28/1 över att kungens uteliggare rövat hanseatiska skutor och fört skeppslasterna till Köbenhavn, Bornholm och Gotland. Jens Holgersen och

Søren Norby erövrar vid denna tid ett utomordentligt rikt byte från lübeckarna. Beslaget ger genljud på fredskonferensen i Kiel 1503, och konsekvenserna av där fattade beslut om ersättning genom kung Hans blir kännbara även för Jens Holgersen. Biskop Beldenak av Odense väddar till påven, vilken 1520 12/10 utser domare för att avgöra ersättningsfrågan (237, 256).

De krigiska förvecklingarna till lands har under hela perioden sin brännpunkt i kalmarområdet. Svenskarna behärskar vanligen staden, danskarna slottet. Vid Hemming Gadhs ankomst till trakten i mars 1503 är även staden i danskarnas händer. Han inleder 12/3 belägringen av dem båda. Staden faller 9/5, men slottet håller stånd tack vare undsättningen från sjösidan genom Jens Holgersens flottenheter. I början av juli ryktas om en planerad dansk expedition i avsikt att förse slottet med friska trupper och förnödenheter men framför allt för att återerövra staden. Det dröjer ända in i augusti, innan kung Hans anländer till Kalmarsund med en flotteskader på 12 skepp.

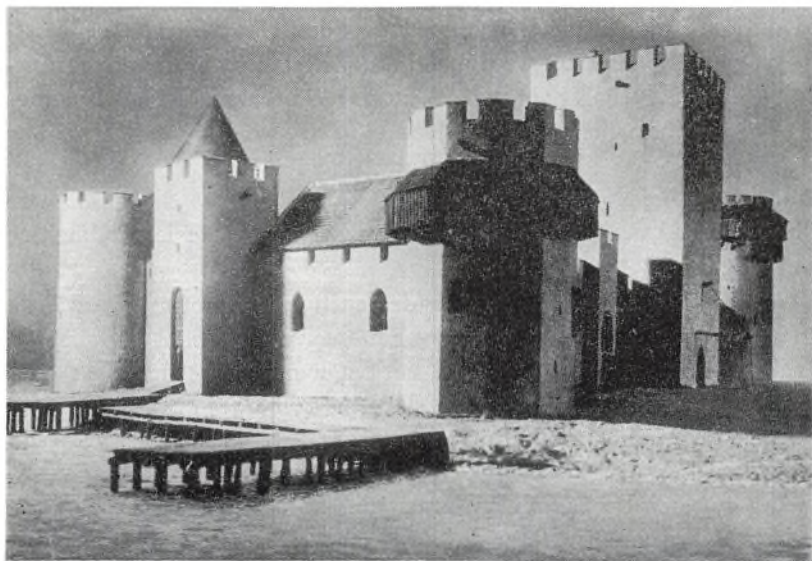

Fig. 22. Kalmar slott under senmedeltiden.

Rekonstruktion på grundval av nyare arkeologiska undersökningar.

Jens Holgersen infinder sig samtidigt i spetsen för sin gotländska flottavdelning. Kalmar stad utsättes för intensiv beskjutning men lyckas dock hålla stånd. I slutet av augusti låter kung Hans överföra större delen av slottsbesättningen till skeppen och lättar ankar för återfärd till København. Företaget har varit lika resultatlöst som föregående års krigsföretag mot Stockholm. Anföraren för de svenska trupperna nedtecknar en förväntan om att den kvarvarande delen av besättningen skall inse sitt hopplösa läge och avsegla efter att ha demolerat fästningsverken.

Sten Sture d. ä. avlider 1503 14/12. Medvetet har han saboterat unionstanken. Alla initiativ, som tagits för att bilägga tvistigheterna, har utgått från Danmark. Hos kung Hans väckes hopp om att det nu skall bli lättare att komma till rätta med förhållandena i Sverige. Förhoppningarna grusas. 1504 21/1 väljes Svante Nilsson till ny riksföreståndare. Han förstår att uppamma allmogens fosterlandskärlek. Med stor emfas åberopar han avtalet mellan Danmark och Ryssland. Rykten utsprides om att kung Hans vill överlåta åt rysarna icke blott Finland utan även Sverige för att så utkräva hämnd på de mot unionen motspänstiga. Riksrådet Tönne Eriksson (Thott) — svåger till Jens Holgersen men i unionsstriderna på motsatt frontlinje (Släkttavlorna II och VI) — uttalar 9/3 fruktan för att konungens folk — här identiskt med Jens Holgersen och hans flottstyrkor — skall söka sig till de finska farvattnen, så snart isen gått upp. Brandskattning hotar liksom föregående sommar. Själv är herr Tönne beredd att bege sig till Finland för att värna landet mot de väntade inkräktarna (69).

Genom "Vadstenaförbundet" hade de till unionen positivt inställda kommit i en svår situation. Vid ett möte i Lyckå 1497 hade Arvid Trolle högtidligen försäkrat, att varken han själv, sonen Erik eller svärsonen Niels Bosson någonsin skulle erkänna Sten Sture d. ä. som riksföreståndare. Sturefraktionen fruktar, att allmogen i Varend skall taga herr Arvids parti och göra uppror. Därför skövlas sätesgården Ed, och Bergkvara belägras. Joakim Trolle, som nu övertagit sitt stora arvegods i Skåne och Blekinge efter Ifver Axelsen samt trätt i dansk tjänst, kommer i november 1501 med ett 100-tal välbeväpnade män från Danmark sin fader till hjälp. Joakim får emel-

lertid snart draga sig tillbaka inför övermakten. Arvid flyr till Danmark och bosätter sig på sätesgården Härlöv i Gärds härad. De ger dock icke spelet förlorat. I början av 1504 meddelas till befälhavarna för de tyska legosoldaterna på Kalmar slott, att Arvid och Joakim Trolle samt Axel Brahe på Tosterup — de båda sistnämnda Jens Holgersens svågrar — samlat en stor truppstyrka i Blekinge för att undsätta de belägrade danskarna på slottet. 1504 25/2 vidarebefordrar befälhavarna meddelandet till Svante Nilsson. Nya rykten omförmäler, att kung Hans befinner sig i trakten av Ronneby. Med betydande styrkor ämnar han anfälla Sverige.

I verkligheten är dock de skånska herremännen med ärkebiskop Børge Gunnersen i spetsen benägna för fred. Såväl kyrkan som frälset har stora ekonomiska intressen att bevaka i nordöstra Skåne och Blekinge. Beträffande ärkebiskopsbordet räcker det att hänvisa till Åhus och Elleholm med deras på den småländska gränsbygden inriktade handel, för frälset Hammar, Karsholm, Lillö (Härlöv), Lyngby och Sølvesborg. För de av krigshändelserna direkt hotade städernas borgare och gränstrakternas allmoge är situationen densamma. Överenskommelse träffas om ett möte före pingst (26/5) i Åhus mellan de svenska och danska riksråden. Ärkebiskopen liksom riksmarsken Eskil Gøye på Tunbyholm och tre andra danska riksrådsledamöter anser Hemming Gadhs närvaro absolut nödvändig, om positivt resultat skall kunna uppnås. De avsänder därför 10/4 personlig inbjudan till honom. Han är dock icke intresserad. På alla kyrkdörrar i Danmark har nämligen uppspikats bannlysningsdom över såväl honom själv som Sten Sture och två andra svenska herremän. Först 7/5 besvarar han inbjudan. Han deklarerar sin önskan att medverka till "frid och rolighet" mellan rikena men utfar samtidigt i hätska ordalag mot Jens Holgersen. Med ett fåtal men dåligt bemannade skepp har denne gjort strandhugg vid Kalmarsund, härjat och bränt. Förgäves har brevskrivaren sökt erhålla riksföreståndarens tillstånd att hämnas dessa våldsdåd genom anfall på de blekingska orterna Avaskär och Lyckå. I för handen varande situation är Gadh dock beredd att bida sin tid. När Gud och alla Sveriges helga patroner så vill, skall han icke förgäta att handla på samma sätt som Jens Holgersen och hans parti (70).

De i Kalmar närvarande riksrådsledamöterna ger i skrivelse av 12/5 en livfull skildring av de svenska truppernas förtvivlade situation. På grund av sin fåtalighet får manskapet vaka dag och natt. Därtill sker det ”med tom mage”. Bygden är nämligen så utblottad, att livs-förnödenheter icke kan fås för pengar. Samma dag har en dansk transportflotta på 11 mindre fartyg (*espinge*) och en skuta efter svåra förluster lyckats spränga den träbro svenskarna satt upp för att spärra hamninloppet. Den belägrade fästningen kan därefter und-sättas med manskap och förnödenheter. Svenskarna lider däremot brist på både bly, järn och salpeter. Därtill kommer att Jens Holger-sen tillsammans med svågern Niels Bosson på Borgholm ständigt ligger i sjön med 15 större och mindre skepp. De gör strandhugg samt bränner här och var i skärgården (71).

Fredsförhandlingarna flyttas från Åhus till København. Den för Sverige olyckliga händelseutvecklingen i kalmarområdet blir känd, och de svenska förhandlarna ser sig nödsakade att dagtinga med danskarna. Överenskommelse träffas 18/5 om ett unionsmöte i Kalmar 14 dagar före midsommar följande år. Alla tvistefrågor skall då ventileras och lösas. Till dess skall fr. o. m. 17/6 stillestånd råda. Svenskarna skall upphäva belägringen av Kalmar slott. Såväl slottet som staden och länet skall överlämnas till Nils Gädda, vilken trots svensk börd och riddartitel trätt i danske kungens tjänst. Niels Bosson behåller Öland med Borgholms slott.

Bestämmelserna om Kalmar förverkligas, men i övrigt respekteras stilleståndsavtalet icke av någondera parten. Kaparna fortsätter sitt inkomstbringande värv (67, 68, 72, 119). Framför allt i Finland råder stor oro inför framtiden. 1505 3/2 skriver biskop Lars i Åbo till Sveriges rikes råd om de aktuella farorna. Ryssarna hotar liksom danske kungen och de ”skalkar till tjuvar och rövare”, vilka de båda sista somrarna härjat i de finska farvattnen. Landet ligger försvars-löst och därför lockande för sjörövarna, om kung Hans sänder sjö-folk dit eller om finska trupper beordras till det beramade freds-mötet i Kalmar (74). Hövitsmannen Erik Turesson (Bielke) ger 13/3 uttryck för liknande oro. Det är nödvändigt att ständigt vara på vakt mot danskarnas list och försåt. Skall riksföreståndaren bege sig till fredsmötet i Kalmar, bör han åtföljas av en stark härsmakt. Om

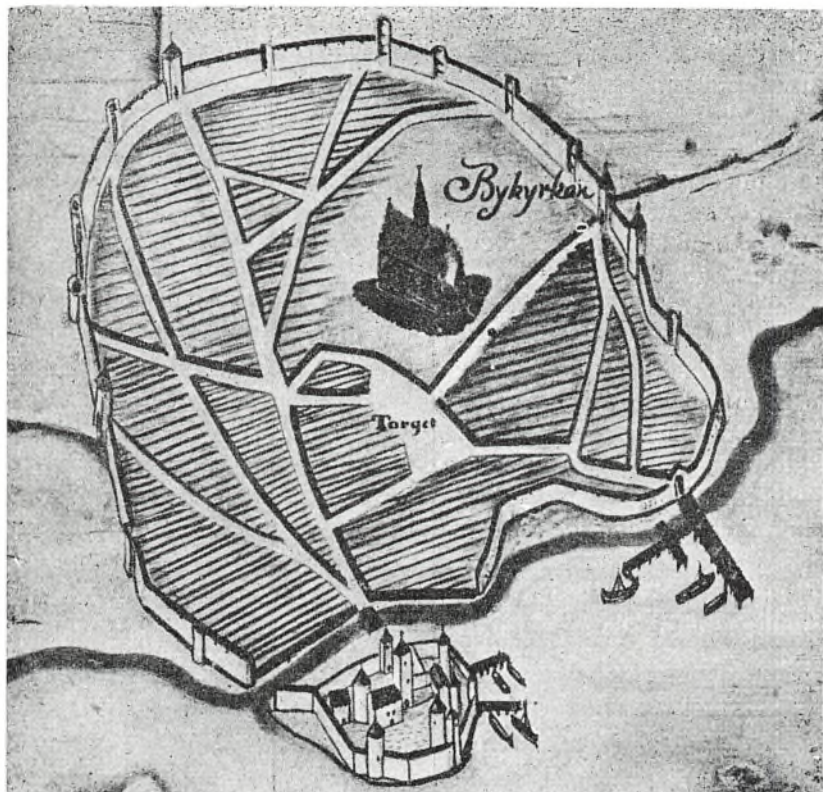

Fig. 23. Det medeltida Kalmar.

Borgen och hamnen ligger utanför den muromgivna staden med bykyrkan.
 Stadsplan i Statens historiska museum.

fred icke uppnås, kommer Jens Holgersens folk att omedelbart uppträda i finska skärgården. Möter fienden då icke motstånd, ödelägges hela skärgården, ja, till äventyrs hela landet (75).

Den fruktan man i de finska kusttrakterna känner för Jens Holgersen och "hans parti" blir för befolkningen på östgöta- och smålandskusten samma sommar till brutal verklighet. Även om urkundsmaterialet uteslutande är svenskt och därför icke kan objektivt bedömas, är dock krigsmetoderna väl dokumenterade. Från Västervik lämnar linköpingsdekanen Erik Svensson 7/6 meddelande till riksföreståndaren om de danska krigsskeppens härjningar. Pata och den

omgivande bygden har nyligen bränts av "kungens parti". Den planerade skövlingen av Västervik lyckades man dock undgå. Utanför Misterhults skär förlorade nämligen fienden "skepp, som Gud gav till lycka". Detta har förlänat meniga allmogen i Tjust "god tröst" i försvarskampen. Om fiendeskeppen "kommer för deras skär, så blir [de] på ett ont sätt bortvisade" (77).

Fredsmötet i Kalmar 1505 och dess närmaste följder. Ryktena om att kung Hans ämnar komma till fredsmötet i Kalmar med stort uppbåd av folk och skepp besannas. I början av juni samlas i Öresund från alla delar av Danmark en betydande flotta, rustad som till krigståg.

Midsommardagen hålles mönstring i hamnen i Kalmar. Flotteskadern räknar 57 fartyg med omkr. 2600 man ombord. Mönstringsförteckningen visar, att såväl herremännen som städerna i sydöstra Skåne är väl representerade. Främst märkes riddaren Oluf Stigsen Krogenos på Bollerup och marsken Eskil Mogensen Gøye på Tunbyholm, vardera med ett eget skepp samt 27 resp. 24 svenner. Gjord Nielsen Drefeld på Gärsnäs kommer "själv sjunde", medan Ystad sânt 22 man, Tommarp 6 och Simrishamn 5. De båda sistnämnda städerna har även utrustat ett skepp. Den ursprungliga utskrivningslistan taxerar dock Ystad för 50 man samt Tommarp och Simrishamn för vardera 8. Såsom lensman på Gotland och "hemmahörande" i farvattnen svarar emellertid Jens Holgersen för det största uppbådet. Han låter mönstra icke mindre än 140 man (78).

Enligt den tidigare överenskommelsen skulle förhandlingarna i Kalmar pågå under tiden 10/6—1/7. Om ena parten uteblev, skulle stilleståndsavtalet betraktas som brutet. Även svenskarna har insett nödvändigheten av att möta med största möjliga krigsmakt. Dock ger man sig god tid. Den stipulerade mötestiden utlöper. Man skyller senare på motvind. Kung Hans tar svenskarnas frånvaro som motivering för extrema åtgärder. En unionsdomstol bestående av 24 danska och norska riksråd konstitueras. Jens Holgersen ingår i denna. Domen avkunnas 1/7, alltså samma dag som stilleståndet utlöper. Domstolen tillerkänner kung Hans Sveriges krona. Den redan avlidne riksföreståndaren Sten Sture d. ä. samt 9 andra namngivna svenska herrar förklaras skyldiga till majestätsbrott på grund av

upproret mot sin rättmätige herre. De berövas ära och frihet, privilegier och övriga nådevedermälen. All deras egendom förklaras förverkad. Domen träder omedelbart i kraft (79). För att ytterligare markera de brottsligas ogärningar och det rättfärdiga i domslutet hänskjutes ärendet till den tysk-romerske kejsaren Maximilian. Därtill fogas en begäran om att han skall företaga auktoritativa åtgärder i avsikt att ytterligare skärpa straffet. Hela kristenheten bör förbjudas att driva handel eller på något sätt ha förbindelse med Sverige. Även denna del av domslutet biträdades av Jens Holgersen (81).

Sett från den sistnämndes synpunkt aktualiseras intrikata frågor: Har kung Hans icke tilltrött sin trotjänare på Visborg att med sin flotteskader och sina utelligare kunna upprätthålla en effektiv blockad av Sverige? Eller har han misströstat om att någonsin kunna förmå de mäktiga hansestäderna att helt avbryta de sekellånga, inkomstbringande handelsförbindelserna med Sverige? Tror han, att kejsarens aktförklaring väcker fruktan hos de vendiska städerna mer än en pappersdrake? Hur kan den eljest självsäkre och maktfullkomlige herr Jens samt övriga rikets yppersta finna med sin egen och rikets värdighet och självständighet förenligt att tillgripa en tidig-medeltida uppfattning om tyske kejsaren som alla kristna folks världsliga överhuvud? Därmed erkänner de ju inför hela Europa åtminstone indirekt ett vasallskap, som redan Valdemarerna med stora ansträngningar lyckades undanröja, ett beroende, som svenskarna visavi Danmark just nu är beredda att riskera liv och gods för att undslippa. Har han och övriga herremän — eljest så stolta över sitt frälsestånd, sina riksrådstitlar och gyllene riddarkedjor — totalt förbisett, att ett löjets skimmer — såsom i verkligheten också skedde genom den svenska propagandan — kunde komma att falla över dessa domstolsförhandlingar, där man tre dagar i rad på gator och torg i staden låter stämma till doms som förste man den redan för ett och ett halvt år sedan avlidne riksföreståndaren Sten Sture? Frågorna förblir utan svar. Inför historiens domstol står Jens Holgersen och hans meddomare nu lika tysta som de svenska herremännen 1505 inför riksrätten i Kalmar och tyske kejsarens kammarrätt.

Kejsaren finner sig smickrad av det gunstiga erbjudandet från Kalmar. Han handlar mer effektivt än kalmarmännen kunnat förut-

se. Redan 13/11 stadfäster han kalmardomen med återopande av Jens Holgersens och övriga riksråds namn (85). Likaså stämmer han de 10 namngivna upprorsmännen inför Tyska rikets kammarrätt. Utan att någon av dessa infunnit sig för förhör, fälles domen 1506 2/10. Icke blott de utan också deras anhängare samt allt Sveriges folk förklaras såsom fredsbrytare i det heliga romerska rikets akt. Med hänvisning till domen utfärdar kejsaren 23/10 s. å. brev till samtliga furstar, myndigheter och invånare i Tyska riket med förbud att driva handel eller upprätthålla annat samarbete med svenskarna.

Under vistelsen i Kalmar har kung Hans låtit besätta staden. Han får nu tillfälle att utkräva blodig hämnd på magistraten och de borgare, som två år tidigare överlämnat Kalmar till svenskarna. Vid pipors och basuners klang utropar kungliga härolder, att Danmark ligger i krig med Sverige. Därefter (tidigast 8/7) upplöser kungen uppståndet och låter den väldiga flottan avsegla.

Den svenska delegationen nalkas nu Kalmar och kastar ankar mellan Mönsterås och Pataholm. Man får kännedom om de danska åtgärderna och uppröres över kungens illgärningar. Under närmast följande år — så t. ex. 1506 7/12 — blir det ett tacksamt ämne för den svenska propagandan att i bjärta färger utmåla, hur kungen låtit halshugga, bränna och pina borgare i Kalmar. Icke ens kvinnorna hade skonats. För att påverka allmogen i Västbo till större krigsansträngningar meddelar Svante Nilsson (troligen i slutet av augusti 1507) bl. a., att kung Hans "sa önkellige och oärlige, vthen alle retwisa stymplædhe, pinthe, brendhe, halshwg och stegldede the fatige borgare i Kalmarne". (BSH V nr 155). Redan kung Hans blir sålunda — liksom framdeles Christiern II — i svenskarnas ögon stämplad som en trolös herre och blodtörstig tyrann. Denna uppfattning vidarebefordras till de nordtyska hansestäderna i tryckta plakater, vilka spikas upp på kyrkdörrarna. Stadsborna kan läsa om de blodiga illdåden i Kalmar och varnas för beroendeförhållande till den danske monarken och dennes aspirationer även på nordtysk mark.

Men tanken på den egna välfärden är för svenskarna icke mindre plågsam. Många av de dömda och deras icke namngivna "medbrottslingar" är besuttna på båda sidor riksgränsen. Den danska egen-

domen är nu saklöst förlorad. Skulle kungen lyckas erövra Sverige, blir också det svenska godset konfiskerat. Man diskuterar ett infall i Blekinge för att hämnas oförrätterna. Det befinnes dock lämpligast att anhålla om nya förhandlingar i avsikt att få domen upphävd eller genom ett nytt stilleståndsavtal få det hotande kriget åtminstone uppskjutet.

Den närmaste utvecklingen kännetecknas av att Jens Holgersens svåger, Joakim Trolle, av kung Hans utses till kommandant på Kalmar slott, medan svenskarna låter riksrådet Sten Kristiernsson (Oxenstierna) övertaga styrelsen av Kalmar län. Hövitsmannen Erik Johansson (Vasa) på Kastelholm kan 4/9 inberätta till riksföreståndaren, att Åland anfallits av danskarna men att han med allmogens hjälp lyckats fördriva fienden. (FMU nr 5141). Åke Hansson (Thott) meddelar riksföreståndaren 20/9, att han icke kan komma till det planerade herremötet i Stockholm på grund av fruktan för Otte Rud. Denne lär nämligen nu från Danmark ha fått tvenne skepp fullastade med folk. Själv kan riksföreståndaren i ett odaterat brev tillkänna för landets invånare, att kung Hans efter sin avresa från Kalmar utsänt några av sina skepp för att plundra landets kuster. Brevskrivaren har haft en lyckad strid med dem och erövat tvenne skepp. Möjligen kan urkunden sättas i samband med Sten Kristiernssons brev 18/8, i vilket denne återger rykten om att kung Hans förlorat tvenne skepp. Ett av dessa uppges vara det i samband med Jens Holgersens sjöraider upprepade gånger omnämnda ”Snakahaffn”. Likaså skulle Jens Holgersen ha blivit tillfångatagen eller slagen (82). Dessa rykten skulle snart visa sig vara i högsta grad överdrivna. ”Snakahaffn” är i tjänst såväl 1508 (132) som 1509—1510. (DMR s. 117). Vad beträffar Jens Holgersen får man följande år påtaglig kännedom om att denne kustbygdens och havets specielle plågoande fortfarande är i full verksamhet. Erik Trolle kan f. ö. redan 22/8 inberätta till riksföreståndaren, hur svågern Jens gjort ett oväntat hemfridsbrott hos brevskrivarens styvmor och brutalt bortfört Eriks egen sven (83). På eftersommaren 1505 har situationen sålunda snabbt återfått samma karaktär och utseende som före kalmarmötet.

Strider och fredsförhandlingar 1506—1509. Krigsrapporter tillhör det urkundsmaterial, som måste bedömas med största försiktighet. Nyhetsstoffet är ofta tillrättalagt i propagandasyfte. Handlingarna kring striderna i kalmarmrådet utgör härutinnan intet undantag. Därtill kommer att detta material nästan uteslutande har svensk proveniens och formulerats av en skicklig propagandist, mästare i såväl skräm-seltaktik som skönmålningar, raffinerade maskeringar och eldande formuleringar.

Som Sturarnas kansler under hela perioden 1505—1520 tjänstgör stockholmsprästen Peder Jakobsson (Sunnanväder, biskop i Västerås några månader 1523 men avsatt 13/8 s. å. samt avrättad 1527 18/2 av Gustaf Vasa). Han är i högsta grad lyhörd för sina arbetsgivares intentioner. Nationalism, danskhat och simulerad fredsvilja utgör ledmotiven i agitationsarbetet. Budskapet väcker anklang bland allmogen. I viss mån visar det sig också verkningsfullt vid försöket att utjämna klyftorna mellan riksföreståndaren och de ledande kyrkomännen med ärkebiskop Jakob Ulvsson i spetsen.

Genom det nedan presenterade, av Peder Jakobsson redigerade brevmaterialet går som en röd tråd Jens Holgersens brutala framfart längs smålandskusten. Han framstår som den främste aktivisten i "kung Hans' parti". Den svenske riksföreståndaren är däremot utrustad med en beundransvärd fredsvilja. In i det sista söker han undvika hämndaktioner på danskt område. Upprepade gånger sänder han förhandlingsmän till Danmark, men danskarna saboterar fredsinviterna genom sin förhållningstaktik. Hans främsta hopp står till svensk allmoge. Även om krigsbördorna är tunga och fiendens krigsmetoder grymma, gäller det att i förlitande på rikets himmelska patroner och med tappra fäder som lysande förebilder uthålligt föra kampen till ett lyckligt slut. En av Rune Stensson (s. 75 ff) företagen detaljgranskning av de under här aktuella period utfärdade breven klarlägger Peder Jakobssons "ofta demagogiska framställningskonst och hans tveklöshet i fråga om att framställa händelserna i en oriktig men för riksföreståndaren fördelaktig dager". Sedan den politiska propagandans arbetsmetoder väl klarlagts och läsaren därmed varnats för överdrifter och andra former av bristande vederhäftighet, har det aktuella brevmaterialet trots allt möjlighet att förmedla en jämförelsevis god bild av det dramatiska händelseförloppet kring Kalmar och i angränsande områden.

Danskarnas brutala härjningar framför allt i Möre och Tjusts kustbygder fortsätter under 1506 med oförminskad häftighet.

I spetsen för mellansvenska trupper tågar riksföreståndaren i början av januari mot Kalmar. Under ett kort uppehåll i Vadstena utfärdas en av Hemming Gadh utarbetad instruktion för de sändebud, som skall sändas till Danmark för fredsförhandlingar. Herr Hemming medföljer undsättningshären till Kalmar. Vid mitten av februari är den framme men kan föga uträtta mot Joakim Trolle och hans slottsbesättning. Utan att hindras av Jens Holgersens flottenheter kan däremot Hemming Gadh med en truppstyrka taga sig över till Öland och tinga med allmogen. En planerad belägring av Niels Bos-

son på Borgholm måste däremot inhiberas på grund av hotande myteri bland de egna soldaterna.

Riksföreståndaren drager med sina trupper snart åter mot norr. Även Hemming Gadh lämnar kalmarmrådet. Detta får till följd, att Jens Holgersen på nytt får möjlighet att härja efter behag. Den första underrättelsen om hans bravader möter i en av Sten Kristiernsson (Oxenstierna) 15/5 från Högsby utfärdad skrivelse till riksföreståndaren. Medan brevskrivaren satt ting i Njudung, kom bud från Hossmo om att Jens Holgersen bränt 15 gårdar i Ryssby och plundrat kyrkan på dess inventarier. Möjligen har han fortsatt härjningarna och bränt av hela socknen. Herr Sten reser nu allmogen i Njudungs, Sevede, Aspelands och Handbörds härader samt ilar med detta uppbud till undsättning. Han begär skyndsamt förstärkning såväl till lands som sjöss, såvida landsändan inte skall komma i fiendehänder. Riksföreståndaren uppmanas att inse situationens allvar. Kung Hans och Jens Holgersen har 5 skepp i Kalmarsund. Fler väntas dit. En avgörande skillnad mellan dansk och svensk krigföring noteras. ”Eftersom vi var för blyga att vi inte ville bränna för dem i vintras, så är de icke för blyga att bränna för oss” (91). Helt naturligt är frågan om vedergällning aktuell. I de närmast följande breven pläderas för att barbari skall med barbari bemötas. Hemming Gadh meddelar riksföreståndaren 21/5, att bönderna i Tjusts skärgård erövrat tvenne av Jens Holgersens skepp samt att denne som hämnd bränt Pata och Strömserums sätesgård. Brevskrivaren tillägger, att Jens Holgersen ”har visat oss, hur vi svenskar bör göra [mot danskarna] till vintern” (92).

I slutet av maj besvarar riksföreståndaren Sten Kristiernssons ovan relaterade brev av 15/5. Med harm har han tagit del av budskapet om Jens Holgersens skövlingar i Möre. Stridskrafter har redan rekviderats från Dalarna, övre Sverige och Finland. ”Ty varen vid god tröst, är det så, att han [= Jens Holgersen] och hans parti icke är avlupna, som de alltid tillförne plägar, och vill han eller hans parti sig där befästa, vill jag oförtövat komma med den makt med Guds hjälp”, att den utsatta landsändan skall få så god undsättning, ”att dessa våra fiender skall få en sådan vedergällning, att de icke alltid skall våga att så djärvt skinna och bränna, som de hittills gjort

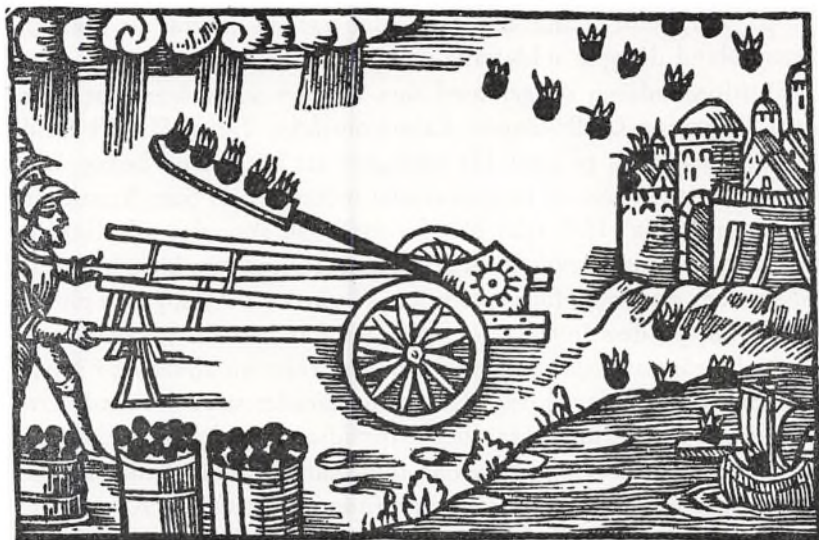

Fig. 24. Belägring av en borg

i början på 1500-talet. Med en "blida" kastas brandprojektiler in i borgen. En annan typ av kastmaskiner "liknar en våg, upphängd mellan tvenne höga stolpar. Vid ena armen, som är fastgjord vid marken, hänger en pung, förfärdigad av två eller tre oxhudar jämte rep och liknande en läderslunga. Pungen fylls med exkrementer, stenar eller järnklot". Genom en sinnrik anordning slungas projektilerna med väldig kraft mot det fientliga målet. Olaus Magnus, som ger denna skildring i ord och bild, relaterar en kuriös händelse just från Kalmar. "En gumma satte sig att vila i en dylik pung. Härvid råkade hon oförvarandes med sin käpp lossa bandet med vilket den hölls nere. Följden blev, att gumman slungades upp i luften och hamnade i den fientliga staden. Som hon emellertid föll ned i en nyss upplagd höstack, blev hon upptagen oskadd. Sedan behöll man henne där i flera år och visade henne såsom ett underverk för alla, som ville se henne". — I bestyckningen på Visborg ingick eldvapen för såväl sten- som järnkulor samt en blida (144).

haber". Riksföreståndaren bemöter också Sten Kristiernssons reflexion, att svenskarna föregående vinter var för blyga att bränna i fiendens land. Det bör vid Gud vara förlåtet, att denna hämndfria metod användes. Därigenom kan bättre frid, endräkt och sämja komma rikena till gagn. Nu är emellertid riksföreståndarens tålmod slut. Med Guds hjälp är han beredd att "vedergälla in på dem det högmod de nu har gjort in på oss och Sveriges allmoge i denna landsända, medan de ju slutligen velat ha det så" (93).

Den utförligaste relationen om Jens Holgersens härjningar försommaren 1506 ingår i det brev riksföreståndaren vid midsommartid utställer till deltagarna i prästmötet och landstinget i Skara. Han erinrar först om de misslyckade fredsunderhandlingarna med danskarna sistlidna vinter. I gripande och dramatiska ordalag förtäljer han vidare, hur Jens Holgersen "med kung Hans' parti" härjat på sjösidan av Kalmar län. På själva S:t Eriks dag gjorde han landgång vid Pata "och bedrev där på svenskt blod ynkligt mord, rov och brand, som han med blygsel skall nödgas bekänna för Gud och alla kristliga herrar, var det än varder sport. Allt det manfolk de kunde komma över högg de i stycken och kastade på elden. Kvinnor och små barn, som icke förmådde rymma undan, kastade de levande på elden, när den brann som mest". Följande dag drog de till Hossmo kyrka och "aktade henne skinna, röva och bränna och slå ihjäl alla de där hade funnit, vilket dock Gud för riksens helga patroners bön icke ville tillstodja och låta bliva ohämnat". Icke nog med att fienden förlorade 16 man, som blev liggande döda på marken. "Då de gick till segels, straffade Vår Herre dem för sådan obekvämlig gärning, som de hade bedrivit på oskyldiga och menlösa barn och kvinnor, med storm och [o]väder, så att det största skeppet förgicks med folk, bössor och vapen och all den del [=last] som var därpå". Förlosterna räknades till 320 man. Ett annat skepp med full last erövrades. Dessa framgångar ger brevskrivaren anledning att uppmana dels till tacksamhet mot Gud "för sådana välgärningar och nåd", dels till tappert försvar. Själv är han redo att i Heliga trefaldighetens namn sända skepp, folk och krigsmaterial till sjöss för att utkräva vedergällning på "kung Hans och hans parti" för det högmod och den skada denne visat mot och åsamkat Sveriges rike och dess inbyggare (98).

En annan motgång för Jens Holgersen noteras 15/6. I den småländska skärgården har ett danskt fartyg gått på grund. Rodret och masten har förlorats. Därför blir det ett lätt byte för kustbefolkningen. Uttryckligen anges att det icke tagits från danskarna utan från kung Hans personligen. Men Jens Holgersen och Niels Bosson hade del i lasten. Denna framgång för svenskarna bör utlösa tacksamhet till Gud och skapa förstärkt iver att avvärja fientliga anfall (96).

Jens Holgersens härjningar på den småländska kusten gör möreborna förskräckta. De underkastar sig Joakim Trolle på Kalmar slott. Detta ger svenska riksrådet anledning att vid midsommartid rikta ett öppet brev till dem. Man har fått kännedom om att ”rikets och allas vår fiende, kung Hans’ parti, hemsökt kusten där nere med rov och brand”. Besättningen på [den fästningslika] sockenkyrkan i Hossmo har däremot stått emot anfallet och tillfogat fienden förluster. Det är förklarligt, att möreborna under dessa vidriga förhållanden sökt räddning till liv och egendom genom att ”ge sig in under den skadlige och fördärvlige kung Hans”, vilken dock har för avsikt att fördärva allt Sveriges folk. Därför ämnar rikets råd sända tillräckligt med krigsfolk till landsändans försvar (99).

Oron sprider sig till Handbörds härad. Väpnaren Erik Bengtsson underrättar 17/7 hövitsmannen Sten Kristiernsson (Oxenstierna), att invånarna är beredda att övergå till danskarna, om undsättning icke erhålles. Faran är överhängande. Ryktet förtäljer, att Joakim Trolle ämnar sända folk till Högsby för att skinna och bränna. Niels Bosson har kallat invånarna i Mönsterås till förhandlingar om övergång, och i Borgholms hamn ligger Jens Holgersen med 300 eller 400 man (100).

Även magistraten i Stockholm gripes av oro. Riksföreståndaren underrättas 4/8 om det farofyllda läget. Kung Hans ämnar sända trenne krigsskepp ända upp till Öregrund för att kapa de köpmansfartyg, som väntas från Norrland. Dessutom har Jens Holgersen två eller tre skepp i sjön. På hans avsikter behöver man icke tvivla (101).

Inför denna ödesdiga utveckling uppdrager riksföreståndaren den administrativa och militära ledningen över Kalmar län åt den beprövade Hemming Gadh. Motiveringen är, att ingen skall kunna påverka befolkningen i Möre bättre än han.

Valet visar sig vara lyckosamt, även om utgångsläget för den stridbare prelaten är allt annat än gynnsamt. Den tidigare länsherren över kalmarområdet, riksrådet Sten Kristiernsson (Oxenstierna), har van skött sitt ansvarsfulla uppdrag och lämnat den för fiendeanfall utsatta bygden nästan utan försvar. Gadh kan 5/10 från Högsby rapportera till Svante Nilsson om Jens Holgersens nya bedrifter. Med fyra skepp och en besättning på 300 man landsteg han vid Ljungby,

grep nattetid prosten och plundrade hans prostgård. Prästen och kyrkan i Dörby undergick samma öde. För prosten har begärts en lösen av 100 oxar och för dörbyprästen 60 sådana. Möreborna ”håller hårt med Kalmar stad och Jens Holgersen”. Gadhs ankomst har emellertid haft ett lugnande inflytande. Allmogen ämnar icke respektera Jens Holgersens befallning om allmän samling inför honom för dagtingan. Man nöjer sig med att sända fyra ombud från varje härad för att höra hans vilja. Han planerar att inom kort söka sig upp i de svenska skären. Några skepp bör därför vara redo att möta honom, ”så att han får sig en näsbränna”. Han ”skräpper” så mycket, att ingen bör tro honom. Nya detaljer lämnas om hans misslyckade anfall mot Hossmo kyrka. Gadh lider total brist på humle, salt och järn. Framställningen kryddas med drastiska uttryck. Så t. ex.: ”Giv mig ett fat järn för Guds skull, att [jag må kunna] skjuta en dansk ihjäl” (106).

Gadh fortsätter ned till Möre och lyckas omsider övertala allmogen att med uppräckta händer lova honom ”huldskap och manskap”. Själv måste han avge försäkran om att icke överge landsändan utan snarast möjligt innesluta Kalmar såväl till lands som sjöss. Han står vid sitt ord. I daggryningen 23/10 stormar han staden. Striden blir hård med stora förluster på båda sidor. Gadh lyckas emellertid i sitt uppsåt. Bud avgår till riksföreståndaren 26/10 med anhållan om tacksägelsegudstjänster i alla rikets domkyrkor för den efterlängtdade segern. I ett antal brev från mitten av november för Svante Nilsson segerbudet vidare. Framgången bör sporra alla — frälsemän som borgare och allmoge — till nya kraftansträngningar, varom han samtidigt anhåller.

Kalmar slott försvaras emellertid tappert av Joakim Trolle. Anfallen avvisas. Jens Holgersen kan även i fortsättningen sjöledes förse sin svåger med manskap och förnödenheter. Hans andre svåger, Niels Bosson, lyckas också i sina bemödanden att hålla Borgholm.

I Stockholm värvade tyska knektar och i bygden uppådade allmogestyrkor ställes till Gadhs förfogande. Däremot saknas sjöstridskrafter. Han måste 26/10 anropa riksföreståndaren om omedelbar hjälp, eftersom Jens Holgersen endera dagen väntas komma med fyra skepp, ”och vet jag mig ingen dag vara fri för honom” (107).

Riksföreståndaren inser lägets allvar. I brev av 11/11 till invånarna i Möre och Kalmar ger han löfte om undsättning i form av skepp, krigsfolk, vapen och andra förnödenheter. Han uttalar sin glädje över att Gadh lyckats återtaga Möre och Kalmar ”från rikets och allas vår hisklige fiende, kung Hans och hans parti”. Likaså förklarar han sig förstå dem, som gav sig fienden i våld på grund av ”det rov, mord och brand och jämmerliga pina, som kung Hans, Jens Holgersen och flera av deras parti har bedrivit” och som ”Gud i himmelen och alla rikets helga patroner inser vara på tok, att han [=fienden] någonsin skulle få makt att så okristligt och obarmhärtigt pina, bränna, stegla och halshugga och utgjuta svenskt blod emot all rättvisa, ära och ridderlighet, meniga riket till hån och skam, till vilket han med Guds hjälp efter denna dag aldrig skall få makt” (108).

Helt naturligt måste domslutet i Kalmar 1505 i hög grad påverka såväl Danmarks som Sveriges förhållande till hansestäderna. Redan före uppbrottet från mötesplatsen hade de befullmäktigade med ärkebiskoparna av Lund och Trondhjem i spetsen 4/7 underrättat Danzig om det förestående kriget med Sverige samt uppmanat hansestaden att avbryta handelsförbindelserna (80). Tönne Eriksson (Thott) på Raseborg kunde 9/9 meddela riksföreståndaren Svante Nilsson om att kung Hans förbjudit staden Reval att driva handel med Sverige. Liknande skrivelser torde ha utgått även till övriga hansestäder. Från tyske kejsaren fick Danzig och Lübeck 5/11 resp. 14/11 mottaga brev med samma innehåll (84). Svenskarna ämnade dock söka överträda förbudet och anhöll 9/10 hos magistraten i Danzig om att de under hösten nedsända skeppen icke skulle beläggas med kvarstad utan fritt få återvända (80).

Då konsekvenserna av kalmardomen skulle bli förödande för hanseaternas handel, har de med tillfredsställelse mottagit inviter av sistnämnda slag. I största möjliga utsträckning ämnar man ömsesidigt upprätthålla de gamla handelsförbindelserna. Detta får till följd, att Danmarks förhållande till de vendiska städerna under år 1506 i hög grad ställer Jens Holgersen och hans uteliggare i blickpunkten. Från Danzig framföres sålunda upprepade gånger klagomål över dennes kaperier. Han har lagt beslag på skepp och skeppslaster samt fängslat

de ombordvarande (87, 88, 94, 95, 102—104). Särskilt dramatisk och pinsam för Jens Holgersen blir kontroversen med Jurgen Christoph-heri om ett beslagtaget skepp. T. o. m. påven engageras, och Jens hotas med kyrkans strängaste straff (87, 88, 103, 128). Han måste anhålla hos magistraten i Danzig om hjälp (137). Ännu 1518 har striden icke bilagts, varför hotet om bannlysning kvarstår (242). Epilogen redovisas tyvärr icke i bevarat källmaterial. — Själv förlorar Jens Holgersen ett med bly lastat skepp. Förargligt nog lyckas svenskarna kapa det just i närheten av Gotland. Beslaget ger anledning till förhandlingar mellan riksföreståndaren Svante Nilsson och magistraten i Reval. Den förre är beredd att överlämna blyet, om det visar sig tillhöra S:t Olofs kyrka i Reval (105).

Trots att klagomålen äver den hårdföre kaparhövdingen ofta rik-tas till kung Hans, går Jens Holgersen icke miste om den kungliga gunsten. Tvärtom är det just vid denna tid kungen i brev till kron-prins Christiern ger Jens de amplaste lovord och karakteriserar ho-nom som danska monarkins starkaste värn (189).

Planer föreligger på fredsförhandlingar i Kiel med såväl Lübeck som hertig Frederik av Holstein. Före avresan till mötesplatsen vill kung Hans överlägga med sin beprövade och ivrigt verksamme sjö-kaptten. Upprepade gånger uppmanar han denne att komma till København (89). I början av juni anländer kung Hans till Kiel i spetsen för ett lysande följe. Ett måleriskt men för hanseaterna olus-tigt inslag utgör de kungliga danska sjökaptenerna. Reimar Kock berättar utförligt därom. Skrudade i dyrbara dräkter, som de beslag-tagit på de lybska fartygen, ställer sig kaptenerna i vägen för sändebuden från Lübeck och hånar dem. Om Jens Holgersen är med bland dessa sjökaptener framgår icke av urkundstexterna. Hans nyckel-position i transaktionerna med hanseaterna gör dock detta sannolikt. Trots de övermodiga sjökaptenernas later utfaller förhandlingarna gynnsamt för kung Hans. Dessa skall slutföras i Segeberg 7/12. De leder till förlikning på danskarnas villkor. Den tyske kejsarens en-gagemang i samband med kalmardomen 1505 ger omsider resultat. Lübeck lovar att avbryta alla handelsförbindelser med svenskarna. Därigenom skall dessa tvingas till underkastelse under kung Hans. Till synes innebär detta ett hämmande av kaperiverksamheten. Jens

Holgersen och hans kolleger kan dock av erfarenhet se ljust på framtiden. Den välvilliga neutralitet Lübeck förbundit sig till kan även i fortsättningen beräknas få enbart karaktären av en officiell attityd.

Krigsåret 1507 inledes på samma sätt som förlidet år. Riksföreståndaren har planerat en ny hjälpepedition från Mellansverige. Fram mot mitten av februari når han med stora truppstyrkor kalmarmrådet. Den av intriger svårt ansatte Hemming Gadh har icke kunnat förverkliga sina planer på att storma slottet — ”denna förbannade kåk” enligt hans eget mustiga språkbruk. Vinterisarna brukar normalt blockera sjöfarten i Kalmarsund och hålla Jens Holgersens flottstyrkor borta. Den ovanligt blida vintern har icke ens ska-

Fig. 25. Autentisk stridsbild från 1502,

utförd av den tyske landsknekten Paul Dolnstein, som stod i konung Hans' sold. Bilden visar en strid mellan en dansk här, förstärkt med tyska landsknektar (till vänster) och svenska trupper (till höger). Danskarna har enhetlig utrustning och är huvudsakligen beväpnade med långa pikar enligt kontinentalt mönster. Svenskarna uppträder i varierande huvudbonader och kämpar på medeltida folkligt sätt med armborst samt olika typer av hugg- och stickvapen.

pat någon för stormstyrkor bärbar is omkring slottet. Försöket att blockera hamninloppet för danska skepp genom att sänka en skuta har också misslyckats.

En truppavdelning under Erik Trolles och Nils Bröms' befäl skickas över till Öland. Ändamålet är att skaffa proviant inför det stora anfallet mot Kalmar. Jens Holgersen gör hela planen om intet. Fyra danska krigsskepp forcerar hamninloppet. Trots häftigt motstånd kan svenskarna på grund av brist på egna fartyg icke hindra företaget. Slottsbesättningen förses med förnödenheter av olika slag. En stormning förefaller därmed utsiktlös.

Man riktar i stället blicken mot Blekinge. Genom ett lyckat krigsföretag dit tror man sig kunna göra danskarna benägna för fred. Lyckå stad och slott intages under häftiga strider. ”De svåra älvarna och höga floderna” hindrar dock ett framträngande ända till Ronneby (111). Trots allt anser man sig ha hämnats Jens Holgersens tidigare bravader i Pata och Ryssby prästgård (77, 91—93, 98, 99).

Dessa framgångar för de svenska vapnen resulterar dock icke i något stilleståndserbjudande från Danmark. Svante Nilsson finner därför lämpligt att själv taga initiativet till förhandlingar. Åter är det Jens Holgersen, som — jämte svågern Anders Bille och Niels Bosson — ger utvecklingen en oväntad inriktning. Ett antal brev förmedlar detaljerade upplysningar (113—116). Jens Holgersen och Anders Bille uppenbarar sig 9/4 i Kalmarsund med en kunglig eskader på 15 skepp, därav fyra stora flaggskepp med ”Snaka-haffnen” i spetsen. Gadh saknar möjlighet att bjuda erforderligt motstånd. Hans trupper tillfogar visserligen flotteskadern allvarliga förluster, men slottet undsättes med friska trupper och rikliga förnödenheter. Joakim Trolle kan tacka sina svågrar för god hjälp. Svenskarnas situation synes än mer hopplös genom rykten om att kung Hans håller på att samla betydande styrkor för att återtaga staden.

Inför dessa svårigheter lämnar riksföreståndaren Kalmar i mitten av april för att skaffa förstärkningar. Nödvändigheten därav blir för varje dag alltmer uppenbar. Besättningen på Kalmar slott gör 19/4 ett ovanligt kraftigt utfall. Samtidigt söker skeppsfolket på i hamnen liggande danska fartyg företaga landstigning. Svenskarna lider brist på krut men lyckas dock göra anfallet om intet. Stäm-

ningen är emellertid deprimerad. Gadh underrättar riksföreståndaren och hans maka härom (114, 116). De nyanlända danska kungaskeppen kan genom mindre båtar upprätthålla ständig förbindelse med slottet. Som värnmedel har Gadhs folk endast stenar och pilar. En del av de värvade tyska trupperna går över till danskarna, och svenska herremän lämnar i hemlighet lägret. Enträget anropas om förstärkning och förnödenheter. Bristen på krut är total.

Riksföreståndaren vidarebefordrar nödropen till dalkarlarna, vilka av erfarenhet bör förstå lägrets allvar. Uppmuntrande återoppar han det fågenesamma i att Gadhs manskap trots allt lyckats såra och döda ett stort antal fiender. I den till synes förtvivalade situationen — invecklad i ständig kamp med en överlägsen fiende och med otillräckligt understöd från de sins emellan stridande politiska grupperingarna — framstår den outtröttlige, ansvarskännande prelaten som den verkliga fosterlandsvännen och nationalhjälten, en värdig motståndare till Jens Holgersen. ”Det är jämmerligt”, skriver Gadh vid denna tid till riksföreståndaren, ”att alla frälsemän sitter stilla och är olydiga, när de kallas till fäderneslandets försvar”. För honom själv gäller det att i förevarande underläge söka hålla staden över sommaren. Med isbelagda farvatten skall alla flottrörelser omöjliggöras och Jens Holgersens aktivitet lamslås. Då skall hämnd utkrävas på fienderna, ”så att hönsen skall gala i dem”.

Ett parti krut anländer omsider från riksföreståndaren. Därmed skapas möjlighet att i mitten av maj avslå danskarnas försök att erövra den pråm belägringstrupperna håller på att bygga för att spärra hamninloppet mot Jens Holgersens undsättningsfartyg. Jens låter samtidigt en flottstyrka operera i skären utanför Döderhult.

De danska rusttjänstlistorna från denna period kompletterar bilden. 1507 års taxering visar följande siffror för sydöstra Skåne: Sten Bille 8 svenner, Knud Bille på Gladsax själv 5:e, Axel Brahe på Krageholm själv 8:e, Tyge Brahe på Tosterup själv 6:e, fru Maren Tygesdatter Lunge (änka efter Axel Brahe på Krageholm och Tosterup) 2 samt abboten i Tommarps kloster 2. För ett par av dessa personer har 1506 års lista något lägre siffror. Men här upptages även Anne Mouridsdatter Gyldenstjerne (änka efter Oluf Stigsen Krognos) på Bollerup med 8 svenner och Peder Rude på Ingelstads gård

själv 2:e. 1508 års lista redovisar utskrivningen från städerna. Från Ystad utskrivs 40, från Tommarp 8 och från Simrishamn 6 man.

I finska skärgården tillfångatagna danskar kan berätta om att kung Hans misslyckats i sina försök att erhålla hjälp av de besläktade furstehusen på kontinenten mot de tredskande svenskarna. Genom fångarna styrkes uppfattningen, att kungen skulle ha uppgivit Kalmar slott, "om icke Jens Holgersen varit" (121). Dennes krigsplaner är icke koncentrerade enbart till Kalmarsund. I början av maj seglar en del av hans flotteskader under Søren Norbys befäl norrut och gör strandhugg i Stockholms skärgård. Färden ställes därefter till de finska farvattnen, där över 50 handels skepp uppbbringas. Åland hemsökes av en eskader på 9 skepp. Kastelholms slott erövrades 20/7. En åttondel av öns gårdar avbrännes, medan den övriga befolkningen lyckas rädda sin egendom genom erläggande av en hög brandskatt. När riddaren Erik Turesson (Bielke) i brev av 21/7 till riksföreståndaren berör dessa händelser, kan han även lämna under rättelse om de kungliga uteliggarnas verksamhet mellan Estland och Finland. Med Gotland som bas har de härjat där hela året och "bedriffuit önkeligt mord oc rooff oppa rigzens jnybyggere, hwem the offuer komme hugge the hender oc fötter vdoff". (FMU nr 5256, 5257). Riksföreståndaren är icke sen att vidarebefordra nyheterna om dessa illgärningar. Nya detaljer tillkommer. Utöver lemlästning har besättningsmän kastats överbord som hundar. Domen blir hård. "Sadant önkeligt mord bedreffue aldrig Rytzer eller hedninge något sin in på Swenst blod". (BSH V nr 155).

Sammanhållningen i det danska lägret är icke total. Jens Holgersen och Anders Bille råkar trots svägerskapet i delo om erövrade skeppslaster. Den förstnämnde ser sig nödsakad att framföra klagomål till kung Hans över kamratens brott mot träffad överenskommelse. Samtidigt tager han tillfället i akt att förklara, varför en del av skeppsfolket övergett honom och lämnat skeppen. Orsaken är dålig kost. Folkets pretentioner och lensmannens oförmåga att uppfylla dessa får en skämtsam anstykning: "Skånsk sill eller kabiljo är icke tillgänglig här på landet" (124). — Förtroendet för Niels Bosson som hövitsman på Borgholm börjar också att svikta. Han misstänkes för hemliga förbindelser med svenskarna och kallas till

København. Följden blir, att han 1508 2/6 uppsäger kung Hans tro och huldhet samt övergår till svenskarna. Dessa glömmen dock icke denne svenskfödde mans långa verksamhet i kung Hans' tjänst samt hans svågerskap med Jens Holgersen och Trollarna. Så kommer han att såväl bland svenskar som danskar framstå som opålitlig, ett exempel på gränsadelns svåra situation i en ödesmättad tid, fylld av misstänksamhet och tvära omkastningar i det politiska spelet.

I kalmarområdet kan svenskarna 22/6 inregistrera en icke oväsentlig framgång. Den pråm danskarna i mitten av maj sökt erövra har omsider blivit färdigbyggd och bestyckad. Man lyckas placera den utanför slottets lönnportar. Jens Holgersens fartyg får därmed betydande svårigheter att förse slottet med förnödenheter. En månad senare anländer från Stockholm trenne fartyg med folk och livsmedel (se nedan), utan att Jens Holgersen lyckas hejda transporten. Det allmogeuppååd på 800 à 900 man Gadh rest i kalmarområdet blir däremot en besvikelse. Bönderna nekar deltaga i några stormningar, och de flesta återvänder till sina hem.

Rykten om stora danska rustningar och nära förestående anfall på Sverige är i omlopp. Svante Nilsson är nära att bringas till förtvivlan. Gadh förblir däremot orubbligt troviss även i denna kritiska situation. Han söker uppmuntra riksföreståndaren genom att erinra om Jungfru Marias hjälp till de nödställda invånarna i det lilla Ditmarsken år 1500. Nu bör hon vara än ivrigare att hjälpa, eftersom ett helt kungarike är i fara. ”Then mildha modher Maria möö, som halp vij [=7] kirkesokner i Dætmæren, hon nest Gudz hielp [skal] hielpa eth helth konwngrike met sinne nadh och för alle helge Swerigis patroners böen skwll”. (BSH V nr 181).

För att möta den väntade danska invasionen från Blekinge samlar Svante Nilsson en ny undsättningshär i Uppsverige. Den består av c:a 2000 man frälsetrupper och borgare samt östgöta- och smålandsbönder. Omkr. 19/8 har man nått Kalmar. Gadh förordar omedelbar stormning av slottet. Svante Nilsson nöjer sig med att spärra hamninloppet genom mäktiga stenkistor och ytterligare en pråm.

Genom riksföreståndarens halvhjärtade insats försittes det bästa tillfälle, som under hela belägringstiden erbjudits svenskarna att likvidera danskarna i kalmarområdet. I stället är det Jens Holgersen,

som griper initiativet. Med en stor eskader och betydande landsättningstrupper anländer han till Kalmarsund. Det avgörande anfallet på Kalmar tager sin början 15/9 och pågår t. o. m. 20/9. Tack vare riksföreståndarens nyanlända trupper kan staden hålla stånd. Betydande förluster tillfogas de anfallande. Dessa lyckas dock forcera hamninloppet och häva blockaden av slottet. Den kringliggande landsbygden förhärjas dels genom danskarnas krigshandlingar, dels genom svenskarnas beslag av förnödenheter för manskap och hästar. Krigsfartygen avseglar åt norr och söder, enligt ryktet för att skaffa förstärkning (120—122). I början av oktober återkommer en eskader på 7 skepp under Jens Holgersens befäl men blott för att i slutet av månaden avsluta årets seglation. Jens Holgersen är tillbaka på Gotland i mitten av november.

Trots det stora uppståndet av sjöstridskrafter och de ständigt pågående skärmytslingarna har Jens Holgersen icke kunnat inregistrera några avgörande framgångar under året. Ålands erövring, beslagtagandet av en mängd svenska handelsfartyg och blockaden av de svenska hamnarna för hanseatiska skepp kan visserligen uppföras på pluskontot. Därmed har kung Hans dock icke kommit närmare den svenska tronen. En företagen pejling av sinnesstämningen bland Sveriges allmoge visar tvärtom en fördjupad avsky för de danska krigsmetoderna men samtidigt en alltmer tilltagande längtan efter fred. Icke ens smålänningarna visar någon större entusiasm för krigsföretagen kring Kalmar, fastän det gäller hembygdens försvar. Riksföreståndaren får bege sig till olika landsdelar för att söka stärka försvarsviljan. Kanslern har svårt att finna gehör för sin propaganda om intensifierad krigsförberedelse, därför att så få notiser om vapenlycka kan inregistreras och vidarebefordras. Ändamålet får helga medlen och krigslögnen ersätta den bistra sanningen. — För att förmildra intrycket av danskarnas härjningar på Åland och Kastelholms fall underrättades sålunda de oroliga borgarna i Stockholm i augusti om att riksföreståndaren som motåtgärd ämnade uppåda hela allmogen i Småland och bege sig till Kalmar. Redan hade 3000 smålandsbönder samlats i staden med goda vapen. Alla mörebor fr. o. m. 15 år (*alle the XV ara gamble äre*) var redo att möta fienden. (Grönblad nr 179). I verkligheten var läget ett helt annat. På

samma sätt sökte herr Svante i uppådsbrevet till smålandsallmogen i början av augusti skapa tillförsikt genom meddelandet om att han själv "sänder et gantzke skönt tall folk nid tiil for:ne Kalmarna med myt spise skip". (BSH V nr 148). Denna på papperet betydande truppstyrka omfattade i realiteten endast 60 man! Den hade tagits ombord på två skutor och en jakt, lastade med mjöl, salt och ved för kalmartruppernas underhåll. Trots Jens Holgersens många krigskepp och uteliggare hade konvojen lyckligt nått Kalmar.

Tidigare år har hanseaterna haft orsak att klaga över Jens Holgersens övergrepp. Det är nu dennes tur att känna sig förfördelad. Han framför sina klagomål till magistraten i Lübeck (112, 117). Till sammans med sina släktingar — Sten, Hans och Torbern Bille — deltagar han i förhandlingarna mellan Danmark och hansestaden. Freden slutes i Nykøbing (Falster) 7/7. Lybeckarna förpliktigar sig på nytt att avbryta alla handelsförbindelser med Sverige. En detaljbestämmelse tillkommer, ägnad att ytterligare stärka övermodet hos Jens Holgersen och kaptenerna på uteliggarna. De hanseatiske skeppen skall vid möte med de danska stryka flagg och låta uteliggarnas folk komma ombord för granskning av certifikat och kontroll av skeppslaster. Påträffade svenska varor blir utan vidare beslagtagna. Kung Hans har lyckats att till det yttersta förödmjuka den stolta hansestaden. Även Stralsund och Wismar nödgas godtaga villkoren, medan Danzig, Riga och Reval står bättre rustade mot de danska påtryckningarna.

Svante Nilsson synes ha planerat att inleda även krigsåret 1508 med en hjälpepedition från övre Sverige till Kalmar. Fälttåget riktas i stället mot Halland och Skåne, där bl. a. staden Vä brännes. T. o. m. Hemming Gadh börjar inse nödvändigheten av fred. Fredsmöten hålles i København i april och i Nya Varberg i juni månad. Överenskommelse träffas om korta stilleståndsperioder. Ingen tror dock på någon varaktig fred. Kung Hans' ryska politik väcker betydande oro. Man har fått kännedom om att han förliden höst sänt krigsmaterial till ryssarna, en åtgärd som i sin förlängning kan leda till Finlands och hela kristenhetens fördärv (129). Omkr. 1/4 anländer Jens Holgersen med 7 svåra skepp till Kalmarsund och undsätter Kalmar slott (130). Till danskarnas vrede lyckas Hemming

Gadh i slutet av maj anbringa en pråm utanför slottet, så att detta icke längre kan undsättas från sjösidan. Med anlitande av svek ämnar danskarna övrumpla pråmens besättning. Men biskop Gadh svär på att han skall försvara pråmen med alla till buds stående medel, så länge han ännu kan röra sin tunga. Gadh ”är krigsmannen, hvilken i konsten att svära ådagalägger en färdighet, som vi knappast känna till i Sverige före hans tid” (Gottfrid Carlsson). Själv motiverar han användandet av det råa soldatspråket med att det var länge sedan han vistades i frustugan bland damerna.

Otte Rud hotar göra strandhugg i Ålem och Mönsterås. Gadhs hopp står främst till den väntade förstärkningen från dalkarlarna. Ty — enligt samme Gadh — ”danskarna, jutarna, tyskarna och djävulen rädes alla dalasocknen”. Trots all sin list skall Otte Rud få erfaras, att ”dennes gäss icke kan bita ihjäl Gadhs räv”. Den ömse-sidiga misstänksamheten går t. o. m. ut över fredligt farande vadstenamunkar. Redan 1505 hade Jöns Nilsson Rääf på färden till Rom i klostrets ärenden tagit vägen över Danmark och där råkat i fångenskap. Klostrets minnesbok relaterar under 1508 30/4 de veder-värdigheter tvenne andra munkar på sin färd till Rom vederfarits genom Jens Holgersen. Deras skepp uppbringades, och som fångar fördes de till den danska huvudstaden. Mistänkta för spioneri tvingades de återvända till Vadstena (133).

En ny situation inträder emellertid i samband med att Jørgen Kock — icke att förväxla med den namnkunnige borgmästaren och reformationskämpan i Malmö — blir hövitsman på Kalmar slott. Typiskt är att han icke anländer med en stor flotteskader utan endast med det från Jens Holgersens tidigare historia kända ”Snaka-haffn” samt ett förrådsfartyg. Med anledning av de aktuella fredsförhandlingarna önskar han icke ha något samröre med aktivisterna Jens Holgersen och Otte Rud. Tvärtom lovar han i ett öppet brev av 30/4, att ingen landgång skall äga rum i Möre, Kalmar län eller skärgården (132). Därmed yppas också möjlighet till dagtingan mellan Hemming Gadh, Jens Holgersen och Otte Rud (134, 136). I svenska riksrådskretsar anses dock Jens Holgersen vara en av de få, som från dansk sida fortfarande vill ”denna okristliga örlig föra och styrka” (135).

Formuleringen av det i København i april slutna stilleståndsavtalet får olyckliga konsekvenser. Krigshandlingarna skulle vara inställda, tills resultatet av mötet i Nya Varberg förelåg färdigt i början av juli. Kung Hans ansåg sig dock icke hinna underrätta de till sjöss liggande flottenheterna förrän 15/8. Utan kännedom om dessa bestämmelser härjar danska krigsskepp i Stockholms och Nyköpings skärgårdar under juli månad. Svenskarna får uppfattningen, att kung Hans brutit stilleståndsavtalet. Köpmän i Uppland och Stockholm anser sig därför vara obundna av avtalet. De beslutar utrusta sina bästa skepp för att i Danzig tillhandla sig för riket begärliga varor. Riksföreståndaren och ett antal frälsemän förbinder sig att med bestyckade fartyg konvojera dessa handelskepp. Först under hösten torde planerna ha realiserats (129). Då har man fått kännedom om att förhållandet försämrats mellan kung Hans och hanseaterna samt att Lübeck önskar återupprätta handelsförbindelserna med

Fig. 26. Armborstbeväpnade män

i kamp mot anstormande rytteri. De järnskodda pilarna "faller som en tät hagelskur och förgör fienden". Antingen genomborrar de ryttares harnesk, sårar hans häst (som då kastar av ryttares) eller sätter sig fast i marken och intränger som piggar i hästens hovar. Bild och text efter Olaus Magnus, början av 1500-talet.

Sverige. Omkr. 1/11 anländer också trenne handelskepp från Lübeck till Stockholm. Jens Holgersens reaktion är okänd. Såsom från dansk sida närmast ansvarig för händelserna i dessa farvatten kan han icke med blida ögon ha sett denna brytning av handelsblockaden.

Liksom tidigare ger Jens Holgersens kaperier även 1508 genljud i Lübeck. Anspråk och motanspråk utväxlas. Krav på rätt och synbara bevis på rättslöshet konfronteras (131, 140). Med Reval upprätthålles däremot goda förbindelser. Jens Holgersens underkaptener ger — helt naturligt med chefens godkännande — magistraten försäkran om att staden icke skall åsamkas några olägenheter, därför att uteliggarna åter beslagtagit och till hamnen i Reval infört en svensk skuta. Prästen i Nyenkerken nära gränsen till Ryssland hade bemanat den med sina egna landbor. Denne och icke magistraten i Reval var sålunda ansvarig för brytandet av handelsblockaden (138).

I slutet av januari 1509 sänder riksföreståndaren uppstådsbrev till Njudungs, Norra och Södra Vedbo samt Västra härader. Danskarna fördröjer fredsuppgörelsen, för att ”vintern skall gå oss ur händerna, Kalmarsund gå upp och de danske bespisa slottet med färskt folk och spisning, som de i somras och alltid tillföre med falsk dagtingan gjort hava”. Tillfället är lämpligt att göra slut på den långa belägringen. De tyskar och skottar kung Hans förliden höst lade in på slottet är nämligen döda eller svårt sjuka. Själv drager herr Svante dit ”med ett skönt tall folk”. De uppådade häraderna bjudes strängeligen sända var tredje man med en månads kost, gott armborst samt tre eller fyra tolfter pilar. De skall vara framme i mitten av februari. — Under samma månad sker där ombyte på ledarposten. Hemming Gadh befrias från ledningen av Kalmar län och ansvaret för den utsatta landsändans försvar. Förgäves har han under 2¹/₂ år sökt intaga Kalmar slott. Lika länge har danskarna med hjälp främst av Jens Holgersens flotteskader försökt erövra staden. Herr Hemming bosätter sig i biskopsgården Rönö på Vikbolandet. Jens Holgersen får lust att bekriega honom även där. Hemming har kunskapare ute (141). Han väntar sin ärkefiende varje dag och ämnar ge honom ett varmt mottagande (145).

Under tiden avlöser fredsmötena varandra. Ett interimistiskt slutet stillestånd utlöper 25/7. Jens Holgersen har fyra dagar tidigare över-

lämnat Gotland till den mindre hårdföre Laurens Skinkel. Men den dristige Otte Rud är kvar på Borgholm. Han griper tillfället. Med en flottstyrka på 16 krigsskepp styr han mot Finland och angriper natten till 3/8 den värnlösa huvudstaden Åbo. Under fyra dygn utsettes staden för en fruktansvärd plundring och skövling (148, 209). Danska källor uppger värdet av bytet till 20 gånger den årliga skatt kungen krävt av Sverige. Otte Rud är sedan många år tränad och härdad i dåtidens barbariska krigföring. Minnesbilderna från Åbo av de omänskliga illdåden ger honom dock ingen ro. För att få sinnesfrid anträder han senare en pilgrimsfärd till Jerusalem men avlider redan vid ankomsten till Landsberg i Bayern.

De fredsivrande rösterna i Sverige med Erik Trolle i spetsen har under krigets hårda prövningar vunnit i styrka. Missväxt, livsmedelsbrist och pest skärper ytterligare handelsblockadens verkningar. Riksföreståndaren tvingas att på allvar söka fred. Erik Trolle ingår i den delegation, som i Köbenhavn har att förhandla med bl. a. hans svågar Hans, Torbern och Sten Bille. ”En full, fast och stadig fred till lands och vatten” slutes 17/8 — ”det nesligaste fördrag Sverige någonsin avslutat” (Styffe). Villkoren är desamma, som erbjudits Sverige sedan länge men på grund av riksföreståndarens förhållningspolitik och propagandamanövrer icke accepterats. Kung Hans utlovas årligen 12000 mark stockholmsmynt i koppar, järn, silver och penningar samt drottning Christine 1000 mark, tills han eller sonen Christiern erkännes som fullmyndig konung i Sverige. Visborg, Borgholm och Kalmar skall förbli under kung Hans såsom pant för Sveriges krona. Jens Holgersen, vilken mer än någon annan i den främsta stridslinjen sökt förverkliga detta mål, kan känna sig tillfredsställd. Att med Otte Rud som vapendragare söka erövra Sveriges kungakrona åt kung Hans skapar dock ingen popularitet i svenskmannasinnen vare sig för kungen eller hans outtröttlige sjökapten.

Öppen kris mellan danskar och hanseater 1509. I en pressad situation hade Lübeck nödgats godkänna fredsöverenskommelsen i Nykøbing 1507. Hela den hanseatiska sjöfarten i Östersjön ställdes i praktiken under danskt förmyndarskap. Vid första bästa tillfälle ämnar Lübeck genomdriva en ändring. Den betydelsefulla handeln

på Sverige kan man nämligen icke avstå ifrån. Våren 1509 förklarar sig Lübeck löst från fredsvillkoren. Därmed är freden i fara. Båda parterna rustar sig för det till synes oundvikliga. Den förändrade situationen innebär för Jens Holgersen och hans uteliggare nya möjligheter att tjäna riket och öka sina egna inkomster.

Magistraten i Lübeck riktar 9/2 allvarliga erinringar till kung Hans om kränkningar av det tidigare fördraget. Ett av klagomålen är riktat mot Jens Holgersen och belyser det kärva läget parterna emellan. En vid Gotland stormdriven skeppare på väg mot Lübeck blir fasttagen av lensmannen. Efter att ha frigivits stormdrives skepparen på nytt vid Öland och fasttages. Magistraten konstaterar, att beslagtagnandet skett mot varje rätt, eftersom vederbörligt certifikat kunde företes (140). Även förhållandet till Reval kommer i ett farligt läge. Borgarna där har beslagtagit fem skepp tillhörande kung Hans. En del av besättningen har tillfångatagits och en del kastats överbord. Jens Holgersen sjuder av raseri och hotar i brev av 14/7 med de strängaste repressalier. Han är dock beredd att ingå förlikning, om staden ersätter den skada han lidit. Redan 2/8 utfärdar magistraten i Reval sitt svar. Det är svenska köpmän, som begått illgärningen. Själv är man välvilligt inställd mot såväl kung Hans som dennes tjänare (143, 146).

Kung Hans sätter nu kaperiet i system. Han utfärdar kaparbrev till alla, som på egen bekostnad är villiga att utrusta kaparskepp för nappatag med lybeckarna. Själv förbehåller sig kungen en fjärdedel av bytet. Samtidigt utlovar han kaparna skydd av de danska örlogsskeppen samt tillstånd att utan inblandning av ovidkommande föra sina priser in till de danska hamnarna för delning av bytet. I verkligheten har "Kungl. Maj:ts uteliggare" därmed tilldelats huvudsavaret för en framgångsrik handelskrigföring. Jens Holgersen kan med rätta känna sig stolt.

Krigstillståndet inträder utan krigsförklaring. Under våren skall en flotta på 8 lybska handelskepp med svenska varor lämna Reval för återfärd till hemstaden. Ryktet härom når Otte Rud. Han är icke sen att handla. Med en flottavdelning går han mot Travemünde och lyckas kapa en stor del av de i konvojen ingående skeppen. Lübeck svarar med att lägga beslag på allt danskt gods i staden samt att

fängsla alla danskar där. Kung Hans företager motsvarande åtgärder i Danmark mot lybeckarna.

Havens frihet är för hanseaterna ett livsvillkor. För att värna den inkomstbringande handeln mot danska attacker utrustar Lübeck en starkt beväpnad flotta på 18 örlogsfartyg med 2100 landsknektar och 1000 matroser ombord. Den lastas med för Sverige begärliga varor och avseglar 14/9 med Stockholm som mål. Befälhavarna — tvenne lybska rådmän — har icke blott order att göra bytesaffärer och ingå avtal med Sverige utan även att på sjöfärden fara skoningslöst fram mot Bornholm och Gotland samt mot alla danska flottenheter. Landgång och brandskattning göres utefter de danska kusterna. Omkr. 18/9 landsättes 300 landsknektar på Bornholm. Ön utsattes för skövling, och en brandskatt på 8000 mark silver utkräves. Gotland nås 22/9. Med stora svårigheter lyckas den nye lensmannen, Laurens Skinkel, avvärja anfallet mot Visby (142, 147). Den lybska flottan fortsätter obehindrat till Stockholm med sin efterlängtnade last, där handelsavtal ingås. Den främst av Jens Holgersen upprätthållna handelsblockaden är bruten. Man hade väntat att nu liksom tidigare gång på gång möta hans namn i det eljest icke sinande urkundsstoffet. Det är tyst kring honom. Vad har väl hänt varg-tändernas man?

Med den lybska flottan bunden i svenska farvatten ser kung Hans sin chans att rikta ett dråpslag mot fienden på hemmaplan. Søren Norby, vilken redan förvärvat sig namn som Jens Holgersens jämlike i fråga om tapperhet och beslutsamhet, sändes med en flotteskader till södra Östersjön. Holsteins östra kust med dess välbärgade lybska kustsamhällen förhärjas. De starkt befästa Travemünde och Lübeck lyckas han dock icke intaga. Men icke heller den samlade lybska flottan skall nå dit. Efter att ha intagit last av svenska varor söker man sig längs den baltiska kusten hemåt. Under Kurland överraskas eskadern av en fruktansvärd storm. De flesta av de tungt lastade fartygen går under med man och allt. Endast sex svårt tilltygade skepp når hamnen i Lübeck.

Sjökriget 1510—1512. När fördraget i Köbenhavn 1509 ingicks, var Öland, Borgholm och Kalmar i svenskarnas händer. Missnöjda med klausulen om uppgivandet av dessa sedan länge omstridda om-

råden ingår den närmaste kretsen kring riksföreståndaren 1510 2/3 i Västerås en mot kung Hans riktad sammansvärjning. Fördraget från föregående år rives upp. Man är åter i krig med Danmark. Lübeck finner tillfället lämpligt att slutgiltigt söka bryta handelsblockaden och samtidigt utestänga holländarna från Öresund och Östersjön. Å egna och övriga vendiska städers vägnar utfärdar magistraten 21/4 sin krigsförklaring till Danmark. En mängd anklagelser riktas mot kung Hans. Bakom dessa skymtar Jens Holgersens bravader. Lybeckarna tar Gud till vittne, att man blivit nödsakad att angripa kungen, hans land och undersåtar med rov, brand, mandröp och andra fientliga handlingar. Situationen är sålunda här densamma som beträffande Danmark—Sverige. Hämndaktionerna träffar huvudsakligen den värnlösa befolkningen.

En ny flotta har utrustats i Lübeck. Sex av fartygen kan 24/4 lämna Travemünde. Då danska flottan ännu icke är samlad, gör de sig till herrar på sjön. Kung Hans har varnat Anders Bille på Stegehus och Jens Holgersens halvbror, Oluf Holgersen på Nykøbing, om den hotande faran och manat dem till inbördes hjälp. Ytterligare 8 lybska skepp anländer till de danska farvattnen. Langeland och Møn härjas i slutet av maj. Förgäves söker man 1/6 storma Stege. Anders Bille avlägger prov på lysande tapperhet, förföljer de landsatta trupperna och tvingar dem att åter gå till sjöss. Den lybska flottan söker sig upp i Öresund, uppbringar ett antal handelsskepp och beskjuter Helsingør. Resultatet är dock så ringa, att annalisten Rosenfontanus (s. 170) på spe kan förtälja, att endast en gammal katt förlorat ett bakben. Därefter återvänder flottan till Trave.

De danska uteliggarna kan samtidigt inhösta vissa framgångar. Enbart 27/6 kapar man fem stora lybska handelsskepp med värdefull last. Om Jens Holgersens egna insatser nämnes intet. En ensamstående notis visar, att han håller kung Hans underrättad om krigshändelserna (191).

I början av juli är den lybska flottan åter till sjöss. Den omfattar nu 30 skepp med omkr. 7000 soldater ombord. Man gör 7/10 landgång på Bornholm. Den olyckliga ön härjas på nytt. Bl. a. avbrännes städerna Åkirkeby och Nexø. Denna gång utkräves en brandskatt på 8000 lod silver.

Riksföreståndaren Svante Nilsson har omkr. 10/7 lyckats innesluta Kalmar såväl till lands som sjöss. Han kallar den vid Bornholm opererande lybska flottan till hjälp. Under senare hälften av månaden löper den in i Kalmarsund. Krigsförbund ingås. Alla tillgängliga svenska skepp förenas med den lybska eskadern. Man får en gemensam flottstyrka på c:a 40 skepp. Såväl Hemming Gadh som Niels Bosson och riksföreståndarens son, Sten Sture d. y., går ombord. Allt vad den stridbare prelaten tidigare kunnat drömma om i form av vedergällning — straffexpeditioner in i Blekinge och Skåne samt brandskattning av danska kustområden — går nu i uppfyllelse. Avaskar lägges i ruiner, och hela blekingekusten förhärjas. Städerna Ronneby, Sölvesborg, Åhus och Ystad plundras. Ett stycke in i augusti går färden vidare till Lolland. Den öppna landsbygden förödes. Städerna Rødby och Nakskov brännes. Icke ens birgittinerklostret i Maribo undgår hemsökelse. Nunnorna skändas av råa krigsknektar (195).

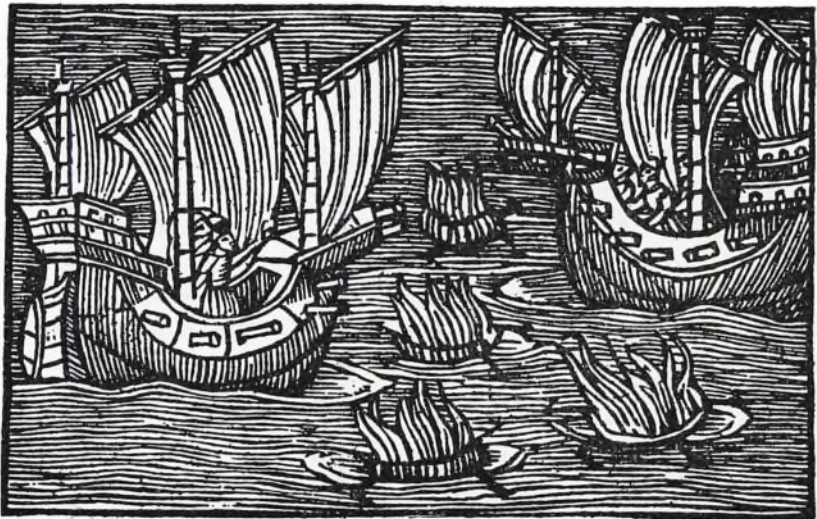

Fig. 27. "Om skepp som utspy eld".

Enligt Olaus Magnus, början av 1500-talet.

Situationen börjar se katastrofartad ut för kung Hans. Han utnämner 10/8 riksrådet Hindrik Krummedige, den dristige Otte Ruds lika handlingskraftige svåger, till riksamiral (192). Denne samlar alla tillgängliga danska krigsfartyg, uppsöker den svensk-lybska flottan vid Nakskov och tillfogar den 17/8 eller 18/8 ett svårt nederlag. Dess initiativkraft är därmed bruten, och den seglar tillbaka till Lübeck. De fåtaliga svenska skeppen — högst 9 och av mindre storlek — måste under hösten återvända till Sverige. För att de inte skall bli ett lättfånget byte för de åter segervittrande danskarna, ställer Lübeck 12 stora krigsskepp till förfogande för konvojering. Betydande framgångar väntar. Under Bornholm påträffas en eskader på 8 danska skepp, destinerade till Öland för att bringa undsättning åt den på Borgholm belägrade Knud Rud. Förföljda av den svensk-lybska eskadern söker danskarna sin tillflykt till Visby. Knud Rud, en broder till den tidigare omnämnde Otte Rud, har länge tappert försvarat Borgholm mot svenska trupper men måste 24/11 kapitulera. Kalmar slott har redan under senare hälften av augusti fallit i svenskarnas händer. De senaste 13 årens förvecklingar och blodiga gerillastrider har omsider — tack vare förbundet med hansestäderna — gett Sverige åtminstone någon lön för mödan.

Var befinner sig Jens Holgersen under denna dramatiska tid? Andra forskare har ställt samma fråga. Man har uttalat förmodan om att han återvänt till sin sätesgård Glimminge efter att 1509 21/7 ha överlämnat Gotland med Visborg till Laurens Skinkel. Visst är att de samtida urkunderna sällan nämner hans namn och — när det sker — uteslutande i samband med fredliga värv (193, 198—203). Men är det ens tänkbart, att denne garvade, dittills hyperaktive sjöbuss skulle kunna slå sig till ro och sitta överksam på sin sätesgård, medan ytterst dramatiska händelser utspelas i farvattnen utanför Glimmingehus? Svaret på frågan torde få sökas på helt annat håll. Kungen behöver hans erfarenhet och råd vid uppbyggandet av den nya örlogsflottan. I utredningen ovan om gränsfästet Sölvesborg framkastades tanken, att Jens Holgersen möjligen redan 1509 tillträdde tjänsten som lensman där. Även om en dylik hypotes har verklighetsunderlag, utesluter detta icke, att han samtidigt kunnat biträda vid skeppsvarven.

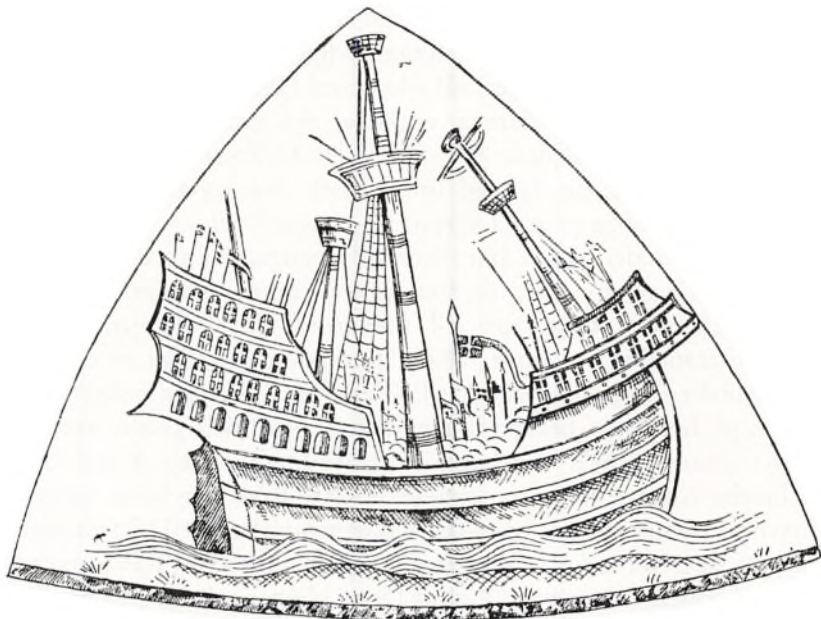

Fig. 28. Kalkmålning från omkr. 1520

i Voldby kirke (mellerste Jylland). Målningen ofta avbildad (se t. ex. Arup II:1 s. 318) som exempel på hur de första verkliga örlogsskeppen i danska flottan såg ut. På bilden är Dannebrogen hissad, och många krigare skymtar.

Sjökriget 1510—1512 med hanseaterna har med rätta betecknats som en vändpunkt i Danmarks krigshistoria. Den framsynte kung Hans har funnit, att ledingsflottornas tid är ohjälpligt förbi. Utvecklingen på krigskonstens område nödvändiggör skapandet av en med välövad besättning och kraftig bestyckning utrustad örlogsflotta med ”svåra skepp” som kärna. Urkundsmässigt kan påvisas hur kung Hans som den förste av Europas monarker efter delvis egna förslag och utkast med stor energi skapar ”den första statsbyggda krigsflottan i Europa” (Arup). 1510 bygges ”Engelen” och ”Maria” — namnen syftade på Jungfru Marie bebådelse — vardera på 400 läster och med en besättning på 500 skyttar förutom det egentliga skeppsfolket. 1510 års manskapslista för ”Engelen” under Hindrik Krum-

mediges befäl är f. ö. ännu bevarad. (DMR s. 117 ff nr 16). Enligt samtida vittnesbörd har maken till krigsskepp aldrig tidigare setts i Östersjön (195—197). Esge Bille är vid denna tid lensman i København och har huvudansvaret för flottbyggnadsprogrammet vid skeppsvarvet där. I hans ännu välbevarade arkiv ingår en mängd brev från kung Hans med anvisningar, förslag och detaljlösningar etc. Men även i Kalundborg och Sønderborg samt på flera andra platser har skeppsvarv upprättats. Om Jens Holgersens arkiv varit lika välbevarat som Esge Billes, torde man under denna nu ”anonyma” period i hans liv fått se honom som en av huvudledarna för flottbyggnadsprogrammet. Ty vad är naturligare att tänka, än att han med sin långa erfarenhet som sjökrigare befunnits ha viktigare uppgifter att fylla på skeppsvarven än som befälhavare för en eskader i den föråldrade flottan?

I maj 1511 kan en stark dansk flotta på 20 stora skepp löpa ut. Befålet har anförtrotts åt Jens Holgersen, medan de tappra sjökrigarna Søren Norby och Tile Giseler tjänstgör som underbefälhavare. ”Engelen” är Jens Holgersens amirals skepp. Reimar Kock meddelar i sin lybska krönika, att när detta skepp kommer seglande med övriga flottenheter, ter det sig som en höna bland sina kycklingar. Viktiga händelser följer nu slag i slag.

En holländsk köpmansflotta på 250 skepp med endast fyra örlogsfartyg som skydd har nått de danska farvattnen. Man fruktar lybeckarna, som föregående år förbjudit holländska skepp att passera Öresund. För att skydda handelsflottan mot eventuella lybska anfall får Jens Holgersen i uppdrag att konvojera den till Preussens och Liflands kuster. Uppdraget utföres planenligt (204). Jens Holgersen styr på återfärden mot fiendens basområde. Han når Travemünde 1/6. Men fästningsverken befinnes vara för starka. Utan att ha kunnat tillfoga lybeckarna någon egentlig skada fortsätter han därför efter fyra dygn till Wismar. Anfallet 5/6 överrumplar den marknadsfirande staden. Danskarna beslagtager 14 skepp i hamnen, ödelägger befästningarna och förhärjar den kringliggande bygden. Warnemünde, Rostocks hamn, är nästa mål. Total ödeläggelse drabbar de rika landsbyarna på båda flodstränderna. I trakten av Jasmund på Rügen sker landstigning 19/6. Allt motstånd slås ned. Stralsundarna

Fig. 29. Skeppsristning

i den nordöstra fönsternischens högra (östra) sida i borgherrens "vardagsrum" på Glimmingehus. Ristningen utförd i putsen med ett spetsigt föremål. Här för första gången återgiven i tryck efter avritning av amanuensen Peter Burman. En undersökning visade, att man varken i Statens historiska museum, ATA eller Statens sjöhistoriska museum hade någon avbildning av denna originalristning från tidigt 1500-tal. — Ristningen är först omnämnd av Adèle Rosencrantz (1909, s. 28) och påträffades, medan hon ägde borgen. På motsatta sidan i fönstersmygen återfanns ett ristat årtal *D XII*. Synbarligen har det föregåtts av ett *M* på det parti av rappningen, som tidigare fallit bort. Amiralsskeppet Engelen var färdigbyggt 1510 (195—197), och 1512 deltagar Jens Holgersen i fredsförhandlingarna med Lübeck (211—212). Samma år är han med om att förnya valet av Christiern [II] till tronföljare (213). Som befälhavare på Engelen bidrager han sålunda till att göra året 1512 till ett minnesrikt år såväl för honom själv som i dansk rikshistoria.

På förf:s anmodan har t. f. museidirektör Gösta Webe vid Statens sjöhistoriska museum haft vänligheten granska avritningen av skeppsristningen i och för ett sakkunnigt utlåtande. Detta är av följande lydelse: "Skeppet är av s. k. caracktyp (karack), som i Sverige i början av 1500-talet vanligen kallades kravel, ett 3-mastat fartyg med råsegel och märsar på fock- och stormasterna, latinsegel på mesanmasten. Skrovet var kravellbyggt, en nyhet i Östersjön vid denna tid. Fartyget har uppbyggda för- och akterkastell. Fartygstypen skiljer sig tydligt från den vid slutet av seklet allmänt förekommande galeonen".

äger här en mängd blomstrande byar och gods. I ilfart skickar staden som undsättning 800 ryttare samt lika mycket fotfolk jämte kanoner. Truppvadningarna nedgöres eller tvingas på flykten. Med rikt byte återvänder Jens Holgersens segerhöljda flotta från Tysklands skräckslagna kuster.

Mera välkända farvatten blir flottans nästa operationsområde. Kalmar är sedan hösten 1510 i svenskarnas händer. Dessa har rustat upp slottet. Även försvarsanordningarna på Öland har förstärkts. Jens Holgersen möter ett oväntat hårt motstånd och lider under angreppet på Öland svåra förluster. Han tvingas att åter gå till sjöss. På känt manér brandskattar han 14 socknar i Möre. Den beväpnade allmogen lyckas dock på några platser slå tillbaka de landsatta truppernas anfall. Efter att sålunda ha spritt skräck och ödeläggelse också utefter den svenska östersjökusten återvänder flottan i juli och faller ankar på Københavns redd.

Även Lübeck har under vintern forcerat flottrustningarna. Men först 26/7 kommer den lybska flottan i sjön. Den omfattar 18 stora örlogsskepp samt 25 mindre fartyg med en besättning på sammanlagt 4000 landsknektar. Innan aktionsprogrammet igångsättes, vill man invänta tre utlovade skepp från Stralsund. Under väntetiden uppsnappas notiser om att danska flottan ligger i hamn. Omedelbart lättar den lybska flottan ankar med kurs på Bornholm. För tredje året i följd skall ön brandskattas. Jens Holgersen får underrättelse om flottrörelserna och ilar till hjälp. Just när fiendeflottans besättning 9/8 är i färd med att föra fram skeppskanonerna för att storma Hammershus, får utkiken på amiralskeppets mast den danska flotteskadern på 16 skepp i sikte. Reimar Kock relaterar utförligt den strid som följer. Båda flottorna ordnar sig med de största skeppen på flyglarna. Befälhavarna uppmanar sina besättningar till tapperhet. De svarar med höga kamprop. Stridslusten har gripit dem. Hela dagen varar den häftiga och blodiga kampen. De båda amiralskeppen — det danska ”Engelen” och det lybska ”Maria” — söker strid med varandra. Båda kämpar så föredömligt, att den lybske krönikören ägnar huvuddelen av sin relation åt denna envig. Först det inbrytande nattmörkret och en styv sydostlig kuling skiljer flottorna åt. Lybeckarna har då kapat ribebiskopens lilla skepp men själva

redan vid stridens början fått fem fartyg stridsodugliga. Den lybska flottan söker rum sjö, medan Jens Holgersens flotta behåller valplatsen. Båda flottorna tillskriver sig segern. Med anledning av träffningen ordnar lybeckarna årligen S:t Laurentii dag en tacksägelsefest. Krönikören fastslår, att blott avsaknaden av en Herodotos eller Thukydidés lagt hinder i vägen för en sentida eftervärld att beundra deras utomordentliga seger. De danska krönikorna motiverar där emot denna fest med fiendernas tacksamhet över att Gud frälst dem från fullständig undergång.

Följande morgon uppenbarar sig de tre skeppen från Stralsund. Jens Holgersen tager två av dem som byte, medan det tredje lyckas undkomma till Kalmar (195, 196, 205—209). Danska flottan har med glans bestått sitt mandomsprov. Dess ärekrönte amiral synes behärska farvatten mellan Gotland och tyska kusten. Styrkeförhållandet mellan de båda flottorna har dock i verkligheten icke ändrats. De fortsatta striderna visar detta.

Den holländska köpmansflottan på omkr. 250 skepp, som tidigare konvojerats av Jens Holgersen, ligger i Hela. I baltiska och vendiska hamnar har den intagit en värdefull last. Lybska flottan har fått kännedom om dess position. Två dagar efter sjöslaget under Hammeren kommer dess överraskande anfall. De fyra holländska örlogsskeppen har bibringats uppfattningen, att det är den danska flottan som nalkas. Man väntar ett glatt återseende. Missförståndet upptäckes för sent. Endast genom flykt är det möjligt att för egen del undgå katastrof. Den nu helt oskyddade handelsflottan blir därmed ett lättfångat byte. Då lybeckarna saknar besättningsmän att bemanna alla de erövrade skeppen, utväljer man de värdefullaste av dessa som priser. Övriga antändes eller borraras i sank. De flyende örlogsfartygen bringar bud till Jens Holgersen om katastrofen. Med en flotta på 25 skepp styr han omedelbart mot Mecklenburg och Travemünde. Där finner han 14/8 fiendeflottan. Endast 10 av dess största fartyg levererar batalj, medan de övriga med sitt dyrbara byte från den kapade holländska flottan lyckas undkomma till Travemünde. Jens Holgersen lägger sitt amiralsskepp, "Engelen", främst i formationen. Det göres snart manöverodugligt på grund av roderskada. Amiralen tvingas reva seglen. Detta missuppfattas av kaptenerna på

de övriga skeppen. De upphör med förföljandet, och utan större förluster kan fiendeflottan nå det skyddande, starkt befästa Travemünde (209).

Dylika tillfälliga framgångar för Lübeck kan dock icke uppväga förlusterna genom brutna handelsförbindelser. En blomstrande handel är ett livsvillkor för hanseaterna. Bl. a. visar de lybska pundtullböckerna för åren 1492—1496, vilken utomordentlig betydelse handeln på Sverige intar; 1492 kommer sålunda 25 % av alla i Lübeck förtullade importvaror från Stockholm. Under sådana förhållanden är det naturligt, att önskan om fred växer sig allt starkare bland de lybska handelsmännen och sjöfararna.

Till lands föres kriget mellan Sverige och Danmark med växlande framgång. Svenskarna intager Kalmar och Öland (se s. 103). Men längtan efter fred gör sig förnimbar. Svante Nilsson avlider vid nyårstid 1512 (1511 31/12 eller 1512 2/1; Stensson s. 137; Carlsson V s. 40). Regimförändringen kan få betydande konsekvenser även för de svensk-danska relationerna.

Jens Holgersens sjömilitära historia är under ett av dess mest dramatiska avsnitt intimt förknippad med Svante Nilssons 8-åriga riksföreståndarskap. Dennes livsgärning har av forskningen fått ett skiftande omdöme. (Se Stensson s. 31 ff). Under den ständiga kampen med rådsaristokratin om det politiska initiativet sökte han genom en intensiv agitation bearbeta allmogen för sina syften. Kombinationen av nationalism och danskhet vann genklang. Misstron mot kung Hans blev total. Enbart Jens Holgersens namn kunde göra tjänst som en brandfackla. Dennes årliga plundringståg var en olidlig börda framför allt för kustbygdens folk. Trots tunga krigsbördor var därför allmogen vanligen beredd att i möjligaste mån villfara herr Svantes önskningar. Detta hindrade dock icke, att befolkningen på båda sidor riksgränsen på eget initiativ ingick "bondefred" för att gemensamt demonstrera sin fredsvilja och avsky mot krigets förbannelser (82). Betydligt svårare hade riksföreståndaren däremot att i frälsekreterna vinna gehör för sitt program och att utjämna de personliga motsättningarna. Deras ovilja att effektivt biträda i försvarsanstalterna kom honom t. o. m. att i augusti 1508 uttala hot om att överlämna hela ansvaret åt dem för försvaret av kalmarmrådet, som då var svårt hotat av Jens Holgersen och Otte Rud. Framför allt händelserna 1511 visade, att han hade föga hjälp att vänta av majoriteten inom rådsaristokratin. Även om denna hyste aversion mot unionens återupprättande, var den beredd att genom politiska och ekonomiska eftergifter få fred med Danmark. Under simulerad fredsvilja kunde herr Svante medverka till förhandlingar, men en fredsuppgörelse på danskarnas villkor var för honom otänkbar. Genom tidsbegränsade stilleståndsavtal önskade han förhålla tiden i förhoppning om att de brännande problemen omsider skulle få en för honom accep-

tabel lösning, d. v. s. en svensknationell regeringsmakt utan störande inblandning från Danmark.

Svante Nilssons anhängare samlar sig kring den döde riksföreståndarens 20-åriga son, Sten Sture d. y. Rådsaristokratin vill ha en omläggning av den svensk-danska politiken och utser vid ett råds-möte i Arboga i januari 1512 Erik Trolle, Jens Holgersens svåger, till ny riksföreståndare. Därmed har möjligheterna till fredsuppgörelse kommit i ett helt nytt läge. Ett fredsmöte hålles i februari i Halmstad. De till Jens Holgersens släktkrets hörande Sten och Hans Bille är ivrigt verksamma för fredens sak. Halmstadsmötet öppnar vägen för fredsmötet i Malmö, vilket 23/4 resulterar i förslag till ett stilleståndsfördrag, omfattande fyra fredstraktater (211). Huvudtraktaten mellan Danmark och Sverige stadgar, att bestämmelserna vid freden i Köbenhavn 1509 omsider skall verkställas. Ett allmänt herremöte för de tre nordiska rikena fastställs att hållas i Köbenhavn vid midsommartid nästföljande år med 12 riksråd från Danmark—Norge samt 12 från Sverige. Detta skall ha oinskränkt fullmakt att träffa avgörande enligt tvenne alternativ. Antingen skall kung Hans resp. sonen Christiern tagas till svensk konung, eller skall Sverige årligen inleverera en fixerad penningssumma till danska kungahuset som ersättning för förlusten av unionskronan. Om enighet icke uppnås, skall de vendiska städerna inträda som medlare med slutgiltig utslagsröst. Under tiden skall handeln med Sverige vara fri. Huvudtraktaten med de sex vendiska städerna avser slutgiltig fred med återupprättande av tidigare handelsprivilegier (212). All kaparverksamhet skall upphöra.

Allmogen gillar icke valet av Erik Trolle till riksföreståndare. Trollesläkten anses nämligen vara dansksinnad (*ty the Trollar woro aff Danska artenne*). Agitationen för Sten Sture d. y. intensifieras. Inbördeskrig hotar (Olaus Petri). Inför dessa perspektiv faller rådsaristokratin till föga. Erik Trolle skjutes åt sidan, och Sten Sture väljes 23/7 till riksföreståndare. 1484 års maktspel mellan Trollar och Sturar har upprepats. Då hade Eriks fader, Arvid Trolle, av Ifver Axelsen Thott förgäves ställts upp som motkandidat till Sten Sture d. ä. Nu utspelas Arvids son mot den nye Sten Sture. Trots sin ungdom samt förmenta vekhet och hjärtegodhet — de sistnämnda

egenskaperna en produkt av den samtida propagandan och ett ämne för 1800-talets fosterländska romantik — visar han sig vara det politiska intrigspelets hårda regler vuxen. Bl. a. får Niels Bosson (Grip) påtaglig förnimmelse av att Sten icke är ”den ädlaste och ridderligaste av Sturarna” (Geijer) utan tvärt om ”den mot fienderna hårdaste och hänsynslösaste av de 3 Sturarna” (Gottfrid Carlsson). Niels Bosson har av riksrådet högtidligen blivit tillförsäkrad slottslänen Viborg och Olofsborg (Nyslott) i Finland. Hans tidigare tjänst under danske kungen och svågern med den fruktade Jens Holgersen väcker misstro hos Sten Sture. Kung Hans har varit i förbund med ryssarna. Under framtida förvecklingar kan det visa sig ödesdigert att ha en överlöpare som hövitsman på Finlands starkaste gränsslott mot öster. Den hänsynslösa kraft och snabba beslutsamhet, som den moderna forskningen tillskriver Sten Sture, tager sig uttryck i en skickligt iscensatt kupp. Niels Bosson utmanövreras, och slotten överlåtes i stället 1513 till Tönne Eriksson (Thott), en av riksföreståndarens trogna anhängare. Hänsyn behöver icke tagas till att också han varit sväger med Jens Holgersen. Herr Tönne har nämligen under alla förvecklingar förblivit Sverige trogen. Först under efterdyningarna efter Stockholms blodbad skall hans huvud falla tillsammans med Hemming Gadhs — men för kung Christierns bödelxya.

Som följd av 1512 års stilleståndsavtal äger ett fredsmöte rum i København sommaren 1513. Den politiska situationen är nu i hög grad förändrad. Kung Hans har 1513 20/2 oväntat mött döden. Svenskarna lyckas förhålla den planerade fredsuppgörelsen. Tidsbegränsade stilleståndsavtal avlöser varandra under de närmaste åren. Såväl Christiern II som Sten Sture behöver tid för att konsolidera sin makt inom de lägre stånden för de kraftmätningar man vet skall komma. Nordens folk får därför äntligen uppleva en period utan väpnade konflikter. Därmed har också Jens Holgersen spelat ut sin roll som aktiv sjökrigare. Utifrån en obestyrkt krönikenotis uppges — t. o. m. utan reservation i sentida arbeten om Glimmingehus — att han 1518 som riksamiral för Christiern II:s stora flotta till Sverige och deltar i såväl det misslyckade flottanfallet på Stockholm som det för de danska trupperna olyckliga slaget vid Brännkyrka.

Urkundsmaterialet visar att så icke kan ha varit fallet (240). Hans många — enligt dåtida sätt att se — framgångsrika rajder på Östersjön avslutas icke med ett försmädligt nederlag. Den garvade sjöbussen lämnar sitt amiralsskepp ”med flaggan i topp” och går i land som segerherre. Med ålderns rätt kan han därefter ägna sig åt mera fredliga värv.

Det kan sålunda fastslås, att det dåtida Danmarks mest färgstarka personligheter — kung Hans och hans riksamiral — ungefär samtidigt lämnar sina huvudroller på den kampfyllda, storpolitiska arenan. Som lensman på Sölvesborg kan herr Jens föra ett mera stillsamt liv än tidigare, även om han såsom ledamot av riksrådet får vara med om att handlägga internationella problem. Han har varit kung Hans trogen in i det sista. Översvallande hade de kungliga lovorden om trotjänaren varit (189). De har aldrig kommit på skam.

Kung Hans är skapare av den första danska örlogsflottan. Han uppträder dock aldrig själv som dess befälhavare. Detta ansvarsfulla uppdrag överlåter han med största förtroende till sin riksamiral, Jens Holgersen. Såsom dess förste, ärekrönte chef inleder denne därmed raden av berömda sjöhjältar — med bl. a. den nära anförvanten Herluf Trolle — vilka genom personlig tapperhet och lysande bedrifter förvärvat sig en hedersplats i Danmarks och dess örlogsflottas historia.

RIKSRÅDSLEDAMOTEN OCH FÖRHANDLAREN

Jens Holgersen har ovan upprepade gånger nämnts som riksråd. I denna egenskap bevittnar han kungaförsäkringen av 1498 om fientligheternas upphörande mellan Danmark och Sverige (47). Han är delegerad vid mötesförhandlingarna i Kalmar 1505, i Nykøbing-Falster 1507 och Malmö 1512 (70, 80, 81, 85, 118, 211, 212). Man hade kunnat förvänta, att hans engagemang som riksråd under denna utrikespolitiskt oroliga tid varit betydligt mera omfattande, än vad dessa notiser omvittnar. Men mycket kan ha utspelats, som icke avsett spår i nu tillgängligt urkundsmaterial. Härtill kommer att de maktpåliggande uppdragen som lensman på Gotland, eskaderchef och riksamiral i hög grad begränsat hans möjligheter att komma till rådsförhandlingarna lika ofta som flertalet andra dåtida riksråd.

I och med avslutandet av den sjömilitära verksamheten underlättas engagemangen i riksrådssammanhang. Sålunda deltar han 1512 13/7 i det förnyade valet av Christiern [II] som tronföljare efter kung Hans (213). 1513 22/7 uppträder han bland de danska och norska riksråd, som dels förnyar valet av Christiern till konung över Danmark och Norge, dels stadfäster dennes handfästning till dessa båda riken jämte ett villkorligt löfte rörande Sverige (216). Vid trenne tillfällen — 1513, 1515 och 1516 — är han med om att förbereda fredsmötena i København 1515 24/6 resp. Halmstad 1517 2/2 (215, 229, 233). 1513 15/7 och 26/7 deltar han i förhandlingarna om hansestädernas handelsprivilegier i Norden (215, 217).

Den slutande medeltidens otaliga godsstrider påkallar också i hög grad riksrådets engagemang som mer eller mindre opartiska domare. 1515 16/8 deltar Jens Holgersen sålunda i rättartingets handläggning i København av en tvist mellan tvenne frälsemän västansunds om hustrus rätt att i vissa speciella situationer taga arv (229 a). 1517 10/4 uppträder han på herredagen i Kalundborg, när denna fäller herredagsdom rörande en godsstrid mellan domkapitlet och magistraten i Århus (234). 1518 27/3 är han med om att i huvudstaden utfärda riksrådsdom om förpantning och förläning av kronogods.

Domen utgör ett viktigt principbeslut. Till förläning eller som pantlän givet kronogods skall återgå till kronan, när den i pantbrevet stipulerade tiden utgått eller pantsumman återbetalts, även om det förpantade godset under tiden kommit i tredje mans besittning. Handläggningen har formen av en uppgörelse mellan konung Kristiern II och den sydostskånske herremannen Äge Axelsen Brahe (243). Märkligt nog framföres icke jäv mot herr Jens, trots att denne i sitt första äktenskap varit gift med Äges syster och inom kort (1519) skulle ge denne en av sina döttrar (i 2:a giftet) till maka. Ännu 1522 17/3 deltagar han i rättartingets förhandlingar, då det i København avdömes en godstvist mellan riksrådet Ove Lunge och biskop Jørgen Friis av Viborg (259). Opartiskheten sättes här på prov, då båda de tvistande är medlemmar av riksrådet. Det är f. ö. sista gången en exakt datering föreligger beträffande den forne riksamiralens verksamhet. Knappt ett år senare är han död (264).

Även andra kungliga uppdrag kan vara av delikat natur. 1516 1/7 gäller det på nytt en sväger, riddaren Tyge Axelsen Brahe på Tostesrup. Denne har till sina ägor i Hammars by intagit viss ängsmark liggande till Ingelstorps huvudgård, fastän en annan medlem av släktkretsen, Anders Bentsen Bille, är rättmätig ägare (232). 1519 1/7 befinner ärkebiskop Børge Gunnensen ha anlagt en olaglig laxgård över hela Helgeå utanför Åhus (249). Enligt urgammal rättspraxis får mitten av strömfåran (Kungsådran) icke avstängas. För herr Jens kan uppdraget knappast ha varit angenämt, eftersom han själv av ärkebiskopen arrenderar såväl godscomplex som åldrätter i Borrby — Ö. Hoby (32, 199, 216, 274).

Som syneman resp. utredare i fråga om gods och ägo gränser i Skåne uppträder herr Jens även 1486 3/7 och 1510 10/8 (4, 193).

Bilden av herren till Glimminge som förhandlare kan kompletteras med notiser av annat slag. För 1513 redovisas tvenne gånger kungligt uppdrag rörande inköp av oxar och fisk. Här skönjes direkt samband med hans tjänst som lensman (221, 222). Däremot medverkar han föga i den lokala administrationen på fastlandet. Sålunda saknas belegg för engagemang på häradstingen i hembygden. Såsom bisittare på Ingelstads häradsting uppträder vid ett tillfälle 1491 hans fogde på Glimminge. Handläggningen gäller en tvist mellan Oluf Stigsen

Krogenos på Bollerup och Berete Pedersdatter Flemming på Svens-
torp (Ingelstads hd) om ett ängsskifte i Benestad (16).

De senmedeltida frälsemännen tjänstgör vanligen mycket ofta som sigillanter. Många av dem har för eftervärlden blivit kända till namn och sätesgård enbart genom dylika, till synes obetydliga notiser. Det är anmärkningsvärt, att för Jens Holgersen endast en enda sådan notis påträffats. Tillsammans med sin halvbroder, Oluf Holgersen till Örup, sigillerar han sålunda 1497 ett av halvsystem, Ingeborg Holgersdatter på Gärsnäs, utfärdat skötebrev om gods i Borrbj till Tommarps kloster (33). Även en urkund av 1490 24/3 skulle här kunna åberopas, men Jens är vid detta tillfälle medintressent (12, 13).

Redogörelsen visar, att denna publika verksamhet nästan helt är koncentrerad till senare delen av Jens Holgersens liv. I brev av 1492 26/5 redogör han själv för svårigheterna att under gotlandstiden möta upp till förhandlingar på fastlandet, enkannerligen i fädernebygden (23).

*

Till en framstående förhandlares primära utrustning hör bl. a. läs- och skrivkunighet, juridisk utbildning, politisk smartness, kompromissförmåga samt belevat sätt och gott omdöme.

Om Arvid Trolle på Bergkvara meddelar Sturekrönikan:

”han kunde wäll läsa i book
oc war mykit i lagen klok”.

Omdömet torde icke kunna tillämpas på svärsonen Jens Holgersen. Om denne fått någon boklig bildning är okänt. Det Glimminge närbelägna Tommarps premonstratenserkloster utbildade präster men knappast civila ämbetsmän. En barnrik herreman lät ofta de yngsta sönerna beträda den klerikala banan för att komma i åtnjutande av andliga ämbeten, medan några av döttrarna sattes i kloster — allt för att familjegodset icke skulle komma att splittras på så många händer. Inom släkten kom dessa för Guds tjänst helgade att representera bildningen i form av förfinat umgängessätt, läs- och skrivkunighet. En senmedeltida frälseman, som ända sedan tidigaste ungdomsåar ägnat sig åt vapenövningar och sventjänst, torde ha betraktat bokliga studier och skrivarbeten som föga ”manliga” aktiviteter. Detta utesluter dock icke en viss elementär läskunighet. En besutten

herreman måste helt naturligt kunna följa med när en klerk för honom föredrog ett brev på danska. Utan en dylik kontrollmöjlighet riskerade han att bli bedragen framför allt vid de ofta förekommande egendomstransaktionerna. Till denna kategori hör otvivelaktigt Jens Holgersen. Slagsvärdet har legat säkrare i hans hand än bok och skrivdon. Som hög ämbetsman och godspossessionat har han haft skrivare anställd. Ingen egenhändigt utförd namnteckning påträffas i urkundsmaterialet. Den personligt hållna bröllopsinbjudan av 1518 med dess namnunderskrift har förts i pennan av en professionell skrivare (246). Dåtidens officiella urkunder bevitnas icke genom namnunderskrifter utan genom sigillering.

Jens Holgersens förhandlingsmetoder är fullt uppenbara. Stundom kan vänliga tongångar, tillmötesgående och kompromissvilja komma till uttryck (13, 72, 131, 143). I det hanseatiska urkundsmaterialet framstår han dock främst som den myndige ämbetsmannen, vilken med obändig håg och med hot om vedergällning söker driva sin vilja igenom utan hänsyn till motpartens uppfattning och reaktion. Beträffande umgängeskunst och ståndsmässigt uppträdande visavi förhandlingsdelegater, undertryckta länsbor, besättningar på kapade handelsskepp samt till skövling och brandskattning utlämnade provinser torde han ha kunnat göra den eljest notoriske motståndaren Hemming Gadhs ord till sina: Det förråande krigarlivet med dess brutala metoder befordrar icke det umgängessätt och den samtalston, som anstår frustugan.

Bakom händelser och urkundsnotiser skönjes sålunda konturerna av en förhandlare, hos vilken praktisk erfarenhet i största möjliga utsträckning fått ersätta boklig bildning. Utomordentliga maktresurser har gett herr Jens möjlighet att med myndig ton hävda egna principer och kräva obönhörlig åttlydnad av dessa.

En viktig frågeställning aktualiseras. Som lensman på nyckelfästet Visborg med dess betydelse för de militära operationerna i kalmarområdet, som ledare av krigshandlingarna till sjöss, som chef för uteliggarna i de gotländska farvattnen och som en av de främsta kännarna av såväl dansk- som svensk-hanseatiska handelsförbindelser innehar Jens Holgersen en speciell maktposition. Många medeltida frälsemän använder i motsvarande situation sina resurser för att föra

en självständig, opportunistisk politik. Har Jens Holgersen för eget syfte deltagit i politiska förhandlingar eller över huvud spelat en politisk roll under denna dramatiska tidsepok med dess ständiga växelspel mellan krig och fred? Kan det påvisas, att han målmedvetet sökt påverka konungarna Hans och Christiern II i deras bedömning av det politiska skeendet och tacklandet av därmed förknippade aktuella problem?

Transaktionerna med hanseaterna får icke sällan en storpolitisk anstrykning, även om Jens Holgersen i den givna situationen icke uppträder som riksråd eller kunglig legat. Här kan erinras om de ovan relaterade förhandlingarna kring Gotenhof (s. 45 f) samt 1513 års kontroverser med anledning av handelsprivilegierna (218, 219, 223). Viktigare är i detta sammanhang hans inblandning i den bittra striden mellan Christiern II och biskop Jens Andersen Beldenak av Odense. Den har en fullt legitim upprinnelse men växer omsider ut till en uppmärksammas konflikt av internationell räckvidd. Bakgrunden var denna: Tillsammans med underkaptenen Søren Norby erövrade Jens Holgersen i början av 1500-talet ett betydande byte från lybeckarna. Krigsförhållande var officiellt icke rådande, men piratverksamhetens hårda lagar gäller. Vid fredsförhandlingarna i Lübeck 1503 tages ärendet upp till behandling. Som kunglig legat tjänstgör biskop Jens Beldenak. Han har icke fullmakt att ingå ekonomisk uppgörelse med hanseaterna om dessa skador. Helt utanför sina instruktioner lovar dock biskopen, att danske kungen skall kompensera Lübeck genom att erlægga en betydande penningssumma. Kung Hans vill icke godkänna uppgörelsen, varför ärendet under hela hans återstående regeringstid utgör ett ständigt irritationsmoment mellan parterna. Christiern ”ärver” skuldförbindelsen. Även han nekar att betala. Kröningen nalkas, och till dess måste ärendet vara avvecklat. Mitt under pågående herredag 1517 fångslas biskopen och tvingas av kungen att själv gälda skulden (237). Beldenak kräver i sin tur, att bl. a. rikshovmästaren Mogens Eskilsen Gøye och Jens Holgersen skall svara för den del de hade i förlikningen med hanseaterna. För att sätta makt bakom kraven vädjar biskopen till påven om hjälp. Denne utser 1520 12/10 domare att undersöka och avgöra ärendet (256). Hur domen omsider utfaller är okänt.

Vad beträffar det rent personliga förhållandet mellan herr Jens och kungamaktens utövare kan vissa intressanta iakttagelser göras. Kung Hans' här ofta åberopade rekommendationsskrivelse (189) är präglad av uppskattning och grundmurat förtroende men ger icke antydning om att Jens tilldelats någon aktiv rådgivarroll. En sådan kommer däremot till synes inför det planerade fredsmötet med hanseaterna i Kiel 1506 (89). Som en följd av det komplicerade utrikespolitiska maktspelet blir den gotländske lensmannens verksamhet mer differentierad och politiskt betydelsefull än de flesta andra dåtida lensmäns. Synbarligen har kung Hans i största allmänhet gett Jens Holgersen i uppdrag att undsätta Kalmar, bedriva en intensiv fribytarverksamhet i Östersjön samt genom brandskattning i kusttrakterna skapa fruktan hos civilbefolkningen och därmed växande längtan efter fred. De detaljerade planerna och de lokala initiativen har han däremot med tillförsikt överlämnat åt den pålitlige lensmannens eget avgörande.

Christiern II:s uppfostran i borgerlig miljö och framför allt Sigbritt Willemsens inflytande i "demokratisk" anda gör kungen till borgarnas och böndernas man. Hans häftiga och obändiga lynne samt periodvis återkommande melankoli utgör betydande hinder för anpassning till de förfinade umgängessederna och det glättiga nöjeslivet vid dåtidens furstehov. Den sjukliga misstänksamheten riktar sig främst mot högfrälset. Adeln hade under de hårda förhandlingarna om handfästningen inför trontillträdet med stor intensitet sökt kringskära regentens möjligheter att föra en lika självständig politik som fadern. Under hela sin av fördomsfri maktpolitik präglade regering söker Christiern att med alla upptänkliga medel beröva rådsaristokratin dess maktställning. I den auktoritära stat han söker skapa skall makten vara koncentrerad i konungens hand men hela regimen förankrad i allmogens breda lager. Det är mot denna bakgrund man har att betrakta Jens Holgersens position. Som ett märkligt faktum framstår att denne kraftfulle, självmedvetne medlem av högfrälset och rådsaristokratin ända till sin död lyckas bevara den ombytliga, lättretade konungens gunst. I urkundsmaterialet kan icke vid något tillfälle skönjas tecken till misshälligheter. Den ovan relaterade kontroversen mellan Christiern och biskop Jens Beldenak kunde lätt ha

Fig. 30. Konung Christiern II.
Kolteckning av Albrecht Dürer.

medfört, att även den inblandade Jens Holgersen fallit i onåd. Ingen-ting talar härför. Tvärtom vittnar en notis från samma tid om sam-förstånd och samarbete. Den är av speciellt intresse, fastän den berör ett så trivialt och "alldagligt" ämne som beslagtagandet av ett han-delsskepp med dess last (257). Rådssekreteraren Ambrosius Storm har i juli 1521 i spetsen för en delegation från Danzig anlant till den danska huvudstaden för förhandlingar. Storm upprättat en detalje-rad relation med redogörelse för sammankomster m. m. under de 15 dagar förhandlingarna pågår. Den aktuella notisen har formen av ett meddelande till de övriga delegaterna i beskickningen om ett sam-manträffande i hans "nattkvarter". Dit hade på förmiddagen 23/7 anlant en deputation på icke mindre än fem bemärkta personer: Jens Holgersen, slottsfogden på Københavns slott, huvudstadens båda borgmästare samt "fru Sigbritt". Jens Holgersen synes vara deputa-

tionens ledare. Han nämnes först och är den ende, som erhåller utförligare presentation: ”den ädle, nådige, ärbare och försiktige herr Jens Holgersen, bosatt i Simrishamn vid den skånska kusten, tidigare hövitsman på Gotland”. Ännu vid denna tid är sålunda hans namn i hanseatiska kretsar intimt förknippat med Gotland, även om man känner till att den nuvarande bostadsorten är [sätesgården Glimminge vid] Simrishamn. Den långa raden av attribut vittnar om en grundmurad respekt för namnets bärare. Vid denna tid bör han genom många års praktisk verksamhet vara en av Danmarks främsta experter på hanseatiska frågor. Märkligt är att han endast vid detta tillfälle namnges i den långa relationen. Man synes dock kunna förutsetta, att han är permanent medlem av den danska förhandlingskommissionen. Bl. a. diskuteras omskrivna fartygsbeslag vid upprepade tillfällen under förhandlingarna. Han kan dölja sig i urkunderna bakom beteckningar som ”riksråd” och ”riddare”. Det jämförelsevis rika persongalleriet kring herren till Glimminge utökas här med den legendariska ”fru Sigbritt”, konung Christiern II:s namnkunniga rådgivare och inofficiella svärmoder. Icke blott genom dottern Dyveke utan också genom sin utomordentliga insikt i handelspolitiska och finansiella frågor samt genom sitt borgerskapsvänliga och antiaristokratiska sinnelag — ett arv från hemlandet Nederländerna — utövar hon ett närmast demoniskt inflytande över den ofta vankelmodige konungen. Konstellationen riksamiralen Jens Holgersen — den grå eminensen ”Mor Sigbritt” är förvisso av stort psykologiskt intresse. Den kan dock icke tagas som intäkt för att Jens Holgersen tilldelats någon speciell gunstlingsroll som en eventuell följd av kung Hans’ rekommendationsskrivelse till sin son. Christiern bör ha funnit det tacknämligt att kunna utnyttja den inflytelserike, till högfrälset nu knutne ämbetsmannens tjänster och rika erfarenhet utan att därför anlita honom som speciell rådgivare vid sidan om den outhärliga och allt dominerande fru Sigbritt.

I den svenska propagandan utmålas Jens Holgersen som en av de främsta danska krigsaktivisterna och en av de mest inflytelserika medlemmarna av ”kung Hans’ parti” (70, 93, 121, 135). Han är inkarnationen av den unionspolitik i våldets tecken, som Danmarks konung bedriver mot Sverige. Därför skiljer han sig från merparten

av den danska rådsaristokratin, som ofta ställer sig kritisk till såväl kung Hans' som Christiern II:s av hårdhet och hämndkänslor präglade metoder. De svenska fredsdelegaterna är medvetna härom. Det skånska högfrälset — inom vilket de sydostskånska herremännen och Jens Holgersens nära anförvanter utgör ett dominerande inslag — intager sålunda en moderat hållning. Man har kommit till insikt om att en mjukare och försonligare attityd borde ha utsikt att ge mera positiva resultat än den av konungen och "hans parti" praktiserade, kompromisslösa maktpolitiken. Genom de många initiativen till fredsförhandlingar och de tankegångar, som vid mötena föres till torgs, visar det skånska frälset sålunda samma inställning som den skånsk-blekingska allmogen i samband med de s. k. "bondefrederna" med ståndsbröderna i Finnveden och Varend. Detta har sin naturliga förklaring. Befolkningen i gränslandskapen drabbas vanligen hårdast av krigets förbannelser. Likaså har man en stark intressegemenskap i fråga om de handelspolitiska förhållandena.

Om "bondefrederna" i Hjortsberga 1505 och 1510 mellan allmogen i Varend och Blekinge samt motsvarande överenskommelse 1510 mellan varendsborna och skåningarna jämte följderna av denna samförståndspolitik mellan de sydsvenska gränslandskapen se Larsson II s. 199 ff. Med rätta betonar Larsson (s. 207), att "källmaterialet inte ger några hållbara belägg för uppfattningen om motsättningar mellan bönder och frälse eller om överenskommelserna som utpräglat demokratiska eller statsfientliga". Kyrka, frälse, borgerskap och allmoge i såväl Varend som Skåneland är positivt inställda till överenskommelserna och kan draga fördel av dem. Att representanterna för frälset icke öppet kan uppträda som aktivt medverkande vid uppgörelserna motiveras med att detta kunde uppfattas som brott mot det personliga tjänstförhållandet till den danske kungen resp. den svenske riksföreståndaren. Framför allt Trollarna träder här i blickpunkten. Erik Trolle, Jens Holgersens sväger, innehar det stora godscomplexet kring Bergkvara och Eriks halvbror Joakim det lika omfattande godscomplexet kring Lillö—Härlöv med förgreningar in i Blekinge. Men även ärkebiskopen av Lund och biskopen av Växjö är stora godspossessorer i gränslandskapen, varför de har all anledning att söka trygga freden och handelsutbytet.

Av källmaterialet framgår icke om Jens Holgersen ens av inre övertygelse delar sina skånska kollegers inställning. Att öppet deltaga i eller att uttala sympati för separata resp. lokala fredsöverenskommelser i analogi med "bondefrederna" är för honom på grund av tjänsten fullständigt uteslutet. Men såsom medlem av den Trollerska släktkretsen samt som alltmer aktiv godssamlare i nordöstra

Skåne och Blekinge måste han principiellt vara positivt inställd till tanken på pacificering av gränslandskapen och handelsförbindelsernas återupprättande över riksgränsen. Detta löses emellertid enligt hans uppfattning automatiskt genom att krigshandlingarna effektiviseras, motståndet i Sverige nedslås och unionstanken förverkligas. Svenskarnas omdöme om honom som en av de främsta krigsaktivisterna kommer därmed i sin rätta dager. I verkligheten är han den kunglige ämbetsmannen, som — oberoende av personlig inställning — har att i det mest utsatta området och i främsta frontlinjen förverkliga konungens intentioner.

Den utomordentliga aktivitet Jens Holgersen utvecklar under unionsstriderna innebär sålunda icke, att han spelar eller ens eftersträvar att få spela en aktiv politisk roll. Han är den kungliga maktpolitikens yttersta redskap men icke dess initiativtagare. Monarken är den verkliga aktivisten. Därmed dock icke sagt att han är ett viljestoff för denna politik, enoreflekterande statist i det politiska skådespelet. Liksom flertalet av sina ståndsbroder lider han av en omättlig godshunger och är beredd till hänsynslös kamp för erhållande av egna fördelar. Från krasst privat-ekonomisk synpunkt kan han med tillfredsställelse acceptera sin roll som viktig pjäs i det pågående krigsspelet. Såväl fribytarverksamheten som kustplundringarna och sjöslagen är av både politisk och ekonomisk betydelse. Målet är det samma för monarken som för hans ämbetsman. Unionen skall återupprättas och fredliga förhållanden etableras. Förutsättningar skall skapas för tilltagande välmåga genom samarbete mellan Nordens folk oberoende av riksgränser och nationalitet. Icke blott unionsbildningen i sin helhet med unionskungen i spetsen utan också den enskilde medborgaren skall skörda fördelar härav. I denna inskränkta mening kan därför Jens Holgersens gärning — även den som faller utanför riksrådsinstitutionens ramar — karakteriseras som politisk.

GODSHERREN, KAPAREN OCH FINANSMANNEN

I modern historisk forskning ägnas de ekonomiska faktorerna stort intresse, vare sig undersökningarna är inriktade på ett speciellt politiskt område, ett avgränsat tidsavsnitt, en bestämd samhällsklass eller en enskild individ.

”*Arv och eget*”. Ingen av de medeltida ägarna till Glimminge har efterlämnat något nu känt testamente. Även arvskifteshandlingar saknas. Ännu 1551 nöjer sig Jens Holgersens arvingar med ett provisoriskt skifte, ett s. k. *Tokkeskifte* (273). Möjlighet saknas sålunda att göra en fullständig och detaljerad kartläggning av riksamiralens privata gods innehav. En sammanställning av tillgängliga urkundsnotiser ger dock en antydning om hur betydande gods komplex förvärfvas för att sedan lämnas i arv till den stora barnskaran. Tre huvudgårdar och 117 mindre godsenheter (gårdar, fästor etc.) kan beläggas. Därtill kommer sex till storleken icke kända egendomar.

Jens Holgersens stamgods är det fäderneärvda Glimminge. Om godsets medeltida omfattning saknas uppgifter. Stora delar av Vallby och Bolshögs socknar synes ha legat till sätesgården. Bolshögs kyrka med tillhörande kyrkogård utgör en enklav belägen c:a 900 m väster om socknens västra gräns. Helt naturligt har detta märkliga förhållande — synbarligen ett unicum för hela Norden — gett upphov till förklaringssåger. Såväl ”Jätten på Glimmingehus” som andra mystiska väsen har drivit sitt spel. (Wallin III s. 24 ff). I verkligheten får ändringen av de ursprungliga sockengränserna sökas i kyrkans läge i kraftfältet mellan tvenne motpoler: Tommarps kloster och Glimminge sätesgård. Också ”Gislövs Stjärna” — bygdens sommarfagra nöjesplats sedan urminnes tid men i jordeboken en enklav i Ö. Nöbbelövs socken — är här aktuell. Sägner om kung Hans och borgherrns lyckosamma middagsvandring liksom ”Glimmingejättens” framfart ger den folkliga förklaringen till att ”Stjärnan” kommit att tillhöra Vallby socken. Bakom den märkliga fastighetsregistreringen skönjes Ulfstandarnas egenmäktiga åtgärder — med eller utan ingripande från kungar eller dunkla makter.

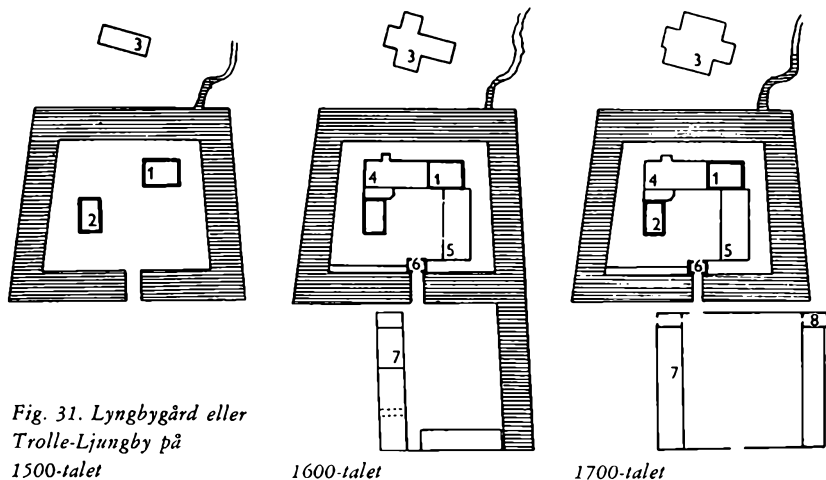

Fig. 31. Lyngbygård eller
Trolle-Ljungby på
1500-talet

1600-talet

1700-talet

Sifferbeteckningar: 1 Sätetsbyggnad. 2 Munkelängan. 3 Kyrkan. 4 Knud Gyldenstiernes och Öllegård Huitfeldts sätetsbyggnad 1629, trapporn och sammanbyggnad med Munkelängan. 5 Knud Gyldenstiernes och Öllegård Huitfeldts västlänga 1633. 6 Vilhelm Julius Coyets porthus och tegelmur med skyttegluggar 1697. 7 Sten Coyets stallbyggnad 1741. Port upptagen i östlängans sydända 1700(?). 8 Vilhelm Julius Coyets och Elisabeth Gyllenstiernas porthus till lustträdgården 1700. — Planskissen efter Sven T. Kjellberg. Thorsten Andersson (II s. 50 f) utesluter icke möjligheten, att de med siffrorna 1 och 2 markerade byggnaderna uppförts under Jens Holgersens tid. De tidigare täta ägarebytena och de många delägarna gör detta plausibelt. Vem hade under sådana förhållanden velat satsa betydande belopp på byggnation?

Endast ett fåtal notiser vittnar om Jens Holgersens aktivitet som godssamlare i sätetsgårdens närmaste omgivning. Samtliga gäller Glimminge i grannsocknen Bolshög. Av Tommarps kloster arrenderar han sålunda 1502 en där belägen gård, och 1512 tillbyter han sig en annan mot gods i Vittsjö i V. Göinge härad (66, 225). Vid okänd tidpunkt erhåller han som pantgods av Niels Brahe på Vanås tvenne gårdar (269, 270). Nyförvärv av godsenheter i Vallby socken kan icke beläggas, trots att Glimminge är och förblir hans viktigaste huvudgård. Möjligen kan detta tolkas så, att hela socknen redan ligger under sätetsgården. Tendensen är densamma för hela sydöstra Skåne. Det är frapperande, hur få enheter han här förvärvar genom köp och byte. Ett mindre godscomplex i Brösarp utgör dock undantag. Av abboten i Herrevads kloster tillbyter han sig

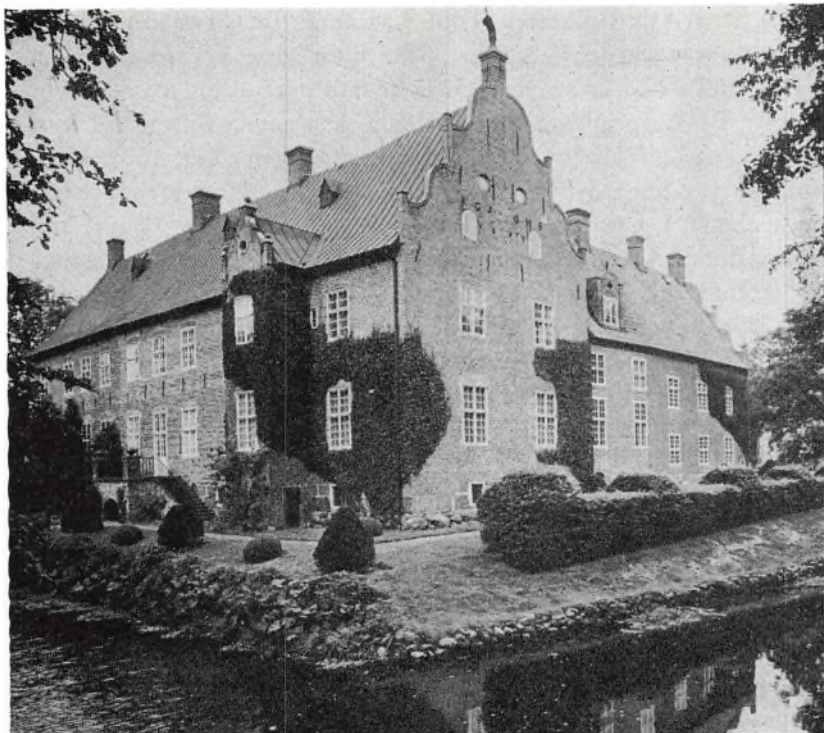

Fig. 32. Trolle-Ljungby.

Thorsten Andersson (II s. 50 f) har påvisat, att västra partiet av huvudlängan innehåller delar av en fristående byggnad på 15,5 ggr 11 m, uppförd av tegel i munkförband. Det är alltså resterna av det fasta hus, som på fig. 31 markerats med siffran 1. Den andra senmedeltida byggnaden, kallad Munkelängan, revs år 1787.

sålunda 1514 fyra gårdar, en fästa och en mölla i Bosarps by (226, 231) samt förvärvar av Niels Brahe vid tvenne olika tillfällen (1518 och u. d.) sammanlagt tre hela och en halv gård i själva kyrkbyn (241, 269, 270). Dessutom tvistar han med ärkebiskopen om en mölla liggande till Brösarps kyrka (275).

Sina största framgångar som godssamlare når Jens Holgersen i Villands härad. Initiativet tages redan 1484 genom inköp av en gård i Fjälkinge socken (1). Ökade ekonomiska resurser sätter honom så småningom i stånd att fullfölja intentionerna. År 1500 kan han så-

lunda av rikshovmästaren Poul Laxmand förvärva den nu försvunna huvudgården Legeved jämte ytterligare 7 gårdar i samma socken (62). Nio år senare (1509) är han i stånd att av Axel Henningsen Brostrup inköpa huvuddelen av det gamla Billegodset Lyngbygård (nuv. Trolle-Ljungby) i Ljungby socken (149, 150). Övriga andelar i sätesgården liksom andra av Jens Holgersen begärliga godsenheter i häradet är spridda på en mängd personer i olika adelssläkter. Även Bäckaskogs kloster har intressen att bevaka i godskomplexet. Under nästan hela återstoden av sitt liv är herr Jens därför sysselsatt med att lösa till sig dessa andelar och rättigheter (152—187 a, 245, 257 a).

Att i detalj fastställa de senmedeltida huvudgårdarnas storlek är vanligen omöjligt. Endast sällan förekommer nämligen i skiftesbrevens notiser om landgillet storlek. 1465 29/7 håller arvingarna efter Peder Jepsen Bille och hans hustru Margrethe Axelsdatter Brahe skifte på Lyngby huvudgård. (Rep.* nr 1930). Axel Pedersen Bille erhåller Lyngby huvudgård, *Amyngs* mölla, *Wongensiøø* och Enø för två läster korn. Då mölleskyldigheten sålunda är inräknad, kan möjligen även byggnadsvärdet ingå i den uppgivna summan. Erik Ulsig (s. 344 f) räknar med denna möjlighet. Om mölleskyldigheten och byggnadsvärdet på sedvanligt sätt upptages till halva värdet, kan gården "formodes at have været på en del mere end en læst". — Som jämförelse kan nämnas att för Bollerupskomplexet (huvudgårdarna Bollerup, Karsholm, Kjelkestad och Krapperup) föreligger i arvskiftet av 1491 3/6 en omräkning av landgillet till 8 läster korn skänkt à 80 tunnor. (Rep.* nr 6940).

Redan i utredningen om Jens Holgersen som lensman på Sølvesborg visade det sig nödvändigt att beröra dennes godstransaktioner i nordöstra Skåne (s. 53 ff). Här aktualiseras dessa förhållanden på nytt liksom tjänstelänen Sølvesborg och Villands härad. Med tvenne stora huvudgårdar som privatgods mitt emellan Ronneby (Sølvesborgs läns östra utpost) och Sandhammaren (en icke obetydlig samling pantgods) får sjökrigaren Jens Holgersen en utomordentligt stark ställning i hela Hanöbuktsens landområde. Det är dock av vikt att erinra om att han först 1510 erhåller Villands härad i förläning och icke förrän 1512 urkundsmässigt kan beläggas som lensman på Sølvesborg. Planerna på att bli godspossessat i nordöstra Skåne synes därför — som ovan påpekats — ställas samman med hans 1498 ingångna äktenskap med Margrethe Arvidsdatter Trolle. Som herre till Bergkvara i sydöstra Småland och Lillö i Gärd's härad tillhör svärfadern den på båda sidor om riksgränsen besuttna gräns-

adeln. (Se kartan s. 54). Däri ligger förklaringen till att denne uppträder som en av de ledande gestalterna bland de svenska unions-sympatisörerna. Hur mycket gods fru Margrethe förde med sig i boet och var detta var beläget är okänt. Makarnas arvingar gör 1525 anspråk på beslagttaget arvegods i Sverige (267). I denna godsmassa bör en del av deras mödernegods ingå. Eftersom fru Margrethes föräldrar — av de nära befryndade ätterna Trolle och Thott — var rikt besuttna i nordöstra Skåne, bör det vara realistiskt att räkna med mödernegods även där. De knapphändiga urkundsnotiserna ger dock icke möjlighet att utsöndra och särskilt markera dessa godsenheter bland de i godstabellen (s. 269 ff) redovisade gårdarna i Gälds och Villands härad.

Det köpe- och pantgods Jens Holgersen innehar i Blekinge bör helt naturligt sättas i samband med hans ställning som lensman på Sölvesborg (76, 201, 269, 270).

Den lundensiske ärkebiskopen är genom överenskommelse med danska kungamakten världslig landsherre över Bornholm. Denna profana styrelse utövas på ärkebiskopens vägnar av en slottshövitsman (lensman) på Hammershus samt av en landsfogde. Såväl Jens Brostrup (1472—1497) som Børge Gunnersen (1497—1519) har mångåriga, upprivande godsstrider med de bornholmska frimännen. På okänt sätt har Jens Holgersen förvärvat ett till synes betydande godskomplex på ön. Ärkebiskopens broder, Hans Brostrup, är vid denna tid lensman på Hammershus. Av okänd anledning lägger han beslag på Jens Holgersens gods. 1492 har denna godsstrid nått sådan intensitet och skapat ett så farofyllt läge, att Jens Holgersen genom nära anförvanter tvingas ordna lejd för ett personligt sammanträffande med ärkebiskopen (23). Om han lyckas återfå detta gods är okänt. Möjligen har en urkund av 1507 anknytning till striden. Han använder här abboten i Tommarps kloster som mellanhand (126).

Jens Holgersens i nu känt urkundsmaterial aldrig omnämnda jordeböcker måste ha innehållit anteckningar om fast egendom icke enbart i Skåneland. Brevnotiser omvittnar, att han är besutten även på Falster och i det avlägsna Jylland (125, 151). Omfattningen av jyllandsgodset är okänd. Det synes vara aktuellt som bytesobjekt vid förvärvet av Lyngbygård.

De medeltida köpebrevet förmedlar ytterst sällan uppgift om exakt köpesumma. Man nöjer sig med att konstatera, att säljaren erhållit full betalning och förklarar sig nöjd med transaktionen. Det är därför omöjligt att fastställa, hur mycket Jens Holgersen t. ex. erlägger för Lyngbygård. I det endast i regist kända köpebrevet av 1509 4/12 meddelas, att Jens betalt Axel Brostrup *epther hanns fulde nøye*. (Adel. Brevkister s. 50 nr 14). Bland de många breven kring detta godsförvärv finns endast ett med fixerad penningssumma. 1514 8/3 erkänner abboten i Bäckaskog, att han och konventet av Jens Holgersen erhållit 100 mark danska penningar. (Adel. Brevkister s. 48 nr 2 och s. 77 nr 33). Urkunden är emellertid nu känd endast i tvenne register och har tillkommit i samband med den just då tillspetsade striden kring Vejlatorp och Vietorp. Det är därför omöjligt att avgöra, om summan utgör inlösen av klostrets rättighet i det omstridda godset eller betecknar det bötesbelopp Jens Holgersen enligt relationen om avmagringskuren tvingades att efter kungligt domslut utbetala till abboten för den hårdhänta behandlingen. — Genom här påtalade luckor i undersökningsmaterialet är det även omöjligt att klarlägga relationen mellan köpesumma och årlig avkastning. Svärfadern Arvid Trolles jordebok kan här — liksom i flera andra avseenden — tjänstgöra som åskådnings- och jämförelsematerial. Denna jordebok redovisar en normal avkastning på 3 till 5 %. (Sjögren s. 144).

Pant- och arrendegods. Ovan konstaterades att endast obetydliga delar av glimmingeherrrens köpe- och bytesgods ligger i sydöstra Skåne. Med pant- och arrendegodset gäller rakt motsatt förhållande. Huvuddelen är belägen på Österlen.

Dåtida godstransaktioner är vanligen beroende av konjunkturer. En svårt skuldsatt frälseman eller en nybliven änka kan tvingas realisera sin egendom. I samband med ett kostnadskrävande nybygge eller nyförvärv av ett stort godscomplex kan det för en eljest välbärgad frälseman visa sig omöjligt att inom begränsad tidrymd anskaffa erforderliga kontanta medel. Förpantning måste då tillgripas. Faktorer av detta slag är skönjbara i Jens Holgersens panttransaktioner. När en i orten bosatt frälseman (Krogenos) eller nära anförvanter (Bille, Brahe) ser sig nödsakade att begära lån av

”bankiren” på Glimminge, bör det emellertid ha legat i dennes intresse att som pant erhålla i närheten av Glimminge beläget gods. Förvaltningen av pantgodset kan då behändigt skötas från sätesgården.

Det pant- och arrendegods Jens Holgersen under längre eller kortare tid innehar i sydöstra Skåne fördelar sig på de olika häraderna sålunda:

Albo härad: Brösarp 3¹/₂ gårdar, Andrarum 2 gårdar samt Rörum 1 gård;

Ingelstads härad: Löderup 14 och Ö. Herrestad 4 gårdar, Smedstorp 2 gårdar och 1 fästa, Hannas 2 gårdar och Ullstorp 1 gård;

Järrestads härad: Borrbj 6 gårdar och 2 åldrätter, Ö. Hoby 5 gårdar och 1 fästa, Bolshög 3 gårdar samt Gladsax och Ö. Vemmerlöv vardera 1 gård.

Av intresse är att konstatera att allt känt arrendegods tillhör kyrkliga institutioner. Sålunda arrenderar han av Tommarps kloster 5 gårdar och 2 fästor samt av ärkebiskopsbordet 5 gårdar och 2 åldrätter (32, 199, 261, 274). Noterbar är arrendesumman på 10 skilling för de båda åldrätterna.

Medan de medeltida köpebrev sällan uppger den exakta köpesumman, visar pantbrev en helt annan bild. Rättssäkerheten kräver, att såväl det förpantade godsets omfång som pantsumman och panttidens längd noggrant anges. I nu föreliggande skick ger de aktuella urkunderna sådana uppgifter för 7 av de 8 godskomplexen. Den sammanlagda pantsumman utgör icke mindre än 3770 mark danska penningar och 770 rhenska gyllen, ett klart bevis på Jens Holgersens goda tillgång till kontanta medel. Namnen på låntagarna saknar icke intresse. Tre av transaktionerna gäller den välbesuttne riddaren, riksrådet Oluf Stigsen Krogenos på Bollerup (24, 37, 73; Släkttavla III). För hans del utgör den sammanlagda pantsumman 1800 mark danska. Lånen upptages åren 1493—1504. Det är en för godsets ekonomi ansträngd tid. År 1502 hålles det namnkunniga ”Stora julbröllopet på Bollerup”. Herr Olufs noggrant förda räkenskaper över utgifterna visar, att dessa uppgick till 498 rhenska gyllen och 1598 skånska mark förutom en överväldigande mängd naturprodukter för de 300 hästarnas samt de icke till antalet upp-

Fig. 33. Bollerups borg från sydost.

Riddaren Oluf Stigsen Krogenos sammanbygger omkr. 1500 tvenne äldre stenhus till en monumental byggnad i fyra våningar. Den skadas svårt 1525 och erhåller i samband med restaureringen sitt nuvarande utseende. Under de år herr Olufs byggnation pågår, lånar han betydande penningbelopp av Jens Holgersen, varför denne kan anses ha aktivt medverkat till stenhusets tillkomst. Försvarsanordningarna får betydligt mindre omfattning än i Glimmingehus.

givna bröllopsgästernas och tjänarnas behov. Som jämförelse kan nämnas att brudgummens broder, Axel Axelsen Brahe, knappt 25 år senare (1526) kan inköpa hälften av Vittskövle stora herresäte för 1400 mark. Bröllopskostnaderna motsvarar sålunda det dåtida värdet av en hel sätesgård. Under samma period verkställes också den omfattande om- och tillbyggnaden av Bollerups borg, varigenom denna i stort sett erhåller sitt nuvarande utseende. Även om gårdsfolk och frälsebönder utför det tyngsta och mest tidskrävande arbetet — framförsling av de betydande stenmassorna och uppföran-

Fig. 34. Interiör av första våningen i Bollersups borg.

Liksom källarvåningen har denna våning 6 åttkantiga granitpelare, placerade på lika avstånd i husets mittlinje. De uppbär 14 sengotiska korsvalv. Valvribborna i västra delen har hjärtformig profil. Detta visar, att denna del av byggnaden är den äldsta och bör ha fått sin interiör i samband med Oluf Stigsens byggnation. I östra delen av byggnaden är valvribborna av enklare och därmed yngre typ. Dessa valv torde ha tillkommit vid restaureringen efter 1525.

det av murarna — uppgår lönen till arkitekt, stenmästare, målare m. fl. till betydande belopp. Det förefaller sålunda, som om den godsrike herremannen nödgats förpanta fast egendom hos ”uppkomlingen” på Glimminge för att erhålla kontanta medel till bestridande av en del av kostnaderna för det stora bröllopet och den omfattande byggnationen. Även på Karsholm i Villands härad utför herr Oluf vid denna tid omfattande nybyggnadsarbeten. — Riddaren och riksrådet Hans Bentsen Bille till Egede (Släkttavla V) förpantar gods för 500 rhenska gyllen (202). Även han tillhör de välbesuttna i Jens

Holgersens släktkrets. Långgivaren utfärdar särskilt brev om att panten får inlösas, när låntagaren så önskar (203). Det är därför icke fråga om långlån för effektivt utnyttjande av det förpantade godset. Trots detta inlöses panten först lång tid efter låntagarens död. Även här åskådliggöres sålunda svårigheterna för dåtidens besuttna herremän att skaffa fram kontanta medel, såvida de icke bedriver piratverksamhet. — Niels Nielsen Brahe på Vanås — kusin till Jens Holgersens första hustru — svarar för den största pantsumman, sammanlagt 1900 mark danska och 270 rhenska gyllen (269, 270). Bland alla medlemmar av släktkretsen får han dyrast umgälla sin trohet mot konung Christiern II. Själv blir han arkebuserad, och hela hans betydande egendom konfiskeras. Den del av godset Jens Holgersen haft i pant tilldelar den nye konungen (Frederik I) riksamiralens arvingar som privategendom.

Paul Sjögrens (s. 144 f) undersökning av Arvid Trolles gods- och transaktioner visar, att pantgodset vanligen ger högre avkastning än köpegodset. Särskilt förmånliga för pantinnehavaren blir godsaffärerna, när pantgodset icke återlöses av den ursprungliga ägaren.

I utredningen ovan om Jens Holgersen som lensman (s. 37 ff; se även s. 266 f) redovisas de belopp han erlägger för förvärv av pantlänen samt hans inkomster av län, fribytarverksamhet m. m. För en objektiv belysning av hans ekonomiska ställning är det nödvändigt att här göra en sammanställning av dessa fakta. Kronogodset i Järrestads härad erhåller han redan 1487 som pant för 1200 mark och har det oinlöst under återstoden av sin livstid (7). Villands härad innehar han som tjänstelän 1510—1519 mot en årlig avgift av 310 mark samt hälften av rättsböterna. Fr. o. m. 1520 får han häradet som pant för ett lån på 1500 mark danska penningar men måste även i fortsättningen inleverera den tidigare årliga avgiften på 310 mark (198, 220, 254). Borsjö erhålles som "fri och bruklig pant" för 200 rhenska gyllen och 25¹/₂ lödiga mark silver (255). De för Hyby och Önnestads län försträckta lånesummorna är däremot okända. Sammanlagt rör det sig sålunda om betydligt mer än de uppgivna summorna: 2700 mark danska penningar, 25¹/₂ lödiga mark silver och 200 rhenska gyllen. Härtill kommer de 3770 mark danska penningar och 770 rhenska gyllen, som han lånat ut till de trenne ovan

nämnda frälsemännen. Omräknat i nutida mynt och med tanke på nutida penningvärde rör det sig om svindlande summor. Och likväl kan Jens Holgersen under samma tid uppföra det mäktiga, för tiden ovanligt påkostade Glimmingehus! Endast ett fåtal medlemmar av den vid sekelskiftet 1500 levande skånska adeln — Poul Laxmand, Eskil Gøye, Oluf Stigsen Krogenos och Arvid Trolle — är i fråga om jordagods jämbördiga med eller rent av överlägsna herren till Glimminge. Men när det gäller kontanta medel, synes knappast någon kunna göra honom rangen stridig som skånsk finansfurste.

Godsstrider. Senmedeltidens adelshistoria lämnar talrika exempel på hur godshungriga adelsmän utan skrupler använder alla till buds stående medel för att göra förmånliga godsaffärer med skuldsatta ståndsbröder och värnlösa änkor. Man tvekar icke att inlåta sig på upprivande godsstrider med nära anförvanter, och åtskilliga arvs-kiften har föranlett mångåriga, oförsonliga släktfejder. Riksmarsken Eskil Mogensen Gøye (d. 1506) till Krenkerup och Tunbyholm är ett belysande exempel. Den gamla lolländska godsadelns markanta tillbakagång omkring sekelskiftet 1500 bär noggsamt vittne härom. Herr Eskils samtida släkting och vapenbroder, herren till Glimminge, har gjort sig känd som hårdför lensman och robust kaparhövding. Man hade därför kunnat förvänta, att han skulle framstå som representant för samma kategori fastighetsmäklare. Urkundsmaterialet ger knappast stöd för ett dylikt omdöme. Striderna kring vissa godsenheter under Lyngbygård hade pågått länge, när Jens Holgersen förvärvar huvudgården. Sockenmenigheter och ting måste både då och senare upprepade gånger avge vittnesmål om de invecklade ägorättsförhållandena. (Adel. Brevkister s. 54 ff). Att personligt färgade kontroverser kunde uppstå är därför ganska naturligt. Striden mellan herr Jens och abboten i Bäckaskog är ett exempel på detta. Bland de många urkunderna — tyvärr huvudsakligen kända endast i registform — har f. ö. uttryck för tvist påträffats endast en gång. Den defekta registtexten visar, att det är fråga om Vejlatorp-komplexet (*enn thrette . . . Wonneszøø*; Adel. Brevkister s. 48 nr 3). Uppgårelsen 1518 24/4 mellan Jens Holgersen och Predbjørn Podebusk om godsbyte samt fiske i Vagnasjö andas generositet från den förstnämndes sida (245). Vad beträffar övriga

godstransaktioner omnämnes kontroverser endast med ärkebiskopen av Lund. Tvisten om Jens Holgersens gods på Bornholm — urkundsmässigt belagd 1492 26/6 — förefaller vara av mycket allvarlig art (22), medan den andra endast gäller en mölla i Brösarp (275). Orätt-rådighet eller hänsynslöshet från glimmingeherrens sida är icke påvisbar. — När arrendetiden utsträcker över en lång tidsrymd, kan oklarhet så småningom uppstå om äganderätten. Den svagare parten får svårt att på egen hand försvara sin rätt gent emot en mäktig herreman. Transaktionerna kring en av Tommarps klostres gårdar belyser denna problematik. Redan 1474 arrenderar Jens Holgersens fader det till klostret liggande Munkarynga i Ö. Vemmerlövs socken. Jens har gården i lega ännu 1502 (66). Men 1490 utfärdas på Järrestads häradsting stockevittne om att den alltid varit klostrets egendom. Den bild urkunderna ger kan verka förbryllande. Tingsvittnet föreligger endast i kortfattad regist och ger ingen förklaring. Det verkliga förhållandet är dock skönjbart. På grund av den långa arrendetiden har glimmingeherrarna så småningom kommit att betrakta sig som ägare till Munkarynga. Abboten har tvingats anlita bygdens officiella rättsinstitut för att hävda klostrets urgamla egendomsrätt. Ofta är det genom dylika detaljer man kan bilda sig en uppfattning om rättssäkerhet m. m. i det medeltida samhället, där kungamakten, kyrkan och frälset var dominerande faktorer.

Kontantinsatser. Några notiser om utbetalningar i kontanter kastar också ljus över Jens Holgersens ekonomiska ställning. Under de pågående striderna kring Kalmar 1508 försträcker han — synbarligen utan pant — kung Hans 200 mark för slottets bästa (139). Likaså lånar han 1517 utan säkerhet konung Christiern II 500 mark danska ”för rikets behov” (238). Såsom nära anförvant till riddaren Anders Bentsen Bille nödgas han med 300 mark deltaga i dennes mansbot för ett 1508 begånget dråp (224).

I ett anfall av raseri griper Bille sin värja och stöter ned herren till Hækkeberga, riksrådet Niels Hak. Dråpet äger rum i kungens närvaro och i dennes egen gård. Att så bryta den kungliga husfriden och gårdsrätten är belagt med dödsstraff. Men genom förmögna och inflytelserika vänners hjälp kan märkliga ting hända. Förvisso saknar det icke betydelse, att dråparens svägerska är den sköna fru Edele Jernskæg på Vordingborg, kung Hans' namnkunniga älskarinna. Anders Bille lyckas försona sig med såväl konungen som den dräptes släkt. Medlemmarna av släktkretsen — bl. a. Axel

Brahe på Krageholm, Hans Bille på Egede, Knud Bille på Gladsax, Johan Oxé på Nielstrup och Holger Ulfstand på Torup — ingår 1513 avtal med värjomålsmannen för den dräptes barn. Till det grannliga uppdraget att värna barnens rätt och övervaka fullgörandet av ingångna avtal har utsetts den omutlige lensmannen och amiralen Hindrik Krummedige, ovan omnämnd som en av deltagarna i bröllopet på "Stora Glimminge" 1518. Man utfäster sig att inom tre år erlægga den oerhörda summan av 3500 mark jämte vissa naturaprodukter. Den makabra händelsen belyser icke blott den brutalitet dåtidens herremän kunde tillåta sig utan också föreliggande möjligheter att utan förlust av anseende friköpa sig från dödsstraff. Enligt noga fixerade regler har dråparen att fullgöra en för självkänslan påkostande botgöring samt hans släktingar att samfällt och på egen bekostnad gälda huvuddelen (2/3) av de ekonomiska mellanhavandena med den dödes anförvanter.

Frånvaron av kyrkliga donationer. Man hade kunnat förvänta, att den godsrike Jens Holgersen enligt tidens sed hade gjort donationer till kyrkliga institutioner för altarestiftelser, själamässor o. dyl. Helt naturligt måste han erlægga icke obetydliga summor för fru Holmgers jordfästning och vilostad i Tommarps klosterkyrka samt för sin egen och fru Margrethes gravplats i Vallby sockenkyrka. Någon reducering av godsinnehav eller kontant förmögenhet genom andra anslag till välgörande ändamål kan däremot icke iakttagas. Han skiljer sig i detta avseende markant från såväl sin svärfader som sin egen fader (2, 5, 6; Sjögren s. 154). Att han fullgör sin faders "yttersta vilja" och utbetalar dennes bebrejade legat till kyrkliga ändamål synes icke påverka hans eget ställningstagande till tidens fromma stiftelser (fig. 54—55).

Arvskiften. Här bör även hänvisas till arvskiftenas och liknande handlingars vittnesbörd (267, 270, 271, 273, 276). Dessa är för Jens Holgersens del allmänt hållna och ger icke underlag för någon beräkning av sterbhusets samlade rikedom. Men trots att sönerna aldrig kommer att tillhöra toppskiktet inom riksförvaltningen, ger deras solida ekonomiska ställning liksom döttrarnas förnämliga giften antydning om rika arv.

Jordbruksdrift och administration. Det har visat sig möjligt att urkundsmässigt i stora drag följa, hur Jens Holgersen vid sidan om maktpåliggande uppdrag på rikspanet bedriver en expansiv gods- politik. Genom olika metoder — köp, byten, arrenden och pant- transaktioner — kommer han i besittning av naturtillgångar av olika slag: för tiden förstklassiga jordbruksområden, betesmarker, skogar,

fiskevatten och möllor. Främst i Villands härad lyckas han avrunda sina godscomplex. Synbarligen administreras det här förvärvade strögodset från Lyngbygård. Tillsammans med egendomarna i Blekinge och de Thott-Trolleska domänerna kring Bergkvara och Lillö bildar de ett mäktigt godsimperium i släktkretsens ägo. En viktig faktor i den noggrant genomtänkta och därför ekonomiskt vällyckade jordbrukspolitiken är det vittförgrenade kommunikationssystem, som förbinder de burgna bygderna kring Helgasjön och Ivösjön med Hanöbukts och blekingekustens exporthamnar. Avsättningen av lantbruksprodukterna är väl tryggad. — På de större jordbruksenheter har Jens Holgersen fogdar anställda. Glimmingefogden Jens Jude uppträder 1491 20/6 som bisittare på Ingelstads häradsting (16). Han är sålunda en bemärkt person i bygden. ”Beskeden sven” Eskil Persen är 1521 13/8 fogde på Lyngbygård (257 a). Under förhandlingarna på Villands häradsting om äganderätten till öarna Ragö och Rageskaft för han Jens Holgersens talan. Några dagar senare (19/9) är godsherrens till namnet icke angivne ”tjänare” (=fogde) engagerad i en förlikning om några vagnshjul, som en Knud Olufsen lagt beslag på (258). En dåtida gårdsfogde har att i sin herres frånvaro eller på dennes uppdrag icke blott övervaka och leda driften på egendomen utan också handlägga alla aktuella angelägenheter. Endast för ett mindre antal landbor är arrendesumman känd genom uppgifter i köpe- och bytesbrev. Landbornas skyldigheter i fråga om underhåll av byggnader, kreaturshållning, dagsverken m. m. är fastställda genom allmänna bestämmelser och sedvanerätt. Helt naturligt utnyttjar Jens Holgersen sina rättigheter beträffande dagsverken och äckor till det yttersta vid uppförandet av Glimmingehus. Byggkostnaderna kan därigenom avsevärt reduceras. Att han nödgas pantförskriva fast egendom under tiden för borgbygget kan — som beträffande Krogenosarna och Bollerup — icke beläggas.

Kaperi och privathandel. Hur förklara väpnarsonen och ”uppkomlingen” Jens Holgersens kometartade bana som ”finansman”? Ett nöjaktigt svar erhålles icke genom hänvisning till ett stort länsinnehav, en framgångsrik godspolitik och en förnuftig lånerörelse. Ty hur kom han från början i besittning av de betydande kontanta

medel, som satte honom i stånd att förvärva pantlän, pantgods och privategendom? Arvegodsset Glimminge har icke kunnat avkasta det erforderliga "rörelsekapitalet".

Den avgörande faktorn måste vara kaparverksamheten.

Lektor Povl Helgesen ger i "Skibykröniken" uttryck för den sedvanliga uppfattningen om de olyckliga följderna av krig. Han konstaterar, att även om kung Hans ständigt segrade över Sverige och Lübeck, led framför allt köpmännen stora förluster (127). "Roskilde-Aarbogen" fastslår, att kampen var mycket kostsam. Men tack vare Guds nåd samt den av kung Hans ådagalagda visdomen och slugheten gav den "stor rikedom av fiendernas gods" (195). Arild Huitfeldt koncentrerar uppmärksamheten på Jens Holgersen och Søren Norby. Genom sina många fribytarskepp tillfogar de hanseaterna stor skada och samlar för egen räkning "stor rikedom" (190). Mera kortfattat och realistiskt torde knappast resultatet av de många årens strider kunna sammanfattas.

Ifver Axelsen Thott, Jens Holgersens närmaste företrädare som lensman på Gotland, har efterlämnat noggrant förda räkenskaper. Räkenskapsboken för Gotland åren

Fig. 35. Ifver Axelsen Thott.
Efter målning på Gavnø, Sjælland.

1485—1487 visar en årsinkomst på omkr. 4000 mark. Kaperivinsterna redovisas tyvärr icke. Tillsammans med övriga inkomstkällor bör den totala årsinkomsten ha uppgått till bortåt 9000 mark. Enligt avlöningslistorna för år 1485 i ovannämnda räkenskaper var antalet avlönade personer sammanlagt 193 sommartid och c:a 80 vintertid. De indelades i tre klasser: svenner, småsvenner och skeppsfolk.

Ledamöterna av riksdagen i Arboga 1435 grupperades som biskopar, prelater, riddare och svenner, köpstadsmän etc. "Svenner" synes betyda lågadel eller väpnare. Här kan det däremot tänkas avse livvakter och vaktmanskap på slottet till skillnad från skeppsfolket och tjänarna. De senare skulle då vara identiska med småsvennerna. Be-teckningen "svenner" bör dock närmast motsvara begreppet "tjänstefolk".

Enbart kostnaderna för de sommartid anställda uppgick 1485 till 1650 mark. (Fabricius II s. 42). På grund av konflikten med den svenske riksföreståndaren Sten Sture d. ä. utökades skaran av anställda något. Sommaren 1486 omfattade den så-lunda sammanlagt 232 man.

Siffrorna i Ifver Axelsen Thotts räkenskaper för Gotland åren 1485—1487 kan ställas i relation till notiserna i 1492 års kommitté-rapport om förhållandena på Gotland under Jens Holgersens rege-mente (21, 22). Han håller en slottsbesättning på 96 man samt vid hamnarna 56 (eller möjligen endast 14) vaktkarlar. Därtill kommer tvenne fogdar (han själv inräknad). Eftersom detta antal anses vara otillräckligt, erhåller han ytterligare 20 knektar jämte ett icke an-givet antal småsvenner, skeppsfolk och arbetsfolk. På slottet inläg-ges dessutom 400 soldater, vilka skall underhållas av bönderna enligt fastställd taxa. Någon verklig jämförelse mellan de båda lensmän-nens reella inkomster av länet kan dock icke göras. Inga länsräken-skaper föreligger för Jens Holgersen med undantag för ovannämnda, ofullständiga förteckning över strandat gods 1498—1500. Hans årsinkomst kan dock knappast ha varit mindre än herr Ifvers med tanke på den betydligt intensifierade kaparverksamheten. Denna inkomstkälla är av förmånligaste slag. De erövrade priserna i form av skepp och skeppslaster kan föras till de danska hamnarna och genom försäljning omedelbart omsättas i kontanta medel. I ur-kundsmaterialet ingår en notis om att Jens Holgersen har ett i sten uppfört magasin på Gotland för förvaring av beslagttaget gods (72). En relation från Greifswald omnämner gamla hus, som Jens Holger-sen låtit uppföra i de gotländska kustorterna Klinta och Burgsvik (277). Om därmed avses magasin eller i kustförsvaret ingående bygg-nader kan icke med säkerhet avgöras. För att underlätta och effek-

tivisera kaparfartygens verksamhet bör lensmannen ha iordningställt magasin här och var utefter öns kuster. Det först nämnda alternativet synes sålunda vara mest troligt.

Kaparverksamheten och därav föranledda affärstransaktioner aktualiserar de handelsförbindelser, som Jens Holgersen åtminstone under lensmanstiden på Gotland i privat regi upprätthåller med köpmän i den danska huvudstaden (s. 47). Från 1509 föreligger noter om att han skänkt konungen och drottningen vardera ett skepp (140 a, 147). En sammanställning av uppgifterna visar, att han utöver piratskepp även äger en icke obetydlig privat handelsflotta. Framför allt under pågående handelskrig med importstopp bör denna flotta ha utgjort en god inkomstkälla för mångsysslaren från Glimminge.

*

Den nutida turisten står imponerad inför stentungt Glimmingehus. Konstluskaren förnimmer högtidsstämning vid åsynen av formsköna blindingar och sirliga kalkmålningar på Bollerup. Historikern registrerar med förvåning de väldiga summor Jens Holgersens arvingar kan ställa till konung Frederik I:s förfogande för hans segerrika kamp i inbördeskriget och konsolidering av reformationsverket. Vem tänker på bakomliggande faktorer, orsaken till att storvulna planer på kostnadskrävande borgbyggen kan förverkligas och en son till en väpnare plötsligt kan etablera sig som långivande kapitalist?

På hanseatiska kölar fraktas över Östersjön handelsvaror av vitt skilda slag: salt från Lüneburg, textilier, malt och humle från de vendiska städerna och deras omland, skinn, hampa och lin från Balticum, pälsverk från Finland, järn och koppar från Bergslagen samt lantbruksprodukter från Sydsverige. Riksföreståndaren Svante Nilsson söker t. o. m. vinna Polen som bundsförvant och handelspartner gent emot Danmark-Ryssland. (Carlsson VI s. 24 ff). Den av krigen förorsakade handelsblockaden skapar för svenskarna en svårbemästrad bristsituation. Icke minst importen av salt är livsnödvändig. Man är därför beredd att taga oerhörda risker för att hålla handelsförbindelserna öppna med vänligt sinnade makter. Men Jens Holgersen, den dristige mannen med symboliska vargtänder i sitt

vapen, håller vaksam utkik från sitt välplacerade bakhåll. Som en vingsnabb havsörn slår han ner på sitt byte. I egenskap av driftig affärsman omsätter han erövrade skepp och skeppslaster i kontanter för investering i värdebeständiga objekt, såsom sätesgårdar och hållfasta byggnadsverk. Genom förmånliga lånetransaktioner med rikets yppersta förstår han också att som en framsynt bankir förvärva omfattande pantlän och pantgods.

Omdömena om Jens Holgersen som enskild människa och publik person har varit skiftande och torde så komma att förbli. Att han äger de för en framgångsrikt finansman grundläggande egenskaperna är dock odiskutabelt. Med klar blick och utan förlamande försiktighet griper han de chanser ödet förlämnar honom. För hans fädernebygd har denna finanspolitik avsatt ett tidlöst resultat: det mäktiga Glimmingehus. Av sentida ättlingar skänkt till Svenska staten är det nu allmän egendom och ger årligen genom den flödande turistströmmen betydande summor till svensk kulturminnesvård.

BORGBYGGAREN

Den medeltida nordiska borgarkitekturen. Ännu under tidig medeltid ingår fornborgarna i det lokala försvaret. Dyliga anläggningar är för sydöstra Skåne kända från Stenshuvud, Tosterup och Vitaby. Biskop Ottos av Bamberg sändebud hos ärkebiskop Asker i Lund meddelar 1124, att de danska stadsfästningarna består av träverk och gravar i stället för murar. På 1100-talet lär man sig emellertid att bygga såväl kyrkor som borgar av sten. I sydöstra Skåne kommer sålunda de nyuppförda romanska stenkyrkorna — icke sällan med bastanta, breda västtorn och med kraftiga kyrkogårdsmurar — att utgöra en fortifikatorisk maktfaktor. Nya impulser från kontinenten med kombination av fästning, ringmur och bostad ger möjlighet till olika borgtyper. Den romanska borgen i nordisk tappning räknar tre huvudtyper: tornborgen, ringmursborgen och kastellborgen.

Tornborgen karakteriseras av att försvaret är koncentrerat till en enda tornbyggnad, en kastal eller s. k. barfred (av tyskans Bergfried, franskans "donjon"). Detta kärntorn uppföres till en början av trä men fr. o. m. 1100-talet av sten. Som värn vid kuster, farleder och handelsplatser fyller tornborgen en viktig funktion. Den utgör förebild för de kastaler, vilka i slutet av århundradet tillkommer framför allt för spaningsändamål. Vid några för fientliga anfall särskilt utsatta kyrkor i sydöstra Skåne (Benestad, Borrbj, Hammenhög, Löderup, Valleberga) uppföres dylika fristående kastaler som förstärkning av försvarsmöjligheterna. På Gotland utvecklas speciella kastalstyper till skydd för öns viktiga handelsförbindelser. — Under senare delen av medeltiden förlorar kärntornet i betydelse som centralförsvaret och tages i allt större utsträckning i anspråk för bostadsändamål. Kärnan i Helsingborg, troligen anlagd av Valdemar Atterdag, visar denna utveckling. Stort utrymme upptages här av den kungliga bostaden. Detsamma gäller Sölvesborg, som under senare delen av 1300-talet inlemmas i rikets fästningssystem. Anläggningens centralparti utgöres av ett monumentalt, 16-sidigt torn, inrett som bostad för lensmannen.

Ringmursborgen framstår som en imponerande borganläggning med kärntorn, bostadspalats i form av hall- eller salbyggnad samt andra byggnader för specialbehov. Samtliga dessa byggnadsverk är sammanbundna med en ringmur. Borgtypen är känd i hela Norden redan vid 1100-talets början. Den sannolikt av Valdemar den Store uppförda men 1259 raserade kungaborgen Lilleborg i Almindingen på Bornholm samt den av ärkebiskop Absalon anlagda ärkebiskopsgården i Åhus är typiska exempel. Bostadspalatset utgör anläggningarnas mest framträdande beståndsdel.

Kastellborgen har rektangulär grundplan, och mittgården är på alla sidor omsluten av byggnader resp. murar. Ringmuren förses vanligen med små, inåt mot mittgården öppna, halvrunda flankeringstorn (toureller). Dessa har till uppgift att bereda besättningen möjlighet att avge flankerande eld. Ytterst återgår denna borgtyp på det romanska kastellet. Tourellerna har dock anglo-normandiska förebilder. Under förra

delen av 1200-talet vinner kastellborgen insteg i Norden. Nyborg på Fyn och Dragsholm på Sjælland är tidiga danska exempel. I Sverige omhuldades den framför allt av Birger Jarl (Nyköping, Örebro). — Med gotiken tränger flankeringsprincipen i förgrunden. De på 1280-talet tillkomna flankeringstornen i ringmuren kring Visby blir förebildande. Under slutet av 1200-talet utvecklas Kalmar till ett starkt riksfäste. En nyhet för Norden är att ringmuren här erhåller ett runt torn i vart och ett av de fyra hörnen. Murens effektivitet ökas ytterligare genom tillkomsten av tvenne firsidiga vaktorn. Även borggemaken förhöjer intrycket av monumentalitet (fig. 22). — Influerad av Tyska ordens byggnadsverksamhet i områdena söder och öster om Östersjön lever kastelltanken vidare. De i Jens Holgersens historia aktuella Kastelholm på Åland, Åbo i Finland och Stegeholm vid Västervik är sålunda påverkade av denna arkitekturströmning. Med Tyska ordens lägerkastell som inspirerande faktor uppför Erik av Pommern 1411 Visborgs slott i direkt anslutning till Visby stadsmur. Anläggningens utseende med kärntorn, salbyggnad och stor inre gård framgår av fig. 17 och 18.

Ovan redovisade faser inom borgarkitekturen har främst kungamakten och kyrkan (biskoparna) som tillskyndare. Det världsliga frälset får först under senare delen av medeltiden möjlighet att uppträda som borgbyggare och formgivare. Med stigande rikedom och makt skapas behov av befästa gårdar till skydd för liv och egendom.

Det fasta huset. Drottning Margrethe utfärdar 1396 förbud för adeln att på sina egendomar uppföra "Fester eller Barfred". Därmed får kungamakten officiellt monopol på borgbyggandet. Avsikten är att effektivt söka sammanhålla den väldiga unions-

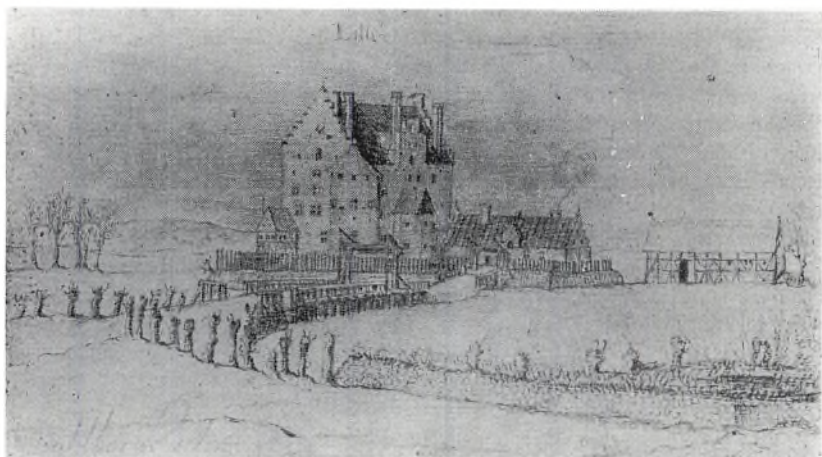

Fig. 36. Lillöhus.

Efter teckning av Erik Dahlberg 1658 i Nationalmuseum, Stockholm. Det fasta stenhuset från 1450-talet framträder här med senare tillbyggda torn.

bildningen och minska risken för inrikespolitiska oroligheter genom oppositionella element. Framför allt under den politiska oro, som präglar vissa perioder av unions-tiden, innebär förbudet ett betydande avbräck för frälsemannen i fråga om trygghet och självständigt uppträdande. Svenskar och norrmän har i detta avseende en mera gynnsam ställning än danskarna. På betydande avstånd från unionsbildningens centrum vågar de trotsa förbudet och befästa sina gårdar. Även i Danmarks centrala bygder tillkommer emellertid under borgförbudets tid (1396—1483) några monumentala anläggningar i privat regi. Märkligast är Gjorslev på Sjælland och Lillöhus i Skåne (fig. 36). Det förra uppföres i början på 1400-talet av drottning Margrethes förtrogne, biskop Peder Jensen Lodehat av Roskilde, de senare åren närmast efter 1452 av Ifver Axelsen Thott, Nordens då mäktigaste frälseman. År 1467 utfärdar denne öppet fejdebrev till sin egen konung. Christiern I utsätter Lillö för en långvarig belägring. De kungliga trupperna lyckas dock icke intaga det starka fästet, som tappert försvaras av sin besättning. Stillestånd ingås. Men mitt under förhandlingarna om en uppgörelse låter konungen riva Lillö 1468. (Skoglund s. 137, 153, 160; SRD VI s. 636).

Endast ett fåtal herremän äger emellertid en sådan maktställning, att de öppet vågar trotsa de kungliga förordningarna. Majoriteten av presumtiva byggherrar söker i stället på olika sätt kringgå borgförbudet genom att pröva nya former, som icke ger byggnaden karaktär av borgfred. Uppslag till nyskapelse kan hämtas från nära håll. Utöver sätesgården på landet äger frälsemannen ofta en fastighet i en närbelägen köpstad. Huvudbyggnaden är vanligen uppförd av sten enligt den s. k. tvårumsplanens hustyp. Byggnadsformen omsättes på den lantliga frälsegården. I egenskap av stenhus får denna nybyggnad betydligt större effektivitet som försvarsanläggning än det tidigare i korsvirke och lerklining uppförda boningshuset. Genom vallar, gravar, palissader eller naturliga vattendrag förstärkes försvarsmöjligheterna ytterligare. En dylik anläggning strider icke mot borgförbudet.

Just under borgförbudsperioden förekommer i hela Norden en betydande byggnadsverksamhet i frälsemannaregi. Den förhärskande byggnadstypen är det med rektangulär grundplan uppförda s. k. "fasta huset". Detta kännetecknas av att funktionerna som borg och bostad samt som lokal för festlig samvaro och representation är koncentrerade till ett enda stenhus. "Det fasta huset" utgör sålunda hela borgen. "Häri ligger dess viktigaste egenart" (Thorsten Andersson). Byggnadstypen är en specifik nordisk företeelse. Olika teorier — signerade August Hahr, Bengt Thordeman, Thorsten Andersson och Erik Lundberg — har framlagts om "det fasta husets" uppkomst och utveckling. Teorierna har sammanställts och kritiskt granskats av Thorsten Andersson (I s. 59 ff; III s. 35 ff). Han särskiljer två huvudtyper av "det fasta huset". Den typologiskt äldre gruppen har vanligen endast tvenne våningar, indelade enligt tvårumsplanen. Måtten är 9 till 24 m. De till den andra gruppen hörande monumenten har däremot en grundplan på 17 till 30 m. Den viktigaste skillnaden är dock, att parstuguplanen här kommit till användning i åtminstone en eller två av de nedre våningarna. Det 1499 till omkring 1505 uppförda Glimmingehus är den förnämsta representanten för gruppen. Indelningen enligt parstugans plantyp har genomförts i båda våningarna över källarplanet. Såsom äldsta kända anläggning framstår emellertid det

ovan nämnda Lillöhus (1450-talet). Trots en påfallande monumentalitet och en stark fortifikatorisk utformning har denna borg en mera primitiv karaktär än Glimmingehus. Grundplanens mått är för Lillöhus 31,55 ggr 14,15 m samt för Glimmingehus 29,5 ggr 13 m. Beträffande material och teknik m. m. visar Lillöhus påfallande likheter med det betydligt mindre Örup, vars mått är 26,7 ggr 11 m (fig. 37). En jämförelse mellan Örup och Glimmingehus blottar däremot intet närmare samband. Tvärtom kan i fråga om såväl material och teknik som vånings- och rumsindelning betydande olikheter iakttagas. Thorsten Andersson kan därför lansera en viktig om-datering. Tidsmässigt placerar han dessa borgar i följande ordning: Lillöhus — Örup — Glimmingehus.

I kung Hans' handfästning av 1483 upphäves borgförbudet. Genom traditionens makt fortsätter dock herremännen att uppföra sina sätesgårdar enligt "det fasta husets" principer. Man saknar resurser att göra försvarsanordningarna lika effektiva som på Glimmingehus. Så kommer eldvapnen i bruk. De får allt större slagkraft. Søren Norbys skånska krig 1525 och Grevefejden 1534—1537 visar på ett hårdhänt sätt, att "det fasta husets" borgtyp nu spelat ut sin roll. Så sent som 1635 uppföres dock Högestad i sydöstra Skåne enligt det då sedan länge föräldrade schemat.

Kanontornsborgen. Kanonernas uppträdande i fortifikatoriska sammanhang börjar först omkr. 1500 påverka den nordiska försvararkitekturen. De förnämsta skånska exponenterna för denna borgtyp är Thottarnas Eriksholm (nuv. Trolleholm), Ulfständernas Torup och Brahernas Vittskövle. Uppförda vid mitten av 1500-talet visar de en fyrkantig borg med diagonalt anlagda kanontorn. Allt skarpare drages gränserna mellan monumentalbyggnadernas karaktär av starkt försvarsverk resp. bekväm bostad. Resultatet blir tvenne helt väsensskilda anläggningar: den kraftigt utbyggda fästningen och det pampiga renässansslottet. En ny tid med alltmer ökade möjligheter till specialisering har omsider brutit in.

Jens Holgersen inför borgbygget på Glimminge. I den rika litteraturen kring Glimmingehus saknas nästan helt utredningar om Jens Holgersens kännedom om dåtida arkitektur och hans förutsättningar som ensam byggherre för ett så betydande företag som borgbygget på Glimminge. När forskarna riktat uppmärksamheten på "männen bakom verket", har Jens Holgersen kommit att intaga en mycket undanskynd plats till förmån för arkitekten, Adam van Düren. Sven T. Kjellberg har dock betonat vikten av hans kännedom om stadsbebyggelsen i Visby och Thorsten Andersson om hans beroende av svärfaderns Lillöhus (se nedan). Frågeställningen kan icke förbigås med tystnad i en biografi över borgbyggaren. Möjligheter bör föreligga att genom denna infallsvinkel få nya aspekter på såväl borgherren som borgbygget.

Endast obetydliga lämningar har påträffats av den sätesgård, som

före 1499 fanns på Glimminge (se s. 170 och 176). Dess utseende är därför okänt.

Som lensman på Gladsax och Lindholmen får glimmingesonen högsta ansvaret för dessa riksfästen. Endast arkeologiska provgrävningar har hittills utförts på de båda borgplatserna. Framtagna murrester samt av Hilfeling och Brunius upprättade teckningar av Gladsaxehus visar en av vallgravar omgiven större byggnad med centraltorn (fig. 14—15). Urkunder från 1300-talet nämner för Lindholmen ”befästningar med träverk och barfred”, vallgravar och murat torn (fig. 16). Enligt fredsfördraget 1332 4/11 framstår fästet som det näst Helsingborg starkaste i Skåne, en motsvarighet till Valdemar Atterdags Gurre på Sjælland. Som lensman på Gotland innehar Jens Holgersen Visborg, rikets starkaste utpost i öster (s. 48 f). Kustbygdens bastioner inom det havsområde han har att bevaka är riksfästena Kalmar och Sölvesborg. Det ringmurs- och tornomkransade Kalmar (fig. 20—21) kan han ingående studera bl. a. vid unionsmötet 1506. Som den djärve ”fribytaren på Östersjön” forcerar han ständigt på nytt de av Hemming Gadh med otrolig möda anlagda stenkistorna och träskärmarna för att ge den isolerade besättningen undsättning i form av friskt manskap, livsmedel, vapen och ammunition. Den nära kontakten med fästningen manifesteras i namnet ”Jens Holgersens holme” i hamninloppet (136). — I början av 1510-talet övertar Jens Holgersen Sölvesborgs län. Som ovan påvisats (fig. 19) har lensmannens residens karaktären av en utvecklad tornborg i likhet med Kärnan i Helsingborg. Anläggningen tillmätas stor betydelse i den strategiska planeringen. Läget är ypperligt för sammandragning av markstridskrafter, vare sig det gäller anfall mot Kalmar eller understöd åt de marina aktiviteterna i stockholmsområdet. Under operationerna mot den svenska huvudstaden konfronteras han med de 1469 etablerade, för eldvapen avpassade tornen i ”Yttre Norreport”. Samma typ av dubbelornsport ser han f. ö. vid besöken i Lübeck (Holstentor). Det på 1200-talet som kastellborg uppförda Kastelholm på Åland erövrades 1507 av hans flotteskader. Under de många sjöfärderna till och kring Bornholm kan han studera det med ett kraftigt manteltorn från mitten av 1200-talet utrustade Hammershus, som ”donjon” den enda fullt ut-

vecklade i Danmark. I de baltiska farvattnen konfronterats han med Tyska ordens intressanta nyskapelser på fästningsbyggandets område. Han hör berättas om det mäktiga, i hela den nordiska borgarkitekturen ensamstående gränsfästet Olofsborg i det finska Savolax. Påbörjat redan 1477 av hans nära anförfant, Erik Axelsen Thott, framstår det som ett i högsta grad effektivt bålverk mot rysarnas härjningar. Slottet utgör en tresidig anläggning med tre runda kanontorn jämte förborg.

Det är i samtliga ovannämnda fall fråga om fästningar, anlagda och administrerade i statlig regi. Men Jens Holgersen kan också på nära håll följa utvecklingen inom den borgarkitektur, som skapas av de enskilda frälsemännen. Enligt den litteräre kyrkoherden i Löderup, Bertillus Canuti Aqvilonius, skall Folmer Follertsen Knob (d. 1452) redan omkr. 1434 ha vågat trotsa borgförbudet genom uppförande av det Glimminge närbelägna Gyllebohus. Detta från början friliggande stenhus synes utgöra östra längan i den 1538—1544 tillkomna, nu i ruin kvarstående fyrlängade borganläggningen. "Det fasta huset" på Örup (fig. 37) betecknas vanligen som ett verk av Jens Holgersen eller hans söner och därmed jämgammalt med eller något yngre än Glimmingehus. Thorsten Andersson (I s. 70 ff) har emellertid övertygande visat, att Örup är äldst av de två. Riddaren och riksrådet Oluf Holgersen Ulfstand, Jens Holgersens halvbror, hade 1493 11/6 erhållit godset som gåva av sin moster, Berete Pedersdatter Flemming. (Rep.* nr 7439.) Synbarligen har han kort därefter uppfört stenhuset med Lillöhus som närmaste förebild. I det nuvarande slottscomplexet på Gärsnäs ingår som äldsta del "det fasta huset" i form av ett trevånings stenhus med tjocka gråstensväggar och kryssvälvda källare. Det har starkt förändrats genom senare byggnadsarbeten men anses i sitt ursprungliga skick "vara senmedeltida eller från tiden omkring 1500" (Kjellberg). Traditioner om byggherre saknas. Som sådan skulle man vilja se Jens Holgersens halvsystem, den kraftfulla och resoluta Ingeborg Holgersdatter. Hennes make, Jens Gjordsen Drefeld till Gärsnäs, nämnes sista gången som levande 1475 29/9, medan hon ofta uppträder i urkunderna 1490—1497. Hennes dödsår är okänt, men 1497 7/3 — synbarligen inför känslan av annalkande död — skötas hon gods till Tommarps

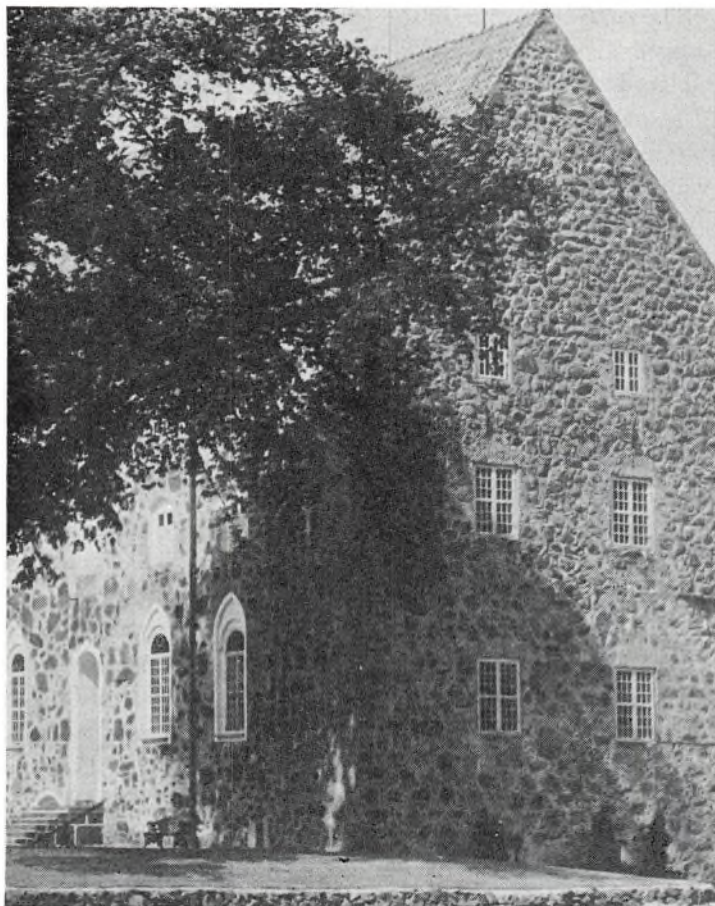

Fig. 37. Örup's stenhus från sydost.

kloster för själamässor. (TU II s. 221). Allt talar för att syskontrion från Glimminge samtidigt gått i byggnadstankar och därför vid sammanträffanden haft aktuella byggnadsplaner att diskutera. — Ännu större betydelse för Jens Holgersen får de förbindelser han genom sina båda äktenskap erhåller med de tongivande frälsekretsarna i Skåne och Småland. I sitt första gifte är han förenad

med Holgerd Axelsdatter Brahe (d. 1495). Braherna har redan före 1452 uppfört en magnifik fyrlängad borg på släktgården Vittskövle. Fru Holgerds fader, riddaren och riksrådet Axel Pedersen Brahe (d. 1487), framstår som en mycket aktiv byggherre. Sålunda synes han vid mitten av 1400-talet ha uppfört det från början friliggande, fem våningar höga tornet på Tosterup. Liksom Kärnan i Helsingborg har det att tjäna såväl försvars- som bostadsändamål. Sannolikt är det också på hans tillskyndan, som ett försvars- och bostadstorn uppföres på hans andra sätesgård, Krageholm. Det placeras på den med jordvallar omgivna borgholmen. Hans söner tager arv också i fråga om intresset för byggnation. Ungefär samtidigt med svågern Jens Holgersens borgbygge på Glimminge uppför Tyge Axelsen (d. 1523) den i nuvarande byggnadskomplexet på Tosterup ingående södra slottslängan, ett rektangulärt stenhus i tre våningar. Först 1760 blir denna friliggande länga sammanbyggd med faderns tornskapelse. Brodern Axel (d. 1551) dröjer längre att förverkliga sina byggnadsplaner på Krageholm. Till faderns tornbyggnad kommer dock omsider ett trelängat gårdskomplex med huvudbyggnaden i söder. De båda brödernas kusin, den i samband med Jens Holgersens godstransaktioner ofta uppträdande Niels Nielsen Brahe (d. 1529), torde ha byggt den västra längan på Vanås. Den utgör komplement till en förut tillkommen, tornlik del av slottet. Fru Holgerds syster, Sidsel Axelsdatter (d. 1532), ingår äktenskap med riksmarsken Eskil Mogensen Gøye (d. 1506), nära allierad med Jens Holgersen i krigsföretag och förhandlingar. Herr Eskil förser sin sätesgård Krenkerup på Lollond med ett fast stenhus. På 1490-talet skriver han sig ofta till Tunbyholm. Sätesgården ligger på en konstgjord holme i den genom fördämningar i Tommarpsån bildade Tunbyholmssjön. Sven T. Kjellberg (Slott och herresäten, 3: Tunbyholm s. 314) konstaterar, att "man icke vet om någon sätesgård av herremanskaraktär funnits före 1600-talet". Han håller dock för möjligt, att just Eskil Gøye flyttade sätesgården från den gamla bondbyn Tunby till holmen i den konstgjorda sjön. H. H. von Schwerin (I s. 21 ff) har dock redan 1935 på goda grunder avfärdat förmodan om en forntida borg bakom nuvarande huvudbyggnaden. Däremot kan ett gammalt, nästan kvadratisk stenhus

arkivaliskt beläggas i grannsocknen Smedstorp före den av lensmannen Anders Bing omkr. 1572 där uppförda sätesgården. Den kärntartade byggnaden stammade enligt Schwerin (I s. 50) "helt visst från medeltiden". — Genom Tyge Axelsen Brahes giftermål med Magdalene Olufsdatter Krogenos (d. 1510) kommer också hennes fader, riddaren och riksrådet Oluf Stigsen Krogenos (d. 1506), att tillhöra Jens Holgersens släktkrets. I samband med utredningen (s. 125 ff) om glimmingeherrn som godspossessionat och finansman påvisades att han försträckte herr Oluf stora lån till dennes byggnadsarbeten på Bollerup och möjligen även på Karsholm. Under restaureringsarbetena på Bollerup åren 1933—1944 kunde borgens tidigare svår-tolkade byggnadshistoria i stor utsträckning klarläggas. Synbarligen i början av 1400-talet har i tegel uppförts ett försvars- och bostadstorn av samma typ som Kärnan i Helsingborg. Nedre delen av denna tegelbyggnad ingår i den nuvarande borgens östra parti. Även den västra delen synes från början ha utgjort en fristående, tornartad byggnad. Oluf Stigsen skapar sin nya borg genom att i samband med vissa rivningsarbeten bygga samman dessa båda äldre byggnader (fig. 33, 34). Rester av en spiraltrappa på utsidan av tegelhuset visar, att herr Oluf icke som Jens Holgersen löst trappproblemet genom en invändig anläggning utan på medeltidsvis låtit uppföra enbart utomhustrappor. Borgbygget torde ha ingått i förberedelserna för det stora julbröllopet 1502. Oluf Stigsen äger även Karsholm i närheten av de 1500 resp. 1509 av Jens Holgersen förvärvade sätesgårdarna Legeved och Lyngbygård i Villands härad. Enligt traditionen flyttade Olufs moder, Barbara Thorkildsdatter Brahe, en äldre borganläggning från Husön (nuv. Furön) i Oppmanasjön till Karsholm. Men fru Barbara nämnes som levande sista gången 1488, medan Karsholm betecknas som "nu nybyggt" i ett låsebrev av 1502 22/12. (Rep.* nr 9732). Möjligen har fru Barbara haft Karsholm som änkesäte, men den verkliga byggherren bör ha varit sonen Oluf. — I lika hög grad som ingiftet i den Braheska släktkretsen bör Jens Holgersens 1498 ingångna äktenskap med Margrethe Arvidsdatter Trolle (50) ha stimulerat hans intresse för borgarkitektur. Fru Margrethes morfar var Ifver Axelsen Thott, Jens Holgersens närmaste företrädare som lensman på Visborg. Herr

Ifver hade redan på 1450-talet trotsat borgförbudet genom att uppföra Lillöhus. Vid hans 1487 timade frånfälle övergår borgen genom arv till Margrethes fader, Arvid Trolle. Denne är vid tiden för dotterns bröllop upptagen med planer på att med anledning av de oroliga tidsförhållandena skapa ett starkt fäste som centrum för det stora småländska godscomplexet. Resultatet blir det imponerande, med hängtorrn försedda Bergkvara vid Helgasjön, uppfört enligt det s. k. tvårumshusets principer. Under unionsstriderna tvingas herr Arvid att någon gång vid årsskiftet 1501/1502 lämna Sverige. Han bosätter sig då på Härlöv (Lillö). Det kan förutsättas, att Jens Holgersen både före och efter svärfaderns överflyttning med denne diskuterar aktuella frågor rörande herremansboningarnas arkitekturproblem.

Som tidigare nämnts blir under 1400-talets senare del fortifikationshänsyn icke ensamt utslagsgivande vid planeringen av ståndsmässigt borgbygge. Bostadssynpunkten kräver efter hand allt mera skärpt uppmärksamhet. Här kommer städernas stenhus i blickpunkten. Medlemmar av Jens Holgersens släktkrets kan också på detta område stå till tjänst med råd och åskådningsmaterial. Fru Holgerds fader eller bröder har i slutet av 1400-talet uppfört det s. k. "Brahehuset" i Ystad. Den ståtliga byggnaden är ett fasadhus med den mot gatan vettande praktgaveln dekorerad med blinderingar och kritstensinläggningar. (Wallin V s. 26). De närbesläktade Krogenosarna på Bollerup och Karsholm äger det troligen vid mitten av 1400-talet uppförda "Krogenoshuset" i Lund. Båda dessa tegelhus bör vara kända av den presumtive borgbyggaren på Glimminge. Särskilt betydelsefulla är dock de studier denne kan bedriva i sin allra närmaste omgivning. I den profana stadsbebyggelsen i Visby ser han nämligen många exempel på — enligt dåtida uppfattning — bekvämt inredda stenhus. Dessa har rektangulär grundplan och välvda undervåningar. Med klar blick för praktiska finesser väckes hans intresse också för våningsindelningen enligt parstuguprincipen. Genom att uppdelas resp. våningsytor i tvenne hälfter — åtskilda genom ett smalt mellanparti för trappor, förstuga eller korridorer — löses på ett raffinerat sätt önskemålen om skilda avdelningar för herremannens familj och tjänarna. Kravet på separata utrymmen för

olika behov under vardagsarbetet och vid festliga tillfällen kan även tillgodoses.

Utredningen visar, att man för en rätt förståelse av Glimmingehus, dess tillkomst och slutgiltiga utformning icke som hittills så gott som uteslutande skall rikta blicken på arkitekten, hur förtjänstfullt denne än må ha utfört sina uppgifter. År 1492 hade medlemmarna av den kungliga undersökningskommissionen på Gotland behövt "undervisa" Jens Holgersen om nödvändiga byggnadsarbeten på Visborg (20). Den vittbereste lensmannen har med åren såväl i som utanför "tjänsten" genom självsyn skaffat sig en rikare erfarenhet på borgarkitekturens och fästningsbyggandets område än kanske någon av samtidens fräsemän i Danmark. De olika byggnadstypernas för- och nackdelar är honom väl kända. Många arkitekturintresserade medlemmar av hans släktkrets kan genom egna byggnadsverk bidra till att hålla intresset och diskussionen vid liv. Hans ambition är att skapa en mönsteranläggning, väl avpassad för hans personliga önsknings. Men han lever i en brytningstid. Gammalt och nytt konfronteras på snart sagt alla livets områden. Hans helhjärtade engagemang i arkitekturproblematiken kan stå som symbol för det sökande efter nya idéer och former, som ligger i tiden. Han är på det lokala planet en representant för de sjudande krafter, som inom några årtionden skall lyckas skapa en genomgripande förnyelse också på bostadskulturens område i form av danska renässansborgar och svenska Vasaslott. Det är också viktigt att poängtera, att Jens Holgersen äger de erforderliga ekonomiska resurserna för att sätta de högtflygande planerna i verket. Många av hans närmaste ståndsbroder har skaffat sig berömmelse som framstående byggherrar. Tillgången till kontanta medel är sådan, att han varken behöver eller tänker stå någon av dem efter. Därtill kommer att kung Hans 1483 har upphävt borgförbudet. Det goda förhållandet till konungen behöver icke äventyras. Allt ligger sålunda väl tillrättalagt. Det återstår endast att finna en arkitekt och arbetsledare av samma format som den presumtive byggherren.

Adam van Düren. Att Glimmingehus utgör den främsta exponenten för "det fasta huset" såsom byggnadsform är icke enbart Jens Holgersens förtjänst. Som arkitekt samt som ledare av det stora

byggföretaget lyckas han engagera Adam van Düren, den kanske märkligaste gestalten i den nordiska senmedeltidens konsthistoria. Jan Svanberg (s. 108) karakteriserar honom kort och koncist: ”Det är en markant konstnärspersonlighet, som avtecknar sig i arkitektur och skulptur, en solid och skicklig byggmästare med kyrkvalv och borgar som specialitet och en originell bildhuggare i tunga, breda former.” Då en omfattande litteratur uppstått kring hans liv och verk, är det möjligt att ganska väl följa hans verksamhet under de 45 år han verkar i Norden.

Född i Westfalen kommer han på 1480-talet till Linköping för att slutföra arbetet på domkyrkans kor. Till Linköpings medeltida stift hör även Gotland. Linköpingsbiskopen Henrik Tidemansson företar 1499 en visitationsresa till ön. Helt naturligt sammanträffar han då med lensmannen Jens Holgersen. Om även Adam van Düren varit med på resan eller biskopen endast rekommenderat denne är okänt. I varje fall flyttar arkitekten över till Glimminge som ledare av det samma år påbörjade borgbygget. Han arbetar där ännu 1505, då han med namn och stenhuggarmärke signerar korsfästelsereliefen i praktgemaket. Omkr. 1510 är han i verksamhet vid Lunds domkyrka. En verkligt försiktig datering av hans engagemang på Glimminge blir sålunda 1499—omkr. 1510. Betydande arbeten har han även utfört i Köbenhavn (kungaborgen), Helsingør (karmeliterklostret), Malmö (Malmöhus) och Stockholm (Storkyrkan). Som ett verk av det medeltida Nordens mest omskrivne och bäst kände konstnär inlemmas sålunda Glimmingehus i förnämliga konsthistoriska sammanhang. Om hänsyn togs även till byggherren, skulle den märkliga borgen kunna karakteriseras som resultatet av ett intimt samarbete mellan tvenne särpräglade, med rik erfarenhet utrustade samt för storvulna och självständiga linjer entusiastmerade kraftmänniskor.

Fig. 38. Adam van Dürens namn och stenhuggarmärke på korsfästelsereliefen.

Byggnadshistoria. Epitetet Nordens bäst bevarade medeltidsborg markerar enbart en synpunkt på den särställning Glimmingehus in-tar inom den medeltida nordiska borgarkitekturen. Andra förtjänar att framhållas. I så gott som varje detalj är det möjligt att kartlägga borgens ursprungliga utseende. Likaså äger man kännedom om såväl det heterogena byggnadsmaterialets ursprung som byggnadstiden (1499—omkr. 1505), byggherren och arkitekten.

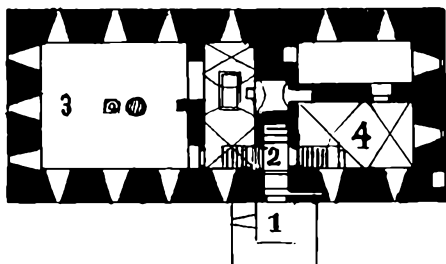
Att här ge en detaljerad redogörelse för byggnadsmaterial, bygg-nadsteknik, rumsindelning, försvarsanordningar, skulpturverk m. m. kan av utrymmesskäl icke komma i fråga. Den intresserade hänvisas till lätt tillgänglig, vägledande litteratur. Däremot synes en över-siktlig framställning vara på sin plats. Illustrationsmaterialet och ut-redningen om forskningsläget (s. 154 ff) kompletterar informationen.

Några ursprungliga ritningar eller arbetsbeskrivningar för Glim-mingehus är icke kända. Den ovannämnda (s. 22 f) bröllopsbiljetten från 1518 med inbjudan till ”Stora Glimminge” är det enda skrift-liga vittnesbördet från byggherrens egen tid med direkt syftning på själva borgen. Men ”kämpetavlan” har en inskription, som i all sin korthet av ett antal forskare uppfattats som en symbolisk framställ-ning av byggnadens tillkomst: ”jak ar en kemppe stark och stoor fra gulland jak till schone for mcdlxxxvii.” Forskargruppen indentifie-rar *jak* med själva borgen, representerad av gotländskt stenmaterial. Tolkningen har dock med rätta ställts under debatt (se s. 177 f). Men den i inskriptionen angivna färdriktningen — från Gotland till Skåne — kan ingen forskare förneka. Därtill är borgens gotländska ursprung alltför påtagligt.

Arkitekten har kommit från Gotland. Detsamma gäller om en mängd äldre skulptur- och dekorationsdetaljer, som ännu i sekundär användning minner om öns förnämliga medeltida konsthantverk. Den om tidig gotik vittnande portalomfattningen (fig. 45), som pry-der praktvåningen men som ursprungligen tillhört en gotländsk kyrka, bär syn för sägen. ”Exportör” av dessa vid borgbyggets tillkomst redan färdighuggna element är den maktfullkomlige lensmannen på Gotland, tillika ägaren till sätesgården. Men den gotländska influen-sen sträcker sig längre än så. Byggnadsteknik och materialbehandling är lån från gotländska bygghyttor. Hela proportioneringen i bygg-

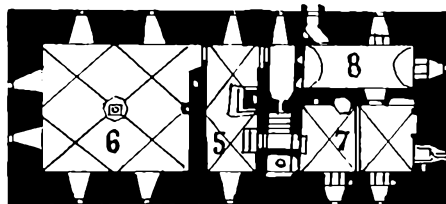
nadskroppen är gotländsk. Den gotländska alnen utgör sålunda måttenhet såväl för själva byggnaden som för rummen och den fasta inredningen (se s. 173). Utformningen av borgstugan samt källarplanets folkstuga, köksspis och bakugn återgår direkt på gotländsk tradition.

Även i fråga om "det fasta husets" speciella uppgifter — som borg, bostad och representationslokal — står Glimmingehus som den mest fulländade representanten för denna borgstyp.

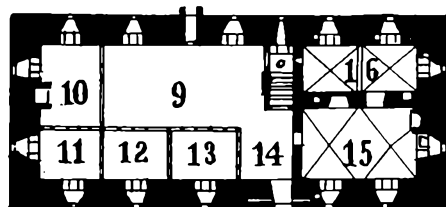
Källarvåningen:

1. Envåningsbyggnad framför ingången. (Raserad. Nu täckt av trappan).
2. Trapprum med fällgaller.
3. Brygghus, bagarstuga, kök och brunn.
4. Förrådsrum, öl- och vinkällare.

Första våningen:

5. "Skorstenskammaren" med "Vildmannen".
6. Borgsalen.
7. Dagligstuga (frustuga?).
8. Kammare och privet.

Andra våningen:

- 9—14. Nuv. "riddarsalen". Enligt Kjellberg urspr. uppdelad på följande sätt:
 9. Förmak med privet.
 - 10—11. Borgherrens sovrum med praktspis och kammare.
 - 12—13. Kammare.
 14. Passage till vindspelet.

Fig. 39. Plan av de olika våningarna.

15. Praktvåningen (tidigare kallad Kyrkan) med bl. a. den gotiska portalen, korsfästelsereleifen, Madonnamframställningen och "kämpetavlan".
16. Kammare (brevkammare?).

Borgen har ett utomordentligt läge ett stycke från kusten. Vattenvägarna mot Simrishamn och Borrby—Hoby äger strategisk betydelse. Jens Holgersen, som med åren blivit expert på strandhugg och kustplundringar, vet mer än de flesta, att en här belägen fästning kan avskräcka från landgång sjöledes samt ge skydd åt det bördiga sydostskånska slättlandet och vägarna västerut mot bl. a. Lund, Skånes dåtida maktcentrum. Sumpmarker utbreder sig kring borgplatsen (fig. 42). De utgör en första försvarslinje och lämnar borgbesättningen fri utsikt över den kringliggande bygden. En presumtiv angripare måste taga sig fram i svårforcerad terräng. Endast en smal väg leder fram till borgen, och för passagen över de breda

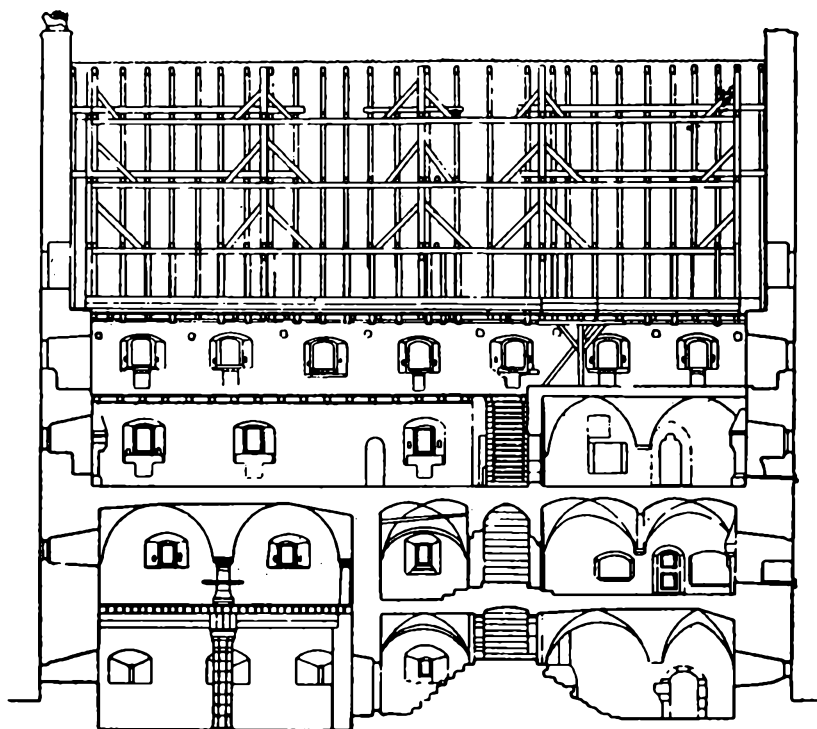

Fig. 40. Glimmingebus.

Längdsektion mot söder. Efter uppmätning av Sten Anjou.

vallgravarna svarar en enda brygga, vilken vid hotande fara lätt kan rivs upp. Byggnadens mäktiga yttermurar har en tjocklek av 2,1 till 2,3 m i bottenvåningen samt 2,2 till 2,6 m i våningen över källarplanet. Även om en angripare lyckades föra fram stenslungor, lätta kanoner eller eldkastare genom sankmarkerna, skulle dessa vapen inte kunna uträtta mycket mot de bastanta murarna. Av brännbart material fanns föga. Om takstolen antändes eller en "eldkula" tog sig genom en fönsterglugg, hindrade de massiva valven elden från att sprida sig från våning till våning. Ett sinnrikt system av raffinerade inre försvarsanordningar stärker intrycket av en fästning, som före de långskjutande kanonernas tid måste ha ansetts ointaglig. Under Søren Norbys skånska krig besannas detta. 1525 9/6 skriver de danska riksråden till konung Frederik I, att den upproriska allmogehären bränt alla skånska frälsegårdar utom Glimminge och Härkeberga samt den med bönderna sympatiserande Niels Brahes gårdar (266). T. o. m. det mäktiga Lillöhus faller (267). När Otte Stisen, Søren Norbys fruktade underhövding, omsider tages till fånga, insattes han betecknande nog på Glimmingehus (268). Den dåtida skånska adeln synes icke känna något säkrare fängelse. Därifrån överföres han senare till fängelset på Københavns slott.

Också som bostad fyller Glimmingehus högt ställda krav. Köksavdelningen i källarplanet kan betecknas som en mönsteranläggning för ett dåtida borgkök. Från den här befintliga härden utgår en värmeledning i form av två varmluftskanaler genom murarna upp till de båda ovanliggande våningarna. Det är en av de äldsta bevarade anordningarna av detta slag i Norden. Stenvask med avloppsränna, avträdeskarnaper, skåpnischer, öppna spisar m. m. utgör andra "bekvämligheter" i den fasta inredningen. I många andra dåtida borgar får man vintertid täcka ljusöppningarna med trälämmar eller hudar. Bevarade fönster med blyinfattade rutor visar, att man i bostadvåningarna på Glimmingehus unnat sig större lyx även i detta avseende. Parstuguplanen är genomförd i båda dessa våningar. Rummen blir därigenom väl differentierade för sina speciella ändamål.

"Praktgemaket" och "riddarsalen" är borgens främsta representations- och sällskapsutrymmen. Borgherrens familj och gäster kan

samlas i stämmingsfull miljö för samtal, sällskapsspel och hövisk dans enligt tidens sed.

Den låga takhöjden i gemak och borgsal liksom de massiva kalkstensvalven samt de stora, delvis väggfasta möblerna skapar intryck av tung stabilitet. Men den dekorativa stensulpturen livar på ett raffinerat sätt interiören. Liknande skönhetsintryck förmedlas genom färgrika textilier på väggar, bänkar och kistor samt i de djupa sittnischerna vid fönstren. Genom de blyinfattade glasrutorna silar dagsljuset och ger åt hela rumsinteriören en säregen lyster. Under kvällstid frambringas de i valvens järnringar instuckna blossen och den flammande brasan i de öppna spisarna än mer trolska ljuseffekter. Allt samverkar till att innanför yttermurarnas strama enkelhet skapa en praktfull bostads- och hemmiljö, som den nutida besökaren med fantasiens hjälp kan ana en varm sommardag, då solstrålarna letar sig in genom fönsteröppningar och murgluggar.

Eftervärlden måste därför ge Jens Holgersen rätt, när denne i 1518 års bröllopsbiljett kallar sin borg för "Stora Glimminge". Det är för sin tid en mönsteranläggning i fråga om såväl försvarskraft som bostadsfiness. Relationen om "Kung Hans' besök" skulle ingenstädes i dåtida danska frälsekretsar ha kunnat få en finare inramning.

Man kan fråga, vad den slutande medeltiden har lämnat i arv åt nutiden av bestående värden, vad den har infogat i vår levande tradition. Kyrkornas nyslagna valv med praktfulla kalkmålningar, altarnas magnifika helgonskåp, de guldstickade mässkläderna och andra kyrkoinventarier visar, att 1400-talet från kyrklig synpunkt varit "ett skapande kulturellt högske" (Erik Lundberg). Men i fråga om allmogens, borgerskapets och frälsets ambitioner och kulturarv har 1400-talet icke utan orsak betecknats som "ett förlorat århundrade". Beträffande frälset bildar dock Glimmingehus ett sällsamt undantag. Här illustreras klarare än annorstädes den nordiske herremannens villkor under brytningstiden mellan senmedeltid och renässans. Man får en god föreställning om hur livet gestaltar sig i vardag och fest, under fred och örlig.

Vid framgrävningen och upprensningen av vallgravarna 1935—1938 påträffades bortåt tusentalet föremål från fyra århundraden.

De viktigaste (armborstspänne, hjälmkrossare, pilar, glasflaskor m. m.) är utställda i Statens historiska museum i Stockholm, övriga (redskap, vapen, husgeråd m. m.) i det 1968 invigda Borgmuseet på Glimmingehus. Även dessa föremål berikar bilden av gångna tiders förhållanden i och kring borgen. Så framstår Glimmingehus som en omistlig klenod i det nordiska kulturlandskapet.

Forskningen kring Glimmingehus. Såsom en av de märkligaste profana medeltidsbyggnaderna i Norden har Glimmingehus under århundraden varit föremål för forskarnas uppmärksamhet. Den av C. G. Brunius 1850 publicerade "Skånes konsthistoria för medeltiden" räknas vanligen som förstlingsarbetet i litteraturen kring Glimmingehus. Det verkliga förhållandet ter sig dock annorlunda.

Den lärde kyrkoherden och prosten i Löderup *Bertillus Canuti Aquilonius* (d. 1650) meddelar i ett under slutet av hans liv tillkommet manuskript av personalhistoriskt-genealogiskt innehåll, att Jens Holgersen "bygte Glemminge och Örup i Skaane".

Redan 1676 upprättas en handling, som skulle kunna kallas den äldsta borgbeskrivningen. Året förut har konung Christiern V förklarat Sverige krig. Inför hotet om fientliga anfall sänder Karl XI generalkvartermästaren överstelöjtnant *Johan Hintzke* till Skåne för att besiktiga alla sätesgårdar och bedöma deras värde som stödjepunkter vid försvaret av provinsen. Hintzke går grundligt tillväga och avlämnar en omfattande relation, skriven på tyska. Under synförrättningen på Glimmingehus studerar han försvarsanordningarna noggrant. "Runtomkring borgen går en djup grav, och utanför denna ligger ett moras. Däremellan är den enda vägen upp till borgen, utmed mer än hälften av graven, så att envar som vill tränga dit, måste utsätta sig för faran att från tre sidor av huset kunna träffas av skott, innan han kommer fram till bryggan. Visserligen har denna intet vindspel, men hon kan med lätthet helt och hållet upprivas." Själva borgen utgöres av "en avlångt fyrkantig byggnad om 100 fots längd och 40 fots bredd, 22 $\frac{3}{4}$ svenska alnar i höjd från marken till taket. Murarna är alltigenom 3 $\frac{1}{2}$ alnar tjocka och från grunden till taket uppförda av kantig och sprängd sten". Några notiser om försvarsanordningarna är av intresse. Dörren, som leder in i borgen, är av ek samt beslagen med kopparplåtar och järnband. Den har två hål, genom vilka man kan skjuta ut på borggården. Förutom skottgallret innanför denna dörr finns en järndörr till första våningen, en till Jens Holgersens "sovkammare" samt ytterligare en till andra våningen. Fönsteröppningarna är försedda med starka järngaller. Vinden har "18 skottgluggar, varest 18 stycken [=kanoner] av koppar kan bekvämt ställas upp och fritt spela omkring i grannskapet. I de andra våningarnas fönsteröppningar kan även allehanda små och medelmåttiga stora stycken anbringas". Källaren rymmer "en förträfflig brunn, brygghus, bakstuga, kök samt öl- och vinkällare. Lufthålen är så anbringade, att man med dubbla nickhakar kan bestryka hela borggårdens yta". I första våningens stora sal "brukade Jens Holgersen spisa med sitt folk". Intill detta rum ligger hans sovkammare med "vilobänken uthuggen i själva muren". Tredje våningens välvda del rymmer "kyrkan". Hintzke är imponerad. Han avslutar rappor-

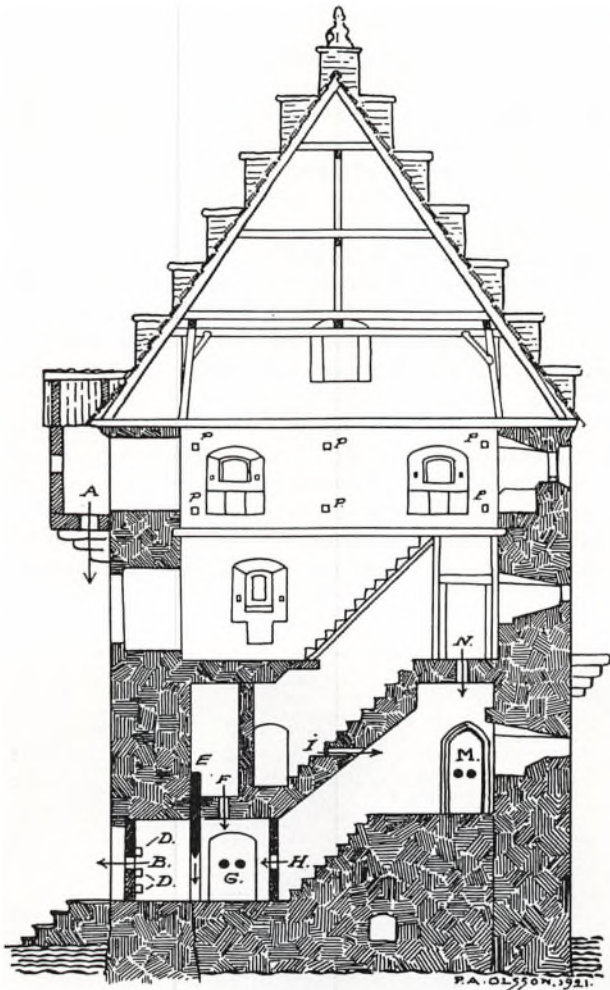

Fig. 41. Schematisk sektion mot öster

jämte plan av försvarssystemet. Efter uppmätning av Pär Axel Olsson.

A. Karnap över ingången.	G. Skyttegluggar i dörrarna till källaren.
B. Skyttegluggar i ytterdörren.	H. Skyttegluggar i inre dörren.
C. Den kopparbeslagna ytterdörren.	I. Skytteglugg i trappan.
D. Bommar för ytterdörren.	M. Skyttegluggar i dörr.
E. Fällgaller.	N. Kastglugg i taket.
F. Kastglugg i taket.	P. Hål för skyttegångens bärbjälkar.

ten med följande ord: "Detta hus är alltså ett av de starkaste i landet och må i sanning bli kallat en borg." Sistnämnda uttalande görs på tjänstens vägnar av en av det dåtida Sveriges främsta fortifikationsofficerare. Det sker nära 200 år efter Stenhusets tillkomst. Detta bedömes kunna hysa en betydande kanonbestyckning. Dessa fakta ger verklig relief åt byggnadens styrka som fästning i början på 1500-talet, då krigskosten i Norden ännu befann sig på medeltidsnivå. De enda förändringar man behövt göra i borgen för kanonernas användning har bestått i förstoring av de ursprungliga små fönstergluggarna.

Karl XI hade redan 1675 lagt beslag på Glimmingehus för kronans räkning. När kriget bryter ut, får den svensk besättning. Inför hotet om fientlig landstigning utfärdar kungen sommaren 1676 order om att Glimmingehus skall rivras. Hintzke påbörjar arbetet 17/6 men finner det ogenomförbart med den tilldelade manskapsstyrkan på 20 bönder. I brev till generalguvernören Fabian von Fersen räknar han med att behöva ytterligare 130 man jämte minörer och sprängämnen. Därför planerar han i stället att genom mindre omfattande ingrepp beröva borgen karaktären av fästning. En dansk flottavdelning under amiralen Cornelisz Tromp kommer emellertid till Ystad 25/6, och nedbrytningen av Glimmingehus avbrytes omedelbart. Danskarna har sålunda äran av att borgen räddats åt eftervärlden.

År 1680 utför ingenjör-kaptenen *Gerhard Burman* avritningar av ett 50-tal skånska herresäten i det skick de befann sig efter Skånska krigets slut. Som fortifikations-

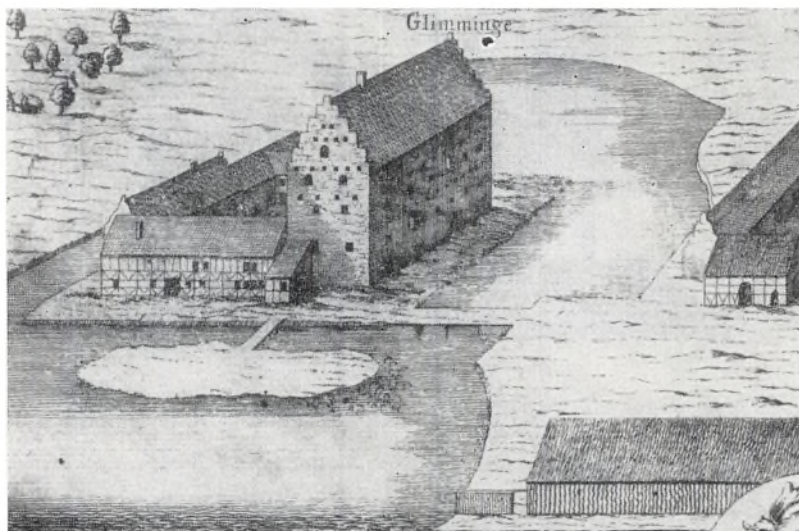

Fig. 42. Glimmingehus från sydväst
enligt Burmans teckning från omkr. 1676—1680.

officer intresserar han sig icke minst för "vallar, vattugravar och vind-bryggor", medan de arkitektoniska byggnadsdetaljerna påkallar mindre uppmärksamhet och därför i vissa fall synes ha återgivits felaktigt. Först 1756 befordras teckningarna till trycket genom adjutanten vid kungliga fortifikationen *Abraham Fischer*. Vanligen går de numera under beteckningen "Burman-Fischerska prospekterna". De är utförda i kopparstick. På titelbladet anges att de är "förnyade". Då originalteckningarna sedan länge är förkomna, saknas möjlighet att avgöra, om denna "förnyelse" innebär ändringar och moderniseringar. Sticken kan därför icke betraktas som helt tillförlitliga. Bilden av Glimmingehus (fig. 42) synes dock utgöra en god illustration till Hintzkes relation av 1676. Denne uppger emellertid själv, att han demolerat skorstenarna och yttertaket. Detta framgår icke av kopparsticket. Eljest återger Burman på andra stick med stor noggrannhet de skador, som under kriget uppkommit på byggnaderna. Man skulle sålunda kunna förmoda, att Burman besökt Glimmingehus och utfört sin ritning redan före 1676 års demoleringsarbeten.

Kyrkoherde *Jonas Holbeck* i Vallby upprättat 1729 en sockenrelation. Notiserna om Glimminge sätesgård hämtas huvudsakligen från den i kyrkans vapenhus ännu befintliga, år 1651 förfärdigade minnestavlan över Jens Holgersen och det enligt inskriptionen 1499 1/5 grundlagda Stenhuset.

Joachim Georg Alsing disputerar 1760 på en avhandling om Järrestads härad. Fastän han är prästson från Vallby, har han föga att förtälja om borgen. Han avtrycker dock inskriptionerna på minnestavlan över portalen och "kämpetavlan". I notisen om borgens grundläggning läser han *annen sancte valborge dagh*. Ordet *annen* ingår sålunda i denna äldsta återgivning av inskriptionen. Han citerar även avsnittet om Jens Holgersen i det av Bertillus Canuti upprättade, ovan nämnda manuskriptet. Därmed lägges grunden till den i senare litteratur ofta återkommande uppgiften, att Jens Holgersen även byggt Örup.

Kommissionslantmätaren *Johan Lorentz Gillberg* uppger 1767 i sin beskrivning över Christianstads län (s. 132 ff), att Glimmingehus "ligger på en holme i en liten insjö". Sjön och trenne dammar ger "fiske til nödtorft. Till gården har förr varit windbrygga öfwer watnet men nu igenlagder". Otto Rydbeck (III s. 263) tolkar detta så, att vallgraven nu är igenlagd. Se dock *Hilfelings* uppgift från 1777 (nedan). Av husets tre våningar är den nedersta "indelt till kiällare, skafferi, bake-stufwa och smedja m. m. I millersta våningen har guds-tiensten fordom blifwit förrättad uti ett rum, som ännu kallas Kyrckan. En uthuggen stenbild liknande en naken menniska" är placerad på borggårdens östra sida. Detta är den äldsta påträffade notisen om "Vildmannens" placering. Enligt de folkliga traditionerna föll skulpturen ned från västra gavelns översta tinne utan att skadas. Detta låter osannolikt, ett utslag av allmogens grundmurade uppfattning, att "Jättens bild" var laddad med övernaturliga, magiska krafter. Mera troligt är att den tagits ned i samband med Hintzkes rivningsarbeten. Inskriptionerna "i otydelig munckestyl" återges icke fullt korrekt. Försvarsanordningarna omnämnes. Rummet med "kämpetavlan" och madonnaframställningen har även hyst "ätskilliga adeliga wapn i fenstermurarne som merendels nu äro utbrutne".

Familjens fru förrige aar.
 Ginnuha till sinu gärd Slan Lugh A.
 1199 og Söns Holgerson Ulfstand, og
 Slan Kærls Glimminge Gæst. Denne fru
 Juellet nu Denne omme Jænne med Gudgæ
 ogu sig for, gæst Juellet nu indsiggen.
 Söns Holgerson indj Juellet og Jænne
 forhus. Jit Kærls Kærls i Jænne
 omme Jænne Jænne Lugh Jænne
 Jænne.

ANNO DOMINI M C C C L X X : ANNE SANCTE
 VALBERGE : DAGS : HVA : LADE : JAN : SENS : HOLGERSON :
 FÖRSTE : STENEN : I : GRUNDVÄLLEN : I : HET : HUS : :
 I : HET : HUS : :

Anno Domini M C C C L X X: Anne sancte
 Valberge, dags, hva, lade, jan, sens, Holgerson,
 förste stenen, i grundvallen i het hus.

Denne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne
 Anne up. Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne
 Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne
 Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne
 Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne
 Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne Jænne

Fig. 43 a. Ur Glimmingehusavsnittet av Hilfelings reseberättelse 1777 med återgivning av inskriptionerna på minnestavlan över portalen. Jämför här till [fig. 36 \(s. 15\)](#) med Hilfelings avritning i Skaanske Tegninger.

ANNO DOMINI: M: CXCII: DIE: VI: DE:
MAIO: HIC: DODE: FUIT: HILFELING:
AGRE: M: DOCTER: PA: VILBOURG:
OR: MARGARETA: POMPONIE: MOESTER:

Anno Domini M. CXCII. Sancte esbe Dags,
 tra dode jar, Holger Axeldotter, på visborgs,
 or ligger i Tomorse closter . . .

 Hans Pausens Pærhu ringel gjauc Aertse
 sine auf Trolle Hagden, Jorshat led Wamben
 i Jørgen gjauc: Jørgenst omstør de løse.

ANNO DOMINI: M: CXCIII: DIE: VI:
MAIO: HIC: DODE: FUIT: JENS:
HOLGERSON: M: BRULLOP: OR: M:
MARGARETA: ARVILK: DOCTER: PA: VILBOURG:

Anno Domini M. CXCIII, sancte Olave dags,
 da gjorde Jens Holgerson sit brullop or met
 Margaretha Arvilk Dotter på Visborg . . .
 vid: Enguinegne *lit.*

Hans Jants gjauc en ny reinnon med nne
 vov, notu for smaldne, Sævan vid Jørgen i
 Munnestør i Sævdommene, for nne, i

Fig. 43 b. Sedan Hintzkes relation av 1676 icke längre kan påträffas, är Hilfelings relation den äldsta i orig. bevarade antikvarisk-topografiska beskrivningen av Glimmingehus. Förvarad på Det kongelige bibliotek i København utgör den en dansk "inteckning" i det av danska turister högt skattade Glimmingehus.

I ovan nämnda arbeten har författarnas ambition icke varit att ge en målmedveten antikvarisk-topografisk beskrivning av Glimmingehus. För sistnämnda genre är initiativet danskt, och på danskt språk föreligger de tre äldsta, verkliga borgbeskrivningarna.

På uppdrag av geheimearkivar Jacob Langebek i København företager den svenske antikvitetsstecknaren C. G. *Hilfeling* sommaren 1777 en antikvarisk resa i Blekinge och Skåne. I uppdraget ingår att avrita och beskriva "antikviteter". Den av en okänd skrivare upprättade resejournalen sysslar ingående med Glimmingehus och dess ägarlängd (s. 50 ff). *Hilfeling* stannar jämförelsevis lång tid (15/6—20/6). Han sammanställer de nu gjorda rönen med sina samlingar från föregående år. I de först 1777 utgivna "Skaanske Tegninger" (s. 83 ff) återfinnes portalstenen (med noggrann avritning av den då ännu läsliga inskriptionen; se fig. 3 b), "kämpetavlan", korsfästelse-reliefen, "Vildmannen" och tvenne vapenbilder samt de tre monumentala gravhällarna i Vallby kyrka med notiser om deras ursprungliga placering. Resejournalen beskriver borgen våning för våning. Det antecknas, att "det gamle store Steen Huus — — — er en meeget forunderlig og kunstig Bygning, især efter de Tiiders Smag". Inredningen visar, att den aldrig varit inrättad "til Waaning men alleene til Forswarelse". Hela byggnaden användes vid denna tid till "Korn Magazin". Källarvåningen torde dock ha stått tom, eftersom den ingående kan beskrivas. Här har inrymmts såväl stall för kreatur som smedja m. m. Till smedjan förlägges den här ofta omnämnda avmagringskuren för abboten i Bäckaskog. Brunnen nämnes liksom de "fra alle Etagerne og de fleste wærelser" gående "store muurede Rör i wæggen ned til Kielderen, hwilke man neppe kan see, hworigiennem de har kunnet nedhidse eller optage hwad de har willet, de har og formodentlig wæret brugte til at tale igiennem". Det numera som "borgsalen" betecknade rummet på "Anden Etage" har använts som kyrka eller kapell samt den åttkantiga bordskivan på kolonnbasen mitt på golvet som altare. Ljusöppningarna kan knappast kallas *Windwerne* men snarere smaa *Lukker* — — —. Da *Muuren* udgjör saa stor *Tykkelse*, falder oppgangen hertil og forunderlig; det udgjör næsten en *Lehne-Stoel*, hwor de har kunnet hwiile dem". Han citerar samtliga inskriptioner. I fråga om portaltavlan är detta av stor betydelse, eftersom minuskeltextern då var fullt läslig. Han anser, att sköldhållaren på "kämpetavlan" är identisk med *Jens Holgersen*. Om bildframställningen på korsfästelsereliefen skriver han: "et i *Steen* udhuggen *Crusifix*, for hwilket een i *Munke-habit* sidder knæleide; Men hwad det *Dyr* som ligger neden for *Crusifixet* skal forestille, formaar jeg eij at dømme om". Tavlan initialer återges, men något försök till tolkning av dessa göres icke. "Vildmannen" är placerad utanför borgportalen. Den anses föreställa gårdens förste kände ägare, *Holger Hindriksen Ulfstand*. Till skulpturen knytes icke sägnen om "Kung Hans' besök" utan en i hela sägenkomplexet kring Glimmingehus unik framställning om ett "accord" mellan den skulpterade gestalten och munken i den till kloster fordom apterade *Bolshögs kyrka*. Vid *Hilfelings* besök är vindbryggan förstörd och vallgraven torrlagd. På så sätt har skapats en "meegen præktig Eng-Bund". Vallgraven har sålunda ännu icke blivit helt igenfylld. Slutligen konstateras att *Jens Holgersen* även byggt Örup.

Hilfelings verk hamnar i bibliotekens gömmor. Det dröjer ända till 1840, innan

borgen åter blir föremål för en skrivande forskares intresse. Historikern *Christian Molbech* (s. 217 ff) för pennan. Men han erkänner, att han icke är rätt person att utarbete en utförlig beskrivning av borgen. En så grannliga uppgift borde anförtros "en om arkitektoniske Forhold kyndigere og mere øvet Haand". Utan att beröra stilproblem eller frågan om arkitekt vill han dock som historiker lämna underrättelse om "dette mærkværdige arkitektoniske Monument over Adelens Bygningsmaade i Danmark, ved Overgangen fra det 15de til det 16de Aarhundrede". Han fäster uppmärksamheten på den "særskilte Lyst" eller de "særegne Omstændigheder", som måste ha bevekt byggherren till att ge sin gård "en saa usædvanlig, næsten colossal Charakter i Bygningens Fasthed og hele Indretning". Allt tyder på att han velat "gøre Borgen til et Castel". I detalj redogör Molbech för rumsindelningen m. m. och lämnar åtskilliga mått såväl på byggnaden som på inredningsdetaljer. För att undersöka grundförhållandena har man grävt fyra alnar ned i jorden utan att påträffa själva grundstenarna. Den med årtalet 1487 försedda "kämpetavlan" och madonnaskulpturen är otvivelaktigt från samma tid men den sistnämnda utförd i en annan stil, "der synes at røbe en nederlandsk Mester". På "kämpetavlan" avbildas Jens Holgersen. Med anknytning till Klevenfeldts "Optegnelser" räknar han med att Jens även uppfört Örup.

Domkyrkoarkitekten *C. G. Brunius* är Skånes förste verkliga konsthistoriker. Han publicerar 1844 den uttömmande konsthistoriska beskrivning av Glimmingehus, som Molbech efterlyste. Brunius (I s. 572 ff) skriver på danska och låter sin avhandling inflyta i [Dansk] Historisk Tidsskrift. Vid grävning har konstaterats att grundvalarna till borgen ligger mer än 8 fot (=2,4 m) under markytan. Byggnaden är uppförd av vitglänsande, finkornig sandsten, som "enligt sägen" brutits på Gislövshallar, en halv mil från Glimminge. Gavelröstena, tinnarna och de flesta takvalven har däremot murats av den blåaktiga kalksten, som kommer från Komstad. Den vitgrå, något rödsprängda kalksten, som använts till hörnkvadar och trappor samt infattningar till dörrar och fönster m. m. har däremot utan tvivel hämtats från Gotland. Med egna fartyg har Jens Holgersen lätt kunnat ordna transporten av lämpligt byggnadsmaterial från denna ö. Väl förtrogen med gotländsk medeltidsarkitektur kan Brunius därför inplacera byggnadsverket i dess rätta "miljö". Dock har han klar blick för den stora stilblandning arkitekturen uppvisar. Han iakttar "ett vacklande hos byggmästaren, som röjer kännedom om nyheter, för vilka han icke gjort sig full reda. Nästan alla listverk visa ren medeltidsstil, men somliga tillhöra rundbågs- andra åter övergångs-, de flesta den senare spetsbågsstilen". (I s. 607; II s. 461). Största delen av dessa prydnader har en så påfallande likhet med de av Adam van Düren utförda arbetena i Lunds domkyrka, "att det vill synas, som Jens Holgersen Ulfstand hitkallat nämnde nederländare för uppförande av sitt väldiga och efter dätidens sätt prydliga hus". — "Riddarsalen" har ursprungligen genom korsverksväggar varit uppdelad i ett större och fyra mindre rum. "Kämpetavlan" föreställer "Jens Holgerson Ulfstand, som 1487 reste över från Gotland till Skåne". De i inskriptionen som skiljetecken använda figurerna "torde innebära symboliska hänsyftningar, som visserligen icke voro svåra att förklara". Det är beklagligt, att han icke gör detta, eftersom han genom sitt arbete var väl förtrogen med symboliken i van Dürens konst. Icke heller senare

synes någon ha försökt tolka den gåtfulla bildskriften. De tre gestalterna på korsfästelsereliefen anser Brunius föreställa "Jens Holgersen Ulfstand och hans tvenne fruar". Den förstnämnde har även uppfört stenhuset på Örup.

Dåvarande historiedocenten *Gustaf Ljunggren* offentliggör 1861 den dittills utförligaste biografien över Jens Holgersen. Beträffande stenhuset följer han Brunius. Landskapsmålaren *Fr. Richardts* sex litografier (såväl exteriörer som interiörer av borgen) utgör ett viktigt komplement till beskrivningen.

Historieprofessorn *Nils G. Bruzelius* sammanställer under åren 1859—1880 en "antikvarisk beskrifning" över Ingelstads, Järrestads och Albo härader. Redogörelsen för Glimmingehus bygger helt på ovannämnda arbeten av Brunius och Ljunggren.

Riksantikvarien *Hans Hildebrand* (1884—1898 s. 234) kan ett 40-tal år efter Brunius meddela upptäckten av signaturen *Adam* på korsfästelsereliefen. Detta "gifver fullkomlig stadfästelse åt professor Brunii förmodan, att detta skulpturverk blifvit utfördt af holländaren Adam van Düren". Spetsbågsporalen i praktvåningen röjer gotländskt ursprung. Denna iakttagelse föranleder honom att draga en märklig slutsats. "Stenhuggaren, som utfört arbetet, hade åtminstone till förebild haft hvarjehanda gotländska kyrkodörrar, hvilka förmodligen äfven varit reproducerade i senare medeltidshus i Visby." Mäster Adam skulle alltså enligt denna skrivning ha bedrivit arkitektstudier på Gotland. Däremot kan Hildebrand vederlägga tidigare forskares identifiering av de tvenne stående gestalterna på korsfästelsereliefen som Jens Holgersens båda hustrur. De måste i stället avse Jungfru Maria och lärjungen Johannes. "Kämpe-tavlan" visar "slottsherren själf i ridderlig rustning". Brunius hade hävdadt, att riddarsalen ursprungligen medelst smala väggar varit uppdelad i flera rum. Enligt Hildebrand måste dessa väggar ha tillkommit senare. Eljest skulle borgens prydligaste eldstad från början ha befunnit sig i ett litet sidorum.

Dansken *R. Mejborg* (s. 4) publicerar 1888 en teckning av Glimmingehus med "Vildmannen" placerad på västra gavelröstet. Enligt texten finns skulpturen då på ursprunglig plats. Synbarligen har han missförstått *Richardts* teckning från 1861, där ett storkbo med en stående stork kröner gavelröstet. Redan på *Gillbergs* tid (1767) var "Vildmannen" placerad på borgegården.

Konsthistorikern *Gustaf Upmark* (s. 82) ger 1904 en annan förklaring än tidigare forskare gjort till arkitekturens egendomligt ålderiga karaktär. Årtalet 1499 på portaltavlan åsyftar förmodligen en då verkställd reparation av ett tidigare på Glimmingehus befintligt slott. Då den äldre arkitekturen både till material och formell behandling är gotländsk, bör denna äldre byggnad ha uppförts av en gotländsk byggmästare. Men eftersom de gotländska detaljerna fördelar sig såväl inom romansk som gotisk tid, måste gotländska byggmästare även ha utfört 1499 års byggnadsarbeten.

Konsthistorikern *Carl R. af Ugglas* (1910—1912 s. 30) kan först av alla fastslå, att byggnadsfragment från en gotländsk kyrkobyggnad kommit till användning vid borgens uppförande.

Amanuensen vid Kulturhistoriska museet i Lund, *Nils Lithberg*, saknar kännedom om detta forskningsresultat, när han utför sina ingående studier av borgens egentliga prydndsdetaljer i form av dörr- och fönsterinfattningar, konsoler och kapitäl. Han

påvisar 1911 (I s. 249 ff; II s. 273 ff), att dessa såväl till stil som till material kan indelas i tvenne grupper. Den ena omfattar de av komstadsskiffer eller sandsten i det begynnande 1500-talets stil utförda arbetena. Samtliga dessa kan sannolikt attribueras Adam van Düren. De till den andra gruppen hörande dekorativa detaljerna har utförts långt tidigare och tillhör olika konststilar inom den romanska och gotisk-gotländska konsten. Materialet är gotländsk kalksten. Dessa byggnadsdetaljer utgöres av äldre byggnadsfragment, som från Gotland förts till Glimminge och där på nytt kommit till användning. Adam van Düren har sålunda icke — som Hahr velat påskina — efterbildat gotländsk medeltidskonst. När Jens Holgersen 1487 kom till gotland, låg större delen av staden Visby sedan 1449 i ruiner efter upprepade härjningar och eldsvådor. För hans byggplaner kom detta väl till pass. Av där befintliga, färdigbyggna byggnadsdetaljer tog han, vad som ansågs vara behöfligt på Glimminge. "Utän urskiljning av konststilar sattes de olika fragmenten in [på Glimmingehus], varhelst de kunde tjäna en ändamålsenlig uppgift. — — Där är lösningen på den

Fig. 44. Borgsalen i östra delen av första våningen.

De fyra ribblösa kryssvalven vilar mitt i rummet på en rund kolonn med åttkantig bordskiva av sten samt vid västväggen på en pelare från Gotland med romanskt kapital. Under valvbågen mynnar en värmekanal från köket. Enligt Hintzke brukade Jens Holgersen spisa med sitt folk i detta rum.

brokiga Glimmingehusarkitekturen." Riddaren på "kämpetavlan" är icke — som alla forskare fr. o. m. Brunius antagit — Jens Holgersen utan "Glimminge fasta stenshus självt, som 1487, omedelbart efter Jens Holgersens ankomst till ön, anträdde sin färd fra Gulland till Schone". På korsfästelsereliefen står — som pendang till den knäböjande mannen — "en kvinna, som håller en annan kvinna i famnen. Att här, som Brunius förmodar, Jens Holgersen och hans båda hustrur äro avbildade, lider väl intet tvivel". — Med anledning av den 1927 uppkomna debatten om "kämpetavlan" finner Lithberg (II s. 273 ff) anledning att ytterligare utveckla sina teorier. År 1487 flyttar Jens Holgersen som lensman från Skåne till Gotland och börjar omedelbart skeppa material till sin planerade nya borg på Glimminge. Den i inskriptionen nämnda resan från Gotland till Skåne måste åsyfta Stenshuset. Riddaren på tavlan håller Ulfstads- och Brahevapnen. Holgerd Brahe dog 1495, och 1498 gifte sig Jens Holgersen med Margrethe Trolle. Om tavlan förfärdigats 1498 eller senare, borde antingen båda hustrurnas eller enbart fru Margrethes vapensköld ha avbildats. Först året efter sistnämnda äktenskap påbörjas borgbygget. Eftersom tavlan icke kan vara avsedd för något annat ändamål än att uppsättas i en byggnad, måste Jens sålunda ha umgåtts med byggnadsplaner åtminstone några år före 1499. Med Adam van Dürens originella renässanskonst har den intet att skaffa. Däremot är figurristningen fullkomligt lik den ridderlige sköldhållaren på Holger Hindriksen Ulfstads gravhäll i Vallby kyrka. Egentligen är det endast en tafatt återupprepning av denna komposition. Om någon individualisering i riddarfiguren kan det icke vara fråga. Gravhällen har huggits tidigast 1485, medan "kämpetavlan" tillkommit senast 1498. Båda är av gotländsk kalksten och måste ha beställts av Jens Holgersen. "Kämpetavlan" har varit avsedd att uppsättas över ingången till borgen. Den finner dock inte nåd inför Adam van Dürens ögon. Denne hugger en ny, för sitt ändamål bättre avpassad portaltavla. Men den tidigare inskriptionstavlan vrakas icke utan uppsättes i en av fönsternischerna. — Med anledning av Otto Rydbecks förmodan om att Jens Holgersen även hämtat timmer från Gotland till borgbygget kan Lithberg draga fram gotlandsböndernas klagoskrift av 1514 22/5 mot lensmannen för att denne utkrävt *tyrber och skarwerk* mer än till Visborgs slott (227). Lithberg (II s. 277) tillägger: "Vad vore naturligare än att det timmer, han fört från ön alltifrån den stund han *først fek landith*, avsetts just för hans byggnadsplaner i Skåne?" I den senare litteraturen kring Glimmingehus har ofta anknutits till denna förmodan. Sedan förf. nu samlat alla tillgängliga urkundsnotiser kring Jens Holgersen kan fastslås, att detta endast kan betecknas som en hypotes, låt vara en mycket sannolik sådan. Den kungliga kommissionen stadgar 1492 20/6, att lensmannen icke får hindra öns borgare eller bönder att utskeppa *Kalksteen, Legter, Rafter oc andet Tømmer* (19). Förutom i klagoskriften av 1514 22/5 nämnes endast i två notiser Jens Holgersens befattning med timmer. Räkenskapsboken av 1493 förtecknar sålunda bl. a. 1800 *rafter*, som Jens Holgersen inlevererat till hovet (26), och 1506 säljer han 70 *tolfter* (=840) *rafter* till borgmästaren och köpmannen Hans Bogbinder i Köbenhavn (90).

Professorn i konsthistoria *August Hahr* kommer i sina många arbeten från 1913 —1930 ofta in på problematiken kring Glimmingehus. Han anser (I s. 89 ff; Inledn.

till II s. 4 f; III s. 85 ff), att "det fasta huset" uppkommit ur den äldre medeltidens tornfäste, som uteslutande var ägnat försvaret. Genom en successiv utvidgning av detta tornlika, kvadratiska hus mot en alltmer utdragen rektangulär planform erhålles utrymme för en permanent bostadsvåning. I fråga om Glimmingehus poängterar han 1927 (V s. 26 ff), att "någon inverkan från det kontinentala palatset, såsom Thorde-man menar, icke alls föreligger". Likaså reagerar han (II s. 32 f) mot Lithbergs tolkning av "kämpetavlans" inskription. Att se de från Gotland överskeppade arkitekturdetaljerna som en symbol för hela Glimmingehus är en "synnerligen artificiell och allt annat än övertygande tolkning". Bilden av den pansrade riddaren är Jens Holgersen med såväl sin egen som sin första hustrus vapensköld. Vad beträffar frågan om byggmästare anser han att "med det rika stenmaterialet från Gotland, vare sig tillhuggen kvadersten och plansten eller de från äldre monument 'lånade' arkitekturdetaljerna, torde säkerligen även gotländska byggmästare, stenhuggare och eventuellt andra 'ämbetsmän' följt". Adam van Düren har kanske först efter sina arbeten i Köbenhavn omkring år 1503 trätt i Jens Holgersens tjänst. Sedan dennes insats berörts, tillägger Hahr (II s. 41): "Det är mellertid lika möjligt, ja, kanske sannolikare, att en infödd gotlänning är den utförande byggmästaren, och att van Düren först senare tillkallats för det helas fullbordandet och utförandet av nödiga dekorativa och figurala skulpturer."

Historieprofessorn *Arthur Stille* undersöker 1917 de skånska borgarnas och herrgårdarnas strategiska läge utifrån vattendrag, väglinjer, flodövergångar m. m. Han finner (s. 57), att "Glimmingehus i sin position framträder så att säga som en bom med ett försvarligt lås framför de inre slätterna i Österleden och därigenom även indirekt för Söderslätt".

Dävarande landsarkivarien *Lauritz Weibull* hade redan 1906 i sin biografi över Adam van Düren (III s. 3 f) hävdad, att "en till visshet gränsande sannolikhet talar för, att Adam van Düren från början planlagt och uppfört Glimmingehus". Korsfästelsereliefen visar Jens Holgersen och hans båda hustrur. I en 1918 publicerad recension av glimmingehushäftet av "Skånska borgar" vänder han sig med skärpa mot August Hahrs teori om en gotländsk inverkan även i fråga om själva byggnadsformerna, främst det ribblösa korsvalvet samt tunnvalvet. Förutsättningarna för ett dylikt inflytande från Gotland i byggnadstekniskt avseende genom från ön hämtade byggmästare och stenhuggare måste vara en vid denna tid florerande gotländsk arkitektur. Men Weibull konstaterar, att byggnadsverksamheten på Gotland vid denna tid hade upphört redan för ett och ett halft århundrade sedan. Så mycket större erkännande får Nils Lithberg. Denne har "på ett i sin art genialt sätt löst problemet om Glimmingehus' delvis gotländska ursprung". I strid med Hahr delar han Lithbergs uppfattning, att "kämpetavlans" inskription och sköldhållare symboliserar själva Stenhuset. "Bilderna å stenskivan är endast en i tidens heraldiska framställningssätt mycket vanlig sköldhållare, och det är givetvis uteslutet, att en man av Jens Holgersens samhällsställning och bildning anno 1487 kunnat ha haft nog stortalighet och naivitet att kalla sig själv 'en kemp stark och stoor'. Byggherren har i stenen fastslagit styrkan och storleken hos den kampa han skapat, det befästa huset i Glimminge." Weibulls skrivning är här

Fig. 45. Praktgemaket i västra delen av andra våningen.

I den rika dekorationen ingår den tidiggotiska portalen från Gotland och "kämpe-tavlan" samt — icke synliga på bilden — korsfästelsereliefen och Madonnan på månskärans. Enligt Hintzke kallades detta rum för "Kyrkan". Hilffeling, Gillberg och Brunius förlägger däremot "Kyrkan" till nuvarande "borgsalen".

icke lyckad. Jens Holgersen hade icke "skapat" någon borg 1487. Den var icke ens påbörjad då. Grundvalen lades först 1499.

Professor *Otto Rydbeck* kan genom ett tiotal byggnadshistoriska undersökningar om Glimmingehus och Lunds domkyrka kartlägga Adam van Dürens verksamhet. Redan i sin första studie kring konstnären (1906 s. 628 ff) fastslår han, att denne "varit den verkliga byggmästaren" vid uppförandet av Glimmingehus. Han har försett den märkliga byggnaden med alla moderna bekvämligheter, som värmeledning, talrör m. m. "Det var säkerligen en okänd lyx, som utvecklades i den mäktige sjöhöfdingens boning, hvilken kan betecknas som ett utvecklingsled mellan det medeltida tornet eller kärnan och renässanslottet." T. o. m. spetsbågsportalerna i praktgemaket ser Rydbeck vid denna tid som ett verk av van Düren. På grund av portalens gotländska karaktär räknar han med att konstnären en tid varit verksam på Gotland och att Jens Holgersen träffat honom där. I 1909 års stora monografi över Glim-

mingehus reviderar han (s. 255) denna uppfattning. Portalen har "sannolikt tagits från en äldre byggnad på Gotland". Porträttrelieten över ingången till borgen vittnar om "en ny tids uppfattning, ty det är först längre fram, som det blef vanligt att framställa porträttet inom profankonsten, frigjordt från kyrkan och kyrkliga förhållanden". Gestalterna på korsfästelsereliefen tolkar han med hänvisning till Hildebrand som Maria och Johannes. I fråga om vissa detaljer — t. ex. värmeledningskanalerna som förmenta "talrör" — kan han korrigera tidigare forskares feltolkningar. Hans eget uttalande om att här föreligger "den äldsta bevarade värmeledningen i Norden" (III s. 251; V s. 16) saknar dock numera giltighet. De senaste årens fynd i Vadstena och andra kloster kräver en korrigering av skrivningen till "en av de äldsta bevarade". (Se Harald Wideen s. 241 ff; Iwar Andersson s. 110 ff; Mannerstråle s. 10 f). Stenhuset anses ha varit bebott senast till 1640, då den östra längan stod färdig. Örup betecknas som en betydligt försämrad och förenklad kopia av Glimmingehus, uppförd ett eller annat tiotal år senare och med detta som förebild.— De sammanfattande resultaten av Rydbecks mångåriga undersökningar föreligger i den 1918 publicerade monografin över Adam van Düren. Han tager här (s. 22) avstånd från Hahrs teori, att en gotländsk arkitekt varit byggnadsföretagets ledare och att van Düren först senare tillkallats för att fullborda verket. Mäster Adam kan ha varit i biskop Henrik Tidemanssons följe vid dennes visitationsresa till Gotland 1499. För första och enda gången hittills i litteraturen om Glimmingehus tolkas här (s. 28) tidpunkten för borgens grundläggning som 1499 2/5. Byggnadstiden anses i stort sett falla mellan åren 1499 och 1505. Redan under 1500-talets första decennium är van Düren sysselsatt med de omfattande reparationsarbetena på Lunds domkyrka. Rydbeck är också den förste att uttala förmodan om att Jens Holgersen fört timmer från Gotland till Glimminge. Den glidning, som kan iakttagas i fråga om Rydbecks tolkning av "kämpetavlan", är av intresse och bör behandlas i ett sammanhang. Till en början (II s. 74) anser han liksom Brunius riddargestalten vara identisk med Jens Holgersen. I borgbeskrivningen av 1909 (s. 260 f) är han mera tveksam. "Ett starkare betonande af personligheten än i den lilla bilden från 1487 — — — torde vara såvårt att tänka sig, om dessa ord verkligen åsyfta Jens Holgersen." I fotnot meddelas att detta skrives våren 1910. Nils Lithbergs tolkning har då publicerats. Bevisen för att orden om den starke kämpen åsyftar själva Glimmingehus "verka emellertid knappast öfvertygande". Problemet upptages på nytt 1918 i monografin över Adam van Düren (s. 24 ff). Huvudtexten omnämner "den lilla åttkantiga stenplatta i borgkapellet, å hvilken Jens Holgersen afbildas med sin egen och sin första hustrus vapensköld". I fotnot hänvisas till Hahrs och Lithbergs tolkningar, varefter Rydbeck framlägger en egen nytolkning. Vid sin ankomst till Gotland 1487 har Jens Holgersen beställt gravhällen över fadern jämte "den åttkantiga reliefen, en liten tillfällig minnestafla, afsedd för den bostad å Glimminge, som föregick Adam van Dürens borg. Det är ej Jens Holgersen själf, utan den å taflan framställda bilden, som gjorde resan öfver hafvet 1487, antagligen samtidigt med grafstenen, och det är denna resa av Ulfstand 'in effigie', som åsyftas i det af kraftigt själfmedvetande präglade rimmet med de små lustiga interfolierande bilderna."

Sedermera riksantikvarien *Bengt Thordeman* (I s. 156 f) anknyter 1920 till Hahrs teori om "det fasta husets" uppkomst men lanserar en egen teori. Denna borgtyp har uppkommit ur den kontinentala hall- eller palatsbyggnaden. Alsnöhus, Ervallahus och Adelshuset (d. v. s. rikssalsbyggnaden i Stockholms gamla borg) utgör svenska representer. Han jämför dessa med Glimmingehus och finner, att "det väsentliga i dispositionen har sina rötter i den kontinentala palatstypens schema". — Som siste deltagare i 1927 års debatt om "kämpetavlan" finner han (II s. 347 ff), att Anjous tolkning av stenen som ett trädgårdsbord "är den mest plausibla förklaring, som hittills givits". Lithbergs teori om att den förfärdigats som planerad inskriptionstavla över portalen till den 1487 icke påbörjade borgen och att den senare vrakats för den av van Düren själv huggna minnestavlan avvisas (bl. a. med hänvisning till den av Anjou påvisade hålkälen). Men om den varit ett trädgårdsbord, uteslutes även Lithbergs teori om att inskriften rörande den starke och store kämpen syftar på själva Glimmingehus. Liksom Hahr finner han denna teori "ganska artificiell och föga övertygande". Lithbergs påvisande av likheten mellan riddarristningarna på "kämpetavlan" och Holger Hindriksens gravhäll liksom att det i båda fallen är fråga icke om en bestämd person utan om en heraldisk sköldhållare är däremot av vikt för frågans lösning. "Det synes vara rimligt att tänka sig, att Jens Holgersen omedelbart efter sin ankomst till den sedan gammalt för sin stenhuggarkonst berömda Östersjö-ön — eller kanske redan vid något förberedande besök därstädes — beställt en gravhäll till sin nyligen avlidne faders grav och att han samtidigt för egen räkning beställt ett trädgårdsbord för sin egendom i Skåne, detta naturligtvis alldeles oberoende av, om han redan då umgicks med planer på någon större nybyggnad därstädes." Härmed skulle alla hittills debatterade förslag till förklaring av inskriften vara eliminerade. Thordeman finner, att riddaren icke föreställer Jens Holgersen samt att man skall fatta inskriptionen exakt såsom den lyder. "Kämpen stark och stor är tavlans riddare-sköldhållare, som år 1487 på Jens Holgersens beställning höggs ut på Gotland och därifrån skeppades över till Skåne för att ställas upp i trädgården vid Glimminge. Vid den stora nybyggnaden på platsen ett decennium senare eller kanske först ännu längre fram i tiden fick tavlan i likhet med många andra detaljer från olika håll tjäna till att pryda det nya, storslagna fasta huset."

Den danske klosterforskaren *Vilhelm Lorenzen* (I s. 116) deklarerar 1921 sin uppfattning om bl. a. den stora invändiga trappan på Glimmingehus. Denna visar direkt påverkan från klosterarkitekturen. Förklaringen härtill är, att Adam van Düren "var først og fremmest en Kirkens Bygmester".

August Hahrs lärjunge, *Pär Axel Olsson*, tar 1921 som huvuduppgift "att visa huru det fortifikatoriska gjort sig gällande vid sidan av det rent dekorativa för utformandet och utvecklingen av den skånska borgarkitekturen". Han understryker (s. 23 ff, 61 f, 165 ff), att dessa skånska herreborgar till sin allmänna typ är s. k. vattenborgar. Hela försvarssystemet är knutet till vattnet, som omger borgen. En viss betydelse har även ladugårdens läge och dess karaktär som förborg. Borgholmen på Glimminge är jämförelsevis stor och gav utrymme för vissa smärre byggnader. Själva ladugården hade dock — som Burmans stick från 1680 visar — sin plats på fast-

landet. Att förteckna de fortifikatoriska anordningarna blir i det närmaste att beskriva hela borgen. Den starkt markerade isoleringen av rum och övriga utrymmen har haft den största betydelse för försvaret. Varje del är ett slutet helt och blir icke väsentligt berörd, om någon av de andra delarna faller. Skulle takstolen vid en belägring till äventyrs skjutas i brand, bidrager den omfattande valvslagningen till att begränsa eldens utbredning.

Museiintendenten *Sven T. Kjellberg* framlägger 1924 resultatet av sina undersökningar rörande den medeltida gotländska profanarkitekturen. Han kartlägger (I s. XXII ff) ett antal exempel på dels det till planen encelliga, tornliknande huset, dels det tvåcelliga huset med avgjord längdriktning. En viktig detalj i den förra typen är den s. k. högkällaren. Den består av en nedsänkt undervåning med därpå vilande välvd övervåning. Denna byggnadskultur kan härledas från Westfalen. Han skriver (s. XXXVIII f): "Ett sentida exempel på högkällare med fyra krysshjalf och midstöd erbjuder — — — Glimmingehus i Skåne. — — — Man skulle vara frestad att antaga, att äfven högkällarformen blifvit överförd från Gotland, men blifvit behandlad med samma brist på förståelse, som utmärkte [de från Gotland hämtade] arkitekturdetaljernas användning." Denna tes återklingar i hans borgbeskrivning från 1966 (II s. 62 ff). Här följer han Johan Hintzkes relation från 1676. Därigenom lyckas han få fram nya intressanta aspekter. Beträffande den nuvarande "riddarsalen" återknyter han till Brunius' beskrivning från 1850 och påvisar — bl. a. med hänvisning till praktspisens asymmetriska placering — att detta stora utrymme redan från början varit indelat i ett antal mindre rum. Praktspisen har ingått i borgherrens sovrums. Som konsekvens härav tolkar han "sovrummet" med dess kammare i första våningen som husets frustuga. I den på självständiga synpunkter och fina iakttagelser präglade framställningen har tyvärr några felaktigheter insmugit sig. Vid beskrivningen av takdekorationen i riddarsalen hänför han sålunda de gyllene stjärnorna till Erik Axel Gyldenstierne. Jens Holgersens sondotter, Margrethe Børgesdatter Ulfstand, var mycket riktigt gift med en Erik Axel. Men denne tillhörde ätten Rosencrantz. Vidare kan anföras att den stjärnprydda bjälken skiljer sig från övriga takbjälkar och sålunda icke kan vara ursprunglig. August Hahr (II s. 29) hade gjort samma iakttagelse och lanserade en acceptabel teori. År 1614 ingår Holger Axelsen Rosencrantz äktenskap med Lene Mogensdatter Gyldenstierne. Makarnas initialer återfinnes som ankarlut på det s. k. "Stekarhusets" västfasad. Vid utbyte av takbjälken i närheten av riddarsalens vapenprydda praktspis har det befunnits lämpligt att markera den nya borgfruns släktvapen. — Kjellberg uppger också, att det på västra gavelröstet ännu stående lejonet sedan länge är nedtaget samt att "man synes vara enig om att bilden av den unge riddaren [på "kämpetavlan"] framställer Jens Holgersen". I verkligheten är denna tolkning sedan länge övergiven.

Antikvarien *Sten Anjou* (I s. 148 ff) utför sommaren 1925 noggranna uppmätningar av hela borgen. Konserveringsarbeten företages huvudsakligen i källarplanet. Utrymmena där, vilka enligt Richardts stick i "Skånska herregårdar" vid mitten av 1800-talet stod tomma, rensas från sand och jord. Köket befinnes i sin helhet vara uppfört som en jättestor ugn. Där påträffas bakugnen och härden samt öppningarna

till de två kanaler, vilka enligt samma principer som för en modern värmeledning leder varmluften genom murarna upp till olika rum i de övre våningarna. Den cirkelrunda, av finhuggen kalksten uppförda brunnen i "folkstugan" frilägges. Dessa restaureringsarbeten skapar en utomordentligt god helhetsbild av ett medeltida borgkök. Fynd av grundmurar och lösföremål verifierar förekomsten av en "säkerligen mycket vackert komponerad och utsmyckad renässansbyggnad" i anslutning till borgens östra gavel. Under grävningsarbeten för ett täckdike öster om denna sekundära byggnads bevarade del påträffas murrester, utförda i tegel av medeltidsformat. De tolkas som delar av en medeltida sätesgård, som funnits på platsen före tillkomsten av Jens Holgersens borg. Även i andra delar av borgen gör Anjou värdefulla upptäckter. Sålunda upptäcktes två stenhuggarmärken, vilka av sannolikhetsskäl attribueras Adam van Dürens medhjälpare (fig. 47). Ordet *gulland* på "kämpetavlan" tolkas icke som

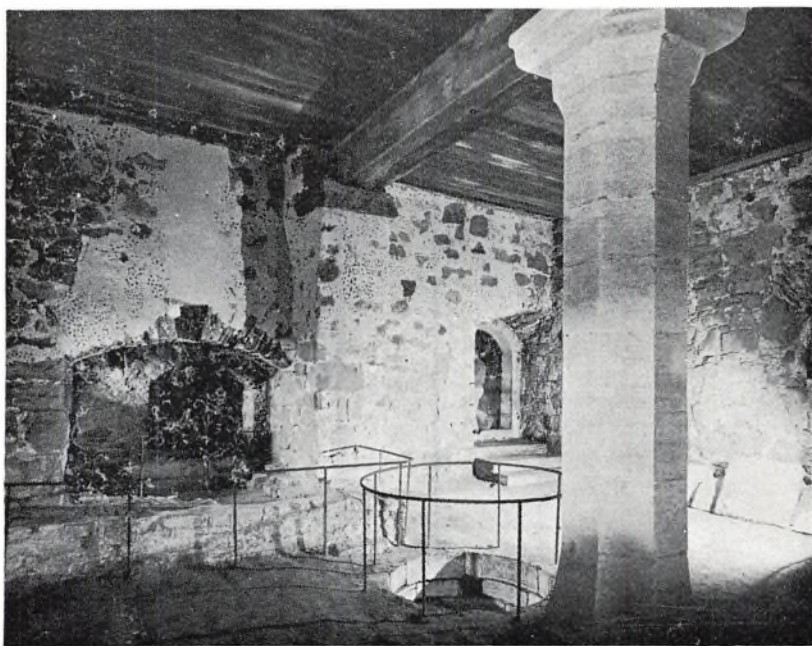

Fig. 46. Källarvåningens östra del

med brygghus, bagarstuga och kök. Till vänster kan man genom bryggspisens valv se in i köket, från vars "värmecentral" värmen genom kanaler fördes upp i ovanliggande rum. Till höger (mitt i rummet) står en åttkantig kolonn av kalksten. Den är av romansk typ och har kommit från Gotland. Vid kolonnens bas en cirkelrund brunn, murad av finhuggen kalksten.

Gotland utan som Jylland. Tavlan befinnes vara sekundärt inmurad. För att bereda den plats har man tvingats hugga bort en del av fönstervalvet. Den inåt muren vända sidan är försedd med hålkål. Anjou drager därav slutsatsen, att tavlan är en 1487 tillverkad bordskiva, vilken gjort tjänst redan i den äldre sätesgården på Glimminge. "Stenens skrytsamma inskrift lämpar sig också bäst för ett dryckesbord, vid vilket liksinnade kumpaner kunde berättat varandra braskande historier." — Liksom Lithberg får Anjou (II s. 235 ff) tillfälle att under 1927 års debatt om "kämpetavlan" dels vidareutveckla, dels korrigerat sina tidigare forskningsresultat. "Kämpetavlan" har inte haft sin plats i den byggnad, som fanns på Glimminge före Glimmingehus, utan har utgjort del av ett trädgårdsbord. Inskriptionens *gulland* syftar inte på Jylland utan på Gotland.

Museiintendenten *Thorsten Mårtensson* (s. 116 ff) konfronteras under sina omfattande undersökningar av Kärnan i Helsingborg helt naturligt med "det fasta husets" problematik. Han vill 1934 se ursprunget för denna borgtyp i en sammanslagning under ett tak av den under stora delar av medeltiden vanliga kombinationen hall—bostadstorn. Denna i Helsingborgs medeltida slott illustrerade kombination jämför han med den bostadsform, som i senmedeltidens borgar ersätter båda dessa byggnader "eller rättare i sin funktion förenar bådas uppgifter, det rektangulära, fasta huset, representerat av Glimmingehus". Av jämförelsen framgår att "dispositionen av våningarna och deras principiella planbildning" är densamma. "Denna påtagliga överensstämmelse i bostadsanordningen visar, hur pass nära ett bostadstorn som Kärnan i verkligheten kan komma det senmedeltida, rektangulära huset, även om dessa byggnadstyper följt helt olika utvecklingslinjer."

Professorn i konsthistoria *Erik Lundberg* vill i sina arbeten från 1935—1942 föra det rektangulära "fasta huset" tillbaka till Söderns galleriförsedda tvåvåningshus. Ett viktigt mellanled på vägen mot Norden är de av Thordeman i diskussionen indragna karolingiska palatsbyggnaderna. Lundberg behandlar Glimmingehus främst ur bostads-synpunkt. (I s. 113 f, 122 ff; III s. 103 ff). Särskild vikt lägges vid den i de båda nedre våningarna genomförda parstuguplanen. Dess ursprung är att söka i den s. k. tvårumspanen, där en mellanvägg med dörr skiljer de båda rummen åt. Det yttre av dessa rum har en representativ karaktär, medan det inre utgöres av en kammare. Parstugan har ett centralt parti med förstuga och kammare eller kök. På ömse sidor där om grupperar sig de övriga utrymmena. Parstuguplanen sprids genom Glimmingehus till landsbygden. I de skånska bondgårdarnas korsvirkeslängor genomgår den en rik

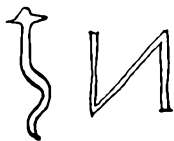

Fig. 47. *Stenbuggarmärken*

påträffade 1925 av Sten Anjou. Märket till vänster — likt en krokig spik — finns i minst två exemplar på omfattningen till portalen mellan riddarsalen och borgfruns gemak. Det andra märket — likt ett omvänt N — finns också i minst två exemplar på omfattningen till dörröppningen mellan förstugan och det västra källarummet. Med säkerhet är det tvenne av Adam van Dürens medhjälpare, som på detta sätt signerat sina verk.

och egenartad utveckling. (III s. 148 ff). Den av Thordeman införda benämningen hallbyggnad för såväl tvårumshuset som de stora salbyggnaderna bör enligt Lundberg (I s. 172) lämpligen utbytas mot termerna salbyggnad och tvårumsplanens hustyp.

Professorn i konsthistoria *Ewert Wrangel* behandlar 1938 i sin borgstudie så gott som uteslutande det fasta försvaret i nuvarande Sverige under den äldre medeltiden. Han konstaterar (s. 48 f), att få landskap i Norden äger så rika profana medeltidsminnen som Skåne. På Österlen "upprestes vaktorn och fästen i flera linjer — bland de största komplex av försvarsverk som Norden äger från den äldre medeltiden". Glimmingehus räknas till den 1400-talets borgtyp, som han kallar "högborgen" (s. 62).

Lars Erik Åström (s. 10 ff) hävdar 1948, att kärntornet endast var avsett som tillfällig bostad i nödsituationer. Med borg och bostad i förening blir "det fasta huset" av sten med rektangulär grundplan och högt, brant sadeltak typen för Skånes senmedeltida borgar. De kvarstående — Glimmingehus, Örup och Bollrup — visar i sin enkla form samma estetiska principer som 1900-talets funktionalism. Vid återgivningen av minnestavlans datum för borgens grundläggning tager han liksom Rydbeck (1918) hänsyn till inskriptionens *annen* och ger översättningen: "1499 andra Sankt Valborgs dag". Om den verkliga innebörden av detta dunkla uttryck yttrar han sig dock icke. Beträffande "kämpetavlan" skriver han, att Jens Holgersen "med äkta renässansmässig självmedvetenhet låtit sitt reliefförträtt få den stolta inskriften jak är en kempe . . .". Åström finner dock, att "karakteristiken passar lika bra på hans borg".

Professorn i konsthistoria *Sten Karling* (s. 161 ff) förnekar 1950 den då vedertagna teorin, att samme konstnär huggit såväl "kämpetavlan" som Holger Hindriksens gravhäll i Vallby kyrka. Gravhällen saknar figurala inslag i texten. Skriften är av annan typ, och hörnmedaljongerna har formen av dubbla fyrpass. I båda fallen har stensemästaren emellertid haft en ritning av en vapenhållande riddare som förlaga. Denna har tydligen ställts till stensemästarnas förfogande av Jens Holgersen. En liknande, av Bernt Notke utförd riddarframställning är känd från Sverige. "Överensstämmelserna äro så stora, att man knappast kan betvivla att Ulfstand fått sin ritning från Notke."

I samband med sina undersökningar av sengotikens och renässansens adliga gravstenkonst får dansken *Chr. Axel Jensen* (I s. 23 f) 1951 anledning att studera "kämpetavlan" och Holger Hindriksens gravhäll. Tidigare har båda stenarna alltid tillskrivits en okänd gotländsk stensmästare. Jensen hänför dem däremot till en okänd skånsk mästare tillhörande Skånes "heroldstil". Han insätter dock icke detta forskningsrön i diskussionen kring Jens Holgersen—Gotland—"kämpetavlan". Denna debatt får alltså nu ett helt nytt inslag.

Kyrkoherde *Curt Wallin* publicerar 1952 ett x-plock (en samling typexempel) av det sägenmaterial på bortåt 1000 uppteckningar kring Glimmingehus, som han under senare delen av 1930- samt på 1940-talet insamlade och översände till Folkliksarkivet i Lund. Den sista generationen trotjänare vid godset — bärarna av de åldriga traditionerna — var då ännu i livet. I byggmästaresågnerna är "Vildmannen" eller "Jätten" huvudgestalten. Tillsammans med sin jättekvinna bygger han Stenhuset eller

hjälpes Jens Holgersen att uppföra borgen. Likheten mellan "Vildmannen" och sköldhållarna i danska riksvapnet påvisas. — Då den byggande "Jätten" icke sällan identifieras som den från Lunds domkyrka välkände "jätten Finn", blir Finn-sägenmotivets anknytning till Glimmingehus föremål för en speciell studie 1953 (IV s. 57 ff). Det visar sig, att Glimmingehus är det enda kända profana byggnadsverk i Norden, till vilket Finn-sägenmotivets knutits. Viktigt är att konstatera, att de äldsta av dessa upp-teckningar icke kunnat påverkas av Tegnérs "Gerda". Därmed framstår Glimmingehus som ett unicum även inom sägenforskningen.

Chefen för Krigsarkivet, *Alf Åberg* (s. 27 ff), karakteriserar 1960 Glimmingehus som "ett spärffäste mot havet". Försvarsanordningarna och "kämpetavlan" påkallar speciellt intresse. I fråga om den sistnämnda följer han Nils Lithbergs tolkning. "Den var inte tänkt som en väggdekoration utan som en bordskiva, när den nyutnämnde ståthållaren på Gotland år 1487 skickade över plattan till Glimminge som ett första bidrag till det planerade borgbygget. En gotländsk konstnär med sinne för det drastiska utförde arbetet. Riddaren på stenen är en helt vanlig sköldhållare utan anknytning till någon person, och skriften på stenen syftar inte på Jens Holgersen utan på det planerade verket. Den stora och starka kämpan är i själva verket Glimmingehus, hans fasta stöd och värn mot fienderna." Åberg räknar med att borgen grundlades "Sankt Valborgs dag 1499".

Museiintendenten *Thorsten Anderssons* uppfattning om "det fasta husets" uppkomst, utveckling och huvudtyper har redovisats ovan (s. 139 f). Han anknyter (1962 s. 33 ff) till den redan av Brunius 1850 påvisade likheten mellan Glimmingehus och det 1658—1659 raserade Lillöhus. Som ledare för de åren 1938—1939 utförda utgrävningarna av sistnämnda borgruin kan han ytterligare dokumentera denna likhet. Även om grundplanen för Lillöhus uppvisar större mått och har en enklare utformning än Glimmingehus, måste Jens Holgersen ha sökt efterlikna svärfaderns herresäte. Tillkomsten av en så mäktig anläggning visar, att drottning Margrethes 1396 utfärdade förbud att uppföra "flere Fester eller Barfred" icke efterlevts. Trots överensstämmelsen med Lillö och andra fasta stenhus från medeltiden intager emellertid Glimmingehus en särställning. Dess speciella utformning både som borg och bostad betingas dels av att upphovsmannen är en ovanligt skicklig arkitekt, dels av att många för Skåne direkt främmande drag fått slå igenom. Den av tidigare forskare konstaterade anknytningen till Gotland erhåller en ny, synnerligen viktig dokumentation. Den gotländska alnen håller 55,3 till 55,4 cm, medan den i Skåne under senmedeltiden använda alnen är på 63,77 cm. Andersson kan nu påvisa, att denna gotländska aln icke blott kommit till användning i de från Gotland hämtade äldre byggnadsfragmenten utan även bestämt den nyuppförda borgens mått över huvud taget. Det gäller sålunda storleken på rum, fönster, skottgluggar, dörröppningar, karmar, sittbänkar, spisar och nischer, ja, t. o. m. korsfästelsereliefen. Dessa forskningsrön jämte revideringen av den i tidigare forskning lanserade uppfattningen om den inbördes relationen mellan Lillöhus, Örup, Glimmingehus och Bollerup kan betraktas som de mest betydelsefulla bidragen till skånsk borgforskning under de senaste årtiondena. — Till frågan om Jens Holgersen som byggherre fogar Thorsten Andersson (II s. 50 f) ytter-

ligare material. På Lyngbygård uppföres under senmedeltiden tvenne fasta hus. Rester-
na av det ena ingår i västra partiet av nuvarande slottets huvudlänga. "Tyvärr finns
ej tillräckligt fasta hållpunkter för en närmare datering av de båda husen. Möjligt är,
att ettdera eller båda uppförts under de år i början av 1500-talet, då Jens Holgersen
Ulftand, Glimmingehus' byggherre, innehade godset." Se även bildtexten till fig. 31
och 32.

Konsthistorikern *Jan Svanberg* (s. 108 ff) presenterar 1963 det hittills viktigaste
ikonografiska arbetet rörande Glimmingehus. Han konstaterar, att bortsett från det
gotländska byggnadsmaterialet och "kämpetavlan" all dekorativ och figural utsmyck-
ning har van Düren till upphovsman. Tidigare delvis ikonografiskt gåtfulla skulpturer
insättes i sitt konsthistoriska sammanhang. Förebilden till korsfästelsereliefen före-
ligger i ett 1467 utfört krucifix av Nicolaus Gerhaerdts van Leyden i Baden-Baden
samt i verk av Adam Kraft i Nürnberg. Reliefen med Madonnan på månskärnan i
praktgemaket möter i exakt samma utformning i karmeliterklostrets kapitelsal i Hel-
singør. De gåtfulla relieferna — en sill och en ödla — på praktspisen i riddarsalen
får sin ikonografiska innebörd klarlagd genom hänvisning till det medeltida "Bestia-
riet". I denna av de dåtida konstnärerna flitigt studerade bok beskrives de fyra elemen-
tens djursymbolik: salamandern eller ödlan = elden, sillen = vattnet, mullvaden =
jorden och kameleonten = luften. De båda sistnämnda djuren, som nu saknas på spi-
sen, torde ha avbildats på den skadade norra sockeln. "Mäster Adam har utnyttjat
medeltidens traditionella symbolik på ett lämpligt ställe, en spis, där luft och jordens
trä frambragte eld, som släcktes med vatten." I fråga om "Vildmannen" anknuter
Svanberg till Richard Bernheimers utredning om "vildmännens mytologi, symboliska
aspekter och de psykologiska realiteter hos människan, som manade fram och gestalta-
de dem i hennes föreställningsvärld". Idén till "Vildmannen" och lejonet på Glim-
mingehus har van Düren närmast tagit från det dåvarande stora danska riksvapnet.

Professorn i konsthistoria *Oscar Reutersvärd* (s. 10 ff) opponerar 1977 mot sist-
nämnda tolkning. Han klarlägger, vad vildmännen representerar som folkloristiskt be-
grepp framför allt i den folkliga tyska mytologin. Där är vildmännen nakna, oftast
ludna naturvarelser. De heraldiska vildmännen på riksvapnet är emellertid icke nakna
utan bär eklövskransar kring höfter och hjässa. Westfalinen Adam van Düren har icke
hämtat idén till sin vildman från det av heraldiken invalade kungavapnet utan direkt
från sitt hemlands sagoskatt. När han använder vildmannen som arkitektursymbol,
placerad på borgens högsta punkt, står den "som en skylt för husets fortifikatoriska
kraft". Detsamma gäller om lejonet. (Se vidare s. 00). — I sin undersökning om
"Vildmannen" på Glimmingehus anknuter Reutersvärd (s. 17 f) till den av Curt
Wallin redovisade sägenfloran. Han finner i berättelserna om "Vildmannen", hur
uppfattningarna om skulpturens identitet egentligen inte förirrat sig särskilt långt från
de ursprungliga föreställningarna om detta sagoväsen, alltså de folkloristiska tanke-
gångar, som Adam van Düren själv baserade sin vildmansframställning på. Men i våra
länders naturmyter ingick inte vildmännen och vildmaninnorna. Därför omtolkades
dessa i berättelserna om Glimmingehus och om mannen på takkrönet till en jätte och
hans jättekvinna. Och därefter utvecklades genom seklen alla de olika sägenvarianter-

na om vildmannens och hans kvinnas övermänskliga krafter, deras tjänstvilliga arbete med att föra fram sten till Glimmingehus och deras uppförande av borgen. Men i formen av en skånsk jätte och hans jättinna — — —. Den symbolkraft, som Adam van Düren — — — avsåg, att symboliskt annonsera ut Glimmingehus' styrka och soliditet, gled i folktron över till att bli själva den kämpastarka uppbyggaren av denna borg."

Anledning saknas att här omnämna moderna arbeten, som mer eller mindre utförligt behandlar Glimmingehus men som i framställningen helt bygger på tidigare forskning. Det är sålunda enbart fråga om sättet att formulera redan kända fakta. Däremot är det av vikt att i denna översikt även hänvisa till de under senare årtionden upprättade men fortfarande opublicerade rapporterna i Riksantikvarieämbetet om grävningar, restaureringsarbeten och antikvariska undersökningar. De ger upplysning om nya, viktiga forskningsresultat. Åren 1935—1938 frilägges och iståndsättes de sedan länge igenfyllda och då nästan helt bortglömda vallgravarna. Resterna av en brygga över södra vallgraven påträffas (fig. 48). Huvuddelen av de kulturhistoriskt intressanta lösfynden har uppordnats i Borgmuseet av museiintendenten *Gustaf Aberg*

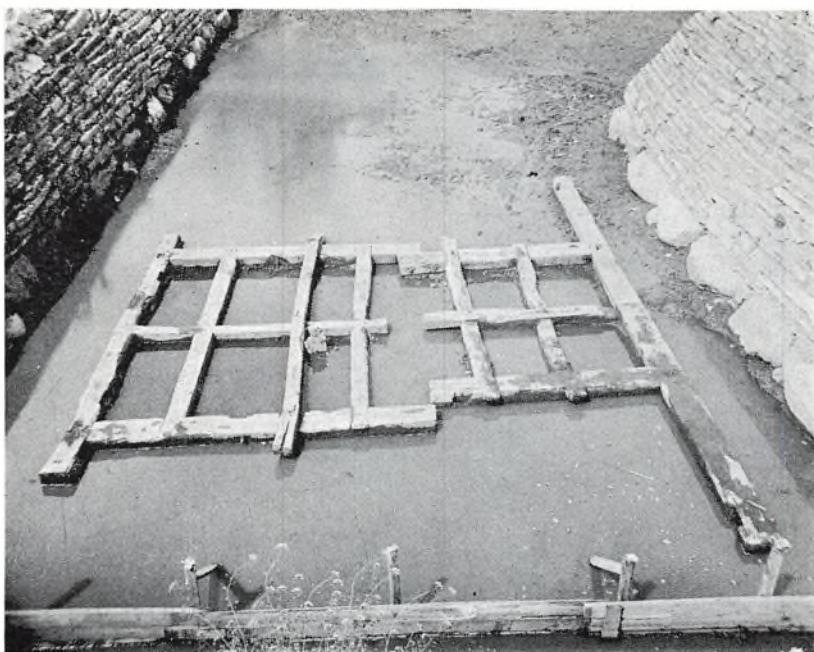

Fig. 48. Bryggan över vallgraven.

Påträffad vid framgrävningen av vallgravarna 1935—1938.

(1968 s. 54 f). En kort beskrivning över museet upprättas 1977 av antikvarien *C.-F. Mannerstråle* (s. 18 f). Denne redogör (s. 8 f) i korthet även för den egendomliga anläggning, som vid en utgrävning på 1930-talet påträffades under den cirkelformade stentrappan med tillhörande plattform framför portalen. Anläggningen utgöres av en rektangulär utbyggnad i förband med borgens murverk. De kraftiga grundmurarna innesluter ett delvis under marknivån nedsänkt, kvadratisk rum, täckt med tunnvalv samt försedd med fönster, uthållningsvask, latrinbrunn m. m. Förbindelse med borgens inre saknas. Att anläggningen planerats som skydd för och försvar av den viktiga portalen synes vara odiskutabelt. Själva utformningen är dock märklig. Möjligen är det fråga om en planerad försvarsanordning, som under borgbyggets gång blivit inaktuell och därför icke fullbordats. Avsaknaden av märken i murpartierna kring portalen samt minnestavlans placering kan tyda härpå. Landsantikvarien *Egon Thun* (s. 52) omnämner i korthet de omfattande grävningsarbetena 1966, då man bl. a. påträffade resterna av tre äldre byggnader på borggården nära borgen. Ytterligare undersökningar måste göras för att få klarhet i hur dessa byggnader kronologiskt förhåller sig till borgen. Antingen kan det vara rester av den byggnation, som fanns före 1499, eller av ekonomibyggnader till den nuvarande borganläggningen.

Fig. 49. Vallgravarna under framgrävning 1937.

Tvenne notiser ur det folkliga traditionsstoffet förtjänar även att relateras. Brunius meddelar 1850 (s. 461): "Enligt en sägen bland ortens allmoge skall en Krognos byggt Glimmingehus, hvilket skall stått hela sju år under byggnad." Att en herreman från Bollerup här uppträder som byggherre är direkt felaktigt. Uppgiften är dock av intresse. Ovan (s. 125 ff) har omnämnts att Jens Holgersen lånade riddaren Oluf Stigsen Krognos på Bollerup betydande belopp under den tid borgbygget på dennes sätesgård ägde rum. Inga urkundsnotiser sätter lånet och byggnationen i direkt samband. Notisen hos Brunius synes vittna om en under århundradena gjord förvanskning av en muntlig tradition om glimmingeherrens hjälp åt Krognos vid dennes borgbygge. På annat sätt synes förväxlingen knappast kunna förklaras. Traditionen om hur länge borgbygget på Glimminge pågick var ännu levande, när förf. på 1940-talet gjorde sina sägenuppteckningar. Det från Gotland hämtade materialet seglades längs vattenvägen Hoby—Lunnamöllan—Rogamad till Glimminge. För att uppföra borgen behövdes 7 år. Lauritz Weibull (III s. 4) relaterar 1906 samma tradition från "omgivningen av Glimmingehus". Först 1506 skulle alltså borgen ha stått färdig. Uppgiften bör sättas i relation till årtalen på minnestavlan över portalen (1499) och korsfästelsereliefen (1505). I uppteckningsmaterialet ingår även berättelser från de arbetare, som var med om att rensa upp i källarutrymmena på Glimmingehus inför Sten Anjous undersökningar 1925. Resterna efter gamla torv- och vedupplag var så betydande, att man icke kunde gå rak under källarvalven. Det befanns därför nödvändigt att bryta upp och förstora ljusöppningarna i nordöstra hörnet av källarmuren, så att man med häst och kärra kunde transportera bort fyllnadsmassorna.

*

Av utredningen framgår att den livligast debatterade detaljen är "kämpetavlan". En sammanställning av de olika teorierna kan vara på sin plats.

DEN AVBILDADE RIDDAREN:

Jens Holgersen: Hilfeling 1777, Molbeck 1840, Brunius 1844, Hildebrand 1884—1898, Rydbeck 1905—1907, 1909 och 1918, Hahr 1917, Åström 1948, Kjellberg 1966.

En opersonlig sköldhållare: Lithberg 1911, Weibull 1918, Rydbeck 1918, Thordeman 1927, Karling 1950, Alf Åberg 1960.

INSKRPTIONENS KÄMPE, STARK OCH STOR:

Jens Holgersen: Se ovan.

Den planerade borgen (representerad av det gotländska byggnadsmaterialet): Lithberg 1911, Weibull 1918, Alf Åberg 1960.

Den på tavlan avbildade gestalten företager resan: Rydbeck 1918, Thordeman 1927.

"KÄMPETAVLANS" FUNKTION:

Minnestavla för den äldre sätesgården å Glimminge: Rydbeck 1918.

Inskriptionstavla för den planerade borgen: Lithberg 1911.

Bordskiva till bord på den äldre sätesgården: Anjou 1925.

Trädgårdsbord: Anjou 1927, Thordeman 1927.

Bordskiva till den planerade borgen: Alf Åberg 1960.

Jensens uppfattning (1951) om att en skånsk stenmästare huggit "kämpetavlan" skapar nya problem kring resan Gotland—Skåne (Glimmingehus).

Domkyrkoarkitekten Theodor Wählin skrev 1907 med anledning av den då livliga debatten kring skulpturerna i Lunds domkyrkas krypta: "Hvar och en sin egen Finn-tolkare." Uttalandet skulle i detta sammanhang kunna travesteras: "Var och en sin egen tolkare av 'kämpetavlan'." Många teorier har sett dagens ljus. Och likväl har ännu ingen presenterat något förslag till tolkningen av syboliken i de figurer, som utgör "skiljetecken" i inskriptionen. För såväl nutida som framtida forskare och turister bör det vara av intresse att utifrån här redovisade teorier själv forska och tolka. "Kämpetavlan" bör ha utsikt att även framgent tilldraga sig speciell uppmärksamhet bland de många sevärda tingen på Glimmingehus.

*

Glimmingehus är det medeltida Nordens mest omskrivna borganläggning. Någon samlad översikt över forskningen kring det intressanta bygnadsverket har dock tidigare icke framlagts. Likaså har saknats en sammanställning av de olika rön och teorier, som i samband med forskningen har presenterats. Genom föreliggande exposé har förf. sökt fylla denna brist.

Det visar sig, att under den långa, tidvis mycket livliga debatten problem av olika slag har funnit sin lösning. Forskarna står jämförelsevis eniga i fråga om såväl helhetssynen på borgen som bedömningen av enskilda detaljer. Enda undantaget utgör "kämpetavlan".

Ambitionen bakom här presenterade översikt har dock icke enbart varit inriktad på den lärdomshistoriska aspekten, även om denna är intressant nog. Det framgår nu klarare än tidigare, att Glimmingehus icke är att betrakta som en typisk exponent för "det fasta huset", den borgtyp, som var vanlig i Norden under medeltidens slutskede. Tvärtom framstår Jens Holgersens mäktiga borg som den förnämliga slutpunkten i en lång utveckling och som det unika resultatet av ett intimt samarbete mellan en förmögen och i dåtidens arkitekturproblem väl insatt byggherre och en lika betydande som originell arkitekt. Det föreligger sålunda nu ökade möjligheter att lära känna och förstå detta mångomskrivna bygnadsmonument.

KARAKTÄRSEGENSKAPER OCH PERSONLIGHET

Att söka teckna en medeltidsmänniskas personlighet är en ytterst vanskelig uppgift. Orsaken härtill är främst de medeltida skriftliga källornas speciella karaktär. Den aktuella personen uppträder kanske i en mängd aktstycken av olika slag. Det ges möjlighet att med stor detaljrikedom kartlägga familjeliv, levnadsförhållanden och yttre händelseförlopp. Betydligt svårare är det att utläsa karaktärsegenskaper och tolka psykologiska beteendemönster. Ytterst sällan påträffar nämligen forskaren en intim brevväxling eller ens enstaka brev, präglade av förtrolighet och hjärtlighet resp. temperament och okonstlade reaktioner samt kryddade med personliga åsikter om vardagsnära ting. Torra krönikor med knapphändiga upplysningar samt personligt stilerade skrivelser i "affärsmässig" stil är så mycket talrikare. Ofta återgår urkunderna på förlagor och bygger på fraser samt stereotypa uttryck. Att bakom ett dylikt yttre "skal" fånga själva "människan" och presentera hennes "innersta" är omöjligt. I vanliga fall är det icke heller den namngivne brevutställaren, som närmast kommer till tals i urkunderna. Såvida han icke tillhör det andliga ståndet, saknar han som regel kunskap i det ännu under slutet av 1400-talet som skriftspråk ofta använda latinet och står främmande för gängse brevformulering. Det är den yrkesutbildade skrivaren i skrivarstugan, som i sista hand formulerar och redigerar. I fråga om nyhetsmaterial från krigsskådeplatser kan i regel förut-sättas en målmedveten svartmålning av fienden och dennes bravader samt en motsvarande skönmålning av den egne ledaren och hans bedrifter. Även andra aktstycken — såväl officiella som inofficiella — kan vara subjektivt färgade och därför föra den okritiske läsaren vilse. Detta gäller icke minst medeltiden med dess påfallande brist på jämförelsematerial.

I en svepande översikt har unionstiden tecknats som "en hård, hänsynslös, realpolitisk epok, tämligen renons på ideologisk överbyggnad" samt med "ett virrvarr av snabbt växlande maktkombinationer, av ränkspel och trolöshet, av slug beräkning och desperat

våld” (Waldén). Därför kan det förefalla särskilt svårt att söka klarlägga de då agerandes föreställningsvärld och tänkesätt samt deras personliga bevekelsegrunder, som kom dem att handla just så som de gjorde. Tyvärr har även många ambitiösa forskare fallit för frestelsen att fälla domar och formulera karakteristik enligt sentida moraliska normer. Ett dylikt förfarande är ohederligt och orättvist, dess resultat ovederhäftigt.

Inledningsvis påpekades att för ingen medeltida ”österlening” föreligger ett så mångfasetterat undersökningsmaterial som för Jens Holgersen. Härtill kommer att materialet stammar från olika statsbildningar och inbördes fientliga politiska ”läger”. Därför erbjödes ovanligt goda möjligheter att pröva objektiviteten i framställningen. Kungabrev och riksrådshandlingar med anknytning till Jens Holgersens officiella ämbetsuppgifter som lensman och sjökrigare kan sammanställas med gotlänningarnas klagoskrifter till konungen över sin avskydde lensherres försummelse, godtycke och hårdhet. Det riksdanska materialet präglas vanligen av konventionell uppfattning om Jens Holgersen som dristig och tapper krigare samt vaksam väktare på haven under långa, ödesdigra krigsår. Häremot står Sturearkivet och det icke mindre omfattande hanseatiska materialet. I det förra dominerar dels riksföreståndarens genom kanslern Peder Jakobsson (Sunnanväder) i propagandistiskt syfte friserade nyhetsmeddelanden och upprop till främst allmogen om undsättning till det svårt utsatta kalmarområdet, dels Hemming Gadhs skrivelser, fyllda av glödande hat mot den fruktade ”mordbrännaren” på Visborg. Hansestädernas magistratsbeslut och hansedagarnas protokoll överflödar av klagomål över den hänsynslöse chefen för uteliggarna, vilken bereder den internationella handeln livshotande avbräck. Därtill kommer det heterogena innehållet i samtida årsböcker samt krönikor av olika slag: Reimar Kocks lybska krönika, den danska Skibykrøniken och Arild Huitfeldts historiska anteckningar. T. o. m. Vadstena klosternamn-kunniga Minnesbok och vadstenaabbedissan Anna Fickesdotter Bülows genealogiska krönika förmedlar viktiga upplysningar. Även ett byggnadsverk kan bära vittne om skaparens karaktär och personliga ambitioner, framför allt om det visar originalitet i utformningen. Såväl i fråga om själva byggnadskroppen

som i fråga om detaljer är Glimmingehus ett sådant monument. Men vad återgår på byggherrens egna intentioner, vad på arkitekten och vad på deras gemensamma ansträngningar? Även här upptornar sig svårigheterna.

En personlighet av Jens Holgersens resning kan av hans sentida "minnestecknare" uppfattas som en utmaning. Det kunde bedömas som rädsla för att avvika från vedertagna normer i fråga om historieskrivning eller som undanflykter inför kända och okända svårigheter att icke upptaga frågan om Jens Holgersens personlighet till debatt. Icke ens den skroderande sjöbussens värsta fiender skulle sanningsenligt ha velat kalla honom feg. Minnesbilden av honom bör därför icke heller i något avseende präglas av feg försiktighet. Trots medvetandet om riskerna antager förf. sålunda "utmaningen". Det förefaller vara en lockande uppgift att åtminstone försöka ge konturerna till en karaktärsskildring. Uppmärksamheten fixeras på urkundernas vittnesbörd om Jens Holgersens personliga inställning till olika problem och reaktion i skilda situationer, medarbetarnas och motståndarnas skiftande omdömen om honom, krönikörernas karakteristik etc. Utifrån denna princip skall här göras ett försök att renodla några framträdande drag i den omstridde mannens karaktär.

De vendiska städerna använder i några av sina brev till Jens Holgersen hälsningsfraser med epitet knutna till brevmottagarens namn. Attributen är följande:

Dok. nr 51: den berömlige (*erbar*) och nådige (*wolduchtig*);

Nr 138, 218 och 223: den berömlige;

Nr 146: den berömlige och käre (*lieve*);

Nr 257: den ädle, nådige, ärbare och försiktige (*de eddelen, wolduchtigen, ersame und vorsichtige*);

Även landsdomaren på Gotland väljer vid ett tillfälle den förstnämnda beteckningen (58).

I samtliga dessa fall är det fråga om stereotypa hälsningsfraser. För bedömningen av brevmottagarens personlighet och karaktär saknar de betydelse.

Åtminstone ett verkligt auktoritativt uttalande står forskningen till förfogande. För detta svarar ingen mindre än kung Hans. I ett senast 1509 till sonen Christiern (II) utställt personligt brev ger han uttryck för sin stora uppskattning av Jens Holgersens förtjänster. Arild Huitfeldt omtalar, att han vid personligt besök på Glimmingehus själv sett denna märkliga rekommendation. Nedan återges den

ordagrانت efter Tycho de Hofmans variant (189), detta för att den äkta tidsmiljön icke skall förflyktigas. Att varianten är feldaterad (1511) saknar i detta sammanhang betydelse.

”Vi Hans med Guds Naade Danmarckes, Sverges oc Norges Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn oc Ditmersken, Greffve udi Oldenborg oc Delmenhorst, giøre vitterligt, at Os Elskelige Jens Holgersen, vor Mand, Raad oc Embitzmand paa Visborrig hafver hertil troligen tient oc beviist mod Os, oc endnu dagligen tiener oc troeligen sig mod os beviiser udi alle Maader, som en erlig trofast Dansk Mand, at vi oc alle de for vor Skyld vilde oc skulde giøre oc lade, ere pligtige saadan Troskaff imod hannem og hans Børn kierligen at forskyldte: Var det saa, det Gud naadeligen forbyde, at Os noget tilkom, eller forstæckit vorde, hørend vi forskyldte oc belønnet finge den tro Tieniste oc Fasthed, hand os giort haffver, oc endnu dagligen giør oc beviiser, da bede vi vor kiere Søn, Høybaarne Første Her Christian udvalde Konning til Danmark oc Sverrig, at hand efter vor Død betencker hannem oc hans Børn, oc ej lader wbelønnet bliffve dend tro oc villig Tieniste, med Trohed hand Os giort oc beviist haffver. Var det saa, det Gud forbyde oc affvende, at nogen vilde os paa Halsen træde, eller fortrenge vor kiere Søn, da er hand den Mand, oc saa tro oc fast, at vor kiere Søn maa fuldkommeligt sette oc haffve sin tro oc loffve til hannem, oc intet tvifle, at han undfalder eller sviger ham i nogen Maade. Til Vitterlighed vnder vort Signet.”

Trohet. Skrivelsen är en lovsång över den trogne och lojale kungatjänaren. Icke mindre än 9 gånger varieras temat trofasthet. En avsevärd skillnad föreligger mellan en dylik personlig deklaration och den stereotypa frasen i 1487 års kungabrev om förpantningen av kronogodset i Järrestads härad för visad ”trohet och villig tjänst” (7). Om ”denne berömlige man” skriver Tycho de Hofman vidare: ”Man bör tro, att hans bedrifter har i hans tid varit långt mera ansevlige och berömda, eftersom kungen så högt rosar dem. Emellertid kan det vara oss nog, att han har gjort sig sin konungs vänskap värdig, efter förmåga tjänat sitt fädernesland emot dess fiender både i krig och fred, och genom sin trohet gjort sig förtjänt av en plats bland Danmarks hjältar.” — Den intensiva kaparverksamheten och de ständigt återkommande strandhuggen avbrytes sällan av stora drabbningar till lands eller sjöss. Men även i denna ”krigets vardag” visar Jens Holgersen trohet och uthållighet i förelagd gärning. Någon begäran om förflyttning till annan tjänst är icke känd.

Tapperhet. I nära samband med trohet i tjänsten bör nämnas djärvhet, mod och tapperhet. För en stor krigare kunde de många, under en lång följd av år upprepade piratdåden i den småländska

skärgården och kapningarna av handelskepp i de gotländska farvattnen känns som ett trist och föga heroiskt "hantverk". Idealet för en garvad sjöbuss var de stora sjöslagen med kamp fartyg mot fartyg och bordning med livsavgörande dust man mot man. I hart när lyriska tongångar relaterar Reimar Kock envigen 1511 26/7 mellan det danska amiralsskeppet Engelen och det lybska Marien under sjöslaget utanför Bornholm. De båda befälhavarna framstår som förebilder för sina män. Jens Holgersens krigiska insatser krönes icke alltid med framgång (98, 99, 105, 204, 209). Men han låter sig icke nedslås av motgångarna utan är ständigt beredd till nya nappatag med fienden. När krigströttheten 1507—1508 alltmer gör sig kännbar bland svenskar och danskar, har man i Sverige uppfattningen, att Jens Holgersen är den främste aktivisten i "kung Hans' parti". Utan honom hade Kalmar redan uppgivits och den efterlängtdade freden varit ett faktum (121, 135). Att han påstås i harm

Fig. 50. Kung Hans (främst) med Christiern (II) och övriga söner. Detalj av Claus Bergs berömda altartavla i Odense S:t Knuds kirke. Nationalmuseum, Kbhvn.

ha bränt Pata och Strömserum 1506 (92) kan knappast förläna honom epitetet hämndgirig. I långt högre grad genomsyras handlingarna i Sturearkivet av de svenska motståndarnas längtan efter hämnd och hot om vedergällning (98, 99, 111, 115).

Brutalitet. Hemming Gadh och andra svenska ledare tröttnar icke att betona Jens Holgersens omänskliga grymhet vid de företagna strandhuggen (70, 71, 75, 77, 91, 93, 98—100, 106, 108, 110). Hans brutalitet mot besättningar och handelsmän på de av uteliggarna kapade hanseatiska och svenska handelsfartygen är också väl dokumenterad. Hänsynslöst kastas skeppare och besättningsmän för längre eller kortare tid i fängelse (15, 29, 94, 95, 140). Reimar Kock ger i sin lybska krönika en mycket mörk bild av Jens Holgersen (43). Denne betecknas som ”en ond tyrann, som icke plägade hålla tro och loven vare sig mot Gud eller människor”. Även besättningar och köpmän på vinddrivna och strandade fartyg slås i bojor och tvingas till hårt arbete om dagarna samt till vistelse i fångtornet nattetid. T. o. m. Jens Holgersens egen landsman, Povl Helgesen, betonar i Skibykröniken hans ”medfödda lust till rov och plundring” (127), som bl. a. gått hårt ut över lybeckarna utan att ens krigsförklaring utfärdats (237). Vadstenamunkar på fredlig färd till kurian fångslas och får utstå många vedervärdigheter (133). Från Nådendals birgittinerkloster kommer vid samma tid underrättelser om den fruktansvärda brandskattningen av Åbo och den uppenbara risken för klostret att undergå samma hemsökelse (148). Även om Jens Holgersen icke personligen ledde härjningståget till Finland, torde detta ha bidragit till att färga vadstenaabbedissan Anna Fickesdotter Bylows uppfattning om honom. När hon i sin genealogiska krönika omnämner Jens Holgersens och Margrethe Trolles barn, formar hon bönen: ”Gud låte dem icke släktas på fadern eller farfadern, ty det är allt kommet av en hård rot” (230). Brutaliteten får även svågern, Niels Bosson (Grip), vid åtminstone ett tillfälle oväntad och påtaglig erfarenhet av. Han har ordnat barnsöl på länslottet Borgholm. Bland de inbjudna är också Jens Holgersen. Men denne lönar gästvänskapen på sitt eget speciella sätt. När festen är slut, griper han värden och för honom med våld till Köbenhavn (96). — En lika hänsynslös brutalitet går ut över gotlänningarna. Till det medeltida

länsväsendets avigsidor hörde, att länsborna i tysthet tvingades bära tunga bördor och stundom måste fördraga omänsklig behandling. Men på Gotland har den nye lensmannen redan efter 5 års styre gjort sig så förhatlig, att kungen 1492 nödgas sända en statlig kommission för att undersöka förhållandena och om möjligt förhindra gotlänningarna att i förtvivlan ge sig in under Sverige (20, 21). Övergreppen beivras, och försoning uppnås. Men nya klagomål framföres snart åter (63, 219, 227, 228, 272). Vid beskrivningen av Glimmingehus aktualiseras byggnadsmaterial i såväl sten som timmer. Med den starkares rätt torde borgherren-lensmannen utan skrupler ha tagit för sig bland ruinerna i Visby, även om han kommit att kränka den enskildes rätt.

Här anförda notiser ställer Jens Holgersen i en mycket ofördelaktig dager. Men även han har rätt att bli bedömd utifrån sin egen tid, dess tänkesätt och aktuella förhållanden. Ätminstone i vissa avseenden blir färgerna då något mera nyanserade. Man måste sålunda hålla i minnet, att de skriftliga källorna i stor utsträckning har karaktären av propagandamaterial. Svenskarnas och lybeckarnas klagomål är partsinlagor med för dylika handlingar typiska överdrifter och subjektiva värderingar. Vidare gäller att unionsstriderna har formen av gerillakrig. Den beräknade effekten är icke att fälla avgörande på slagfältet utan att uttrötta fienden samt med bryska metoder sprida skräck, förtvivlan och modlöshet bland civilbefolkningen. Svenskarnas klagomål på Jens Holgersen och hans "parti" skiljer sig icke i något avseende från danskarnas klagomål över lybeckarnas skövling av de danska öarna (142, 191, 195) eller svenskarnas hämndaktioner andra sidan riksgränsen (70, 111, 191, 195). "Röva, skinna och bränna" är överallt ledmotivet. När jämförelsematerial erbjudes, står icke heller Jens Holgersen ensam som illgärningsman. Att besättningsmän på uppbringade skepp i finska farvatten lemlästas och utan pardon kastas överbord tillhör sålunda icke enbart de gotländska utelligarnas kaparmetoder. Svenska köpmän går till väga på samma sätt mot Jens Holgersens folk i hanseatiska hamnar (143, 146; jfr nr 257). Hanseaterna väjer icke för liknande hämndaktioner. Det är en gammal regel, att sjörövare, som gripits på bar gärning (*in flagranti*), skulle hängas eller halshuggas.

(Se Liedgren s. 493 om regelns tillämpning i Sverige mot Otte Thorbjörnsson samt bröderna Jens och Nils Persson Skank). I vissa fall saknas också fog för hanseaternas klagomål över förmenta övergrepp. Liksom alla kaptener på uteliggarna har eskaderchefen i de riksviktiga gotländska farvattnen bestämda instruktioner att följa. De ingår som led i den danske kungens intensiva handelsblockad. Stundom framstår sålunda de hanseatiska klagomålen som ogrundade. Skeppare och köpmän har på egen risk eller utan certifikat gett sig in i de hårdbevakade farvattnen och blir därför genom egen förskyllan offer för krigets hårda lagar. Det gives också exempel på att Jens Holgersen är beredd till uppgörelse i godo (72, 131, 138, 218). Även hanseaterna kan göra sig förtjänta av klagomål (20, 45, 112, 143, 223, 242). Slutligen skulle kunna framhållas att Jens Holgersens hårdhet och våldsmentalitet visar, att han är "ett barn av sin tid". Den samtida allmogen torde i vardagens värld ha sett föga av den ridderlighet de romantiska riddarvisorna besjunger.

Exempel på motsatsen står emellertid att finna t. o. m. inom Jens Holgersens egen släkt. Främst går tanken till tvenne verkliga riddersmän, båda liksom Jens för längre eller kortare tid knutna till Gladsax som lensmän. Sten Basse Bille, ledamot av undersökningskommissionen på Gotland 1492 samt landsdomare i Skåne 1501—1519, framstår som en av den dåtida adelsgenerationens noblaste personligheter. Om Jens Holgersens efterträdare som amiral, Herluf Trolle, är känt att han låter riddarkedjan kring sin hals vara en ständig påminnelse om de krav man har rätt att ställa på en adelsman. Han rosas som en ädling t. o. m. på krigståg och inför krigets olyckliga offer. Trots det ofta förråande krigaryrket är han mån om att verka för ungdomens själsliga fostran genom skapandet av Herlufsholms berömda högskola. Gent emot sådana ädlingar kan Jens Holgersen icke hävda sig.

Här anförda "förmildrande omständigheter" kan icke överskyla det faktum, att Jens Holgersen är en hård man med utpräglad fallenhet för att leda sjöröveriet från Visby. Han passar "som hand i handske" för kung Hans' kompromisslösa politik mot såväl svenskarna som de vendiska städerna. Trots detta är det förvånansvärt, att han lyckas behålla konungens gunst med tanke på de grava anklagelserna, som från olika håll riktas mot honom. Indirekt visar detta, att lensmannen är i besittning av andra karaktärsdrag, vilka i rikssammanhang värderas högre.

Beslutsamhet. Viljestyrka, beslutsamhet och handlingskraft präglar Jens Holgersens uppträdande i skiftande situationer. Som kung-

lig ämbetsman och verkställare av monarkens politiska program i ett ytterst viktigt område står han i närmast möjliga förbindelse med konungen. Svärfadern Arvid Trolle och många andra bland gränsadeln — såväl aktiva som ljumma unionsvänner — måste iakttaga betydande försiktighet under sin av godshunger, opportunism och maktkombinationer präglade verksamhet. Skäl och motskäl måste städse noga vägas mot varandra. Jens Holgersen saknar anledning till en dylik försiktighet med därav följande handlingsförklaring. Han har en gång för alla gjort sitt val. Utan att tveka tager han sedan konsekvenserna härav och fullföljer med obruten handlingskraft den kungliga politiken.

Maktberusning. Känslan av makt skapar lätt maktberusning och övermod. Jens Holgersen och hans män är betydligt bättre utrustade för krigets strapatser än svenskarna. Hans flotteskadror kan härja efter behag utefter Sveriges, Ålands och Finlands kuster. ”Ingen kan tro hur han skräpper”, skriver Hemming Gadh 1506 till riksförståndaren (106). Denne är själv medveten därom. Han förklarar för de till prästmöte och landsting i Skara vid midsommartid samma år församlade, hur angeläget det är med de pågående rustningarna. Genom Guds nåd skall man söka krossa det högmod kung Hans och hans ”parti” (med Jens Holgersen som den främste) länge visat genom de ständiga angreppen mot Sverige (98). Samma mentalitet präglar förhållandet till hanseaterna. Reimar Kock beskriver, hur de kungliga danska sjökaptenerna på det samma år hållna fredsmötet i Kiel uppträder med typiska översittarfasoner. Även om hans skrivning måste betraktas som partsinlaga, förefaller den i rättframma ord tolka sinnesstämningen bakom det officiella hanseatiska brevmaterialets diplomatspråk. Vid freden i Nykøbing 1507 stadgas, att de hanseatiska skeppen vid möte med de danska uteliggarna skall stryka flagg och göra sig beredda för visitation. Stor självbehärskning fordras av kontrollanterna för att de icke under dylika förhållanden skall låta maktberusning och övermod komma till uttryck.

I vad mån kan Jens Holgersens stolta borg bära vittne om byggherrens personlighet?

Efter framgångsrika strandhugg och skärmytslingar går den

självsäkre sjöbussen i land på hembygdens kust. Vid horisonten avtecknar sig de skrovliga murarna av Glimminge Hus. Vilken fiende skall våga anfälla detta mäktiga, vattenomkransade fäste? Genom själva borgen talar den självmedvetne borgherren till samtid och eftervärld. Stoltheten präglar den oansenliga pappersbiten med inbjudan till dubbelbröllopfesten 1518. Amirals- och lensmanskollegan Hindrik Krummedige på riksfästet Varberg hälsas välkommen till "Stora Glimminge" (246). Det "målande" borgnamnet har icke påträffats i senare urkundsmaterial. — Den dåtida bröllopgästen kunde också bättre än turisten av i dag redan på avstånd och i varaktigt material se förkroppsligad den då residerande borgherrens egen herremansmentalitet. Han och hans lika självsäkre byggmästare har gemensamt lyckats skapa dekorativa detaljer för självkänslans triumf. På östra gavelröstets översta tinne tronar ett lejon med hög-

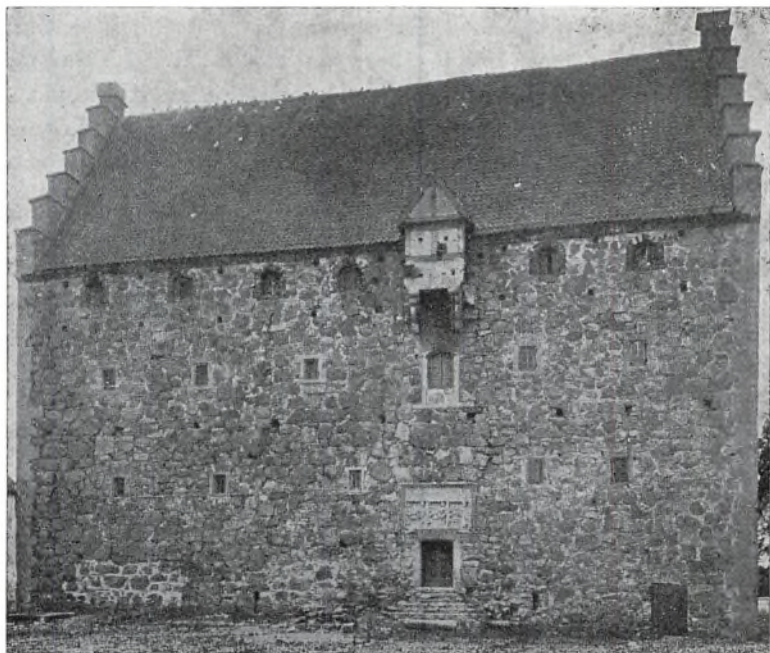

Fig. 51. Glimmingehus.
Norra fasaden med portalen.

buret huvud samt elegant lyftad, ringlande svans, en symbol för den andliga styrkan (fig. 52). Motsvarande plats på västra gavelröset behärskas av "Vildmannen", en symbol för borgens och borgherrens styrka och kraft gent emot världsliga fiender (fig. 53). Inom den kyrkliga medeltidsarkitekturen framstod lejonet som "den ojämförligt vanligaste och viktigaste inkarnationen för styrkan och alltså informerade om den andliga kraft, som upprätthöll kyrkobyggnaden" (Reutersvärd s. 16). Denna kyrkliga maktsymbol har sålunda lånats över till Jens Holgersens profana byggnadsverk. Kombinationen med "Vildmannen" gör maktdemonstrationen än mer påtag-

Fig. 52. Lejonet på östra gavelröset.

lig. Så länge lejonet och "Vildmannen" identifierades som lån från det stora danska kungsvapnet, har de med fullt berättigande kunnat tolkas som inkarnationen av den Ulfstandska ättens, enkannerligen borgbyggarens styrka och maktställning. "Samtidigt kunde de bägge gavelfigurerna i sina allmänna heraldiska roller stå som personifika-tioner av den styrka, som skulle avvisa alla angrepp på borgen och den släkt, som bodde där, och vildmannen dessutom ingjuta sin livs-kraft i den Ulfstandska ätten" (Svanberg s. 123). Enligt Reuter-svärd's uppfattning är dock "Vildmannen" på Glimmingehus icke en kopia av kungavapnets sköldhållare utan en nära släkting till de

Fig. 53. "Vildmannen" eller "Jät-ten" på Glimmingehus.

Den ursprungligen på västra gavelröset placerade, av Adam van Düren huggna stenskulpturen har blivit centrum för ett omfattande sägenkomplex. Jätten bygger borgen av sten, som Jättinnan kastar från Bornholm med strumpebandet som sten-slunga. Om gårdsfolket artigt hälsar på honom, hjälper han dem på olika sätt. Så t. ex. med att bära de tunga sädessäckarna uppför trapporna med de höga trappstegen till den som sädesmagasin apterade "rid-darsalen". Men den pryda flickan, som stympade Jätten, blev sjuk och dog.

sydtyska sägnerna fasansfullt fula och starka vildmän (fig. 56). Väl behandlade kunde dessa ställa sina väldiga kroppskrafter i människors tjänst och utföra de mest häpnadsväckande arbeten. Enligt denna tolkning blir vildmannen i sydostskånsk tappning en symbol för borgens styrka och soliditet, alltså för dess fortifikatoriska kraft. Vad Adam van Düren och Jens Holgersen själva på sin tid inlade i de båda gaveldekorationerna förblir en väl dold hemlighet. Anknytningen till makt och maktberusning är dock uppenbar.

När besökaren på nära håll överväldigats av den resliga borgens mäktiga murar och står framför portalen, erhålles en ny manifestation av borgherrens stolta självkänsla. Den dekorativa portaltavlan — den äldsta i sitt slag inom dansk borgarkitektur — låter borgherren och hans båda hustrur träda fram i all sin härlighet med vapensköldar, hjälmprydnader och beledsagande inskriptioner. Också denna ”porträttframställning” är en nyhet inom profankonsten. I sin bildframställning har mästern Adam vågat lösgöra sig från det dittills stränga beroendet av de kyrkliga normerna. Frigjorda och självsäkra står borgherren och de varandra avlösande borgfruarna där, beredda att redan utanför entrén hälsa sina förnäma gäster bland högfrälset. Margrethe Trolle bär till vänster en påse med vidhängande nyckel. Därmed anges att hon är husets residerande härskarinna (fig. 3 b).

Till praktgemak och riddarsal ledsagas gästerna. Ättevapen utgör dekorationer i dessa salar. Men i praktvåningens yttre rum finns också ”kämpetavlan”. Om herr Jens i tavlans ridderlige sköldhållare såg en bild av sig själv är och förblir okänt. Men forna gäster och nutida turister — som icke fördjupat sig i en mer än sekellång, ännu icke avslutad vetenskaplig debatt om förhållandet mellan bild, årtal och inskription — torde tveklöst tänka på den mäktiga borgens myndige byggherre, när man läser de skrytsamma orden: ”Jac ar en kempes stark och stoor”. Vilken annan österlening skulle — i varje fall skriftligen — vilja eller våga presentera sig med av maktberusning och övermod så genomsyrade ord? Den gryende renässansen presenterar här sin förste härold på sydostskånsk mark.

Omutlighet. Maktkoncentration och framgång är maktberusningens moder. Känslan av makt, förvissningen om att trots allt be-

härska situationen leder ofta till omedgörlighet och oförsonlighet. Men dylika känslor kan också vara en ovärderlig tillgång i svåra situationer. Den utgör grundvalen för kompromisslösa beslut och omutligt uppträdande. Jens Holgersens förhandlingar med hanseaterna ger lysande prov härutinnan. T. o. m. magistraten i Visby övertalas att försöka förmå Jens Holgersen att efter de mångåriga, till synes fruktlösa diskussionerna om Gotenhof i trötthetens tecken avskrika hela ärendet och icke mer inkräva något arrende. Man lyckas dock icke påverka lensmannen. I känslan av att ha rätten på sin sida trotsar han och gotlandsdomarna de mäktiga hanseaterna (s. 46).

Här åberopade karaktärsdrag låter sig väl förenas med gravstensinskriftens tidstypiska fras: *strenuus miles*, vilken på grund av ljudlighet brukar översättas med "den stränge riddaren". Översättningen "den dristige riddaren" synes dock vara att föredraga.

Humor. Att bakom den respektinjugande riddarrustningen samt i de kärva urkundsnotiserna från krigsskådeplatser och förhandlingslokaler söka upptäcka en man med sinne för humor och skämtlynne kan synas hopplöst. Elsebe Jensdatter, Jens Holgersens litterära dotter, är dock av annan mening. Hon bör ha lärt känna sin fader. Hennes rimverk ger därför ett icke oväsentligt bidrag till hans karakteristik.

”Hand ocsaa manghet Euentyr dreff
Med løst oc listige sinde,
Som mand skal neppe y skriffte eller breff
i fremmede driffte finde.”

Bertil Ejder har på förfrågan meddelat, att 2:a raden bör läsas som "løst- oc listige sinde". *List* torde inte ha den nyans av bakslughet, som nu innebor i ordet. Det betyder egentligen "kunnande", "kunnighet" o. dyl. Översättningen blir då: "med muntert och klokt sinne". *Driffte* i 4:e raden har troligen betydelsen "gärningar" och *fremmede* "andras verksamhet", alltså sådan den framställes i skrivna relationer. Innehållet blir mera lättbegripligt, om man i tankarna ställer citatets 4:e rad före den 3:e.

De välkända "historiska" sägnerna om "Kung Hans' besök" och "Den tjocke abboten på Bäckaskog" kan möjligen genom detta åldriga rim förlänas viss trovärdighet och därmed en fastare förankring än hittills i verklighetens värld.

Sägnen om "Kung Hans' besök" blev litterärt känd 1861. I sin utredning om Glimmingehus skriver sålunda Gustaf Ljunggren:

"För öfrigt visa alla underrättelser, att herr Jens varit en jovial man, rik på upptåg och infall . . . Så berättas han på följande sätt hafva af konung Hans tillvunnit sig betydlig tillökning i Glimminge egor. En gång då konungen gästade honom och fann sig synnerligen tillfreds med den måltid, som Jens Holgerson för honom uppdukat af idel favoriträtter, bjöd konungen honom utbedja sig en nåd. Jens bad då att erhålla så stort stycke af angränsande kronojord, som han kunde hinna att gå omkring, under det konungen satt till bords. Då detta beviljades, kringgick Ulfstand en anseelig sträcka af en närliggande kronoskog och infann sig innan konungen ännu rest sig från bordet med en hare i ena och en afbruten trädstubbe i den andra handen för att dermed visa, att han icke skyndat för mycket, utan haft rådruum att fasttaga haren och upprycka trädstubben." Om sentida varianter av sägnen se Wallin III s. 27 ff. Under rubriken "Gästabudet på Glimmingehus" ger Elisabeth Kuylenstierna—Wenster (II s. 33 ff) en romantiserad skildring av samma händelse.

Från kung Hans' regeringstid kan icke mindre än fem kungabesök i sydöstra Skåne dokumentariskt beläggas. 1491 19/2 håller han sålunda rättarting på Gladsax slott och 1495 7/2 i Tommarps kloster. (LÄU V s. 138 ff nr CLXXIV och CLXXV samt s. 245 f nr CCC). Register på kungliga nattläger är kända från 1502 u. d., 1506 u. d. och 1507 6/11. (DM IV:2 s. 154, 277 och 283). Sistnämnda tre gånger går resan över Vä—Bäckaskog—Sölvesborg—Åhus—Ravlunda—Gladsax—Tommarp—Ystad. Han stannar endast en natt i respektive Ravlunda, Gladsax och Tommarp men fyra i Ystad. Tidsmässigt ligger resan 1495 bäst till för ett eventuellt besök på Glimminge. Kungen befinner sig sålunda i Sölvesborg 30/1 och i Ystad först 11/2. (Wallin II s. 129 f). Men detta skulle innebära, att besöket ägt rum, innan den nya borgen påbörjats. Med tanke på borgbygget skulle däremot 1507 års resa vara mest tänkbar. Glimmingehus stod då färdigt, och herr Jens hade möjlighet att presentera sitt monumentala verk för sin konung. Borgförbudet hade upphävts redan 1483. Avståndet mellan Gladsaxehus och Tommarps kloster var endast en halv mil. Efter nattkvarter i Gladsax kan kung Hans med sina närmaste män ha tagit sig ridande fram till Glimmingehus, hunnit deltaga i en festmåltid och på aftenen nått nattlägret i Tommarps kloster.

Folktraditionen om "Kung Hans' besök" bör ha en historisk kärna. För allmogen har kungabesöket varit en upplevelse, som berättats från generation till generation. Så småningom har annat sägenmaterial knutits till kungabesöket. Man har sökt en förklaring dels till "Vildmannen" och hans attribut (haren och trädstubben), dels — såsom förf. förmodar — till ägoförhållandena kring "Gislövs Stjärna". Denna stora ekskog — en relik av de ekskogar, som fordom täckte betydande delar av Österlen — tillhör Vallby socken men ligger som en enklav i Ö. Nöbbelövs socken (se s. 119).

*

Berättelsen om "Jens Holgersen och den tjocke abboten på Bäckaskog" har ofta återgivits i tryck, vanligen tillsammans med relationen om "Ljungby horn och pipa". Författare är hovkanslern friherre Wilhelm Julius Coyet. I Engeströmska Samlingen

(B VIII, 2, 9 och B VIII, 2, 31, ms i KB, Sthlm; se även Rep.* VIII s. 453) ingår avskrifter av den äldsta kända versionen. Den är undertecknad: "Scriptum Liungby Gård den 11. februarii A[nn]o 1692. W. J. Coyet" och har följande lydelse:

"Fru Cicella Ulfstands har uti sit enkiostånd haft til sin målsman och lagwårje hr Jöns Holgerson Ulfstand, som också efter hennes död, war hennes andra sons hr Peder Gyllenstiernes förmyndare. Denne här Jöns Holgerson råkade med abboten i Bäckeskog klåster, hr Nils Hindricsson i swåra trätor om Wårjletorp, wintorp och wagesjö och Wåjlebäckes marck, i ty at abboten med stor samwetslöshet och med många practiar wille ogilla hr Axel Billes beswurne häfd, och således sökte Liungby gårds bästa egendom sig at tilägna. Ifrån a[nn]o 1513 intill 1518 äro åtskillige tingsbewijs, kongl. bref och domar om thess twistigheter utgifne, men för the andeligas myndighet skull har saken icke desto mindre då till fullkomlighet intet kunnat komma. När nu äntel[igen] hr Jöns Holgerson Ulfstand och abboten hr Nils Hindricsson woro a[nn]o 1514 komne til en förlikelse med hwar annan om jordetråtan, i så motto at den af abboten twistig gjorde marken skulle delas dem emellan i lika dehlar, och hr Jöns Holgerson efter åt märker at Liungbygård genom förlikningen och denne delning mycket war skadat til des gamla egendom, som med urminnes och beswuren häfd derunder lydde. Så hafwer han sökt förlikningen at kulkasta, och wänskapen med abboten at bryta, ock han därtill tagit sig detta tillfälle, at då abboten til at wisa sit förtroende, kom och besökte hr Jöns Holgerson på Liungby gård, och i det han steg upp för trappan blef andetäpter /: aldenstund han war en swår och mycket fylliger feter man /: då sade hr Jöns Holgerson sig weta god råd för denne tunghet och öfwerflödige fetman, och at han den förtaga kunde, utan at bruka några inwärtas medicamenter, som hr abbotens hälsa och krafter förminska skulle. Öfwer detta wardt abboten mycket glader, och bad hr Jöns Holgerson at han obeswärat wille honom et sådant godt råd meddela. Men hr Jöns Holgerson hölt det så wed sig säijande det ware en hemlighet, den så almänt icke kunde uppenbaras. Dock för hr abbotens skull, wille han sielf förfärdiga, hward til hans boot erfordrades, allenast wille förpflichta sig, at hålla den diet som Jöns Holgerson honom föresatte, så ock omkostningarne betalte. Härtill samtyckte abboten, och Jöns Holgerson ett skriftel[igt] contract med abboten deruppå uprättade, at abboten skulle gifwa till Jöns Holgerson hundrade marck, och at han sig wille förhålla efter de regler som Jöns Holgerson honom gaf, hwaremot hr Jöns Holgerson skulle wara förpflichtad, uti 10 weckors tid, skaffe abboten frisk och befriat ifrån den stora fetman, hwarmed han war beswärad. En tid derefter då Jöns Holgerson alt hade tillagadt, kom abboten til Liungby gård igän at efter aftal begynna sin cur, och då fölgde hr Jöns Holgerson honom allestädz omkring på gården, och äntel[igen] in uti smedian, däri lät hr Jöns Holgerson taga kläderna af abboten, lägga fiättrar om benen och fästa honom med kiädior fast wid ambolten, gifwandes honom en släggia i händerna, och befalte honom stå där i tijo weckors tid och smida på watn och bröd. Såsom nu abboten et sådant oformodat tractamente eij kunde undergå, och Jöns Holgerson honom likwäl icke släppa wille, påståendes contractet som dem emellan war uprättadt, så måtte abboten omsider klaga för biskopen och för konungen, hwilken lät abboten lös taga utur smedian, ändock at hr Jöns

Holgerson begiärte, at abboten intet mindre måtte hålla sitt contract, än som han måtte hålla den förlikning om de twistige jorde ägors delning emellan Wäjletorp och Bäckaskog, hwartil abboten honom Jöns Holgerson förledt hade. Hr Jöns Holgerson pålades et arbitralt straff, som bestod uti etthundrade marck, dem man finner at Jöns Holgerson til abboten har måst betala för sin siälwråda, aldenstund han mot de andelige fäder förgripit."

(Om de felaktiga personhistoriska notiserna beträffande Sidsel Ulfstand, m. fl. här och i Tycho de Hofmans relation se s. 206).

På litterär väg blev berättelsen om avmagringskuren känd på Österlen, och Glimmingehus gjordes så småningom till centrum för händelsen. (Wallin III s. 41). Redan Hilffeling förlägger den i 1777 års reseberättelse till Stenhusets källare. Elisabeth Kuylenstierna-Wenster (I s. 25 ff) har gett den romantiserad form.

*

Jens Holgersens namn har i den vetenskapliga debatten kombinerats med sägnen om "Ljungby horn och pipa". Denna utgör en variant av det omfattande sägenkomplex, som brukar benämnas hornrovssägnen och som är spridd i hela Norden, i kustländerna söder om Östersjön samt på de Brittiska öarna. Den äldsta danska uppteckningen ingår i de prästrelationer, som den danske runforskaren Ole Worm på konung Christiern IV:s uppdrag 1622 lät påbörja rörande socknarnas fornminnen. (Tuneld s. 162 f). Riddaren herr Åge är ägare till Lyngbygård. Han ber sina tjänare undersöka, vad som händer julnatten vid Maglesten i socknen. En av hans karlar rider dit, ser småfolkets dans, lyckas få tag i hornet och uppmanas av en bergtagen kristen kvinna att fortast möjligt rida tvärs över fåror till Lyngbygård. Förföljd av småfolket lyckas han taga sig hem men dör efter tre dagar. I denna variant talas endast om hornet. Pipan nämnes icke. Den av hovkanslern Wilhelm Julius Coyet 1692 nedtecknade relationen återger den fullt utbyggda, nu allmänt kända formen av sägnen. Fru Sissela (Sidsel) Ulfstand innehar Lyngbygård i slutet av 1400-talet. En av hennes stalldrängar förmås att julnatten rida till Maglesten. "Bergpysslingarna" bjuder honom hornet och pipan. Båda föremålen lyckas han föra till Lyngbygård. Trollden förhandlar med fru Sissela om att återfå sina föremål. Då de icke lyckas övertala henne, uttalar de hämnd över både hennes släkt och slottet. — Bengt Järbe (s. 5 ff) har i en utförlig utredning påvisat, att Trolle-Ljungbysägnen i sin nuvarande form vävts samman av två från början skilda sägentyper. Den ena är en heraldiskt betonad herrgårdssägen om hur Trolleätten fått sitt släktvapen, den andra en folklig sägen om ett från trollden rövat horn. Järbe anser, att pipans förekomst i sägnen är senare än hornets och bör dateras till omkring år 1500. "Det synes icke uteslutet att antaga, att pipan i sägnen i sig innesluter en vapenförklaringsägen rörande det heraldiska s. k. Wesselhornet i Ulfstandska vapenskölden av liknande art, som det halshuggna trollet med hornet för Trolleätten i dess vapensköld" (s. 22). Som stöd för sin teori anför han bl. a., att den till Trolle-Ljungby knutna sägnen är den enda, som har motivet med pipan, och att hornet och pipan här bildar ett slutet helt. Med tanke på det 1498 ingångna äktenskapet mellan Jens Holgersen Ulfstand och Margrethe Arvidsdatter Trolle samt makarnas innehav av Lyngbygård "ligger det nära till

hands att antaga, att det ulfstandska Wesselhornet, som till formen liknar den på Trolle-Ljungby nu förvarade pipan, givit uppslaget till anskaffandet av den i förhållande till hornet yngre pipan, varefter den införlivats i sägnen såsom ett uttryck för den genom äktenskapet uppnådda nära samhörigheten släkterna emellan. Därigenom skulle den, inom ett starkt begränsat område [=östra och sydöstra Skåne], unika förekomsten av en pipa i denna sägentyp få en naturlig förklaring. Härigenom blir också en nedre gräns, vad gäller tidpunkten för tillkomsten av den heraldiska vapenförklarande delen av sägnen, möjlig att fastställa. Våxtorps sägnen finns, av Trollevapnets utvecklingshistoria att döma, färdigbildad omkring år 1400, den heraldiska vapenförklarande Trolle-Ljungbysägnen tidigast omkring år 1500." — Eftersom Jens Holgersen först 1509 förvärvar Lyngbygård, bör detta årtal sättas som tidigaste gräns för sägenvariantens tillkomst. Järbes utredning med anknytningen till Jens Holgersen är av intresse. Hans teorier synes tyvärr icke ha prövats av andra sägenforskare. Om kombinationen har verklighetsunderlag, erhålles ett nytt, dräpligt element till karaktistiken av Jens Holgersen som en man med sinne för humoristiska infall.

I de av folklig humor präglade sägnerna om "Jätten på Glimmingehus" framträder denne som en godmodig och humoristisk gestalt, beredd att hjälpa de mot honom hövliga och välsinnade men samtidigt redo att omedelbart och hårdhänt hämnas ohövlighet och oförrätt. Fäderneärvda berättelser kring gamla borgar och slott har som obligatoriskt element traditioner om forna slottsherrar såsom fruktansvärda bondplågåre. De pampiga byggnaderna och de kostliga gemaken har som förutsättning för sin tillkomst och sitt fortbestånd en tallös skara namnlösa slavarbetare. När förf. på 1940-talet undersökte och upptecknade den utomordentligt rika sägenfloran kring borgen, levde ännu många av de gamla trotjänarna. De var traditionsbärare av bästa märke. En intressant iakttagelse kunde göras. Så gott som aldrig talade dessa "arbetets söner" om Jens Holgersen som bondplågåre. Med frodig humor berättades om borgherrens lustiga bravader, om hans släktskap med trollen, såvida han icke själv identifierades som den övermänskliga Jätten. Helt naturligt kan den slutande medeltidens arbetare på Glimmingehus ha haft en helt annan uppfattning om Jens Holgersen än 1940-talets sagesmän. Det vore märkligt annars. Men det är trots allt intressant att kunna konstatera, att Elsebe Jensdatters rimverk om sin fader såsom den äventyrslystne och skämtsamme så väl stämmer överens med sentida muntliga traditioner. Den folkliga traditionen på Gotland visar däremot en helt annan bild. Där minns man honom som den

brutale despoten helt i linje med det skriftliga källmaterialets vittnesbörd. Om hans närmaste man och senare efterträdare som lensman, den tappra och ridderlige Søren Norby, intygas däremot, att han ”endnu lever paa Øen i Sang og Sagn som en halvmystisk Personlighed, hvem man tillægger de æventyrligste Bedrifter”. (A. Heise i DBL I bd XII s. 311). — Genom humorns befriande kraft har många svårlösta frågor funnit sin lösning. När C. A. Jensen (I s. 25) skall söka tolka den omdebatterade ”kämpetavlans” bild- och skriftspråk, ser han tavlans tillkomst som ett utslag av humor och skämt. ”Fra første Færd har den tjent som Bordplade paa et fritstaaende Stenbord af en Type, som maa have været ret udbredt i Danmark. Har Adelsmanden og Stenhuggeren skæmtet ved Bordet, og er Bordkæmpen en rask Skitse til [den dekorationsmæssigt likartade] Gravstenen [över Holger Hindriksen]. Den virker ialfald som et Blyantsudkast i Forhold til Maleri.”

Religiös indifferentism. En välsituerad medeltidsmänniskas religiösa intressen avspeglas vanligen i donationer till fromma stiftelser för själamässor, inrättandet av kapell- och altarestiftelser, förvärv av avlatsbrev m. m. Aktiviteter av detta slag illustrerar konventionell sed och kan icke utan vidare tagas som bevis på personlig fromhet. Holger Hindriksen iakttog dessa religiösa sedvänjor (2, 5, 6, fig. 54). Sonen Jens får i uppdrag att verkställa de skriftliga förordnandena, vilket också sker (5, fig. 55). Av urkundsmaterialet att döma har Jens Holgersen dock icke själv tagit intryck av den fromma seden. Man kan tvärtom konstatera en total brist på kyrkliga och personligt färgade religiösa engagemang. Förgäves söker man sålunda efter notiser om gåvor till kyrkliga ändamål. De upprepade arvskiftesförhandlingarna efter hans död låter förmoda, att han icke heller upprättat något testamente. Har det ofta förråande krigaryrket, renässansens ”upplysningsidéer” eller förreformatoriska tvivelstankar på den förvärldsligade och penningkära kyrkan här spelat in? Hans många släktingar och riksrådskamrater av Billeätten tillhör ända fram till reformationen riksrådets strängt konservativa, Rom-trogna falang och måste — med ärkebiskop Torbern Bille i spetsen — draga konsekvenserna härav. Om Jens Holgersens inställning till de kyrkliga frågorna i tiden är dock ingenting känt.

Praktgemaket med bilderna av Korsfästelsen och Madonnan torde ha utgjort det borgkapell, som redan omnämnes av Hintzke 1676. Den anställde kapellanen har på sedvanligt sätt även tjänstgjort som skrivare och arkivvårdare. Genom den gotiska portalen har han från kapellet kommit direkt in i "brevkammaren". Men icke ens tillgången till ett eget kapell ger någon upplysning om borgherrens personliga fromhet. Detsamma gäller korsfästelsereliefen med herr Jens ödmjukt knäböjande vid korsets fot (fig. 7). På varje gavelröste har Stenhuset tretton tinnar. De är fördelade med sex på vardera sidan om den översta, som är kraftigare utbyggd än de övriga. Det är ingen tvekan om att de äsyftar Kristus och de 12 lärjungarna. Anordningen är känd från kyrkor och kloster. (Se Brunius II s. 452). I from mening användes den stundom också på medeltida profana byggnadsverk. Även i detta fall är det dock fråga om en detalj i ett populärt arkitektoniskt schema men utgör icke

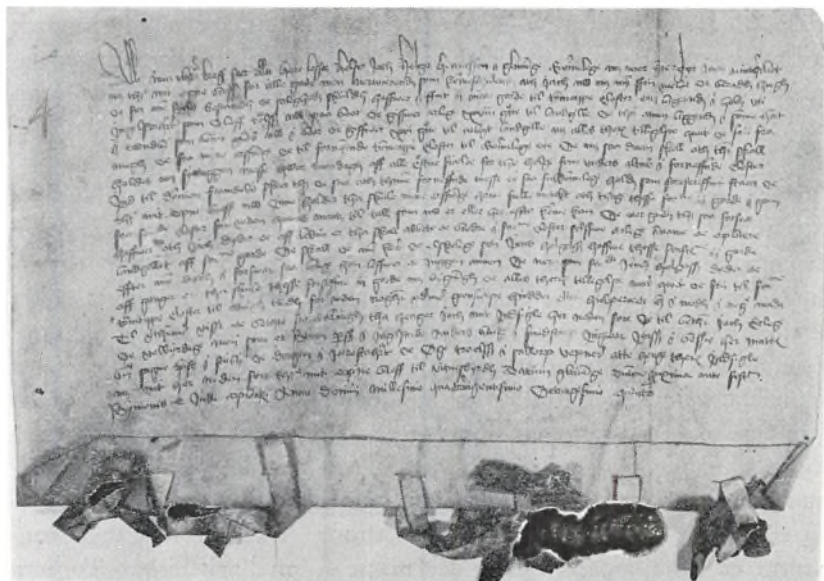

Fig. 54. Holger Hindriksen Ulfstands gåvobrev (pergament) av 1485 23/10 till fromma stiftelser.

bevis på religiöst sinnelag hos borgbyggaren-borgherren. — Herr Jens gravsättes under själva huvudaltaret i sockenkyrkan Vallby. Ingen plats för ett gravställe var mer eftertraktat av medeltidens människor än denna. Men gravkammaren hade ordnats redan av hans för kyrklig sedvänja lyhörde fader. — En mångfald handlingar i Sturearkivet vittnar om att svenskarna i hög grad räknar med Guds nådefulla hjälp mot danskarna och deras fruktansvärde ledare för piratdåd och strandhugg (70, 71, 77, 93, 98, 99, 106, 108, 114, 116, 135, 145). En dylik tillit till Gud i nödens stund har ofta som motpol den överlägsne fiendens maktberusning och känslan av att vara sig själv nog. Förhållandet synes vara tillämpligt i fråga om konstellationen Hemming Gadh—Jens Holgersen. Hanseaternas uppfattning om den danske kaparhövdingen illustreras i Reimar Kocks ovannämnda presentation av Jens Holgersen som den onde tyranen, trolös mot såväl Gud som människor (43). Vadstenaabbedissans ord om Hindrik och Jens — far och son på Glimminge — som ”en

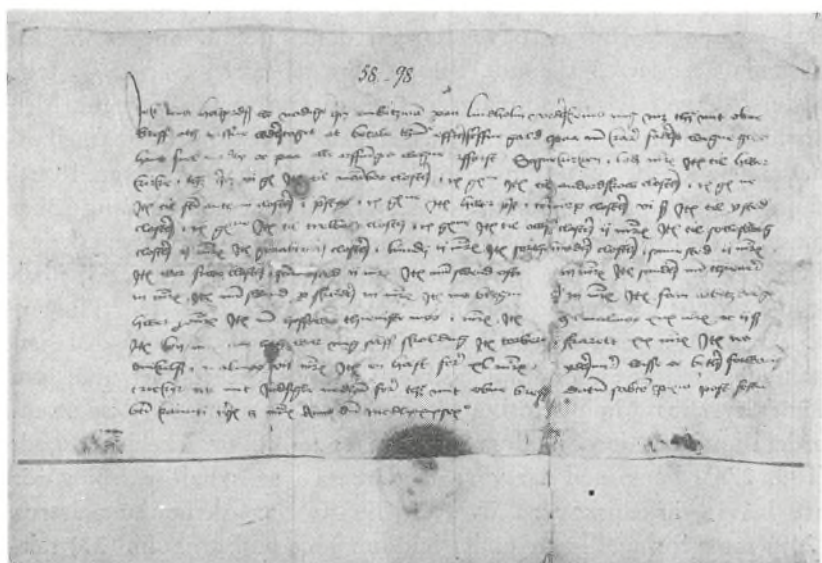

Fig. 55. Jens Holgersen Ulfstands bekräftelsebrev (paper) av 1486 15/7 på faderns donationer.

hård rot” för nya generationer Ulfstandar avspeglar även på sitt sätt fiendelägrens uppfattning.

Och kyrkan själv? Bannlysning utgör dess strängaste straff. För den drabbade brytes för tid och evighet all kontakt med Gud, kyrkan och salighetsmedlen. Märkligt nog hamnar båda Holger Hindriksens söner i dylika krissituationer. Lensmannen Oluf Holgersen på Nykøbing blir bannlyst av Jens Andersen Beldenak i Odense för övergrepp mot biskop och bönder. Genom de av krig och beslag tilltrasslade affärsförbindelserna mellan Danmark och Hansan hotas även Jens av bannstrålen. Den världslige krigaren befinner sig plötsligt i envig med en andens stridsman, prästmannen Jürgen Christopheri (128, 137, 242). Herr Jens vädjar till Danzig om hjälp. Men över staden hänger själve påvens bannlysningshot (128). Källorna förtäljer intet om slutresultatet. Mellanhavandet torde ha uppklarats. Om bannlysningen verkställts, borde detta på olika sätt ha påverkat den eljest självsäkre sjöbussens fortsatta liv och verksamhet. — Såsom inblandad i biskop Beldenaks egenmäktiga uppgörelse med Lübeck 1503 blir Jens Holgersen 1520 föremål för påvens personliga ingripande. En av påven utsedd domare skall undersöka och avdöma ärendet. Betydande belopp står på spel (237, 256). Icke heller i detta fall ger källmaterialet några upplysningar om hur den världslige stormannen, herr Jens, lyckas klara upp sitt mellanhavande med de icke mindre mäktiga prelaterna. Man kan förutsetta, att den påvlige domaren i största möjliga utsträckning söker hjälpa biskopen. Den forne chefen för Danmarks slagkraftiga krigsflotta synes sålunda ha betydande svårigheter att komma till rätta med kyrkans överhuvud, förande ”andens svärd”. — Jens Holgersens kontakter med ärkebiskopen av Lund baseras icke på den sistnämndes ställning som fromhetslivets ledare på riksplanet utan som Lundakyrkans administrative förman och förvaltare av dess utomordentligt stora jordegendom. Jens’ arrendering av ärkebiskopsgods (199, 274), hans mod att våga medarbeta i en syneförrättning för att beivra ärkebiskopens överträdelse av laxfiskebestämmelserna (249) samt förhandlingar under lejd om gods på Bornholm (23) saknar sålunda relevans i detta sammanhang.

Jens Holgersen har sålunda i viss mån underkastat sig kyrklig sed.

Någon kyrkans ödmjuka tjänare är han dock icke. Renässansens framhävande av personligheten har tilltalat hans krigar- och herremanssinne betydligt mer än kyrkans förkunnelse om synd och nåd.

*

Allen (I s. 139, 237) karakteriserar Jens Holgersen som ”den kække och namnkunnige sjøhjalten, — — — en prydnad for dansk adel”. Sistnämnda omdöme kan diskuteras. En persons liv och livsgärning måste alltid bedömas utifrån aktuell tidsmiljö och gällande tidsförhållanden. För samtidens aktivister med kung Hans i spetsen har Jens Holgersen betraktats som fäderneslandets försvarare, en handlingskraftig, tapper och modig man, en verklig prydnad för sitt stånd. Dåtidens barbariska krigsmetoder samt möjligheterna för en lensman och godsherre att låta maktberusningen fira triumfer har bland fiender, länsinnevånare och godsarbetare skapat bilden av den grymme, hänsynslöse och hårdhjärtade herremannen.

Som varje annan kraftfull och robust handlingsmänniska, vilken vågar gå sina egna vägar, är Jens Holgersen sålunda en omstridd personlighet. Vänner och fiender ger uttryck för sina subjektiva uppfattningar. Man torde komma sanningen närmast, om man insätter honom i det givna tids- och miljöschema. Han framstår då som en markant portalgestalt till den inbrytande renässansen med dess starkt markerade självkänsla och individualitetsbegrepp.

I landets regent — kung Hans resp. Christiern II — bör Jens Holgersen ha sett idealet för en dåtida herremans uppträdande. Deras utrikespolitik får mer och mer karaktären av maktpolitik. Kung Hans' tidigare mildhet mot de svenska upprorsmakarna förbytes snart mot ett av hat och hämnd präglad handlingsschema. Han hesiterar icke inför den blodiga kampen för unionens återställande. Christiern II har studerat Machiavellis bok ”Fursten”. Han synes själv vilja personifiera denna furstetyp. De i nämnda skrift framförda principerna om en fördomsfri och hänsynslös realpolitik tilltalar hans sinne. Alla medel är tillåtna för att nå uppställda mål. Christierns häftiga och dystra humör, vansinnesutbrotten, beroendet av ”mor Sigbritt” m. m. gör denna maktpolitik ytterst äventyrlig såväl för honom själv som för Norden i stort. Han söker spela rollen av ”övermänniska” men misslyckas. Dramats slutakt har

karaktären av hopplös tragedi. Han lämnar den politiska arenan som en av ödet slagen man.

Jens Holgersen är samma andas barn. Man skönjer ingenting av riddartidens höviska ideal och ridderlighet. Den individuella självhävdelsen utgör ögonmärke. Litande uteslutande på egen kraft och eget omdöme söker han — med stark vilja och gott humör men utan att vara nogräknad med de medel han använder — förverkliga sina önsksningar och uppställda mål. Han lyckas betydligt bättre än monarken, fastän hans karaktärsfel är uppenbara för samtiden och risas av såväl fiendelägrens svenskar och hanseater som insiktsfulla bedömare bland hemlandets invånare. Jens Holgersen är ingen "övermänniska". Han är en renässansmänniska! En blodfull sådan. En miniatyr av italienska Borgi'er och svenska Vasakungar.

*

Turisten, som en högsommardag färdas längs österlenska vägar med Glimmingehus som mål, ser den mäktiga borgens skrovliga murar resa sig ur det leende landskapets grönska. Upplever han disharmonin i denna kombination av senmedeltida realism och nutida naturromantik? Knappast. Ytterligheterna låter sig förenas. En tjusande tavla, där detaljerna sammansmälter till en enhet!

I stentunga borggemak läser samme turist en stund senare i turistbroschyren eller hör den sakkunnige guiden berätta om den robuste sjökrigaren och blodfulle renässansfursten, vilken i stolt maktberusning eller med ett stänk av frodig humor skulle ha kunnat peka på "kämpetavlan" och citera: "jac ar en kemppe stark och stoor." Sägner om "Vildmannen" och "Glimmingejätten" blir levande och ger åt borgherrens egen gestalt en nimbus av mystik och övermänskighet. Sålunda icke heller här disharmoni utan en sällsam förening av bister herremansmentalitet och trolskt sägenskimmer.

På Glimminge fasta Hus har man intet behov av förljugen riddarromantik. Mannen och Verket står sedan gammalt på den kärva realismens grund. Men vad som en gång var bister verklighet har blivit till stor österlensk historia med det skimmer, som alltid är förbundet med det förgångna.

Så bildar de en tidlös enhet: Borgbyggaren och Borgen, Jens Holgersen Ulfstand och Glimmingehus.

URKUNDSFÖRTECKNING

Fig. 56. Vildman

hållande klubba och vapensköld med vint-
hund. Kopparstick från omkr. 1480 av Martin
Schongauer. Det är en dylik vildman Adam
van Düren haft som förebild för stenskul-
turen på Glimmingehus.

Jens Holgersen (d. 1523) till Glimminge har aldrig blivit föremål för något mera ingående specialstudium. I biografiska uppslagsverk ägnas han endast obetydligt utrymme. Och likväl påträffar medeltidsforskaren hans namn i urkunder från en mängd olika arkiv i Nordeuropa. Detta sammanhänger med den roll han spelade under de nordiska unionsstriderna, som kom att beröra bl. a. hela östersjöområdet. Det har varit förf:s ambition under en lång följd av år att sammanställa dessa urkundsnotiser för att därigenom söka skapa en objektiv helhetsbild av den märkliga borgens märklige byggherre. En viss reservation är här på sin plats. Trots en systematisk genomgång av tryckta och otryckta källor föreligger risk, att förteckningen icke är absolut komplett. Jens Holgersen tillhör nämligen de personer, vilkas namn kan förekomma var som helst i dåtidens skriftliga källor (t. ex. i samband med relaterande av eller uppgörelse om kanske årtionden tidigare inträffade händelser). Det omfattande, år 1929 från danska till svenska riksarkivet överförda "Sturearkivet" innehåller bl. a. ett antal arkivbuntar med icke registrerat innehåll, som det icke ansetts mödan värt att inkom för detta ändamål i detalj penetrera. Företagna stickprovsundersökningar visade nämligen, att dessa sviter knappast kunde innehålla något av intresse för sydöstra Skånes vidkommande. Vad som i framtiden ev. kan påträffas i dylikt "marginalt" urkundsmaterial torde dock icke ha möjlighet att ändra den helhetsbild de nu samlade och förtecknade urkunderna skapar.

Urkunder samt "årbogs"- och krönikematerial förtecknas nedan i regestform i kronologisk ordning. Genom att i huvudtexten endast ange nummer på i sammanhanget aktuella register befrias denna från en eljest nödvändig och vidlyftig notapparat. Den intresserade läsaren kan genom regestnumren lätt finna beläggställena med därtill hörande diplomatariska uppgifter. I de fall vederbörande urkund redan finns avtryckt i diplomatarium eller regestsamling, har det ansetts onödigt att ange arkivförhållanden, urkundsspråk o. dyl. För de viktigare urkunderna har regesterna gjorts ganska utförliga, och särskilt intressanta avsnitt har återgivits i orig:s läsart. Därigenom beredes läsaren möjlighet att taga del av tidshändelsernas "atmosfär" på ett helt annat sätt än i den komprimerade och i mera kåserande form skrivna huvudtexten. Att i regestförteckningen även upptagits notiser ur samtida eller något senare tillkomna "årbøger" och krönikor motiveras med att detta sekundära urkundsmaterial just genom sitt subjektiva innehåll på ett levande sätt belyser reaktioner och stämningar, som de faktiska händelserna utlöste. Man lär känna den uppfattning dåtidens människor hade om Jens Holgersen, en förvisso mycket omstridd och intressant person.

För undvikande av missförstånd bör här meddelas att den i Släkttavla IV upptagne Jacob (Joachim) Arfvidsen Trolle såväl i huvudtexten som i regestförteckningen konsekvent benämnes Joakim Trolle, såsom sedvanligt sker i nutida historisk litteratur. Hans på Lillö i Skåne bosatte son — Børge (Birger) Jepsen (Jacobsson, Joachimsson) — skrives enligt samma normer Børge Jepsen.

Här må slutligen aktualiseras en notis, som jämte fixerat årtal i tryckt litteratur ofta brukar ingå i skildringen av Jens Holgersen men som på grund av uppenbara felaktigheter icke kan upptagas i förteckningen nedan. Från otryckta släktböcker vidarebefordrar Tycho de Hofman (III s. 389) traditionen, att Jens Holgersens namn första

gången möter 1482 i anslutning till en kontrovers med "den tjocke abboten på Bäcka- skog". Hofman skriver: "Hans Søster (nogle Slegteregistere kalde hende urigtigt hans Datter) Sidsel Ulfstand blev gift med Niels Eriksen Gyldenstiern til Lyngbygaard, og skal have været en meget streng Frue. — — — Efter Niels Gyldenstierns Død blev Jens Holgersen Formynder for hans efterladte Søn Peder Nielsen, og kom ved den Leylighed i Proces med Abbeden af Bekkeskov". Denne lurades att genomgå en drama- tisk avmagringskur vid städ och slägga i slottsmedjan. — — — Dessa personhistoriska notiser är felaktiga. Jens Holgersen inköpte Lyngbygård först 1509 (dok. nr 149— 187). Han hade ingen syster Sidsel men väl en dotter med detta namn. Hon ingick äktenskap med Knud Pedersen Gyldenstjerne. Se Släkttavla I. Genom arv, byte och köp blev de ägare till Lyngbygård. Knud var alltså den förste medlemmen av släkten Gyl- denstjerne, som fick möjlighet att skriva sig till gården. Hur man kunnat fixera av- magringskuren just till 1482 är okänt. Med nu känt urkundsmaterial kan det icke god- kännas som "historiskt" årtal i Jens Holgersens historia.

Jens Holgersens privatarkiv i Da. RA. innehåller endast 5 urkunder. Se Rep.* VIII s. 420 f. Av dessa är 3 orig.brev (motsvarande dok. nr 67, 89 och 90 i förteckningen nedan) samt 2 avskrifter av brev från andra personers arkiv (dok. nr 202 samt det i brevsviten nr 152—187 nämnda brevet av 1511 15/12 = Rep.* nr 11983). Dessutom är 2 urkunder kända genom utdrag hos Arild Huitfeldt (nr 189 och 204). — För här föreliggande undersökning aktualiserades en urkund av 1521 18/8 (dok. nr 257 a), i Da. RA. redovisad (med?) under Arvid Ulfstands privatarkiv. Rätteligen bör den ingå i Lyngbygårds godsarkiv under Jens Holgersen.

*

1. 1484 10/7. Väpnaren Ove Ågesen [Sparre] säljer en gård i Fjälkinge till Jens Holgersen. — Adel. Brevkister s. 68 nr 8; DAA 1917 s. 517.
2. 1485 23/10. Glimminge. Holger Hindriksen [Ulfstand] till Glimminge erkän- ner sig ha för sin själs salighets skull skänkt en gård i [Ö.] Hoby och en i Tunby [Smedstorps sn] till Tommarps kloster för själammässor därstädes. Efter donators död skall hans son, Jens Holgersen, under sin livstid ha gårdarna i försvar, varefter de helt skall tillfalla klostret. Urkunden sigilleras av bl. a. Sten Pedersen [Gøye] på Ingelstad och Anders [Jonsen] Bing på Smedstorp. — Rep.* nr 5755.
3. 1485 u. d. År 1485 dog Holger Hindriksen. — Inskription på gravhäll i Vallby kyrka. Se s. 14—15 i huvudtexten ovan.
4. 1486 3/7. Sibbarp [Högseröds sn i Frosta hd]. Tillsammans med bl. a. riddarna Oluf Stigsen [Krogenos till Bollerup] och Axel [Pedersen] Brahe [till Krageholm och Tosterup] är Jens Holgersen som "kungens man" med om att införa Laurens [Follertsen] Knob [till Gyllebo] i gods i Högseröds sn. — Det nu förlorade brevet känt genom avskrift i kungens rättartingsdom av 1486 5/7. Se Rep.* nr 5906.
5. 1486 15/7. u. o. Jens Holgersen, kungens ämbetsman på Lindholmen, utfäster sig

att å sin avlidne faders [Holger Hindriksen U:s] och hans arvingars vägnar utbetala närmare angiven gäld till kyrkor, kloster och enskilda. Legat utgår bl. a. till sockenkyrkan [i Vallby], alla övriga kyrkor i häradet, varje präst i Tommarps kloster samt till Ystads kloster. — LÄU V s. 15 nr 14. Lindholmens län omfattade då Järrestads, Ingelstads, Oxie och Bara härad. DM IV:2 s. 165. Se även Källström s. 91 ff och Engström s. 10.

6. 1486 9/9. Berete Jensdatter [Rosensparre], Holger Hindriksens på Glimminge änka, konfirmerar makens donation på en fästa i Elmhult till S:t Olofs kyrka. — LÄU V s. 16 nr 16. Det är sista gången Jens Holgersens moder nämnes som levande.

7. 1487 11/2. Helsingborg. Kung Hans meddelar, att Christiern [I] pantsatte till Holger Hindriksen kronans gods i Järrestads hd för 1200 mark oavlöst i Holgers och hans hustrus livstid. För den trohet och villiga tjänst Jens Holgersen gjort och gör konung och rike, erhåller denne nu samma kronogods i pant för samma summa oavlöst under sin livstid. Även hans arvingar skall ha godset i pant på samma villkor, så länge de svarar för omskrivna pantsumma. — Rep.* nr 6025.

8. u. d. [1487, trol. 9/6]. Herr Ifver [Axelsen Thott] blir kvitt Gotland, och Jens Holgersen förlänas med landet efter honom. Konung Hans låter församla alla invånarna (*Landssaatterne*) över Gotland och förmanar dem till hörsamhet, trohet och lyd- nad. Han överlämnar till Jens Holgersen Gotland, Visby och Visborg med dessa ord: "Jens Holgersen, dig antvadar jag slott och fäste, att uppkräva Kronans rättighet och hava makt att döma i 3 saker: dråp, stöld och otukt [samt med uppgift] att hålla god fred och enighet med landets inbyggare." — Strelow s. 234 f. Denne synes ha haft tillgång till nu förlorade urkunder. Det är känt, att kung Hans anlände till Visby 8/6 samt att han följande dag samlade gotlänningarna till överläggningar. — De 3 saker Jens Holgersen får i uppdrag att avdöma är *Mandslett*, *Tiufruervj oc Ketterj*. Söderwall översätter *kættare* enbart med "kättare" (latinets *hæreticus*). Kätterier sorterade emellertid under den kyrkliga (kanoniska) rätten och kan icke här komma i fråga. Erik Noreen (MASO 3 s. 21 ff) håller före, att ordet i äldre svenska kunnat användas om dem, som begått blodskam och andra sexuella brott, särskilt tidelag och pederasti. "Från gammal nordisk synpunkt är horan det feminina motstycket till 'kättaren'".

9. 1487 u. d. Glimmingehus. *jak ar en kempe stark och stoor fra gulland jak till schone for mcdlxxxvull*. — Inskription på bildsten av kalksten i 2:a våningens praktgemak på Glimmingehus. — C. G. Brunius (II) s. 445. Se huvudtexten ovan s. 27.

10. u. d. [omkr. 1488]. Danzig. [Utkast? till brev] från rådet i Danzig till hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen] med uppmaning att tillhålla utelligarna att icke skada hanseatiska skepp. — Ericsson nr 359.

11. [1489] 7/11. [Visby?]. Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, beseglar och intygar riktigheten av skepparen Hans Kruses förklaring angående beslag av gods tillhörande staden Riga samt utbetalning av frakt och sjömanslön. — Brevet känt genom transumt av 1490 24/3, registrerat i Hans. U.B. Bd 11 nr 348. Se dok. nr 12.

12. 1490 24/3. Visby. Staden Visby till staden Danzig med transumt av den av Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, förelagda, beseglade och oskadade förklaring, som utfärdats av skepparen Hans Kruse [1489 7/11]. Denne erkänner, att på hans till Gotland destinerade skepp intet annat gods beslagtagit för honom och hans folk än det, som hörde hemma i Riga. Likaså har han själv erhållit likvid för fraktkostnaderna och hans folk ersättning för uppsikten över lasten. — Hans. U.B. Bd 11 nr 348. Se dok. nr 11.
13. 1490 24/3. Visby. Staden Visby till staden Danzig med underrättelse om att hövitsmannen [Jens Holgersen] på stadens ingripande frigivit de beslagtagna varorna till borgmästarna Knutzen och Osterland för att senare utlämnas till Jurgen Mandt. — Ericsson nr 363.
14. *u. d.* [1490]. Lübeck. Skeppare Mattias Kurlwage har tagits av Hans Odinge och *Jons Holgerszen* under Gotland. På skeppet hade Arnt Ecklouw 4 fat hoptvinnade buntar lin från Riga (*4 vate Rigescb knucken*) till ett värde av 200 mark. — [Noterat som § 28 i Lübecks protestskrivelse 1503 (kort tid efter 8/7) med specificerad förteckning över de skador lybska borgare lidit]. Hanserecesse III:4 s. 582 nr 429; se även s. 524 nr 388 § 42.
15. *u. d.* [omkr. 1490—1494]. Lübeck. Clawes Borne beklagar sig över lidna förluster på Gotland. Bl. a. har *Jons Holgersen* tagit 1½ läster osmundsjärn samt 1 fat och 4 tunnor jämte en fjärdedels [tunna] smör. Därtill har *Jons Holgerszenn* hållit honom oförskyllt 35 veckor i fängelse. — [Noterat som § 50 i Lübecks ovannämnda protestskrivelse av 1503]. Hanserecesse III:4 s. 584 nr 429; se även s. 519 nr 388 § 15.
16. 1491 20/6. Ingelstads häradsting. Jens Jude, Jens Holgersens fogde på Glimminge, är med om att som bisittare på häradstinget utfärda tingsvittne rörande en 12-mannanämnds från [Glemminge-]Tågarp vittnesbörd om ett Benestads rätta ängskifte. Träta hade nämligen uppkommit mellan Oluf Stigsens [på Bollерup] bönder i Ingelstorp och fru Birgitte [Pedersdatter Flemings] på Svenstorp tjänare, varvid ingelstörpsbönderna blivit slagna. — Rep.* nr 6946.
17. 1491 5/7. Danzig. Hansestaden Danzig till Sten Sture och svenska riksråden med klagomål över att danska sjörövare, vilka antastat och plundrat skepp från Danzig och Lübeck, erhållit lejd i Bohus för att dela bytet. Även hövitsmannen [Jens Holgersen] på Gotland skall ha utrustat ett skepp (*bars*) med 100 man för samma ändamål. Brevutfärdarna anhåller om att förbud måtte utfärdas för hela Sverige mot att motaga dem. — Hanserecesse III:3 s. 4 f nr 3; Ericsson nr 371.
18. 1491 20/9. Roskilde. Biskop Niels Skafve av Roskilde till Jens Holgersen, hövitsman på Visborg, med bön om att denne må hjälpa hans till Gotland sända båda tjänare, Jørgen Friis och Erasmus Falster, jämte många andra tjänare med bostad och underhåll under vintern. De kommer för att fullgöra kung Hans' och rikets ärenden. — Hans. U.B. Bd 11, not 3 till nr 493 (s. 341 f). 1491 21/9 utfärdar biskopen öppet brev om att han sänder omskrivna personer jämte skepp i kung Hans' och rikets ange-

lägenheter. Se dok. ibm. nr 493. I en samma dag utfärdad skrivelse till staden Visby gör han samma framställning om hjälp som i brevet till Jens H. Se not till samma dok.

19. 1492 20/6. *Visby*. En kunglig kommission har sänts till Gotland såsom lagkommitté och överrätt för att döma i sådana saker, som hänskjutits till konungen, samt för att överse den gamla Gutalagen. Kommissionen utgöres av biskop Niels Glob [av Viborg samt riddarna rikshovmästaren] Poul Laxmand [på Vallen], lensmannen Sten Bille [på Gladsax] och Niels Høg. De stadfäster nu Gutalagen och gör till denna ett tillägg på 32 artiklar samt utfärdar därjämte en förordning om köpenskap och seglation. I den sistnämnda stadgas att varken nuvarande [=Jens Holgersen] eller kommande kunglig ämbetsman på Visborgs slott skall ha makt att hindra borgarna i Visby eller allmogen på Gotland i fråga om den köpenskap och seglation, som nu avtalats mellan sistnämnda parter och kommissionen. Bl. a. stadgas, att *Kalcksteen, Legter, Rafter oc andet Tommer, de maa Almuen selge Valendiske oc Jndlendiske Kiobmænder, huor oc naar de ville udi alle Haffner*. — Strelow s. 235 ff; DM III:3 s. 101 not 2; FIR s. 324 ff. Beskickningen belagd i rättartingsdom 1492 15/9. Danske Domme s. 122.

20. *u. d.* [1492, efter 20/6]. "Berättelse om några på Gotland utförda värv." Undersökningsprotokoll rörande förhållandena på Gotland, omfattande slottsfogdens på Visborg [Jens Holgersen Ulfstand] förhållande till dels allmogen på landet, dels befolkningen i Visby. Riktlinjer utfärdas för att förhjälpa alla parter till lag och rätt. — Under en 12 dagar lång resa på landsbygden märkte kommissionen, att lensmannen enskilt gjorde upp med en del bönder, som tidigare torde ha vederfarits orätt. Många saker (*Manghe sagher*) omtalades i hemlighet för kommissionens tjänare, då vederbörande kände sig hotade av Jens Holgersens fogdar och tjänare samt fruktade deras hämnd, när kommissionen åter rest bort. Överenskommelse om endräkt nåddes. Allmogemännnn lovade vara lensmannen hörige och lydige (*høregb oc lydigh*) i allt, vad han tillade dem. Han å sin sida förklarade sig vilja vara dem en huld herre (*wille være them eth hylth herskab*) och unna dem gott i vad han dittills försett sig emot dem. — Kommissionen uppger sig också ha i uppdrag att föranstalta om uppförande och förbättring av lantvärnet. Det visade sig, att inga förbättringar gjorts på hamnarna sedan [förrer lensmannen] herr Ifver [Axelsen Thotts] tid [1487]. Ett visst förfall var rådande, varför lensmannen fick befallning att upprätta värnet och yttermera förbättra det där så behövdes. Dessutom *wndherwisdæ wy oc hannom om bygning paa slottbet ther som wy sawæ, ath behob giordes, oc wdhen for slottbet tess lygesth*. Jens Holgersen hade själv insänt en redogörelse till konungen om livsmedelsförråden och spiningen på slottet samt om besättning och försvarsanordningar. Redogörelse lämnas för kommissionens iakttagelser härutinnan. — Under 4 dagar undersöktes därefter förhållandet mellan lensmannen och invånarna i staden [Visby]. Förlikning ingicks under kommissionens överinseende enligt samma normer som mellan landsbygdsallmogen och lensmannen. — Kommissionen konstaterar, att om fred icke upprätthålles mellan de båda rikena [=Sverige och Danmark], behöver danske kungen hålla en eller två gode män på Gotland med uppgift att tillsammans med Jens Holgersen uppmuntra allmogen både på landet och i staden, så framt kungen icke vill förlora både land och stad. All-

mogen har nämligen ingen vilja eller tillgivenhet för Jens Holgersen (*Thi almoen haffuer enghen wellyæ eller loffue til hannom*). I hemlighet har gotlänningarna sänt bud till herr Sten [Sture] och lovat hylla honom, om han kommer till ön. Herr Sten har också uttalat, att han är viss om att vinna landet, om han drager dit. Detta har kommissionen själv erfarit av på Öland boende fria män. — DM III:3 s. 101 ff; Rep.* nr 7159; svensk övers. i Snöbohm s. 216 f. Den icke undertecknade relationen torde ha upprättats av samma kungliga kommitté, som utfärdade dok. nr 19 ovan. Att gotlänningarna tagit kontakt med Sten Sture bestyrkes av ett av denne från Borgholm 1491 23/2 utfärdat brev. Se HSH XXII s. 2 ff och BSH IV s. CCLIV.

21. *u. d.* [1492, efter midsommar]. Då allt nu var väl beställt på Gotland [efter den kungliga kommitténs åtgärder], har konungen låtit lägga in ett kompani soldater, 400 man starkt, på Visborgs slott. Till deras underhåll skall bönderna leverera varor enligt i detalj fastställd taxa. — Strelow s. 239 f. Enligt kommissionens redogörelse (dok. nr 20) hade Jens Holgersen 24 rotar om vardera 4 man på slottet samt på hamnarna 14 [rotar eller man?] och 2 fogdar, sig själv inräknad. Slottsbesättningen har sålunda endast utgjort 96 man, medan på hamnarna legat 56 eller kanske endast 14 man till bevakning. Se härtill även Snöbohm s. 217 not 1. I samband med kommissionens ankomst erhöll Jens nu av kungen som förstärkning 20 *wærynde* samt dessutom småsvener, skeppsfolk och arbetsfolk. Snöbohm håller för troligt, att *wærynde* betyder "varaktiga krigsmän". Bertil Ejder har vid förfrågan meddelat, att ordet är dålig stavning för *wærjende*, vilket måste avse "knektar", alltså rent militär personal. Det är karakteristiskt, att när antalet sådana ökas, måste man också ha mer arbetsfolk etc., alltså civilmilitär personal.

22. 1492 26/6. Visborg. Jens Holgersen i Glimminge till Gregers Jepsen [Ulfs-tand på Torup] och Erik Jensen [Urup] i Ugerup [senare lensman på Gladsax] med anhållan om att de måtte gå i borgen för hans löfte till Hans [Henningsen] Brostrup [broder till ärkebiskop Jens Brostrup och dennes lensman på Hammerhus] om fri lejd till det mellan dem avtalade mötet i Lund. Brevmottagarna anmodas att av ärkebiskopen utverka liknande lejd för brevskrivaren under mötet och 7 dagar därefter, så att detta kan hållas *mek saa utan alt argt i alle made aff hannem*. På mötet skall avhandlas det gods brevskrivaren till *stoor skade* förlorat på Bornholm genom Hans Brostrups åtgärder. När Jens Holgersen får tid att stanna i Skåne så länge, att mötet kan hållas, ämnar han skriva till ärkebiskopen med begäran, att parterna må träffas inför denne. — LÄU V s. 174 f nr 211. Se även dok. nr 126.

23. [1493, o. 24/6. Tälje]. "Men sedan riksens råd och jag [=Sten Sture] var åtskilda i Tälje, fick vi säkra uppgifter om att Jens Holgersen, kungens fogde på Visborg, har låtit rusta några skepp, som hädan var från riket, och några lät han taga inne i Visby. — — — I vad mån detta är sant, vet vi icke. Dock är det gjort emot den eviga freden." — Tillägg vid Tälje stadga i J. Hadorphs Bilaga (s. 67) till Biärköa Rätten. Tälje stadga dateras där till 1491. Redan Styffe (BSH IV s. CLXIII f) påvisade emellertid, att året 1491 är fel för 1493. Se även Schück s. 366, 392 f, 458, 526 f och 529 f.

24. 1493 1/9. Bollerup. Riddaren Oluf Stigsen [Krogenos] på Bollerup erkänner sig vara skyldig Jens Holgersen till Glimminge 400 mark danska penningar, räknande 16 skilling på varje mark. Därför pantsätter han långivaren 2 gårdar i Löderup och en i Gårdlösa [Smedstorps sn], tills full betalning sker. Brevet sigilleras av Erik Jensen [Urup] på Ugerup, Åge Trulsen i Salarp, Detlev Josephsen i Gyllerup och Peder Nielsen, sockenpräst i Bollerup. — Rep.* nr 7479. Se även dok. nr 37 och 73.

25. 1493 12/9. Strängnäs. Biskop Kort av Strängnäs till biskop Magnus av Åbo rörande ryska kriget, fredsförhandlingarna samt kung Hans' planer mot Sverige. Bl. a. aktualiseras de tvenne skepp från Stockholm, som *Johannes hollmgersson*, hövitsman på den gotländska fästningen Visborg, beslagtagit som byte. Detta tages som bevis på att kung Hans ämnar anfalla Sverige. — Hadorps Bilaga (s. 27 ff) till Biärköa Rätten. FMU nr 4518, Sjögren s. 288 ff.

26. 1493 u. d. "Huusholdnings-Regnskab over Indtægter af Lehnene og Udspiiningen til Hoffet og Andre". På första bladet anför skrivaren, vad efter hand har influtit från länen genom kungliga lensmän och tullare. För Jens Holgersen antecknas 28 skeppund koppar, 9 skeppund vax samt 1800 läkten (*rafter*). — Nordisk Tidskrift I s. 444 f.

27. 1493 u. d. Lübeck. Skeppare Hans Schake blir tagen under Gotland genom Jens Holgersen[s uteliggare]. Utförlig förteckning över den beslagtagna lasten, dess värde och ägare. — [Noterat som § 1 i Lübecks protestskrivelse 1503 (kort tid efter 8/7) med specificerad förteckning över de skador lybska borgare lidit]. Hanserecesse III:4 s. 515 f nr 388; se även III:3 s. 165 nr 227 § 7, s. 172 nr 245, s. 174 f nr 249 och s. 280 nr 353 § 104; Arbusow II:2 nr 466:III § 1.

28. 1494 4/9. Visby. *Jens Holgersson van Glomiinge* till staden Reval med erinran om att staden är skyldig att till domarna på Gotland årligen erlägga 5 rhenska gyllen för arrendet av gutarnas gård Gotenhof i Novgorod, varom domarna i Reval besitter förpliktelseurkunden. Räntan har icke betalats under mer än 30 år. Brevskrivaren ber, att man omedelbart skickar pengarna till Visby eller meddelar om han till Reval skall skicka ombud med fullmakt och kvitto. — Arbusow II:1 nr 48. Om Gotenhof se även dok. nr 30, 39, 46, 51—53, 57—59.

29. 1494 [o. 8/9]. Lübeck. Skeppare Cleis Netzell är på hemfärd till Lübeck från Reval, då han lider skeppsbrott under Gotland. Godset bärgas av öns invånare, men *Jons Holgerszen*, öns fogde, tager skepparen i förvar. Många borgare i Lübeck var delägare i skeppslasten. — [Noterat som § 9 i Lübecks ovannämnda protestskrivelse av 1503]. Hanserecesse III:4 s. 577 f nr 429 samt s. 518 nr 388 § 9; Arbusow II:2 nr 466:I § 4.

30. [1494, slutet av september.] Reval. Staden Reval till staden Dorpat med anhållan om att anmoda föreståndarna för den tyska gården i Novgorod att betala det förfallna arrendet för Gotenhof, eftersom anmaning därom nyligen [brev av 1494 4/9] inkommit från [hövitsmannen Jens Holgersen] på Gotland. Sedan gammalt har de

tyska köpmännen i Novgorod erlagt arrende till domarna på Gotland för Gotenhof. Under c:a 30 år har så icke skett. — Arbusow II:1 nr 65.

31. 1495 19/11. Glimmingehus. Jens Holgersens hustru i första giftet, Holmger Axelsdatter [Brahe från Krageholm] avlider på Visborg och blir begravd i Tommarps kloster. — Inskription på minnestavlan av kalksten över portalen till Glimmingehus. C. G. Brunius (II) s. 437. Se huvudtexten ovan s. 19.

32. 1495 u. d. [Lunds] domkapitels arrendebrev på kapitelgodset Tullstorp [i Borrbysn], Ingelstads hd till välbördig Jens Holgersen. — LÄU V s. 271 nr 330. En förteckning från slutet av 1400-talet på stiftets län uppger, att Jens Holgersen har Tullstorp som kompensation för några kontrakterade skulder. MHD I:1 s. 275. Enligt 1522 års uppbörsjordebok omfattade länet 5 gårdar. Se dok. nr 261.

33. 1497 7/3. Ystad. Bröderna Oluf och Jens Holgersen [Ulfstand] sigillerar sin systems, Ingeborg Holgersdatters till Gärsnäs, skötebrev på en gård i Blästorp [Borrbysn] till Tommarps kloster för själamässor. — LÄU V s. 298 nr 362.

34. 1497 5/5. Danzig. Hansestaden Danzig till konung [Hans] av Danmark. Fastän konungen tillåtit samfärdsel med Sverige på den farandes egen risk, hade Danzig dock varnat sina borgare för att segla dit. Danzig hoppas, att konungen fortfarande i sina danska hamnar vill visa dessa köpmän all gunst. — Hanserecesse III:3 s. 555 nr 755; Ericsson nr 402.

35. 1497 13/5. Danzig. Hansestaden Danzig till konung och riksråd i Danmark. Samma innehåll som brevet närmast ovan (5/5). Klagan framföres över att trots detta Danzigs skepp blivit beslagtagna av uteliggare. — Hanserecesse III:3 s. 556 nr 757; Ericsson nr 403.

36. 1497 28/5. Köbenhavn. Kung Hans till Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, samt alla kaptener, kvartermästare, menige tjänare och soldater, som han sänt ut i Östersjön mot sina fiender. Han befäller dem att icke på något sätt hindra Steffen Dirxens skepp, som lär vara destinerat från Reval till Danzig. — Hanserecesse III:3 s. 557 nr 762; Arbusow II:1 nr 537.

37. [1497?] 1/9. Kalmar. Riddaren Oluf Stigsen [Krogenos] på Bollerup erkänner sig vara skyldig Jens Holgersen på Glimminge 1000 mark danska penningar, för vilken summa han pantsätter honom 7 gårdar i Tingaröd i [V.] Nöbbelövs sn av Ljunits hd, tills full betalning sker. Brevet sigilleras av bl. a. marsken Eskil [Mogensen] Gøye [på Tunbyholm]. — Rep.* nr 8459. Se även dok. nr 24 och 73.

38. 1497 23/9. Danzig. Hansestaden Danzig till konungen av Danmark med klagomål mot hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen], som under varjehanda förevändningar vägrat utbetala den av konungen utlovade ersättningen för [genom uteliggarna] rövad egendom. — Ericsson nr 404.

39. 1497 30/9. Reval. Staden Reval till staden Danzig med underrättelse om att fogden på Gotland [Jens Holgersen] vägrar utlämna det gods från ett beslagtaget far-

tyg, som tillhör borgare i Reval, på samma sätt som han utlämnat Danzigs borgares gods. Som motivering anför han, att Reval sedan många år icke efterkommit sin förpliktelse att årligen utbetala arrende för Gotenhof i Novgorod. Staden Reval har i brev till hövitsmannen och till rådet i Visby förklarat, att de tyska köpmännen icke längre kan använda gården, eftersom ryssarna tagit den i besittning. "Vad som är rätt, måste vi i enlighet med städernas överenskommelse, vilka saken egentligen gäller, alltid ställa oss till efterrättelse". Brevskrivaren söker genom ombuden skaffa avskrift av [förpliktelse]urkunden, vars innehåll är brevskrivaren obekant. — Hanserecesse III:3 s. 558 f nr 768; Arbusow II:1 nr 598.

40. 1497 u. d. Mathias Alberdes blev tagen genom *Jönsz Holgerszen*, fogde på Gotland. Detaljerad förteckning på lasten, dess värde och ägare. — [Noterat som § 7 i Lübecks protestskrivelse 1503 (kort tid efter 8/7) med specificerad förteckning över de skador lybska borgare lidit]. Hanserecesse III:4 s. 517 nr 388; se även s. 575 f nr 429 § 6.

41. 1497 u. d. Skepparen Clawes Gut[arch] från Lübeck var på hemväg från Reval, då han led skeppsbrott under Gotland och kom i Jens Holgersens händer. Förteckning lämnas på lasten, dess värde och ägare. — [Noterat som § 6 i Lübecks ovan nämnda protestskrivelse av 1503]. Hanserecesse III:4 s. 575 f nr 429; Arbusow II:2 nr 466:I § 5.

42. 1497 u. d. Skepparen Mathias Clamersen var på hemväg från Stockholm till Lübeck, då han uppbringades av Jens Holgersen, fogde på Gotland, och berövades sin egendom. — [Noterat som § 8 i Lübecks ovan nämnda protestskrivelse av 1503]. Hanserecesse III:4 s. 577 nr 429; se även III:3 s. 523 f nr 388 §§ 26 och 45.

43. u. d. [1497—1509. Lübeck]. "Konung [Hans] hade på Gotland insatt en fogde, *Jöns Holgers*, en ond tyrann, som icke plögade hålla tro och loven vare sig mot Gud eller människor. Han tog svenska och tyska skepp, var han kunde komma över dem. Därjämte när vinden drev några skepp, såsom ofta händer, in mot Gotland, tog han skepp och gods och satte dem [=besättningen] i [slots]tornet och bötfällde dem efter sitt godtycke. Skepparna och köpmännen måste, slagna i bojor, arbeta [eg. slå] med hammaren vid städet i smedjan på dagen och på natten sitta i tornet. Om de på något sätt visade sig ovilliga, slog den skälmen dem, som om de icke var människor. Men han bekymrade sig icke därom. Så gick det till på havet i konungens namn. Likväl skulle städerna hoppas på mycket gott av konungen." — Reimar Kocks lybska krönika, skriven på medellågtyska ("plattyska" i senmedeltida dräkt). SRS III:1 s. 246. Innehållet i sista satsen av här återgivna avsnitt förefaller dunkelt. Meningen torde vara, att städerna måste ha förtroende för kung Hans trots att dennes fogde uppträdde på omskrivna sätt.

44. 1498 24/1. [På konvolutet anges datum till 14/3]. Visby. Rådet i Visby till hansestaden Danzig med intyg om att Peder Christiernsson i Visby och Ludeke Wispendorff i Danzig av hövitsmannen på Visborg, Jens Holgersen, erhållit fullmakt att ut-

bekomma hans där med kvarstad belagda egendom. — Ericsson nr 405. Se även dok. nr 45.

45. 1498 14/3. Visby. Staden Visby till staden Danzig med bekantgörande av uttalanden från Jens Holgersen, hövitsman på Visborg och Gotland, och åtskilliga rådmän och borgare i Visby om beslagttaget i Danzig av pengarna för det gods visbyborgaren Peder Christiensen lät bärga. Omskrivna visbyborgare gav Jens Holgersen eller hans befullmäktigade fria händer att förfara med pengarna efter behag. Jens Holgersen har befullmäktigat Peder Christiensen och en borgare från Danzig att mottaga pengarna. Brevskrivaren ber nu staden Danzig om hjälp, att de befullmäktigade må erhålla pengarna. — Hans. U.B. Bd 11 nr 1060. Se även dok. nr 44. Om förhistorien — många skepp förlista i närheten av Danzig under svår storm — se Hans. U.B. Bd 11 nr 1034 ff.

46. 1498 11/4. Reval. Staden Reval till staden Danzig. Om det brev Reval föregående höst sände till Danzig för vidarebefordran till hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen] ännu icke avsänts, bör det ske omedelbart. Genom samma bud önskar Reval också erhålla avskrift av en urkund om orsakerna till att köpmansgods beslagtagnits på Gotland. — Arbusow II:1 nr 669. Se även dok. nr 51—53.

47. 1498 7/5. Köbenhavn. Som medlemmar av riksrådet beseglar Jens Holgersen, Oluf Stigsen [Krogenos till Bollerup] och riksmarsken Eskil [Mogensen] Gøye [till Tunbyholm] kung Hans' försäkran till rikshovmästaren Sten Sture och alla Sveriges invånare om fientligheternas upphörande, vilka medfört *rob, brandb, mandstlett, fengsell och all annen skada och forderff*. — Hadorph, II s. 366 f; Reg. Dan. I nr 5138; Schück s. 370 nr 113. "Mandslett"=härverk, dråp. Se även dok. nr 8.

48. 1498 21/5. Gregers Jepsen Ulfstand i Torup säljer till *Jenns Holgerszenn* i Glimminge en ödegård, liggande i Kagerup i Huaröds sn av Gälds hd. — Adel. Brevkister s. 65. Regesten har felaktigt Färs hd. Se även dok. nr 97 och 213 a.

49. [14]98 4/7. Kalundborg. Kung Hans av Danmark till staden Danzig rörande bl. a. ett skepp, som tagits av [Poul] Laxmands och Jens Holgersens tjänare. "Om detta skepp har vi för den skull förelagt dem, att de skulle gälda det, och förutnämnde Jens har inför oss förklarar, att han erlagt sin andel. Och vill vi nu än en gång skriftligen bestämma beträffande herr Laxmand, att också han skall betala sin del. — Hans. U.B. Bd 11 nr 1080. Se även dok. nr 61.

50. 1498 29/7. Glimmingehus. Jens Holgersen firar bröllop på Visborg med Margrethe Arvidsdatter [Trolle till Bergkvara och Lillö]. — Inskription på minnestavlan av kalksten över portalen till Glimmingehus. C. G. Brunius (II) s. 437. Se ovan s. 19.

51. [1498, augusti—september]. Reval. Staden Reval till den berömlige och nådige (*erbar und wolduchtig*) hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen] med svar på hans tidigare uppmaning om betalning av det utestående arrendet för Gotenhof i Nogorod. Man hävdar, att betalningen för Gotenhof egentligen icke angår Reval utan samtliga

hanseatiska köpmän. Därför begär man en kopia av förpliktelseurkunden. — Arbusow II:1 nr 709; Hans. U.B. Bd 11 nr 1089.

52. [1498 3/10. *Visborg?*]. Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, till staden Reval. Till förekommande av vidare strid begär han betalning av de 200 rhenska gyllen, som staden är skyldig Gotland för arrendet av Gotenhof i Novgorod. — Brevet känt genom Revals svarsbrev av 31/10 s.å. Se dok. nr 53 och 58.

53. [14]98 31/10. Reval. Staden Reval till *Jons Hollogerszonn*, hövitsman på Gotland, med svar på hans skrivelse [av 3/10 s.å.]. Man beklagar, att staden icke svarat på ett flertal skrivelser från hövitsmannen. Staden är icke skuld till det inträdda dröjsmålet beträffande arrendet av Gotenhof i Novgorod men är beredd att erlægga betalningen. Därför skall man nästa vår sända befullmäktigade till honom. En till Danzig ställd skrivelse överlämnas till hövitsmannen för vidare befordran dit. Man lovar att underrätta honom om den kommande utvecklingen. — Arbusow II:1 nr 726; Hans. U.B. Bd 11 nr 1095. Se även dok. nr 46, 51 och 52.

54. 1498—1500. Gotland. Jens Holgersens räkenskaper för tre år över vid Gotland strandat gods. Detaljerad förteckning över strandade fartyg och deras destinationsort, tidpunkten för bärgningen samt skeppslastens innehåll (spannmål, timmer, järn etc.). Godset överfördes till Köbenhavn [eftersom strandat gods enligt urminnes hävd betraktades som kunglig egendom]. Som ex. på sättet att registrera kan följande notis citeras: "Likaså år 1499 måndagen näst efter S:t Mikael's dag då stötte detta skepp för nära [stranden] och hade seglat från Riga och ville till Wismar, som Jacob Barawes broder hade lastat på hans vägnar, då fick jag på samma skepp detta efterskrivna gods. Vidare ett stycke vax *uberiffwet* (=inpackat i med järnband beslaget kärl) måttligt stort. Vidare ett litet stycke vax *vbegriffwet*. 15 *tymber* (=vardera om 40 hudar) och 12 st. *lasterken* (=pälswerk), 98 *tymber* gråverk, 16 *deger* (=vardera om 10 st.) ryska skinn, 10 fat järn, 16 *deger* små lammskinn, 2 läster tjära, 3 garvade kohudar, 1 fat talg". — Ms i Da. RA, sign. Reg. 108 A nr 8.

55. 1499 2/5. Glimmingehus. Jens Holgersen lägger första stenen i grunden till Glimmingehus. — Inskription på minnestavlan av kalksten över portalen till Glimmingehus. C. G. Brunius (II) s. 437. Se huvudtexten ovan s. 18.

56. 1499 11/5. Danzig. Hansestaden Danzig till konungen av Danmark med förnyad fordran [som i dok. av 1497 23/9] på ersättning för [av Jens Holgersens uteliggare] rövad egendom. — Ericsson nr 406.

57. [1499, *början av juni*]. Reval. Staden Reval till hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen]. Man har befullmäktigat brevföraren att betala det förfallna arrendet för Gotenhof i Novgorod. Enligt stadsböckerna har den sista utbetalningen gjorts 1469. Man betonar ännu en gång, att under nuv. omständigheter har återbetalningen egentligen intet ändamål. Man ber om avskrift av själva [primär]urkunden, där [överenskommelsen om] utbetalningen fastställts. — Arbusow II:1 nr 815. Samtidigt avsänder Reval en urkund till staden Visby om samma sak. Frågan aktualiseras, om man icke

genom domarna på Gotland slutgiltigt skall kunna ordna hela ärendet genom avlösning av kapitalet. Arbusow II:1 nr 816. Se även dok. nr 28.

58. 1499 30/6. Gotland. Oluf Heydeby, landsdomare på Gotland, kvitterar å övriga gotländska domares vägnar staden Reval för 160 rhenska gyllen, utgörande 32 års förfallna arrenden för Gotenhof i Novgorod. Brevskrivaren ber den berömlige och nådige Jens Holgersen (*den erbaren und wolduchtigen Jonss Holgerssзон*), "vår nådigste herr amtman på Visborg och Gotland", att sigillera brevet. — Arbusow II:1 nr 834; Hans. U.B. Bd 11 nr 1154. Se även dok. nr 52.

59. 1499 7/7. Visby. Staden Visby till staden Reval med svar på dess brev [från början av juni 1499]. Man har förgäves vänt sig till [hövitsmannen Jens Holgersen och domarna på Gotland], vilka icke är benägna att ge avkall på de traditionella betalningarna för [Goten]hof i Novgorod. — Arbusow II:1 nr 840. Se dok. nr 57. Frågan om Gotenhof löstes icke under Jens Holgersens tid som lensman på Gotland. 1515 9/6 utfärdar sålunda rådet i Reval brev till hövitsmannen på Gotland [Laurens Skinkel] som svar på dennes skrivelse. Man begär, att gotlänningarna skickar fullmäktige till Reval rörande deras förmenta fordran på Gotenhof samt uppgift på hur många år skulden avser. HH bd 39 nr 48.

60. 1499 4/10. Lübeck. *Jons Holgerszen*, fogde på Gotland, och Hekel Scriver, underfogde, tog ett skeppare Lasze Laurenszen tillhörigt skepp, som från Åbo var destinerat till Wismar. Detaljerad förteckning över lasten, dess värde och ägare. — [Noterat som § 8 i Lübecks protestskrivelse 1503 (kort efter 8/7) med specificerad förteckning över de skador lybska borgare lidit]. Hanserecense III:4 s. 517 f nr 388; Arbusow II:2 nr 466:II § 2 (med datum 3/10).

61. [14]99 3/11. Kalundborg. Kung Hans till staden Danzig med svar på dess skrivelse rörande gods, som av konungens undersåtar till sjöss beslagtogs från skeppare och köpmän från Danzig. Kungen erinrar om att han skrivit till Sten Sture om orsaken till beslagtandet men att han till danzigbornas behag velat återlämna godset till dem. I denna avsikt hade han skrivit till riksrådet Poul Laxmand och amtmannen på Gotland, Jens Holgersen. Om danzigborna med nöjaktiga certifikat stannat hos kungen för att få saken utredd, hade han otvivelaktigt hjälpt dem till deras rätt. Då så inte skedde, har kungen uppmanat sina båda ovannämnda rådsherrar att utlämna godset till Danzig. Om så icke sker, skall kungen till våren upptaga frågan på nytt och hjälpa danzigborna till deras rätt. — Hans. U.B. Bd 11 nr 1180. Se dok. nr 49.

62. 1500 u. d. [Rikshovmästaren] Poul [Pedersen] Laxmand på Vallen säljer Legeved jämte 7 gårdar i samma by [Fjälkinge sn i Villands hd] till Jens Holgersen på Glimminge. — Adel. Brevkister s. 68 nr 9; DAA 1902 s. 229.

63. 1501 27/7. Söderköping. Sten Sture m. fl. rådsherrar till kung Hans. Om kungen vill räkna med deras tjänst och trohet, måste han uppfylla de förut uppställda villkoren. Bl. a. framför de klagomål mot Jens Holgersen. Av kungens skrivelse framgår att han ämnar skriva till denne om det förtal han fört mot de svenska rådsleda-

möterna. Om kungen vill skipa lag och rätt över honom och flera av de kungliga ämbetsmännen, som förorättat kungens undersåtar på Gotland och i Sverige, såsom han gör annorstädes i Sverige, skall brevskrivarna erkänna hans goda vilja. Kungen torde erinra sig, hur Sten Sture på tro och loven lät föra med sig från Nyköping till Stockholm en borgare från Gotland, som *klageligen klagede på Jöns Hollingerson*. Men då denne gotlänning kom till Stockholm, blev han gripen av *Jöns Hollingersons* sven och med våld förd tillbaka till Gotland, innan han fått tala inför kungen och rådet. — BSH IV nr 183.

64. *u. d.* [1502, 20/4 eller 27/4]. Ulvåsa. Mårten Kempe till Svante Nilsson med farhågor för danska anfall mot Stockholm från sjösidan. Sålunda har Måns Gadhs, biskop Hemming Gadhs fogde på Hof, fått meddelande från de i Vinässkären liggande kungliga befälhavarna Jens Holgersen [Ulfstand] och Niels Bosson [Grip], att dessa inom 8 dagar ville "äta med honom" på Hof. — Carlsson (I) s. 86 med not 4.

65. [1502] 23/4. Vadstena. Staden Vadstena till Svante [Nilsson Sture] med liknande farhågor. — Carlsson (I) s. 86 med not 4.

66. 1502 *u. d.* Jens Holgersen arrenderar av Tommarps kloster mot årligt landgille sex gårdar och fästor, nämligen Munkarynga [Ö. Vemmerlövs sn], två gårdar i Hannas och en i Glimminge [Bolshögs sn] samt en fästa i Tunby [Smedstorps sn] och en i Hoby [Ö. Hoby sn]. — *ÆA* IV s. 372 nr F:6 samt s. 380 nr M:2. Om dessa gårdar se TU I s. 83 ff not 21, 23, 31 och 40 samt s. 101 f not 16 och 28.

67. 1503 5/5. Visby. Joachim Burow samt skepparna Kurd Heine från Wismar och Koler Dene från Wolgast intygat, att de av *Jonsz Holgerssen*, hövitsman på Visborg, på konung Hans' befallning återfått sina till Stockholm destinerade skepp, som beslagtogs av hövitsmannen. Även skeppslasten hade återlämnats utom den del, som tillhör borgare i Lübeck. — Hanserecense III:4 s. 557 f nr 407; Rep.* nr 9839. Se även dok. nr 131.

68. 1504 9/2. Reval. Staden Reval till ordensmästaren [i Lifland] med anhållan om att han skall skriva till hövitsmannen på Gotland [Jens Holgersen] med anledning av det gods Mathias Reval, den danska kungens utelligare, beslagtagit från Revals borgare. Detta trots kungens förnekande, att den omskrivne står i hans tjänst. — Arbusow II:2 nr 617. Se även dok. nr 72 och 119.

69. [1504] 9/3. Ängsö [i Västmanland]. Riksrådet Tönne Eriksson [Thott] till Svante Nilsson [Sture]. Brevskrivaren fruktat, *at medh förste åpen vatn thet konung Hanses folk skule giffue sig ther in i fyntzske skeren och röffue, skyne och bränne, som the gjorde ther i sommars som var*. Han anhåller få veta, om han skall bege sig till Finland och där efterse rikets bästa. — FMU nr 6695.

70. 1504 7/5. Kalmar. Utvalde biskopen [över Linköpings stift] Hemming Gadhs till de skånska riksråden om det beramade mötet i Åhus före instundande pingst. Brevskrivaren beklagar, att han icke kan infinna sig. *Ær oc nagre faa skiip met föge mact, hogborne furstes kung Hanses oc Iöns Hollingersons i Calmarna sund, oc ær rycthe ashe brucha theres siid met brand oc eld ther oc hwar i skærom oc utægom, hwar the*

kunne met the ey annars vider koma. Ær fare vert, at thet, oss nu sels, varder betalet paa tiid oc stunder, naar Gud saa föger oc alle helge Sweriges patronor. Brevskrivaren anser sig ha makt att handla på samma sätt mot gränsen Avaskär och Lyckå, men riksföreståndaren har förbjudit detta. Men varder loff giffuit, huat Löns Hollingerson oc hans partij her beuist haffwa, wiil iag pa then annan sida inthe förglöma, om her engen annan booth föres uppa, som mich hopes nest Gudz hielp aff alles iders herredömes infödda godhet oc förnumst vel befoges kan. Nyligen var i herr Stens tid tillfälle till eld och brand av samma slag, vilket dock icke från vår sida tillstades. — Aarsberetn. IV s. 317 f nr 34.

71. 1504 12/5. Kalmar. Svenska rådsherrar i garnison i Kalmar jämte stadens egna invånare underrättar rikets råd om platsens utblottade tillstånd och begär enträget såväl livsmedel och krigsmateriel som förstärkning av manskap till stadens försvar. *Wij ære i thenne landzenda oc Calmarne ganska illa oc hardeliga bekymbrade medh richesens fiende, the oss offwer handen æra medh stoor, swaar mact, bade i skipin oc slotet, saa wij engen tillfelle haffua i nogra motta her lengre dueltias för mactlösa sculd. Stoor wakan oc alla dagha arbejde, utan kost oc tæring, oc alla andra behöffwing . . . Oss ær ont holla oc wacha hwar nat oc dag medh thomman maga, medhen inthe findz för peninge falt her i byn, ey heller paa mene landiit i Möre eller ther i nest grensin.* Redogörelse lämnas för dels den undsättning med förnödenheter slottet denna dag erhållit, dels de strider, som i samband därmed uppstod. Undsättningsflottan bestod av 11 skepp (*espinga*) och en skuta. I samband därmed *gik then stora slangan lös oc v espinga ginom skotne oc ther oppa i hel slagne medh the andra halfslanger, vij haffua, skerptenar oc hakabösser, xxxi karla, them vectaren sielff iiij i kyrketornet görlige reknade oc aff tornet ropade.* Herr Niels Bosson [Grip] *ær her i siön medh oc Jöns Hollingersson, oc brenna ther oc hwar i skæren medh kwngens folch, xv skiip, smaa oc stoor. Förlathe them thet Gud, her lage i vinters, alle saman, thetta med got mak bestelt haffua motte, tha isin bar, bade senkia hamþnen igen oc tagit vare, at ferst folch ey inkomit haffdhe.* Därefter redogöres för skärmytslingar i Blekinge samt för de förberedelser kung Hans gör i Skåne för det beramade fälttåget till Kalmar. — BSH V nr 10.

72. 1504 3/6. Arensburg. Johannes, biskop på Ösel, till staden Reval med under rättelse om att Mathias Reval nu avgivit berättelse, varför han tillsammans med sina tjänare föregående år beslagtagit det från Reval mot Riga avseglade skeppet. Beslagtagarna hade misstänkt, att skeppet skulle segla till Stockholm, eftersom man funnit en räkning med anknytning dit. Därför fördes skeppet till Gotland, och allt godset finns nu i god förvaring där i ett magasin av sten under Jens Holgersens, hövitsman på Gotland, beskydd. Hövitsmannen är beredd att utlämna godset, om de enskilda köpmännen, försedda med bevis, vill vända sig till honom. — Arbusow II:2 nr 648. Se även dok. nr 68 och 119.

73. 1504 19/9. Glimminge. Riddaren Oluf Stigsen [Krogenos på Bollerup] erkänner sig vara skyldig Jens Holgersen på Glimminge 400 mark danska penningar, för

vilken summa han pantsätter honom fyra gårdar i Hoby by [Ö. Hoby sn]. — Rep.* nr 10156. Se även dok. nr 24 och 37.

74. 1505 3/2. Åbo. Biskop Lars av Åbo till Sveriges rikets råd om de faror Finland löper för ryssarna, kung Hans av Danmark och de sjörövare, som de båda sista somrarna oroad de finska farvattnen. Om kung Hans ville sända folk till sjöss hit ut, då vore här ingen, som landet kunde *betröste* eller undsätta. Så har ock *the skalka siö tiuffue och röffuere* i tvenne somrar gjort denna landsända och dess fattiga inbyggare stor skada på skepp, gods och folk. Och är de [av finnarna] ännu *fast fructendis hiit at koma*, när de förnimmer, att folket förminskas eller utsändes [till det beramade mötet i Kalmar]. — FMU nr 5101; Grönblad nr 115; Schück s. 375 nr 151. "Bet-rösthe=bistå, trygga. — Ett brev av samma innehåll sände biskop Lars samma dag till Svante Nilsson. FMU nr 5100.

75. 1505 13/3. Lappvesi sn i Finland. Hövitsmannen och riddaren Erik Turesson Bielke till riksföreståndaren Svante Nilsson bl. a. om de faror, som hotar Sverige och Finland. Riksföreståndaren bör icke bege sig ned till [mötet i] Kalmar förutan skydd av en stark härs-makt. Vidare är det nödvändigt att vara på sin vakt mot danskarnas list och försåt. *Kan oc saa hende, at ecke bliffuer dag oc fred mellen Swerige oc Danmark, tha är strax Jöns Holingerssons folck her j finske skären, oc är her tha ingen, som tager j mott töm, tha förderffue the thenne skær j grunnen oc till äffwentyr landet met. Ty borde thet oc well förwares.* — FMU nr 5109; Grönblad nr 117.

76. 1505 19/5. En till namnet okänd kvinna (brevet skadat) i Ronneby säljer till Jens Holgersen åtskilligt gods i Blekinge (*adskelliige guoddtz y Blegennd*). — Adel. Brevkister s. 72 nr 11.

77. 1505 7/6. Västervik. Dekanen Erik Svensson i Linköping till riksföreståndaren med underrättelse om de fientliga krigsskeppens angrepp och skövlingar i Östergötlands skärgård. *Kungens partij* brände för några dagar sedan Pata och trakten där-omkring och aktade sig därefter fullleligen in till Västervik; *oc haffde the ecke mist the skiip, som Gud gaff tiil lycka the miste wthen for Misterhult sker*. Bönderna och meniga allmogen i Tjust var och är nu vid god tröst; *koma the [=fienderna] for theris sker, the bliffua j ena onda motta tædan viste, alle ropandes met ene röst, at the vilia lifua oc döo met edert herredöme oc siith retta federnes riche.* — Grönblad nr 143.

78. 1505 24/6. Enligt traktaten 1504 18/5 med Sverige skulle unionsmöte hållas i Kalmar omkr. 1505 10/6. Med anledning därav har kung Hans samlat en stor flotta från alla delar av Danmark. Själva midsommardagen hålles i Kalmar hamn mönstring av flottan och krigsfolket. Den upprättade förteckningen visar, att Oluf Holgersen [Ulfstand på Örup] har 10 svenner, Gjord Nielsen [Drefeld på Gärsnäs] 6, Oluf Stigsen [Krogenos på Bollerup] 27 svenner jämte eget skepp, Eskil [Mogensen] Gøye [till Tunbyholm] 24 svenner och eget skepp, Ystads borgare 22 man, Simrishamn och Tommarp ett skepp jämte 5 resp. 6 man. Jens Holgersen Ulfstand möter med icke mindre än 140 man. — Orig. i Da. RA.; BSH V nr 40.

79. 1505 1/7. Kalmar. Som riksråd deltagar *Johannes Holgeri* i den dom danska och norska riksråden utfärdar över huvudmännen för resningen i Sverige mot kung Hans. — ST III s. 506 ff nr 569 a.
80. 1505 4/7. Kalmar. Ärkebiskoparna av Lund och Trondhjem såsom påvliga legater samt de i Kalmar församlade riksråden i Danmark och Norge till staden Danzig. Brevskrivarna meddelar, att konung Hans åter tänker bekriega svenskarna. Hansestaden uppmanas att avbryta varje samfärdsel med dem. — Ericsson nr 437. 9/10 s.å. anhåller svenska riksrådet i brev till Danzig, att staden — trots konung Hans' förbud — måtte tillåta de svenska skepp, som denna höst komme till Danzig, att få fritt återvända. Ericsson nr 438.
81. 1505 16/7. Köbenhavn. Som riksråd är Jens Holgersen med om danska och norska riksrådens hänskjutning av domen över de svenska upprorsmännen till kejsaren med anhållan om hans stadfästelse av domen och de dömdas förklaring i rikets akt. — ST III s. 515 ff nr 569 c. Se dok. nr 84 och 85.
82. 1505 18/8. Hossmo. Sten Kristiernsson [Oxenstierna] till riksföreståndaren Svante Nilsson. Han återger bl.a. ett rykte, att kungen förlorat 2 skepp. *Snakebampn* och ett annat svårt skepp har skjutits i sank tillsammans med en del folk. Vilka som lyckats göra det är för brevskrivaren okänt. Även *Langbe Bæren* blev borta. Ett rykte går, att också Jens Holgersen blivit borta, antingen han nu *ær grepen eller slaghen*. Gränsborna i Varend, Möre och Blekinge har på Hjortsberga landsting förnyat sin överenskommelse om fred sins emellan [s. k. bondefred]. — BSH V nr 47.
83. 1505 22/8. Bergkvara. Erik Trolle till riksföreståndaren Svante Nilsson [Sture] om att Bergkvara försetts med krigsmaterial och besättning. Bl. a. berättar brevskrivaren, att han sänt bud till sin [styv]mor fru Birgitta [Turesdotter Bielke] på Lillö med förfrågan, om hon tänker komma till Bergkvara. När budet kom till henne, var Jens Holgersen där och grep brevskrivarens sven, Gustaf, och en annan man och sände dem till kungen i Köbenhavn. Brevskrivaren är bekymrad över hur han skall kunna sköta sätesgården. Här finns många ödegårdar men få, som är *bositne*. Vidare meddelas att det var lundabiskopens sven, som underrättade honom om att Jens Holgersen gripit brevskrivarens bud till modern. — BSH V nr 50.
84. 1505 5/11. Passau. Kejsar Maximilian till staden Danzig. Den dom, som av det danska riksrådet fälltts över de mot konung Hans upproriska svenskarna, har av kejsaren blivit godkänd. Riksaktsförklaring kommer att utfärdas, om de icke inom tre månader återvänder till lydnad. Staden Danzig förbjudes att lämna svenskarna tillförsel eller hjälp. — Ericsson nr 439. Se dok. nr 79, 81 och 85.
85. 1505 13/11. Passau. Jens Holgersen nämnes jämte övriga danska och norska statsråd i kejsar Maximilians stadfästelse av domen över de svenska upprorsmännen mot kung Hans. — ST III s. 523 ff nr 569 d; Aarsberetn. IV s. 320 ff nr 37. Se dok. nr 79 och 81.
86. 1505 u. d. Glimmingehus. Adam van Dürens relief i 2:a våningens praktgemak

med den knäböjande Jens Holgersen vid foten av Kristi kors. Reliefen signerad med detta årtal jämte "Adam". — O. Rydbeck V s 28. Se huvudtexten ovan s. 26.

87. 1506 30/3. Visborg. Som svar på förfrågan från hansestaden Danzig meddelar Jens Holgersen, *amtman* på Visborg och Gotland, att han icke innehar något, som tillhört den då avlidne Lucas Maler. — Ericsson nr 440. Se även dok. nr 88.

88. 1506 4/4. Visby. Rådet i Visby till hansestaden Danzig med intyg om att den i Visby avlidne Lucas Maler intet efterlämnat. Hans Heket får därför icke hotas av Jurgen Christopheri. Brevmottagaren uppmanas att icke låta invånarna i Visby umgälla denna strid. — Ericsson nr 443. Se även dok. nr 87, 103, 128, 137 och 242.

89. [1506] omkr. 25/4. Köbenhavn. Kung Hans till Jens Holgersen, riksråd och ämbetsman på Visborg, med förnyad anmodan att komma till kungen före instundande pingstdag. [Ur det mycket skadade pappersbrevet kan inhämtas att] Jens Holgersen skrivit till kungen om fångar, som tagits på ett svenskt skepp. Herr Jens har hållit folk på egen kost, för vilket *tacke wii ether kierligen*. Kungen vill vinnlägga sig om att skicka lämpligt folk och har skrivit till kaptenerna om såväl folk som skeppen i sjön. Slutligen meddelas att han anmodat Niels [Bosson Grip] att komma till kungen. *Kiere Jenss . . . befallende ether Gud*. — Missiver I nr 257.

90. [1506] 30/4. Köbenhavn. Borgmästare Hans Bogbinder i Köbenhavn till Jens Holgersen om att han av dennes skeppare, Laurens, mottagit 70 tolfter läkten (*raffther*), 3 tunnor *sielleflesk* och 2000 *spitfisk*. Detta skall säljas för Jens Holgersens räkning. Om fläsket anlant i fastan, hade det betingat 15 mark pr tunna. Fisken var till största delen fördärvad. Brevmottagaren sänder 12 själländska läster korn till *kære Jens*. Då Hans Mikkelsen i Malmö icke kunnat anskaffa något skepp för transport av utlovat korn till Jens, lovar brevskrivaren sända det med sitt eget skepp från Malmö. Lybeckarna har av kungen förgäves försökt återköpa det gods, som var på det skepp kungens folk nyligen tog. Slutligen meddelas att [riksmarsken] Eskil [Mogensen] Gøye [till Tunbyholm] avlidit. — Missiver II nr 173.

91. 1506 15/5. Högsby. Riddaren Sten Kristiernsson [Oxenstierna] till riksförståndaren Svante Nilsson [Sture]. Medan brevskrivaren höll ting i Njudung, kom bud från Hossmo, att Jens Holgersen *skynner och brenner i Möre*. Han har bränt av 15 gårdar i Rysby sn och tagit från kyrkan, *hwat ther inne war*. Det är obekant, om han nu bränt av hela socknen. Nu reser herr Sten allmogem i Njudung, Sevede, Aspeland och Handbörds härader och drager dit ned till undsättning. Han begär skyndsamt hjälp både till lands och sjöss, *Swa framt at thenne landzende icke kommer i fiende hender*. Brevmottagaren uppmanas att se allvarligt på saken. *Och effther thet, at wii ware for blyge, at wii ekki wilde brenne for them i winters, ta ære the icke for blyge at brenne for oss*. I Kalmarsund ligger 9 av kungens och Jens Holgersens skepp, och de väntar fler till sig. — BSH V nr 69.

92. [1506] 21/5. Söderköping. Hemming Gadh till Svante Nilsson med under rättelse om att Jens Holgersen förlorat tvenne skepp i Tjusts skärgård. Då han kom till-

baka, brände han i harm Pata och Strömserum. *Han hawer latith oss se, hurw wij skolom göra i winther. Jach hopas, ath K. H[ans] far æ nagoth göra æn taga war oppa oss, medhan the Lybiske ære honum wndher ögon.* Inga uppgifter finns här om fienderna, men de vill nu komma med de 12 skepp (*espinga*), som lär finnas i Tjust. — BSH V nr 70.

93. 1506 [slutet av maj. Stockholm]. Riksföreståndaren Svante Nilsson till riddaren Sten Kristiernsson [som svar på dennes brev av 1506 15/5]. Med förargelse har brevskrivaren erfarit, att Jens Holgersen skinnat och bränt några gårdar i Möre. För att landsändan icke skall komma i fiendehänder har han nu skrivit till riksråden i övre Sverige samt till Dalarna och Finland om stridskrafter. *Ty varer vedh gode trøsth, ær thet sake, ath han [=Jens Holgersen] och hans partij icke ære affløpne, som the altidh tilforenne plæge, och vill han æller hans partij segh thet befeste, vill jach ofortøffuerth komme medh then makth med Guds hielp og ge denna landsända så god undsætning, ath the vore fyender skolæ faa en vederstjigngh, ath the icke altidh skolæ dyrffues saa dijrffuelige at skjinna och brenne, som the her till giorth haffua.* Som brevmottagaren skrev i sitt brev var vi i vintras för blyga att bränna i deras land, det känner Gud. Det må emellertid vara förlåtet, eftersom riksföreståndaren menade, att bättre frid, endräkt och sämja mellan rikena därigenom skulle uppkomma. *Thet Gudh see fore klaget, att detta vårt goda tillbud icke hjälpte oss. Därför vill brevskrivaren näst Guds hjälp at vedergjøre in oppaa them igen thet homoðh, the nu giorth haffua in oppaa oss och Sueriges almoge i then landzende, medhen the ændelige ju saa welicæ haffueth.* — BSH V nr 71.

94. 1506 5/6. Danzig. Hansestaden Danzig till konung Hans i Danmark med klagomål över att hans hövitsman på Gotland, *Jons Holligersson*, kapat ett av Paul Lemke fört, till Reval destinerat och med certifikat försett skepp. Lasten beslagtogs, och några köpmän, som medföljde skeppet, togs till fånga på samma sätt som tidigare skett genom samme hövitsman. Man är förvånad över detta med hänsyn till det tillmötesgående Danzig alltid visat konungen. Begäran framställes om att skeppet och dess last återlämnas samt att fångarna befrias. — Hanserecesse III:5 s. 237 nr 120; Arbusow II:3 nr 62; Ericsson nr 444. Se även dok. nr 95 och 102—104.

95. 1506 6/6. Danzig. Hansestaden Danzig till [kung Hans' sekreterare] Jens Christiensen och *Jons Holligersson*, fogde på Gotland, om utlämning av Paul Lemkes skepp och varor samt om fångarnas frigivning. — Hanserecesse III:5 s. 237 nr 121; Ericsson nr 445. Om Jens Christiensen se Gillingstam s. 503 not 80.

96. [1506] 15/6. Tuna. Bengt Knutsson [tillbakaseende ulv] på Stävlö till Svante Nilsson. Brevskrivaren och bönderna har *her i skeren oppa grunden* tagit ett skepp från kung Hans men *ikke fra the Danske*. Det var delat i tre delar. En del tillhörde kungens folk och Jens Holgersen, en del herr Niels Bosson och "denna del som jag nu har, det var bytt till konungen". Skeppet *hade støth rodret fra sigh och hwugget masten*. Det skulle ha förts till Köbenhavn. Brevskrivaren erbjöd bönderna skeppet. Men de ville inte taga emot det, om de icke också fick lasten. Bengt vill nu veta hur

därmed skall förfaras. Som efterskrift meddelas att Jens Holgersen drack barnsöl på Borgholm hos Niels Bosson [Grip]. När festen var slut, tog Jens värden med våld och förde honom till Köbenhavn. — BSH V nr 73.

97 a—c. 1506 20/6. Tingsvittne av Skånes landsting om att [riddaren] Lage [Esgesen] Brok [till Estrup] erkänner sig icke ha någon rätt till tre gårdar och en fästa i Huaröd (Gärds hd), eftersom godset var Jens Holgersens rätta arvegods. — Adel. Brevkister s. 66 nr 9. Ett tingsvittne och ett sockenvittne av 1514 8/2 resp. 1514 u. d. meddelar, att Jens fått denna egendom som arv efter fru Kristine. Adel. Brevkister s. 66 nr 7 och 8. Härmed kan avses antingen Jens Holgersens faster, Christence Hindriks.d (g. m. Tule Tulesen Sparre till Haglösa) eller farmor, Kirstine Due (Glob) till Skabersjö (g. m. Hindrik Gertsen Ulfstand till Glimminge). Se Släkttavla I. Redan 1498 21/5 hade anförfantens Gregers Jepsen Ulfstand på Torup sålt till Jens Holgersen en ödegård i Kagerup i Huaröds sn. Se dok. nr 48 ovan. 1512 11/10 säljer Holger och Truid Gregersen Ulfstand tvenne gårdar i Gärds hd (Vä resp. Maglehems sn) till Jens Holgersen. Adel. Brevkister s. 63 nr 1. Denne har förvärvat ytterligare gods i detta hd. Se Adel. Brevkister s. 50 f nr 17.

98. u. d. [1506, midsommartiden]. Riksföreståndaren Svante Nilsson till dem, som samlas till prästmöte och landsting i Skara [d. 6 juli och följande dagar]. Han redogör för de misslyckade fredsförhandlingarna sistlidna vinter med Danmark för att få slut på kriget och blodsutgjutelsen samt hur Jens Holgersen *med kong Hansses parthij* härjat på sjösidan i Kalmar län. S:t Eriks dag gjorde han landgång vid *Pata oc bedreff ther in pa Svensk blod ynkelig mord, roff oc brand, som han blygelige bekend skal wara for Gud och alle christelige herrer, huar thet heltzst sport wordher, alt thet manfolk the kwonna offuer komma, them hwgge the i stycker oc kastæde pa eldhen, quinner och sma barn, som icke formatthe undryma, them kastadhe the leffuandes pa eldhen, som thet metzt bran.* Följande dag drog de till Hossmo kyrka och *achtade henne skjinnæ, röffua, brenna och i hel sla alle the ther funnit hadhe, huilket dog Gud for richesens helge patroners bön skuld wille icke tilstædie och lathæ ohempd bliffue.* De förlorade där 16 döda män, som blev liggande på marken, och flera sårade förde de med sig på skeppen, än de vill erkänna. Då de gick till segels, straffade Vår Herre dem för *sadane obequemlig gerningh*, som de hade bedrivit på oskyldiga och menlösa barn och kvinnor, med storm och oväder, så att deras största skepp förgicks med folk, bössor och vapen och all den last, som fanns ombord. Åsyna vittnen berättar, att på det skepp och de små båtar som de rymde med, förgicks 320 man. Ett annat skepp tog riksens troman, Bengt Knutsson på Stävlö, med hela dess last. *Thij kere wanner, loffuar oc blidker alzmectig Gud for sadane welgerninge och nadher, han oss wner for richesens helge patroners bön och forskijllen.* Därför uppmanas brevmottagarna att vara redo att med gott försvar avvärja rikets skada och fördärv, när de tillsäges. Brevskrivaren säger sig alltid ha sina skepp redo med folk, bössor, vapen och övrigt tillbehör under inväntan på förstärkning från Finland. Han planerar *i the helgetrefalloghetz namn sende them til siöes at wedergöre in pa H[ans] oc hans parthij thet betzsta.* *Gud wner oss nadhen tiil thet hogmod oc skadhæ, han lenge bedriffuit*

haffuer in pa Sweriges riche och tess inbyggare. Konung Alexander av Polen önskar nu vara i förbund med Sverige och vill hjälpa av all sin förmåga. *Ty warer vedh en gode tröst.* — BSH V nr 75.

99. u. d. [1506, omkr. 24/6]. Stockholm. Svenska riksrådet till inbyggarna i Möre. Det är brevskrivarna bekant, *att richesens och alles ware fiender, kong Hansses parthij, haffue skjinnnet, röffuit och brent ther vid siö sidhen* och att de därefter drog till Hossmo kyrka i avsikt att *henne skjinne, röffua, brenna och i helsla sa mange, the ther kunno haffue offuer komit*, vilket dock allsmäktig Gud för riksens helga patroners skull icke ville tillåta. De måste i stället draga därifrån med döda och sårade män, *Gud tess loff haffwe.* Vidare är det känt, att de *som sitie nest wid siöen* på grund av faran och räddhågan *giffuit sig in tiil then skadelige oc forderffwelige herre, konig Hans*, vilken aktar fördärva eder, oss och all Sveriges meniga allmoge, *tiil huilket han nest Gudz hielp aldrig skal macht fa.* Rikets råd förstår, att kustbefolkningen icke gjort detta av god vilja eller berätt mod, varför man är beredd att sända *et skönt tall folk* till kyrkans och landsändans försvar samt såsom strandvakt, där det bäst behövs. Om danskarna ämnar ytterligare *erge eller feyde* där eller annorstädes i Sverige med rov och brand, vill rikets råd med hjälp av Dalarna och Sveriges meniga allmoge *thet wedergöre in pa them med lifff och macht.* Därför bör brevmottagarna vara vid gott mod och sitta redo med sitt goda försvar att liksom deras förfäder avvärja skada och fördärv. — BSH V nr 76.

100. 1506 17/7. Strömsnäs. [Väpnaren] Erik Bengtsson på Strömsnäs till hövitsmannen Sten Kristiernsson [Oxenstierna] på Nyköping om den rådande tvedräkten bland allmogen i Handbörds hd. Om undsättning icke erhålles och kungens folk kommer till bygden, går allmogen över till de sistnämnda (=danskarna). Dagligt rykte förtäljer, att Joakim Trolle ämnar sända folk hit upp för att skinna och bränna i Högsby sn. Påvel Kyle berättar, att Jens Holgersen ligger i Borgholms hamn med 300 eller 400 man. Niels Bosson [Grip] har sänt bud till Mönsterås om att tinga [med invånarna] S:t Olofs dag. Om undsättning icke kommer inom kort, får allmogen *en ondh grundh* till brevmottagaren men främst till herr Svante Sture. — HSH XX s. 35 ff nr 74.

101. 1506 4/8. Stockholm. Borgmästare och råd i Stockholm till Svante Nilsson med underrättelse om trenne skepp, som danske kungen har i sjön, nämligen *Örien, Snachahampn och en Ængelsk kessze.* De ämnar sig till Öregrund och kan därför bli till fara för de köpmansfartyg, som nu väntas från Norrland. Man förväntar råd, hur denna fara skall kunna avvärjas. Vidare meddelar från Danmark återvändande fångar samt tvenne köpsvenner, att *Jöns Hollingerson* dessutom har 2 eller 3 skepp. Ingen tvekan råder om vad nu omedelbart skall ske. Den ene köpsvennen var på samma skepp, *then store holken*, som i våras togs under Bornholm efter att under vintern ha legat här i skären. Han vet besked, hur det gick till och kommer nu för att för brevmottagaren berätta härom. — BSH V nr 85.

102. 1506 19/8. Danzig. Hansestaden Danzig till konungen av Danmark med upp-

fordran att låta återställa [det av Jens Holgersen kapade] Paul Lemkes skepp. En av matroserna var svensk. Men denna omständighet borde icke rättfärdiga ett beslag. — Hanserecesse III:5 s. 240 nr 130; Ericsson nr 446. Se även dok. nr 94, 95, 103 och 104.

103. 1506 2/9. Visby. Rådet i Visby till hansestaden Danzig. Rådmännen Hans Heket och Ertman Loorbere har med hövitsmannen *Jons Holligerssen* som motpart för det församlade rådet redogjort för tillvägagångssättet vid beslagtagandet av ett skepp. Rådet i Danzig ombedes att icke låta alla borgare i Visby umgälla ett dåd, som de icke har skuld i. — Hanserecesse III:5 s. 240 f nr 131; Ericsson nr 447. Se även dok. nr 88.

104. 1506 22/9. Danzig. Hansestaden Danzig till staden Visby med uppfordran att före midsommar återlämna ett skepp, som kapats på grund av att en svensk befunnits ombord. Visby tillförsäkras fri sjöfart till omskrivna datum. — Ericsson nr 448. Se även dok. nr 102.

105. 1506 4/10. Stockholm. Riksföreståndaren Svante Nilsson till staden Reval. Han förklarar sig villig att utlämna det bly och annat gods, som tagits som byte på det från *Jonsz Holgersen* under Gotland beslagtagna skeppet. Detta under förutsättning att man kan bevisa, att godset tillhör S:t Olofs kyrka i Reval. — Arbusow II:3 nr 103.

106. 1506 5/10. Högsby. Hemming Gadh till Svante Nilsson. När brevskrivaren anlände till Högsby, möttes han av underrättelsen, att Jens Holgersen kommit in i [Kalmar]sund med 4 skepp och en besättning på 300 man. Omedelbart efter landstigningen lät han om natten gripa prosten i Ljungby och all dennes egendom, likaså herr Gudmund i Dörby samt tog från kyrkan 7 tunnor smör och allt annat han kunde få tag i. Nu begär han 100 oxar av Ljungby sn i lösen för prosten och 60 för den andre prästen. Invånarna i Möre *holla harth medh Kalmara stadh och Jens Holgerson*. Den sistnämnde har befallt, att alla skall komma in till honom i Kalmar. När brevskrivaren nu anlant, nekar allmoget att fara dit och vill i stället sända 4 ombud från varje härad att höra hans vilja. *Jens Holgerson leggher sig vin om ath spisa stadhen. Thy beskattar han presterna, æ hwar han kan*. Vidare meddelas att Sten Kristiernsson [Oxenstierna] lämnat ett dåligt rykte efter sig. Hans svenner hade fört bort alla hakebössor, och icke en båt finns att bruka. Brevskrivaren förlägger sitt folk i Ålems kyrka och i Ljungby prostgård. Folket från Madesjö har sänt bud, att de går man ur huse till undsättning. Några skepp behöver vara redo att möta Jens Holgersen uppe i de svenska skären, dit han ämnar sig inom få dagar, *ath han matthe fa ena næsa brenna. Han sigher storth aff och trugas, ingen man tror, hurw han skepper*. Då han sände folk för att gripa prosten i Ljungby, *tog han alt i skipen och stadhen, war widh 450. Icke torde han pa 2 byssoskoth wid kirkien. Han sigher wela haffwa henne, the ther inne sigia ney, nesth Gudz hielp, men the haffwa inghen mathin*. Brevskrivaren har mycket bekymmer för folkets skull, då man saknar mat samt foder till hästarna. Därför begär han undsättning för *warss herra dödz skull*. — BSH V nr 90.

107. 1506 26/10. Kalmar. Hemming Gadh till riksföreståndaren Svante Nilsson med bön om omedelbar undsättning till sjöss. Jens Holgersen väntas varje dag med 4 skepp, *och veth iach mik ingen dagh frii för honum*. — HSH XX s. 60 nr 86.

108. 1506 11/11. Svartsjö. Riksföreståndaren Svante Nilsson till invånarna i Möre samt till magistraten och invånarna i Kalmar. Av [Hemming Gadh] har han fått veta, att denne återtagit *aff Richesins och allis voris hetzskelige fiendhæ K[onung] h[ans] och hans parthij* Möre och Kalmar. Brevskrivaren inser, att icke alla gav sig fienden i våld med vilja och berättat *mod vthen for thet Roff, mord, brand, och iamerlige pynä som K[ung] h[ans] ienss holgersson och flere theris parthij bedriffuit haffue pa the fatige borgare i kalmarna och menlösa almuga ther om kringh i möra och flerestadz her i Richet thet gud i bimerike och alle Richesins helge patroner se forkert at han nagot sin skulle macht faa sa ocristelige och obarmberthelige at pynä brennä stegle och halssbugge och swenskt blodh emod alle Retwisa äre och Rådhelighet (utgiute) menige Richet till haen och skentzell tiil huilket han effter thenna dag nest gudz hielp aldrig skal macht fa.* Därefter redogöres för den undsättning i form av skepp, krigsfolk, vapen och förnödenheter riksföreståndaren sänt till trakten samt uttalas förhoppning om *at thette ocristelige örlogh som K[ung] h[ans] haffuer fört in pa swerigis almwe i thenna forlidna aar skal snarlige fa en god ändha.* — HSH XX s. 62 ff nr 88.

109. u. d. [efter 1506—1523]. Kung [Hans] förlänar Jens Holgersen med Hyby län [Bara hd]. — I en lista av 1506 u. d. över utskrivningar upptages bl. a. Sten Bille [på Gladsax] för 16 man, Axel Brahe [till Tunbyholm] som "själv 10:e" samt *Frwe Helle, Høby, iiii.* DM IV:2 s. 280. Hon är identisk med Helle Hindriksdatter Daa, änka efter riddaren och riksrådet David Andersen Hak till Månstorp och Håckeberga. Nämnd som änka 1495—96 bodde hon 1506 på Hyby. DAA 1896 s. 166. — Efter Jens Holgersens död övertogs länet av hans son, Børge Jensen U., och dennes medarvingar som pantlän 1523 9/9. FIR s. 21 f och Galster s. 193. 1526 15/9 förnyades förlåningen med en högre pantsumma *endt theris faders panttebreff wdwiser.* FIR s. 114 f, Erslev s. 62. 1529 24/7 lades länet till Malmöhus. FIR s. 222. — Hyby tillhörde under 1200-talet släkten Galen och synes ha varit ett av Valdemarens centra för administrationen av Skåne. På 1300-talet övergick godset till släkten Hak. Ett tyvärr endast i regist känt kungabrev av 1377 11/6 (Rep. nr 3168) förtecknar godsmassan. Förutom huvudgården bestod den av byarna Vinningstorp, Holmeja och Yddinge jämte 15 andra gårdar i Hyby socken samt ett strögods på 30 gårdar. Det var alltså ett jämförelsevis stort gods, omfattande huvudgård och c:a 75 gårdar. Storleken torde ha varit densamma, när Jens Holgersen fick godset som förlåning. Den pantsumma denne måste erlægga är inte känd. En viss ledning erhålles genom en urkund av 1395 1/8. Niels Hak har pantsatt godset till Bo och Eskil Falk för 400 lödiga mark i kölnsk vikt. Molbech—Petersen s. 39 f nr 27. Se även Ulsig s. 110 f, 207 och Kort nr 6 samt Codex Esrom. s. 192 f nr 182.

110. 1507 28/2. Kalmar. Öppet brev från det i Kalmar samlade Sveriges rikets råd. Efter att ha återopat försöken *ath thette krii örlogh och blodz vgiutilisse motthe betagis och stillæs paa alle sijder* erinras om hur *med mordh Roff slagh och brandh ære vij her i richit och tess inbyggere tiith och offthæ aff jens holgersson och andra flere fforberadhe samt att ther aff kan inthet anneth affödis vthan hath och nijth, kyrkionne kronone ridderskapit och then menige man till dræpeligh skade och forderff.* Därför

ämнар rådet söka nya utvägar till fred och äskar brevmottagarnas uppfattning härom. — HSH XX s. 102 ff nr 106.

111. 1507 13/3. Kalmar. Sveriges rikets råd, samlat i Kalmar, utfärdar öppet brev om förhållandena i kalmarmrådet. Nyligen har 4 flagskepp, som tillhörde kung Hans, anlänt med förnödenheter till slottet. På grund av brist på skepp kunde belägrarna icke hindra denna flotta att nå sitt mål, *dogh eij vthan swar skade och mannestörtningh i alle motthe paa theris sijde som hwar man saa och kenne kunnne*. De svenska skeppen gjorde även ett anfall in i Blekinge i trakten av Lyckå. Men *thet sware älfwer och höge floder thöm betogh ath the eij lenger komme kunnæ*. Svante Nilssons folk lyckades intaga Lyckå under *stor hugh tagendis och igen giffwendis som thaa paa bode sijder tillæmpneth var*. De flesta fienderna nedjordes, och andra togs till fånga, *thet till aatergeld för Pathæ och Rydzby prestegordh husith och staden lyckeaa opbrendh och borth tageth hwath Ræddis kunnæ*. — HSH XX s. 99 ff nr 105.

112. 1507 27/3. Visborg. Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, till hansestaden Lübeck med klagomål över fogden i Travemünde. Denna har hindrat brevskrivarens skepp, våldfört sig på besättningen och beskattat lasten efter egen vilja. Krav framställs på att för sig och de sina oförhindrat få köpa och sälja i Lübeck. Rådets svar begäres. — Hanserecesse III:5 s. 293 f nr 223. Se även dok. nr 117.

113. 1507 13/4. Kalmar. Svea rikets råd till Erik Turesson [Bielke] med redogörelse för företagna åtgärder mot rikets fiender på Kalmar slott, Borgholm och i Blekinge. Stor förödelse hade åstadkommit på Öland. Om svenskarna haft mera folk, skulle hela ön ha återerövrats. Någon tid efter det man lämnat ön, kom Jens Holgersen och Anders Bille i Kalmarsund med kungens skepp och *med eth tall folk* och lyckades överföra förnödenheter till slottet. Tagna fångar bekräftar emellertid, att det skedde med svåra förluster. Kungen samlar folk *hwar han kan och formaa* för att undsätta slottet och återtaga Kalmar stad, som [Hemming Gadh] erövrat. Därför anropas om omedelbar *vndsethningh med flere gode men och quinnær ther boo om kringh i finlandh*. Personligen bör de sätta sig i förbindelse med riksföreståndaren och lämna honom råd och hjälp. — HSH XX s. 123 ff nr 118.

114. 1507 21/4. Kalmar. Hemming Gadh till [Svante Nilssons hustru] fru Mette Ifversdatter [Dyre] med enträgen hjälp om förnödenheter, särskilt krut. I går kväll kom 3 och i dag 4 av kungens skepp, vilka nu *liggia hart inne för næsen pa oss*. Det går alla goda män i staden hårt till hjärta och liv, att ingenting finns *wij kunne gøre them til godo medh*. Om de anfaller slottet och befästningsskärmarna, *thaa haffwe wij inthet annet brwka, wtan sten och piil, thet Gudh see för kiarth*. Ständigt väntas de skepp åter, vilka med Jöns Holghersson *hædan löpo, oc kwnnom ey anners wndwika, wtan bida en storm. Gud för sina nade see milleliga til oss, halsen wele wij uaga, som oss bör, för wort rette fædhernes rike och wor kere herre* [riksföreståndaren]. — BSH V nr 128.

115. u. d. [trol. 1507, omkr. 21/4. Eksjö]. Riksföreståndaren Svante Nilsson [Sture] till inbyggarna i Dalarna. Fredagen i påskveckan [9/4] kom Anders Bille och Jens

Holgersen med 8 kungaskepp in i Kalmarsund i avsikt att återtaga Kalmar, vilket icke lyckades. Det fågnar brevskrivaren att meddela, att han lyckades döda och såra många av deras dugliga män, som tvingats med på krigståget. Han är nu sysselsatt med att i övre Sverige utrusta skepp och manskap till försvar av Kalmar mot danskarna. — BSH V nr 130.

116. 1507 22/4 Kalmar. Hemming Gadh till Svante Nilsson med uppgift på de danske skepp, som ligger *hart för ögonen* vid slottet, nämligen *Snakabaffnen*, *then stora bardsan* med kungens folk, samt 3 andra flaggskepp jämte 2 små jakter. För-svararna har intet att sätta emot, varför danskarna *faræ skinbarlige fram om næsan pa oss*. För Vår Herres döds skull anropas om undsättning. Om staden kan försvaras denna sommar, *wij skole banne them i winther ighen, saa at hönsen skole [g]ala i them*. — BSH V nr 129.

117. 1507 24/6—8/7. Den i Nyköbing utfärdade recessen behandlar i § 62 bl. a. uppgörelse mellan *Jons Holgersen* och fogden i Travemünde rörande [den i dok. 1507 27/3 relaterade] kontroversen. — Hanserecense III:5 s. 387 nr 261.

118. 1507 7/7. Nyköbing. Som medlem av riksrådet deltagar *Jons Holgerszen to Gotland* i förhandlingarna mellan Lübeck och Danmark. Fördrag ingås om förbud för hansestäderna att driva handel med Sverige och med svenska varor. — Hanserecense III:5 s. 391 ff nr 265; Reimar Kocks krönika i SRS III:1 s. 252 f.

119. 1507 7/7. Arensburg. Biskop Johannes på Ösel till Svante Nilsson, riksföre-ståndare i Sverige, med klagomål över svenska uteliggares övergrepp. Brevskrivaren har under sistlidna fastan fått brev från svenska riksrådet med underrättelse om att några borgare i Stockholm klagat på Mathias Reval. Under en god och beständig fred har denne tagit ett skepp och en del gods i avsikt att sälja det i Hapsal. Då brevskrivaren icke fått svar på sin tidigare framställning, förnyar han nu denna. År 1503 utfärdade danske kungen varning till lifländarna att besöka Sverige, som kungen låg i krig med. Samma år beslagtog Mathias Reval ett skepp, som lidit skeppsbrott under svår storm. Oavsett det utfärdade kungliga påbudet hade Mathias Reval också med sig några brev, enligt vilka han var utsänd av danske kungen och hövitsmannen [Jens Holgersen] på Gotland mot varje rikets fiende. På grund av detta sakförhållande har man nödgats låta honom behålla godset, liksom man hade låtit svenskarna åtnjuta detsamma, om de till äventyrs hade kommit till Ösels kuster. Berättelsen om att skeppet tagits under säker fredsperiod var alltså ogrundad. Brevskrivaren intygar, att under de sistförflutna 4 åren har inga klagomål inkommit till honom från köpmän i Stockholm. — Arbusow II:3 nr 214. Se även dok. nr 68 och 72.

120. 1507 22/9. Kalmar. Hemming Gadh till Svante Nilsson om försvarsanstalterna i Kalmar. Prosten i Mönsterås (*Mölstadass*) har berättat, att Jens Holgersen lär ligga norr om Ölands udde med 7 skepp. — BSH V nr 159.

121. [1507] 2/10. Åbo slott. Slottsfogden Josef Persson till riksföreståndaren om bl. a. den undsättning Jens Holgersen sjöledes lämnat Kalmar slott. Uppgifterna har

förmedlats av tre konungens män samt en gotländsk bonde, vilka tillfångatagits i finska skärgården och införts till Åbo slott. De översändes nu till Sverige. Männen hade följt mästern David från Visby till Reval med Jens Holgersens krigsskepp (*barsze*) och tvenne små andra skepp. När de kommit i sjön, skildes skeppen åt. Krigsskeppet anlände till Reval, och de fick där en skuta för att segla tillbaka till Gotland. Men båten var läck, och de hade nog av att ösa. De berättade, att kung Hans hade *ingen magt* [=krigsflotta] *mere*, än den han hade i sjön nu i sommar. Ingen hjälp hade han erhållit från drottningens släkt eller [hanse]städerna. *Och hade konungen lenge siden wpgiffwit Kalmarna slot, hade eckæ Jöns Holengerdsson warit; han baffuer bespisat thöm i somar, bode slotet oc till sööss.* — Grönblad nr 188; Arbusow II:3 nr 268.

122. 1507 27/10. Kalmar. Öppet brev från Svante Nilsson till Sveriges inbyggare med underrättelse om tillståndet i kalmarmrådet. Med stora förluster har danskarna prövat ett anfall på staden. De skepp, som legat i Kalmarsund, har seglat bort åt norr och söder för att enligt utspridda rykten skaffa mera folk och makt. Oförtövat skall de komma igen med Niels Bosson [Grip], som for bort med kungens skepp *till allis voris beskelige fyende k[ung] h[ans] ath sanke mer soldh hiit in i richtit till vinterlege och jöns holgersson paa then annen sijden och ær han igen ventendis oförtöffreth*. Öland är starkt befäst. Som hövitsman där tjänstgör Otte Rud. Brevskrivaren beklagar, att han icke kunnat hjälpa de *drepelige och mectoge beskattade* öläningarna. Han kan icke bege sig från Kalmar, *för æn iach hörer hure niels bosson jens holgersson och the skep segh thera heden löpæ och huad makth the med sigh hiit igen före och hure the segh stellæ velie*. Så snart fienden får veta, att brevskrivaren reser från Kalmar, lämnar Otte Rud Öland i avsikt att erövrastaden och länet. — HSH XX s. 200 ff nr 146.

123. 1507 7/11. Kalmar. Hemming Gadh till Svante Nilsson [Sture] om de lejdebrev herr Otte Rud begärt. Denne vill komma till ett möte i Kalmar eller vid S:ta Gertrud utanför staden. Lejdebrevet var dock icke utskrivet efter den kopia brevskrivaren lämnat. Sålunda saknades orden: *Jens Holgerson och for alle the som for K. H[ans] göra och late skulle*. Nytt lejdebrev förväntas i enlighet med kopian. — BSH V nr 170.

124. 1507 14/11. Visborg. Jens Holgersen till kung Hans. Brevskrivaren och Anders Bille har i förening tagit tvenne skepp från fienden. Den sistnämnde har sålt skeppen och de i brevet förtecknade skeppslasterna i Köpenhamn. Vid delningen av intäkterna har han emellertid lämnat för litet till brevskrivaren och hans folk, varför denne anhåller om kungens hjälp för en rättvis fördelning. Likaså vederlägger han det rykte kungens folk spritt ut om att de lämnat Gotland av brist på mat. Om de icke gett sig iväg före brevskrivarens återkomst till ön, skulle han ha ordnat det hela, *men skonsk sill eller kabbellaw faller her icke paa landit*. — Missiver II nr 185.

125. 1507 u. d. Brevutdrag om att Jens Holgersen till Torbern [Johansen] Oxen [på Näsbyholm] skötat en gård i Væggerløse på Falster. — Rep.* nr 10927.

126. 1507 u. d. Simon Olufsen, Jens Holgersens tjänare, har bemyndigat herr Niels Tordsen, sockenpräst i Simrishamn [och abbot i Tommarps kloster] att avkräva och

uppbära några penningar av electus [=utvalde ärkebiskopen] på Bornholm. — TU I s. 33 f (nr J:18) och s. 45 not 83. Se även dok. nr 22.

127. u. d. [1507 och följande år]. "Från år 1507 och under de följande åren fördes en häftig kamp både till lands och vatten mellan kung Hans, Sveriges riksföreståndare och borgarna i Lübeck, och kungen segrade överallt men till icke ringa förlust för hans egna undersåtar, särskilt köpmännen. Men anförare i sjökrigen var de vitt berömda männen Søren Norby, Otte Rud och *Joannes Holgeri* och andra liknande fribytare, vilka liksom dessa var väl skickade till fribyteri icke blott genom deras sjömansduglighet utan lika mycket genom deras medfödda lust till rov och plundring. Och fick icke blott dessa här nämnda fribytarna en ond utgång av världen utan också många andra, som fordom i kung Hans' tjänst hade övat kaperi mot spanjorer och engelsmän." — *Chronicon Skibyense* s. 563; *Povl Helgesen* s. 44. Notisen utgör ett direkt citat ur den i MHD I:1 s. 403 ff avtryckta "Udto og Fortsættelse indtil 1555 af den skibyske Krønike", som där tillägges Hans Hindriksen. (Notisen å s. 411). I verkligheten är det fråga om en omkr. 1524 tillkommen "Aarbog", som utgjort förlaga till *Skibykrøniken* och av nutida forskning anses ha författats av *Povl Helgesen* själv. Se *Carlsson (IV)* s. 47 f. De som dok. nr 237 och 268 här registrerade notiserna ur *Skibykrøniken* saknas däremot i denna "Aarbog". — *Povl Helgesens* uttalande om två av de namngivna "fribyternas" död är korrekt. Plågad av samvetsqual över den barbariska plundringen av Åbo beger sig Otte Rud på pilgrimsfärd till Det heliga landet men hinner icke längre än till Landsberg i Bayern, då han 1510 möter döden. Søren Norby stupar 1530 vid belägringen av Florens. Tyvärr uppger icke Helgesen, hur eller var Jens Holgersen avlider. Om dödsorten finns tvenne traditioner (264).

128. 1508 5/2. Danzig. Hansestaden Danzig till hövitsmannen på Gotland, *Jons Holligersen*. Påven har skriftligen hotat staden med bannlysning. Därför har staden nödgats tillåta vicarius *Georgius Christopheri*, kallad "Smackert", att lägga beslag på hövitsmannens egendom. Herr *Jons* [Holgersen] borde försöka ställa *Georgius* tillfreds. Han borde inskrida hos rådet i Visby för *Allex Trost* från Danzig, så att han finge avskriva Visby "skepps rätt". Man kunde då se, om denna överensstämd med Danzigs, varav tvenne lika avskrifter fanns. — *Ericsson* nr 456. Om kontroversen mellan *Jens Holgersen* och *Georgius (Jurgen) Christopheri* se även dok. nr 88, 103, 137 och 242.

129. 1508 10/4. Norrköping. Riksföreståndaren *Svante Nilsson* till hansestaden Danzig. Svenska köpmän torde med sina skepp komma till Danzig. Han uttalar förhoppning om att de liksom tidigare skall gunstigt mottagas. Av fångna tjänare till *Jens Holgersen* har han erfarit, att konung Hans av Danmark förra hösten sände rysarna ett skepp på 30 läster med last av krigsmaterial som koppar, tenn, bly, kulor och krut till Finlands och kristenhetens fördräv. — *Hanserecesse* III:5 s. 470 nr 363.

130. 1508 11/4. Kalmar. Tyska knektar i Kalmar under *Jakob von Nürenbergs* befäl till *Svante Nilsson* [Sture] med beklagande över utebliven undsättning och tung vaktjänst. Före midfastan [2 april] kom *Jones Holcker mit sween* [7] *swaren schippen*

vnnde entsechte Calmar slaeth, dat wy öme nich weren konden. De anser sig ha väl förtjänat sin lön, som förfaller vid påsk [23 april], då också deras tjänstetid går ut. — BSH V nr 196.

131. 1508 16/4. Visborg. Jens Holgersen, hövitsman på Gotland, till Lübeck med svar på ett genom Heinrich Gerdes överbringat brev. Denne hade i uppdrag att återkräva det bärgade godset från Albrecht Tidemanns på Gotlands kust strandade skepp. Brevskrivaren meddelar, att omskrivne person inte hade fullmakt att utställa ett nöjaktigt kvitto och därför kvarhållits på Gotland som gisslan. Han erinrar vidare om att han jämlikt brev från Lübeck till skeppare Frese återlämnat skeppare Koler Denes gods utan att dock erhålla det av Frese utlovade kvittot. Vidare förklarar han sig beredd att genom sin tjänare i Lübeck enligt gällande torgpriser ersätta dem, som edligt förklarar sig ännu sakna [beslagttaget] gods. Han förväntar de utlovade kvittona och erinrar om att han även har andra anspråk på Lübeck. — Hanserecesse III:5 s. 471 nr 364. Se även dok. nr 67.

132. 1508 30/4. Kalmar. Jørgen Kock, konung Hans' hövitsman på Kalmar slott, utfärdar öppet brev om att när han for från København var han icke starkare utrustad med skepp än *met Snakabaffn och eth spisaskiep*. Avsikten var att lämna undsättning åt Kalmar slott. Om övriga danska skepp saknade han kunskap men fann dem före sig i sjön *wndher Danmarks sido*. Han önskar icke hjälp av dessa skepp. Inför det planerade mötet och herredagen i Nya Varberg skall seglatsen inomskärs till Stockholm, Söderköping och andra uppstäder samt till Öland, Kalmar och Möre äga rum obehindrat av brevskrivaren, Jens Holgersen, Otte Rud och de kaptener, som nu är på skeppen. Icke heller skall någon brandskatning eller landgång äga rum någonstades i Möre, Kalmar län eller skärgården. — Aarsberetn. IV s. 337 ff nr 45 b.

133. 1508 30/4. Vadstena. Birgittinermunkarna Johannes Matthei och Petrus Magni återkommer till Vadstena. De hade på havet blivit tillfångatagna av konungens tjänare [=Jens Holgersen] och förda till Gotland. De försattes i största vedervärdigheter och fördes som fångar till kungen i København. Där fick de uppehålla sig fem veckor i Helgeandshusets konvent. Eftersom kungen icke tillät dem fara vidare till Rom i anförtrödda ärenden, tvingades de återvända till Vadstena. — SRS I:1 s. 209; VKM s. 270 f.

134. 1508 6/5. Kalmar. Hemming Gadh m. fl. till Otte Rud eller hans ställföreträdare på Borgholm om ett av kungens tromän — Junker Villum, Jørgen Kock och Søren Norby och i närvaro av hövitsmannen Jens Holgersen på dennes skepp i Kalmar-sund — utfärdat brev om att man vill hålla det i København [1508 17/4] ingångna stilleståndsavtalet jämte några nya artiklar. Man önskar veta, om även adressaterna önskar hålla denna dagtingan. — Missiver II nr 191; Aarsberetn. IV s. 339 f nr 45 c. Om några av dessa kaptener se även dok. nr 138.

135. *u. d.* [1508, början av maj. Stockholm]. Riksföreståndaren Svante Nilsson till invånarna i Kalmar län med underrättelse om förhandlingarna på rådsmötet i Vadstena. Niels Bosson [Grip] hade infunnit sig på lejd och berättat, att man i Danmark var för fred med Sverige. Därför hade tvenne ombud sänts dit ned för att söka få slut

på kriget, om en the ther vðinnan med K. H[ans], Jens Holgersson oc nagre fa andre hørde vare, som thette ocristelige örlog före och styrckie. Ombuden skall förhandla med de danska riksråden, at the skulle forarbejde med theris herre K. H[ans], at han ville stille och affsætie then store skade och forderff, manna störtning och vskylloge blodz vtgywtelse, pa bade sider her tiil varit haffuer, i then acht och meningh, at Gud skal bære oss vitnæ, ath vij ey före örlog aff nogen vellosth, vthen nödde och trengde tiil at forswara oc værie oss hem tiil vort eghet, och vele ther om vara bekende för Gud, alle cristelige herre och förster, för buem thet heltzt komma kan. Tyvær häller varken kung Hans eller then vnge herre [=sedermera Christiern II], vad de lovar. Den sistnämndes illdåd i Norge refereras. — BSH V nr 199.

136. [1508] 23/5. Kalmar. Hemming Gadh till Svante Nilsson [Sture] om det stillestånd, som slutits med de danska befälhavarna i Otte Ruds frårvaro. I samband med relationen om företagna försvarsanstalter meddelas att *wij haffwe kortath pramen in harth under litzla holmen, strax utan Jens Holgersons holm.* — BSH V nr 207.

137. 1508 3/7. Danzig. Hansestaden Danzig till Jens Holligers[en] på Gotland. I sin strid med Jurgen Christopheri har herr Jens hotats med bannlysning och vädjat till Danzig om hjälp. Därför bör han sända ombud till Danzig. — Ericsson nr 459. Se även dok. nr 88, 103, 128 och 242. Här samt i dok. nr 150, 187 a, 193 och 207—210 (sålunda främst i årbøger och register) uppträder Jens Holgersen med herr-titel, fastän han icke blir riddare förrän någon gång mellan 1513 22/7 (216) och 1515 29/7 (229).

138. 1508 8/8. [Reval]. Søren Norby, Junker Wilhelm [von Vernitz], Klaus Holste och Wolter von der Vechte, danske kungens kaptener och [befälhavare] på den berömlige Jens Holgersens (*erbaren Jon Holkerszen*) uteliggare, går i borgen för att staden Reval icke skall utstå några olägenheter på grund av att brevskrivarna åter beslagtagit en av prästen i Nyenkerken vid gränsen till Ryssland tillhörig svensk skuta. Prästen hade bemannat skeppet med sina egna landbor. Det blev uppbringat av *Jon Holkerszen[s]* uteliggare och fört till hamnen i Reval. — Arbusow II:3 nr 426. Se även dok. nr 134.

139. 1508 5/11. Köbenhavn. Konung Hans till lensmannen Anders [Bentsen] Bille på Stege om återbetalning av de 200 mark, som brevtagaren för kungens behov rörande Kalmar slott lånade av Jens Holgersen. — Rep.* nr 11128; Mollerup—Meidell I s. 312.

140. 1509 9/2. Lübeck. Rådets offentliga skrivelse rörande kränknigen av det med konung Hans av Danmark slutna fördraget. I § 81 relateras hur skeppare Jurgen Laurens avseglat från Reval med kurs på Lübeck. Vid Gotland blev han uppehållen av storm och fasttagen av Jens Holgersen. "Men då han därefter på grund av stormar varit tvungen att anlöpa Öland, har Otte Rud hållit honom kvar där mot varje rätt, utan hänsyn till att han haft certifikat" (d. v. s. vederbörligt tillstånd att segla på Reval). — Hanserecesse III:5 s. 504 nr 403; Arbusow II:3 nr 543 § 81.

140 a. 1509 10/4. "Vidare 24 skilling [till] två skeppsmän, som var i København efter det skepp Jens Holgersen gav sin Frus Nåde." — Dronning Christines Hofholdningsregnskaber s. 319. Ingenting är f. ö. känt om detta skepp. Se dok. nr 147 om att Jens Holgersen skänkt kungen ett skepp.

141. [1509] 19/4. Stäkeborg. Trotte Månsson [Eka-ätten] till Svante Nilsson. Tre svenner och två bönder, som *Jens Holvingersson* gripit i finska skären, kom nyligen från denne och berättade, att *Jöns Holvingerson* ännu icke fått säkra underrättelser från danske kungen, *vian han ær wiidh en ganske stora makth och reder siik fasth medh skipp och værie, ath han ingen dagh lenger holda vil en som for sakt ær och seijgher, han wil her til riket beller han wil döö ther om*. Hela vintern har en dansk skeppare legat i Söderköping och kunsakat. Det är inte rådligt att släppa honom. — BSH V nr 273.

142. 1509 [Våren—eftersommaren]. Relation om lybska flottans härjningar på de danska öarna, plundringen av Bornholm, landgången på Gotland etc. — Huitfeld (II) s. 1072; Strelow s. 240 f. Huvuddragen av striderna relaterade i huvudtexten ovan.

143. 1509 14/7. Visborg. *Jonss Holgerssz. van Glymmynghe* till staden Reval med hot om att "det beträffande staden icke skulle vara glömt", om man icke ersatte honom för den skada han åsamkats genom beslagtandet av de 5 skepp konungens tjänare tagit som byte. Stadens borgare hade fråntagit hans tjänare dessa skepp. En del av hans folk hade tillfångatagits och en del kastats överbord. "Så skolen I veta, att jag kommer att gå hårt fram mot eder, var jag kan och förmår, och mot alla dem, som fara till eller från eder" (*dat ick uppe jwe argeste wesen will, wor ick kan unde mach, unde ock upp alle de gennen, de jw aff- efter tovoeren*). Men han är beredd till förlikning, om staden betalar hans skada. "Och om det icke sker, skall jag genomföra något, när I haven glömt det hela. Förliten eder däruppå, att jag skall göra eder den största skada jag kan och förmår" (*Dar forlatet jw to, dat ick myn beste doen will uppe jwe argeste, wor ick kan unde mach*). — Arbusow II:3 nr 653. Se dok. nr 146.

144 1509 21/7. Visborg. Förteckning på inventarierna på Visborg slott när *Jenss Holgersson* överlämnar slottet till Laurens Skinkel. Inventariet redovisar i detalj kontanta medel, rökade resp. saltade djurkroppar, andra slags livsmedel och dryckesvaror, levande djur, vapen och ammunition, köksattiralj och duktyg, smidesverktyg i smedjan, altarutrustning m. m. i kapellet, virke, vagnar med hästar etc. — DM II s. 146 ff; Rep.* nr 11312; svensk övers. i Snöbohm s. 226 ff. Av speciellt intresse är den detaljerade förteckningen över den dåtida bestyckningen på Visborg. Att bågar och pilar ännu icke blivit omoderna framgår av notisen om 30 nya armborst och 4½ läst pilar. Bestyckningen utgjordes dock huvudsakligen av eldvapen för såväl sten- som järnkulor. Här uppräknas slangor, hakebyssor, skarpentiner, stenbössor och en blida.

145. 1509 26/7. Rönö. Hemming Gadh till Svante Nilsson med underrättelsen om att inga särskilda nyheter erhållits under senare tiden i denna landsända utom att vi dagligen väntar våra fiender — *koning Hans partij, som altiidh ognas och trugas welia arga och feygda her in i skæren* — till Söderköping och trakten däromkring, särskilt

hit till min gård Rönö, *then Jens Holgherson laangliga wndsakth baffwer*. De må komma, när det täckes dem. Jag vill taga S:t Petrus och S:t Paulus till hjälp jämte de dannemän, som bor häromkring, om de vill vara lydiga som de alltid har lovat, så att de [=fienderna] *scole faa wædber hædan, om thee komma, ehwar thee biwda sigh til, ther wij them rækkia kunne. Ekke scole wij faa all hwuggen ena, nest Gudz hielp och alle helge Sweriges patroner*. I natt löpte en förrädare och skalk från mig och en dannemansdräng med honom. De tog en båt och det bästa bonden ägde både i silver, kläder och penningar. Den ene hade en röd paltrock och vita byxor (*bosor*), var född i Danmark och hette Per Jute. — BSH V nr 278.

146. 1509 2/8. Reval. Staden Reval till den berömlige, käre (*erbar, lieve*) *Jons* [Holgersen som svar på dennes brev av 14/7 s.å.] om att folk i Reval skulle ha beslagt tagit 5 av [danske] kungens skepp. Man intygar "inför Gud", att beslagtagandet utfördes av svenska köpmän. Mot "alla vår nådige herr konungs tjänare" är man välvilligt inställd. — Arbusow II:3 nr 665. Se dok. nr 143.

147. 1509 2/10. Visborg. Laurens Skinkel, hövitsman på Visborg, till kung Hans. Den lybska flottan kom 22/9 till Västergarn och fortsatte till svenska skären. Fångar har berättat om flottans avsikter. Han vill veta konungens planer om det skepp (*bartze*) denne erhöll av Jens Holgersen. Skeppet är nu så dåligt, att det icke duger till annat än att lastas med timmer och föras till Holland för försäljning. — Missiver II nr 212; Hanserecesse III:5 s. 582 ff nr 482; BSH V nr 283. Jfr dok. nr 140 a om att Jens Holgersen skänker drottning Christine ett skepp.

148. 1509 10/10. Nådendals kloster [i Finland]. Generalkonfessorn Sven Tordsson till Vadstena kloster med underrättelse bl. a. om Otte Ruds plundring av Åbo samt hur klostret undsluppit hans hemsökelse. Stor fattigdom har rått i denna landsända på grund av kriget men särskilt nu sedan S:t Augustini dag, då Otte Rud *met sith sælskap war her och fördærffwadhe then godha stadhen Aabo. Thet ær osegheligt hwat richedom*a i guld, silver, penningar och dyrbara håvor de fick där. Så snart de kom dit, upptog klostret förhandlingar med dem och gav dem 25 mark i reda pengar. Eljest hade de kommit till klostret, *skønath och brænth*. — FMU nr 5414.

149. 1509 21/11. Axel [Henningsen] Brostrup utfärdar brev om att han [till Jens Holgersen Ulfstand] skötat Lyngbygård *met øer, søer och ald sinn eyendomb*. — Adel. Brevkister s. 54 nr 35.

150. 1509 1/12. Lunds landsting. Axel [Henningsen] Brostrup skötar till herr Jens Holgersen Lyngby huvudgård *met øer, søer, thorp, sko[ffue], marck, met ald gaardt-senns thilliggelsze*. Adel. Brevkister s. 52 nr 27 och s. 75 nr 7. — I tre generationer hade Lyngbygård tillhört ätten Bille (Släkttavla IV). Axel Pedersen Bille erhåller den 1465 29/7 vid arvskitet efter föräldrarna. Rep.* nr 1930. Han säljer den vid nu okänd tidpunkt till Henning Hansen Brostrup, vilken 1497 30/4 även förvärvar de rättigheter svågern, Niels Andersen Munk, har i godset. Adel. Brevkister s. 51 nr 18 och s. 77 nr 31. I denna släkt stannar gården dock endast till 1509, då Axel Brostrup säljer den till Jens Holgersen. Se även Ulsig s. 287 och 297.

151. 1509 4/12. Axel [Henningsen] Brostrup uppmanar Jens Holgersen att icke avhända sig *noigt aff sitt guodtz wdj Jyllandt*, förrän han *verrit thbill schiffte met hans moderbrödre*. — Adel. Brevkister s. 53 nr 31. Regesten tillhör brevsviten kring Lyngbygård. Brevutställaren lovar Jens Holgersen ett laghävdsbrev på Vejlatorpskomplexet. Se kommentaren till dok. nr 152—187 nedan. Att denna regest här särskilt uppmärksammas beror på uppgiften om Jens Holgersens eljest okända godsinnehav i Jylland. Regesten har urspr. haft skrivningen *banns brödre*, men i marginalen har tillfogats ordet *moder framför brödre*. Att det är fråga om Axel Brostrups morbröder framgår av brevsviten kring Lyngbygård. Axels fader, Henning Hansen B., var gift med Margrethe Andersd.r Munk till Torp. DAA 1905 s. 299. Makarna förvärvade 1497 30/4 av Margrethes broder, Niels Andersen Munk, allt dennes gods på Sjælland och i Skåne, bl. a. hans rättighet i Lyngbygård. Adel. Brevkister s. 51 nr 18 och s. 77 nr 31. Margrethes båda andra bröder, Bonde Due och Sven Munk, sålde 1515 24/7 sina andelar i Lyngbygård och annat gods i Villands hd till Jens Holgersen. Adel. Brevkister s. 48 ff nr 4, 8, 18 och 21 samt s. 76 f nr 20, 25, 31 och 34. Axel Brostrups brev av 1509 4/12 kan sålunda syfta på ett planerat mageskifte mellan Jens Holgersens jylländska gods och Munkarnas gods i Villands hd.

152—187. [1509, dec.—1521 29/12]. Utöver ovan registrerade dok. nr 1, 62 och 149—151 om Jens Holgersens initialförvärv av gods i Villands hd innehåller registret över Lyngbygårdsbrev (Adel. Brevkister s. 47 ff och 75 ff) icke mindre än 36 urkunder om hans fortsatta godspolitik i häradet. Några av dessa apostroferas nedan (187a, 190a, 213a, 230a, 232a, 239a, 245, 257a och 263a), då de innehåller notiser om sättet för förvärv (köp resp. mageskifte) eller uppgifter om förvärv även av gods utanför detta härad. Denna särskilda markering har visat sig nödvändig inför uppgiften att — på grund av frånvaron av testamente och jordeböcker — göra en noggrannast möjliga kartläggning av Jens Holgersens godspolitik och utarbeta en detaljerad godstabell (s. 269 ff). Brevsviten (152—187) presenterar de delägare och intressenter, med vilka Jens måste ingå transaktioner, innan han år 1515 står som ensam ägare till Lyngbygård. Dessa intressenter tillhör ätterna Hak, Høg, Krabbe, Moltke, Munk, Podebusk, Rosensparre och Urup. Även Bäckaskogs kloster är rättsinnehavare. Här belyses sålunda hur invecklade ägorättsförhållandena till en senmedeltida sätesgård kunde vara. Men möjlighet erbjudes också att avläsa de tvister kring speciella godsenheter, vilka får återverkningar på såväl Jens Holgersens som senare ägares godspolitik ända in på 1600-talet. Äganderätten till och brukningsrätten av öarna Björnö, Enö, Kalvö, Ragö och Rageskaft med sina ålfisken i Oppmanna- resp. Ivösjön är ofta föremål för prövning på ting och sockenstämmor. Adel Brevkister s. 52 nr 22, s. 54 f nr 36—43 samt s. 75 ff nr 6, 10, 12 och 30. Öarna Ragö och Rageskaft behandlas även i orig. av 1521 18/8 (dok. nr 257 a). Speciell uppmärksamhet bör här riktas på *Weiletorp*, *Wie-torp*, *Wognesøe* och *Weilebæk*, eftersom den mångåriga striden kring dessa enheter utgör bakgrunden till den namnkunniga relationen om "Jens Holgersen och den tjocke abboten på Bäckaskog". Peder Jepsen Bille ärvde såväl föräldrarnas som mormoderns rättigheter i Lyngbygård. Hans änka, Margrethe Axelsd.r Brahe, köpte någon gång mellan 1450—1465 Torbern Jepsen Billes del i Lyngbygård, *Veyletorp* och *Vagnesjö*.

Rep.* nr 13037. Vid arvskiftet 1465 29/7 efter Peder Bille och fru Margrethe erhåller sonen, Axel Pedersen, föräldrarnas samtliga rättigheter i Lyngbygård, *Wongensioø* och *Enøø*. Rep.* nr 1930. 1467 3/3 svär den sistnämnde på Villands häradsting laghävd på *Welleitorp*, *Wietorp* och *Wognesøe*. Enligt urkunden ligger han i tvist om godset med abboten i Bäckaskog, vilken dock icke kunnat bevisa någon klostrets rätt. Rep.* nr 2237 och 2354. Kuriöst nog är Jens Holgersens fader, Holger Hindriksens Ulfstand, vid detta tillfälle bisittare på häradstinget. Abboten fortsätter emellertid på rättslig väg sin kamp om godset. Planer på en låsfullföljning skymtar. Rep.* nr 4131. Oluf Stigsen Krogenos på Bollerup är vid denna tid ägare till de Lyngbygård närbelägna Kjelkestad och Karsholm. Rep.* nr 4446, 4601, 5106, 6940, 8918, 9732. Han har egendomsrätt också i omskrivna gods och söker i slutet av 1470-talet — belyst 1478 9/4 — genom låsfullföljning slutgiltigt säkra denna rätt. Rep.* nr 4192. 1487 24/7 utfärdas så på häradstinget ett utförligt tingsvittne om att godset tillhör klostret och Oluf Stigsen, att Axel Bille svor sin laghävd [1467 3/3] "mot gamla öppna, beseglade brev", som abboten presenterat såväl då som senare på häradstinget, samt att laghävden tillkom i strid med landslagen. "År efter år" har därför Oluf Stigsen och abboten påklagat denna laghävd. LÄU V s. 25 ff nr 35; Rep.* nr 6108 och 6109. Äganderättsförhållandena till dessa godsenheter är sålunda icke slutgiltigt lösta, när Jens Holgersen 1509 köper Lyngbygård av Axel Brostrup. Skötet 1509 1/12 på Lunds landsting omfattar sätesgården med all tillhörande egendom (150). 4/12 s. å. intygar säljaren, att han "lovat" (*loffuidt*) Jens Holgersen laghävdsbrev på *Weileitorp*, *Wonnesio* och *Weilebeck*. Adel. Brevkister s. 53 nr 31. 6/12 s. å. stadfästes skötet på Skånes landsting. Rep.* nr 11408. 1511 15/12 ger säljaren Jens Holgersen i uppdrag att av Hindrik Krummedige till Vallen och Hindrik Ågesen [Sparre] till Haglösa inkräva vissa brev på Lyngby huvudgård, bl. a. Axel Billes laghävdsbrev [av 1467 3/3?] på *Wogensioø* och *Wedelitorp*. Omskrivna personer bör icke yttermera hindra Jens Holgersen att erhålla dessa brev. Rep.* nr 11983. — I trenne urkunder skymtar transaktionerna mellan herr Jens och abboten på Bäckaskog. En odaterad regest presenterar sig som ett "kontrakt" mellan parterna om att Vejlatorp skall skiftas. Adel. Brevkister s. 77 nr 22. 1514 u. d. deltager ärkedjåknen i Lund, landsdomaren i Skåne och ett stort antal andra herremän på konung Christierns befallning i "ett vänligt möte" (*ett wennligt moede*) mellan de båda parterna om *Weileitorp*, *Wietorp* och *Wonnesøe*. Adel. Brevkister s. 47 f nr 1. 1514 8/3 utfärdar abboten och konventet i Bäckaskog kvitto på 100 mark danska penningar, som Jens Holgersen inlevererat. Adel. Brevkister s. 48 nr 2 och s. 77 nr 33. Regestskrivningen är dock så oklar, att ändamålet med utbetalningen — ersättning för klostrets rättighet i godset eller det av kungen enligt sägnen stipulerade bötesbeloppet för den brutala "avmagringskuren" — icke kan klarläggas. Detsamma gäller om en odaterad regest bland breven på Lyngbygård rörande "K. Maj:ts och riksrådets dom, varuti Axel Billes laghävd på *Weileitorp*, *Wietorp*, *Birched* och *Weylebeck*, [ärke]biskop Børge [Gunnarsens] brev och hundramarksbrevet på *Weyletorp* är maktlösa". Adel. Brevkister s. 79 nr 11. Jens Holgersen synes dock omsider ha nått en överenskommelse med klostret. 1518 24/4 kan han — utan inblandning från klosterabbotens sida — upprätta avtal med Predbjørn Pødebusk om fiskerätten i

Wonnese på den grund, som ligger till Vejlatorp (245). Här regleras den rätt i Vejlatorp, som tidigare innehafts av Krogenosarna på Karsholm. Detta hindrar dock icke, att äganderätten till Vejlatorp och vissa andra godsenheter under Lyngbygård blir föremål för rannsakan ännu ett stycke in på 1600-talet. Adel. Brevkister s. 75 ff. — Om rättstvisterna kring några av ovannämnda godsenheter före Jens Holgersens tid se Braunstein s. 8 ff.

På förf:s anmodan har Göran Hallberg haft vänligheten kommentera här upptagna ortnamn. *Vejlatorp* är utsatt på dagens kartor och ligger strax söder om gränsen mellan Kiaby och Trolle Ljungby socknar. Något väster därom ligger *Vietorp*, som är markerat bl. a. på lantmäteriakter och på rekognoseringskartan 1812—1820. Gillberg (s. 26) uppger, att "Gyetorp fordom varit kallad Wietorp". Denna identifiering är felaktig. Gyetorp ligger långt nere vid Hanöbukten i en östligare del av Trolle Ljungby sn. Båda enheterna är utsatta bl. a. på ekonomiska kartan 1931 (bladen 63 och 64). Vietorp är identiskt med V. Ljungby nr 8:2, medan Gyetorp är ett eget hemman om 1/3 mantal. *Vagnasjö* är ett äldre namn på Vejlasjö, som nu är nästan helt utdikad. Sjön låg på sockengränsen norr om Vejlatorp. Sjönamnet skrivs 1693 Wagnesjö, 1695 och 1745 Wagna Siö men redan 1810 Wäla Sjö. *Vejlabäck* rann från Vejlasjö till Ivösjön. *Björket* (Birchet) kallas fortfarande skogen söder om Vietorp, Vejlatorp och Vagnasjö.

187 a. 1509 u. d. Axel [Henningsen] Brostrup intygar, att han genom mageskifte till herr Jens Holgersen överlämnat 7 gårdar i Lyngby, 2 i Ö. Ljungby, en i Tosteberga [samtliga nuv. Trolle-Ljungby sn] samt en i Gualöv. — Adel. Brevkister s. 53 nr 29. Regesten meddelar icke, vilket gods Jens Holgersen lämnat i utbyte. Det nyförvärvade godset i Lyngbygårds närhet torde Jens Holgersen ha lagt till sätesgården.

188. 1509 u. d. Axel [Henningsen] Brostrup mageskiftar till Jens Holgersen Kädarp. — Adel. Brevkister s. 67 nr 2. Orten uppges i registret ligga i N. Åsbo hd. Så kan icke vara fallet. I stället måste det vara fråga om Kädarp i Röke sn av V. Göinge hd. Se Gillberg s. 215.

189. u. d. [Senast 1509]. Kung Hans utfärdar öppet brev med lovord över Jens Holgersen, *vor Mand, Raad oc Embitzmand paa Visborrig*, för hans trogna tjänster. Om någon skulle vilja skada konungen eller söka förtränga hans son, är Jens Holgersen den man sonen med fullkomligt förtroende kan lita på. — Rep.* nr 12640 med utförlig redogörelse för de tvenne avskriftsvarianterna. Hofman (II s. 392 f) återger fullständigt en av avskriftsvarianterna. Den är daterad 1511, vilket måste vara felaktigt. Jens Holgersen avgick ju som lensman på Gotland 1509. Huitfeld (II s. 1081) uppger, att han själv sett brevet på Glimmingehus. Utan att ange någon datering refererar han brevinnehållet under 1511 (tillsammans med redogörelsen för detta års märkliga händelser med bl. a. många sjödrabningar). Synbarligen har detta gett upphov till den felaktiga dateringen (1511) i den ena avskriftsvarianten.

190. 1509 [—1512]. "Jens Holgersen och Søren Norby hade många fribytarskepp på sin egen hand, med vilka de båda nu såväl som under hela kriget med [hanse]stä-

derna gjorde de vendiska städerna stor skada och avbräck och samlade därmed [för egen räkning] stor rikedom." — Huitfeld (II) s. 1073.

190 a. 15[09—1523]. Niels [Davidsen] Hak på Månstorp säljer till Jens Holgersen — utöver gods i Villands hd — *disze ephterschreffne gaarde . . .* Gärds hd i Vittskövle". — Adel. Brevkister s. 50 f nr 17 med dateringen "15 . . . jan." Av den svårt skadade regesttexten kan utläsas att urkunden utfärdats i januari 15 . . . Eftersom den registrerats bland "Lyngbygaards Breve", kan den tidigast ha tillkommit i dec. 1509, då Jens Holgersen förvärvar sätesgården. Medräknad bland de i dok. nr 152—187 omnämnda urkunderna redovisas den här särskilt på grund av notisen om det till storleken okända godscomplexet i Vittskövle.

191. 1510 14/7. Malmö. Jens Holgersen till kung Hans om krigshändelserna. Enligt uppgift ligger svenskarna vid Kalmar *met alle mactb, the kunde affsted komme*. Ryktet förmåler, att Bornholm är avbränt (*er affbrendb*). Brevskrivaren har kunskapare ute i Sverige och skall meddela de uppgifter, som erhålles. — Missiver II nr 231. Om lybeckarnas landgång på Bornholm och plundringarna där se ärkebiskop Børge Gunnersens brev av 1510 15/7 till kung Hans. Missiver II nr 232, LÄU VI nr 352. Om bornholmarnas stilleståndsavtal med Lübeck 1510 16/7 se LÄU VI nr 353.

192. 1510 10/8. Köbenhavn. Kung Hans' öppna brev om att han utnämnt riddaren och riksrådet Hindrik Krummedige till riksamiral *ath ware fore alle andre wore capiteyner, folck och thiennere som wii nw skicketh och forschreffuit bæssue ath ware i syøen, oss och wore riighe och landh till thienniste emodh wore och riigens fiendher och wuenner*. — DM III:3 s. 150.

193. 1510 2/11. Herr Jens Holgersen till Glimminge ingår i en nämnd, som fastställer skogsskäl mellan Heinge, Näsby och Björkeröd i Färs hd. Urkunden åberopas i kungens rättartingsdom 1599 17/10. — Secher s. 286; Rep.* nr 11642.

194. 1510 15/12. Nyköping. Kungen sänder till Esge Bille ett brev, som denne omedelbart skall översända till Jens Holgersen. — Missiver I nr 322.

195. 1510 u. d. Roskilde. "Dessa efterskrivna vendiska städer, Lübeck, Rostock, Stralsund, Wismar, Lüneburg, utsände en stor skeppshär att låta röva, skända och bränna uti Danmark, och svenskarna hjälpte fast till. Vilka gjorde någon skada på Småland, innan de[ssa] kunde bli redo att stå dem emot och avvisa dem." Därefter förtäljes hur tyskarna och svenskarna trängde in på Lolland, brände upp Nakskov och andra städer samt "rövade, skändade och brände". De mötte på Sjælland så kraftigt motstånd, att de icke kunde landstiga. På Møn belägrade de Stege men blev bortjagade. Många slogs ihjäl och greps. "De andra flydde till stranden och i skeppen med skam, vanheder och stor skada." På Langeland stod inbyggarna dristigt och manligen emot dem och avvärjde deras landgång. "Vid denna tid lät konung Hans bygga två stora skepp, vid namn *Engelen* och *Marien*, vart [och ett] på 400 läster, med vilka jämte andra skepp han stred med tyskarna och svenskarna och slogs med dem många gånger. Men på det sista slogs han med dem i tre samfällda dagar och nätter och

jagade dem hem till Tyskland och förföljde dem in i hamnarna och brände där deras skepp, och sedan höll [han] Danmarks strömmar fria. — — — Fastän denna fejd med tyskar och svenskar var lång och svår och mycket kostsam till lands och vatten, så gav dock Gud sin nåd och [åt] konung Hans visdom och slughet att väl komma över den, så att hans land var vid makt och [hade] god tillgång till livsmedel och allt man kan nämna. Det befinner i sanning, att lång fejd plägar gå ut i armod, och ju längre hon har framgång, sätter hon var man i nöd och trångmål. Men denna fejd bar sig långt annorlunda, så att den gav stor rikedom av fiendernas gods". — "Roskilde-Aarbogen fra 1448 til 1549", tryckt i MHD I:1 s. 334 ff.

196. 1510 u. d. "Vid samma tid lät konung Hans bygga två skepp, det ena kallade han *Engelen*, det andra *Marien*, och bar vart [och ett] 400 läster. Det var de största skepp man då visste att omtala. Och [han] rustade sig så ut till skepps mot sjöstäderna, och slogs tre dagar med dem, tills de gav [sig på] flykten. Så sökte han dem då uti hamnarna, där de fanns, och brände många av dem". — "En dansk Krønike fra Kong Valdemar Atterdag til Kong Christian den Tredies Død", tryckt i MHD I:1 s. 528.

197. 1510 u. d. "Uti detta år 1510 lät kung Hans bygga tvenne stora skepp, *Engelen* och *Mariam*, vardera på 400 läster, vilkas like icke förut hade varit uti Östersjön." — Huitfeld (II) s. 1079. Om Jens Holgersen som amiral på Engelen se nedan.

198. 1510 u. d. Kungen förlänar Jens Holgersen med Villands hd mot en årlig avgift av 310 mark samt halva inkomsten av rättsböterna (*sagefald*). — Erslev s. 8. Se även dok. nr 220 och 254.

199. 1511 [13/1]. Helsingborg. Väpnaren Jens Holgersen till Glimminge intyggar, att han av ärkebiskop Børge [Gunnensen] i Lund arrenderar tvenne åldrätter mellan Sandby bäck och Kyhlsbäcken vid södra stranden av [Ö.] Hoby [fisk]läge mot ett årligt landgille av 10 skilling. — LÄU VI nr 376. Se även dok. nr 274.

200. 1511 16/1. Niels [Davidsen] Hak på Månstorp säljer till Jens Holgersen — utöver till Lyngbygård liggande gods i Villands hd — en gård i Vittsjö i Göinge hd. — Adel. Brevkister s. 50 nr 15. Se härtill även dok. nr 225 nedan samt brev av 1514 2/5 eller 12/9 och 1515 15/8. Adel. Brevkister s. 51 f nr 21 och s. 54 nr 34.

201. 1511 10/3. Borgmästare Anders Margreffue i Ronneby pantsätter Verkö [i Blekinge] till Jens Holgersen på Glimminge för lånfångna 70 mark danska penningar. — Adel. Brevkister s. 70 nr 2.

202. 1511 28/3. København. Hans Bille till Egede erkänner sig vara skyldig Jens Holgersen på Glimminge 500 rhenska gyllen, för vilken summa han pantsätter honom 10 gårdar, därav en i vardera Ilstorps och Järstorps byar [i Andrarums sn] av Albo härad, 7 i Villands hd samt en nu icke identifierbar. Som medsigillanter uppträder Holger och Truid Gregersen [Ulfstand] på Torup, herr Hans i Ingelstorp, prost i Ingelstads hd, [adelsmannen] Troels [Karsker] i Salarp, Jep Nielsen, föreståndare för S:t Jørgens spetälskehus utanför Tommarp samt Veste Bruse, byfogde i Tommarp. — Rep.* nr 11758. Det förlorade orig.brevet känt genom en avskrift från 1500-talet, på

vilken Knud Pedersen Gyldenstjerne antecknat att Sophie [Pedersdatter] Lykke och Ingerd, Hans Billes änka, inlöst pantbrevet från honom och hans medarvingar. Knud Pedersen var gift med Jens Holgersens d.r Sidsel. Panten har sålunda länge stått oinlöst. Se även dok. nr 203.

203. 1511 28/3. København. Jens Holgersen på Glimminge ger Hans Bille på Egede tillåtelse att "när det honom lyster" återlösa [det i dok. nr 202 och här åter förtecknade] godset, som brevskrivaren har i pant för 500 rhenska gyllen. Som medsigillanter uppträder endast Truid Gregersen [Ulfstand] på Torup och borgmästaren Hans Bogbinder i København. — Rep.* nr 11759.

204. 1511 1/6 eller 2/6. På våren kom 200 holländska skepp in i [Öre]sund. Kung Hans ville icke låta denna flotta löpa ut, "förrän hans armada var färdig, att de vendiska städerna skulle bli trängda på salt och andra förnödenheter. Jens Holgersen, amiralen, fick befallning — — — att med 20 skepp följa förutnämnda flotta under Lifland." — Huitfeld (II) s. 1080; Rep.* nr 11805. Av utrymmeskäl återges icke här Huitfeldts redan i huvudtexten refererade relation om de följande striderna under Nordtyskland, Öland och Bornholm, i vilka Jens Holgersen tog livlig del.

205. 1511 1/7. Nykøbing. Kung Hans ålägger Esge Bille att omgående meddela kungens vid København liggande kaptener att omedelbart med samtliga skepp och full besättning gå till sjöss till Jens Holgersen. — Missiver I nr 339. 1511 2/7 ålägges Esge Bille att omedelbart låta skeppen avgå till Gedser. Missiver I nr 343.

206. 1511 1/7. Nykøbing. Kung Hans ålägger Esge Bille att sända ett medföljande brev till Jens Holgersen med det första skepp, som löper ut till honom. — Missiver I nr 340.

207. 1511 u. d. Roskilde. "Slogs herr Jens Holgersen, riddare, till skepps hårdeligen med tyskarna vid Bornholm, och de gav [sig på] flykten för danskarna. — — — Av denna fejd, som de vendiska städerna höll med danskarna, fick de obotlig skada och brist [och] armod på allehanda ting, så att de överlade att vilja sända bud till kung Hans och göra fred med honom." — "Roskilde—Aarbogen fra 1448 til 1549", tryckt i MHD I:1 s. 336.

208. 1511 u. d. "Slogs herr Jens Holgersen med lybeckarna uti Östersjön." — "Tillæg" till "En dansk Krønike fra Kong Valdemar Atterdag til Kong Christian den Tredies Død", tryckt i MHD I:1 s. 552.

209. 1511 u. d. Samma år intog herr Søren Norby och Otte Rud Åbo i Finland om nattetid, rövade och brandskattade det och förde stort byte med sig hem till København. — — — Samma år S:t Laurens afton stred konung Hans' skepp med de vendiska städernas skepp. Städernas skepp tog ett av konung Hans' skepp, på vilket var 60 stridsmän. Herr Jens Holgersen, riddare, som var överste befallningsman över konung Hans' skepp, strök segel på Engelen. Om han icke hade strukit [segel], kunde [det] väl ha skett, att kungens skepp tagit överhanden. Samma år, måndagen efter S:t Laurens dag, mellan *Rechol hoffuid* och *Styll* tog de vendiska örlogsskeppen 60 hol-

ländska skepp och brände många, vilka de icke bemannade. Samma år brandskattade de vendiska örlogsskeppen Bornholm, och samma år tog kung Hans' örlogsskepp 2 skepp under Bornholm från svenskarna." — Henrik Smith: *En dansk Aarbog fra Svend Tveskjæg til Frederik II*, tryckt i MHD I:1 s. 610.

210. 1511 *u. d.* Regest av innehåll att herr Jens Holgersen till Glimminge gav landgille till Tommarps kloster av prästgården i Gladsax, då han hade Gladsax [slott och län] i förläning. — LÄU VI nr 408. Se även dok. nr 278.

211. 1512 23/4. Malmö. Som ett av 16 namngivna danska riksråd deltager Jens Holgersen i förhandlingarna om fredsfördrag mellan Sverige och kung Hans. Fördraget innebär, att överenskommelsen vid freden i Köbenhavn 1509 skall bringas till verkställighet på ett möte i Köbenhavn midsommartid 1513 med 12 riksråd från Sverige och 12 från Danmark—Norge som deltagare. Om enighet icke uppnås, skall de vendiska städerna inträda som medlare. — ST III nr 580; Aarsberetn. IV s. 366 ff nr 64; Hanserecess III:6 s. 389 f nr 405.

212. 1512 23/4. Malmö. Som riksråd deltager Jens Holgersen i upprättandet av fredstraktaten mellan kung Hans och Lübeck jämte de övriga vendiska städerna. Jens nämnes först i raden av de danska riksråd, som icke är riddare. — ST III, Bihang s. 708 nr XXIX; Hanserecess III:6 s. 384 ff nr 402.

213. 1512 13/7. Köbenhavn. Som medlem av riksrådet är Jens Holgersen med om att förnya valet av Christiern [II] till tronföljare. — Allen II s. 574 f; Rep.* nr 12241.

213 *a.* 1512 11/10. Riddarna Holger och Truid Gregersen Ulfstand säljer till Jens Holgersen en gård i *Sørup*, Vä sn, och en i Lillehem i Maglehems sn. — Adel. Brevkister s. 63 nr 1. Se även dok. nr 97. Regesten är införd bland "Lyngbygaard's Breve" (se dok. nr 152—187).

214. 1512 *u. d.* Gengärd i Skåne. För Villands härad och Sölvesborgs län svarar Jens Holgersen. — DMR I:1 s. 137 f. 1510 förlänades Jens Holgersen med Villands hd. Sölvesborgs län omfattade Medelstads och Bräkne härader samt Lister. När Jens kom i besittning av detta län är okänt. 1519 22/5 övertogs det av Åge Axelsen Brahe till Tostrup. Erslev s. 12.

215. 1513 15/7. Köbenhavn. Som riksråd deltager Jens Holgersen i konventionen mellan svenska riksrådet och konung Christiern II om ett möte i Köbenhavn 1515 24/6 till fullgörande av Malmö recess [1512 23/4]. Beslöts att de vendiska städerna skall njuta fri seglats till Sverige och svenskarna till dem. — ST III nr 582; Suhm III:2 s. 148 ff.

216. 1513 22/7. Köbenhavn. Danska och norska riksrådens förnyelse och stadfästelse av Christiern [II:s] val till konung över Danmark och Norge samt dennes åt Danmark och Norge givna handfästning med tillägg av ett villkorligt löfte rörande Sverige. Jens Holgersen nämnes först i raden av de riksråd, som icke är riddare. — ST III, Bihang s. 710 ff nr XXX.

217. 1513 26/7. København. Som delegerad deltagar Jens Holgersen i överenskommelsen mellan konung Christiern II och hansestädernas sändebud ang. bekräftelse av de sistnämndas privilegier. — Hanserecesse III:6 s. 458 ff nr 507; Dipl. Flensburg. II s. 938 nr 845.

218. 1513 26/7. København. Överenskommelse mellan konung Christiern II och de vendiska städerna ang. 16 danska klagomål och 17 dylika från städerna. Som nr 8 upptages: "På klagomål av den berömlige (*Up klacht des erborn*) Jöns Holgerssen är det beslutat, att man fördenskull efter vederbörlig ansökan enligt recessens ordalydelse så långt rätt är, skall låta passera". — Hanserecesse III:6 s. 456 ff nr 506.

219. u. d. [1513, juli]. De vendiska städernas besvärsskrivelse över förlusten av sina privilegier i Danmark, särskilt i Skåne. § 45 lyder: "På Gotland får köpmännen av ålder icke fara ut bland bönderna och driva sina hanteringar." § 46 lyder: "Där sammastädes har ock Jöns Holgerssen mot laglig sedvänja tagit ut en gulden av de köpmän, som där ligger och vill handla." — Hanserecesse III:6 s. 463 ff nr 512.

220. 1513 29/7. København. Konung [Christiern II] förnyar på 8 år förläningsbrevet av 1510 [u. d.] på Villands hd för Jens Holgersen. — Suhm II:1—2 s. 120; Erslev s. 8; Reg. Dan. I nr 5604. Se även dok. nr 198 och 254.

221. 1513 29/7. København. Jens Holgersen erhåller kvittensbrev på att ha gjort kungen redovisning för Villands hd under tre år, från den tid han mottog länet och nu till påsk. Likaledes erhåller han kvitto på vad han upptog i Bräkne hd [i Blekinge] samt för vad förre kungen [Hans] gav honom i kontanter för inköp av oxar samt för den fisk och annat, som han fick av några lybska fångar i Ronneby. Jens är nu intet skyldig. — Suhm II:1—2 s. 120; Reg. Dan. I nr 5605.

222. 1513 29/7. København. Jens Holgersen får kvitto för räkenskap rörande de pengar framlidne kung [Hans] gav honom för inköp av oxar i Skåne. Han blir skyldig kungen 134 mark danska penningar. — Suhm II:1—2 s. 121; Reg. Dan. I nr 5607.

223. u. d. [1513, juli]. Dansk klagoskrift mot de vendiska städerna. Enligt § 32 beklagar sig den berömlige (*ehrbär*) Jonsz Holgersen över ett antal köpmän från Lübeck, vilka icke erlagt den till sistlidna påsk avtalade betalningen för erhållna varor. — Hanserecesse III:6 s. 467 ff nr 513.

224. 1513 2/10. Register på de penningar som [fodermarsken] herr Anders [Bentzen] Bille har givit [riksrådet] Niels [Mogensen] Haks [på Hækkeberga] arvingar [som bot för att han på Helsingborgs slott dräpt riksrådet. Som släkting till dräparen deltagar] Jens Holgersen [i mansboten och] överlämnar 300 mark till Hindrik Krummedige [vårjömålsman för den dräptes arvingar]. — DM III:2 s. 148 f; Mollerup—Meidell I s. 309 f och 394 ff. Enligt lagen var dräpsmannens släktingar förpliktade att svara för 2/3 av böterna. I här aktuella fall ägde dräpet rum 1508 8/1, men förlikning ingicks först på valriksdagen i Kbhvn 1513 26/7. De sista summorna av mansboten inflöt icke förrän 1518 och 1519.

225. 1513 12/12. Hyby gård. Jens Holgersen ingår mageskifte med Niels [Nielsen] Brahe till Vanås och tillbyter sig mot en gård i Vittsjö, Göinge hd, en gård i Ö. Glimminge i Bolshögs sn av Järrestads hd. Denna bebos av Tue Jensen och ger 1 lödig mark i årligt landgille. Brevet beseglas av bl. a. [Jens Holgersens båda svågrar, ridarna] Axel Axelsen Brahe på Krageholm och Joakim [Arvidsen] Trolle på Lillö samt Niels Poulsen, dekan (*dæghen*) i Åhus. — Orig. på perg. i Det arnamagnæanske Institut (Københavns Universitet); Dipl. Danica VIII nr 26. Se även dok. nr 200.

226. 1514 14/2. Abbot Jep Jensen i Herrevads kloster utfärdar bytesbrev, enligt vilket han till Jens Holgersen på Glimminge överlämnat fyra gårdar, en fästa och en mölla i Bosarps by av Brösarps sn i Albo hd. — Adel. Brevkister s. 65 nr 1. Se även dok. nr 231 och 275.

227. 1514 22/5. Gotland. Alla konungens undersåtar, domare och meniga allmogen på Gotland betygar Christiern [II] tro och huldskap. Därefter underrättas denne och rikets råd om de rådande bristerna på ön, vilka är meniga allmogen till stort fördärv. De uppkom först i *jens holgersons tiidh* och har sin grund i det han pålade invånarna mot alla handfästningar och privilegier. Man omnämner de hårda reglerna för köpenkap, som Jens Holgersen fastställde, landet till stort fördärv och besvär (*landit thill stort forderff och bewahrung*). [När Iver Axelsen Thott 1487 mottog Gotland, ålades allmogen att till garnisonens underhåll sälja åtskilliga varor till bestämt pris, det s. k. "Kongens Kjøb"]. Jens Holgersen utsträckte detta att gälla såväl ännu större kvantiteter av dessa varor som även många andra persedlar, allt mot ganska ringa ersättning. Följden har blivit, att öns *fatige almoge kunne jngelwnde beholne bliffue i nagre matthe*. Vidare lade han på en ny årlig skatt, *landit thill stoor twnge*. Så snart Laurens Skinkel kom till ön [som Jens Holgersens efterträdare], lättade han på dessa bördor, för vilket befolkningen stannar i största tacksamhet. Enligt gammal sedvänja ingick ingen gästningsstunga de år slottsherrn icke red omkring på landet. Jens Holgersen utkrävde däremot en årlig gästningsavgift på 16 mark för varje nattläger, *landit thill stoor swor twnge*. På ön finns nu 250 ödegårdar, vilka icke bebos av andra än fattiga änkor och faderlösa barn, som varken kan hjälpa sig själv eller andra. Likaså lät Jens Holgersen inskriva i slottsboken och sätta i mantal fattiga fiskare, som icke ägde mer än ett fiskesnöre (*ith fiske snoder*) och en båt. De är nu alla bortdöda, så att det varken står sticka eller stubbe på ägan, där de bodde. Enligt förre kungens privilegier skulle skattbräder och skattläkten endast levereras av allmogen, när slottet hade behov därav för byggnation. Men under hela Jens Holgersens tid måste allmogen årligen leverera sådant timmer, och detta till större mängd än man sedermera [under den nye lensmannen] gjort. Sammalunda infördes i Jens Holgersens tid seden, att allmogen skulle förse ladugården med tröskkarlar, vilka skulle tröska efter skäppetal. Tidigare hade detta arbete utförts av legodrängrar och lösa drängar på landet. Vidare tog Jens Holgersen några fiskerier från bönderna av deras rätta skattejord och lade dem till slottet. Det gällde bl. a. en ålbäck, som räntade 1 till 1½ tunna ål om året. Där byggde han en ålkista och förbjöd ägaren att själv fiska men utkrävde dock som tidigare skatten till slottet. *Eder nades fatige almoge bawer thet omboredh vdii saa*

langh tiid modh lagh och rættb och hopes oss thill, atb jens holgersson skall ey sielff siige ney ther fore, atb saa er thill gangeth bade vdi j thesse stycke och andre. Som sista klagopunkt upptages förlänningen av S:t Jørgens hospital utanför Visby. Under nuv. förläningsinnehavaren har gudstjänsten nästan helt upphört, och fattigt folk har icke längre kunnat bo där. Om icke en annan fogde tillsättes, blir det ett öde kloster. Slutligen meddelas att samtliga öns domare sigillerat brevet, varjämte även *wort landz jndzgle* hängts under detta. Allt för att understryka allvaret i *alles wore ydmyglige bøn till eder koning nade*. — DM III:3 s. 103 ff; svensk övers. i Snöbohm s. 218 ff.

228. 1514 2/7. Köbenhavn. Konung Christiern [II] svarar på de klagomål magistraten och menige borgare i Visby skriftligen anført över sin svåra belägenhet på grund av konkurrensen med främmande köpmän m. m. Tidigare hade de varit befriade från strandvakt [, men Jens Holgersen hade ålagt dem detta]. De befrias nu därifrån utom under krig. Ämbetsmannen på slottet får icke lämna ön utom efter kunglig tillåtelse eller då synnerliga behov föreligger. — Suhm III:1 s. 53 ff; Reg. Dan. I nr 5781.

229. 1515 29/7. Köbenhavn. Konvention mellan svenska riksrådet och konung Christiern II om ett möte i Halmstad 1517 2/2 till de tre rikenas endräkt och inbördes gagn. Fred skall råda till påsk [12/4] s. å., Malmö- och Köbenhavn-recesserna oförkränkta. Jens Holgersen upptages här bland riddarna. — ST III nr 583; Suhm III:2 s. 153 ff. Mötet i Halmstad slöts i oenighet. Se svenska rådsherrars brev 1517 16/2. ST III s. 588.

229 a. 1515 16/8. Köbenhavn. Som medlem av riksrådet deltagar *her Jens Holgersen* i rättartingets dom mellan tvenne frälsemän västansunds i fråga om hustrus rätt att i vissa speciella situationer taga arv. — Danske Domme I s. 149 f nr 51.

230. *u. d. [omkr. 1515]*. Vadstena kloster. Fru Beate [Ifversd.r Thott] gifte sig med herr Arvid [Birgersson] Trolle [till Bergkvara] och hade både söner och döttrar tillsammans . . . [Av deras döttrar] ägde fru Anna [Arvidsd.r Trolle] herr Niels Bosson [Grip till Vinäs] . . . Vidare den andra system heter fru Margrethe [Arvidsd.r Trolle], som gifte sig med *Jens Holgerson* [Ulfstand]. De hava också barn tillsammans. Gud låte dem icke släktas på fadern eller farfadern, ty det är allt kommet av en hård rot" (*thy at thet är allt kommet af een hard root*). — Vadstenaabbedissan Anna Fikkesd.r Bylows Chronicon Genealogicum s. 22.

230 a. *u. d. [o. 1515—1523]*. "Vidare ett brev mellan herr Jens Holgersen och herr Axel Brahe". — Adel. Brevkister s. 170 med dateringen [1503—23]. Axel Axelsen Brahe till Krageholm uppträder som riddare (*herr*) fr. o. m. 1507 27/5. Rep.* nr 10809. Jens Holgersen nämnes däremot som riddare först 1515 29/7 (229). Här aktuella brev är endast känt i regist i Oluf Stigsen Krogenos' brevregistratur. I förf:s här publicerade regestsamling kring Jens Holgersen uppträder Axel Axelsen Brahe endast i dok. nr 225 och 232. Regesten kan icke återgå på något av dem. Att den ingår i Oluf Stigsen Krogenos' brevregistratur ger heller ingen vägledning i fråga om dechiffreeringen. Se utredningen till dok. nr 263 a. Regesten kan sålunda endast dateras utifrån Jens Holgersens herr-titel och dödsår.

231. 1516 25/3 (?). Abboten i Herrevads kloster bortbyter till Jens Holgersen 4 gårdar i Bosarp. — Skånebrevsförteckningen. B 29, IV: Bosjö kloster, fol. 337 v nr 226; E 102 a, Sextern 11 a nr 62. Se även dok. nr 226 och 275.
232. 1516 1/7. København. Konung Christiern [II] till riddarna och riksråden Sten [Basse] Bille, landsdomare i Skåne, och Jens Holgersen [Ulfstand], ämbetsman på Sölvesborg, samt riddaren Axel [Axelsen] Brahe [till Krageholm] och Knud [Pedersen] Bille, ämbetsman på Gladsax m. fl. Riddaren Anders [Bentsen] Bille på Stege har berättat, att riddaren Tyge [Axelsen] Brahe [på Tosterup] skall ha intagit till Hammars by av *Byrckemose äng*, liggande till Ingelstorps huvudgård, mer än som av urminnes tid har varit fallet, vilket han själv kan berätta om. Brevmottagarna får i uppdrag att samlas på omskrivna äng och utlägga den del, som med rätta bör tillhöra Anders Bille och som av urminnes tid legat till Ingelstorps huvudgård. — Avskr. i Langebeks handskrivna diplomarium i Da. RA.
- 232 a. 1516 13/7. Riddaren Niels [Pedersen] Høg [till Eskjær] mageskiftar till herr Jens Holgersen en gård i V. Ljungby och en i Tosteberga [båda i nuv. Trolle-Ljungby sn]. — Adel. Brevkister s. 53 f nr 33. DAA 1885 s. 34. Regesten är upptagen bland "Lyngbygaards Breve" (se dok. nr 152—187). Den uppger icke, vilket gods Jens Holgersen lämnar i utbyte.
233. 1516 6/10. Roskilde. Som riddare och riksråd är Jens Holgersen med om att utfärda skrivelse till Sten Svantesson och Sveriges rikets råd om fri lejd för deltagarna i det beramade fredsmötet i Halmstad nästkommande Marie reningsdag [2/2]. — Suhm III:2 s. 155 f; Reg. Dan. I nr 6086.
234. 1517 10/4. Kalundborg. Konung Christiern [II] utfärdar herredagsdom i en godsstrid mellan domkapitlet och magistraten i Århus. Bland deltagande riksråd uppträder riddaren *Jens Holgerdsen*. — Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus I s. 113 f nr 102; Reg. Dan. I nr 6149.
235. 1517 22/4. Lyngby. Jens Holgersen, riddare, till borgmästare och råd i Ronneby med svar på deras förfrågan, om det var tillåtet för dem att segla på de tyska sjöstäderna. Han svarar, att han icke vet det. Om de skrivit, medan han var "nere i landet", skulle han ha sänt bud till Ystad och förhört sig därom. Så långt han vet är det fred mellan danske kungen och hansestäderna. — Orig. på papper i Sv. RA; HH bd 39 nr 387. 1517 2/5 framför dock staden Danzig klagomål på Søren Norbys folk. HH bd 39 nr 392.
236. 1517 16/7. København. Riddaren Jens Holgersen på Sölvesborg får kvitto på att han till kungen inlevererat 950 mark på räkenskap av avgifterna för befrielse från krigstjänst (*udbudspenge*), som han uppburit i Sölvesborgs län. — Suhm II:1—2 s. 174; Reg. Dan. I nr 6233.
237. 1517 [november]. Under herredagen i København låter kungen fängsla biskop Jens Andersen [Beldenak] av Odense. Orsaken var, att biskopen för några år sedan [1503] tillsammans med hertig Frederik av Holstein sänts till Lübeck för att sluta fred

mellan hansestaden och kung Hans. Biskopen hade dock icke kunnat utträta något, "förrän han [genom att överskrida sin instruktion] lovat utbetala en stor penningssumma, som de danska fribyrtarna *Joanne Holgeri* och *Søren Norby* hade rövat från lybeckarna utan krigsförklaring". Då kung Christiern var tvungen att återbetala denna penningssumma, innan han kröntes, blev han mycket förbittrad. Han ansåg nämligen, att biskopen lovat lybeckarna den stora penningssumman icke så mycket av okunnighet som av ondska, då han ville utså hat mot konungen. — *Chronicon Skibyense* s. 566 f; *MHD* I:1 s. 34 f; *Povl Helgesen* s. 57 f; *Huitfeld* (II) s. 1119. Se även dok. nr 256.

238. 1517 7/12. Köbenhavn. Konung [Christiern II] förklarar sig vara skyldig *Jens Holgersen*, riddare och ämbetsman på *Sölvesborg*, 500 mark danska för lån för rikets behov. Lånet skall betalas före nästkommande S:t Mikael's dag [29/9]. — *Suhm* II:1—2 s. 178; *Reg. Dan.* I nr 6303.

239. 1517 u. d. Malmö. "Jens i porten" erhåller 6 sk. för att han till *Hyby* förde ett av kungen till *Jens Holgersen* utfärdat brev. — *Lyder van Freden* s. 52.

239 a. 1517 u. d. Fru *Gye Torbernsd.r* [Rosensparre till *Skarhult*] ingår mageskifte med herr *Jens Holgersen*. — *Adel. Brevkister* s. 52 nr 24. I brevsviten kring *Lyngbygård* finns en regist av 1512 16/12, enligt vilken *Jens Torbernsen* [Rosensparre] till *Skarhult* med sina systrars, fru *Gye* och fru *Ingefred*, samtycke [sålt eller mageskiftat] en systerdel j . . . [g]aardt och grund, som ligger y *Willandtz* . . . *Lyngbye kirckebye met oer, baade j . . . vannedt met miere berlighbedt*. *Adel. Brevkister* s. 51 nr 20. I samma brevregistratur (s. 76 nr 19) finns en regist med lydelsen: "Jens Torbernsens brev på en systerdel uti *Lyngbygård*". Ytterligare en (s. 56 nr 46) återgår på ett 1515 u. d. utfärdat brev av samme person. Han intygar, att han aldrig anfört klagomål på *Lyngby* huvudgård eller gods utom för fem år sedan, då han klagade på en systerdel i *Lyngby* huvudgård och på *Enö*. Fru *Gye* har sålunda till *Jens Holgersen* överlämnat sin rättighet i sätesgården. Vad hon fått i utbyte är okänt. Se även utredningen till dok. nr 152—187.

240. u. d. [1517—1518]. "Något före *Laurentius* [1517 10/8] kom herr *Joakim Trolle*, *Søren Norby* och *Carl Knudsen* till skepps in uti trakten för Stäket och hade fyra tusen knektar med sig [och] var största delen samlad uti *Jylland* och skulle undsätta biskopen [*Gustaf Trolle*] med folk och livsmedel. — — — Uti detta år 1518 något efter pingstdagen kom konung *Christiern* själv med en stor hop skepp och folk in för *Stockholm* och lägrade sig på *Södra Malmen*." — *Huitfeld* (I) s. 75 och 89. I äldre litteratur möter icke sällan uppgiften, att *Jens Holgersen* 1518 anförde den stora flottan (med *Christiern II* ombord) till *Stockholm* och att han deltog i det för danskarna olyckliga slaget vid *Brännkyrka*. En noggrann undersökning av källmaterialet visar, att detta är felaktigt. Bland de många i *HH* bd 39 avtryckta urkunderna för åren 1517—1518 nämnes han icke i samband med händelser till sjöss. Som nr 450 upptages ett av riddaren *Joakim Trolle* 1517 1/10 utfärdat intyg om saltinköp. Det är utställt på amiralsskeppet i *Öresund* (*Imme Ameral Jn der Oster sehe*). Det som nr 235 ovan upptagna dok. visar också, att *Jens H.* redan i april 1517 är okunnig om händelse-

utvecklingen till sjöss. Att Jens Holgersen redan 1513 lämnat tjänsten som riksamiral bestyrkes även därav, att Søren Norby som befälhavare på amiralskeppet "Engelen" 1514 sändes av Christiern II till Nederländerna för att hjälpa konungens blivande svåger, Karl V, i dennes kaparkrig med Geldern. Den felaktiga notisen bygger på en obestyrt krönikeuppgift. Tycho de Hofman, som ofta citeras i äldre topografisk litteratur, uppger (III s. 393), att Jens Holgersen nämnes sista gången i samband med mötet i København 1513. Om krigstågen till Stockholm 1517 och 1518 se Allen, II s. 468 ff och 495 ff. T. o. m. Ingvar Andersson (s. 389) uppger okritiskt, att Jens Holgersen "var som riksamiral befälhavare för den flotta som förde Christian II till Stockholm 1520".

241. 1518 12/3. Niels [Nielsen] Brahe till Vanås överlämnar en hel och en halv gård i Brösarps kyrkby, Albo hd, till riddaren Jens Holgersen på Glimminge. — Adel. Brevkister s. 69 nr 10.

242. 1518 21/3. Visborg. *Janss Hölgerssen* till hansestaden Danzig med svar på dess meddelande om att prästen Jürgen Christopheri velat lysa honom i bann och belägga hans egendom med kvarstad. Prästen hade i egenskap av köpman kommit till Visby och behandlats som sådan, då han icke velat ställa sig förbudet till efterrättelse. Han räknade därför med hjälp och understöd av rådet. Men om biskop Heilsberg uttalade bannet över honom, skulle han göra upp en eld — så gott han kunde — för biskopen, hans underlydande och präster. Rådets önskan beträffande vattenrätten hade han icke kunnat uppfylla, då det förvägrats honom på rådhuset. — Ericsson nr 487. Regesten här avskrivet efter Ericsson. Innehållet är till en del oklart. Ericsson hänvisar till "300. U. 11. Nr 285". Urkunden ingår sålunda som nr 285 i den stora brevförteckningen "300. U. 11 = Urkundensammlung, Schweden" i Danzigs arkiv. Förteckningens öde efter senaste världskriget är okänt. Om kontroversen med Georgius (Jurgen) Christopheri se även dok. nr 88, 128 och 137.

243. 1518 27/3. København. Såsom medlem av riksrådet är Jens Holgersen med om att utfärda dom mellan konung Christiern [II] och riddaren Åge (Ove) [Axelsen] Brahe [till Tostrup] angående gods i Halland. Principbeslut fattas om att när kronan förpantar eller förlänar kronogods, skall detta återgå fritt till kronan, när pantsumman utbetalas resp. när tiden för förläningsbrevets giltighet utgått. — Orig. på perg. i Da. R.A. Kolderup—Rosenvinge I s. 37 f. Åge Brahe var Jens Holgersens svärson. Se Släkttavla I.

244. 1518 14/4. København. Herr Jens Holgersen, ämbetsman på Sölvesborg, erhåller kvitto på 224 mark på räkenskap av kungaskatten från Medelstads hd [i Blekinge], som skulle uppbäras till konungens bröllop. — Suhm II:3—4 s. 143.

245. 1518 24/4. Karsholm. Med hänvisning till ett tidigare utfärdat [nu synbarligen förkommet] bytesbrev mellan Jens Holgersen, riddare till Glimminge, och riddaren Predbjørn [Clausen] Podebusk till Vosborg om en Jens tillhörig gård i Kjelkestad [Villands hd] och Predbjørns Vejlatorp (*Vellelorp*) meddelar den förre i öppet brev de närmare villkoren för bytet. Herr Predbjørn och dennes hustru, Anne Mourids-

d.r [Gyldenstierne], skall — när de vistas på [sin sätesgård] Karsholm — i bådas livstid åtnjuta fritt fiskeri i Vagnasjö (*Vognesiöö*) på den grund, som ligger till Vejlatorp. Efter deras död skall dock denna fiskerätt återgå till herr Jens och hans arvingar. — Orig. på perg. i Jens Holgersens arkiv i Da. RA. I Adel. Brevkister förtecknas trenne register — s. 49 nr 9 (1518 23/4) samt s. 52 nr 26 och s. 76 nr 15 (båda av 1518 u. d.) — om godstransaktioner i Villands hd mellan dessa herremän. De båda sistnämnda registerna synes återgå på här aktuella orig. Se även DAA 1908 s. 366 f samt kommentaren till dok. nr 149—187. Herr Predbjørns anknötning till Vejlatorp betingas av att hans maka i sitt föregående äktenskap varit förenad med riddaren Oluf Stigsen Krogenos till Bollerup, Kjelkestad och Karsholm. Denne hade egendomsrätt i Vejlatorp. Gillberg (s. 25) upptager 1767 Vejlatorp som säteri omfattande ett helt hemman.

246. 1518 20/12. Glimminge. Jens Holgersen Ulfstand till [riddaren och riksrådet] Hindrik [Hartvigsen] Krummedige, lensman på Varberg. Brevskrivaren ämnar söndagen näst efter tjugonedag jul göra bröllop i Ystad för två av sina döttrar. Brevmottagaren inbjudes till "Stora Glimminge" fredagen närmast före denna söndag för att på lördagen medfölja till Ystad. — Orig. på papper i Hindrik Krummediges arkiv i Da. RA. Tjugonedag jul 1519 inföll torsdagen d. 13/1. Vigselakten har sålunda ägt rum i Ystad d. 16/1. Synbarligen har döttrarna Beate och Sidsel då stått brud. Se DAA 1896 s. 439.

247. 1519 22/5. København. Herr Jens Holgersen, riddare på Sölvesborg, får kvitto på 310 mark, som han lämnat kungen på avgiften för Villands hd. — Suhm II:3—4 s. 152 f; Reg. Dan. I nr 6537.

248. 1519 22/5. København. Herr Jens Holgersen, riddare, får kvitto på de reda penningar och livsmedel (*Fittalie Korn*) samt allt annat, som han 1518 vid konungens resa till Stockholm uppbar av gengården i Villands hd och översände till byfogden i Malmö. Därmed är han icke skyldig kungen något. — Suhm II:3—4 s. 153; Reg. Dan. I nr 6538.

249. 1519 1/7. Utanföör Åhus. Enligt kungligt uppdrag avhåller riddarna Tønne Parsberg och Jens Holgersen [Ulfstand] m. fl. syn på en laxgård, som ärkebiskop Børge [Gunnensen] av Lund låtit bygga utanföör Åhus helt över ån. Den förklaras olaglig, eftersom "alla kungens åar bör vara fria och icke avstängda längre än till mittströms". — Danske Domme s. 151 f nr 52 (med rättslig utredn.); Reg. Dan. I nr 6565; Kolderup—Rosenvinge I s. 39 med felaktig datering 24/3.

250. 1519 [efter 4/10]. København. Konung Christiern [II] utfärdar kvitto till Jens Holgersen på två års räknenskap för ränta och sakfall [=rätteböter], som han uppburit i Villands hd de senaste två åren, räknat från påsk 1517 till påsk 1519. Därjämte får han kvitto på ett års landhjälp av Medelstads hd, vilken skulle uppbäras till kungens bröllop. — Suhm II:3—4 s. 158; Reg. Dan. I nr 6596.

251. 1519 u. d. Malmö. Laurens Hermodsen erhåller 25 sk. för att han fört trenne

- konungens brev till Jens Holgersen resp. Tyge och Åge [Axelsen] Brahe. I summan är lånet av häst inräknad. — Lyder van Freden s. 136.
252. 1519 u. d. Laurens Degen i Hyby sn erhåller 12 sk. för att han överbringat 4 konungens brev till [sedermera riddaren och riksrådet] Truid Gregersen [Ulfstand] på Torup, resp. [riddaren och riksrådet] Hindrik Ågesen [Sparre på Klågerup], Jens Holgersen [Ulfstand på Hyby] samt Niels [Davidsen] Hak, [lensman] på Lindholmen. — Lyder van Freden s. 147.
253. 1520 1/1. København. Herr Jens Holgersen, riddare och riksråd, får kvitto på 310 mark danska penningar, som han var pliktig att utge för Villands hd för det sist-förflutna året. — Suhm II:3—4 s. 162; Reg. Dan. I nr 6630.
254. 1520 1/1. København. Konung Christiern [II] erkänner sig vara skyldig Jens Holgersen 1500 mark danska penningar, som denne utlånat till rikets bästa. För denna summa pantsätter kungen honom Villands hd med all kunglig rätt och ränta, tills det blir honom eller hans arvingar avlöst för omskrivna summa. Årligen skall han till kungen inleverera 310 mark, så länge han eller hans arvingar har lånet i pant. — Orig. på perg. i Da. RA; Suhm II:3—4 s. 162; DM IV:4 s. 334. För hans son, Børge Jensen, höjdes pantsumman 1523 27/7. Frederik I utställde 9/9 s. å. brev om att han och hans arvingar fick behålla lånet oavlöst i 6 år som fri, bruklig pant *efter deres pantebrevs lydelse*. FIR s. 14 och 21; DKR s. 154 och 473; Erslev s. 8. Se även dok. nr 198 och 220.
255. 1520 1/1. København. Herr Jens Holgersen, riddare, får brev om att kungen erkänner sig vara honom skyldig 25 ½ lödiga mark silver och 200 rhenska gyllen, som han lånat kungen. För denna summa erhåller han som pant kungens och kronans landsby Borsjö [=nuv. Marsvinsholm] att behålla fritt utan avgift som fri, bruklig pant, tills det blir honom eller hans arvingar återlöst för samma summa. — Orig. på perg. i Da. RA; Suhm II:3—4 s. 162 f. Herr Jens innehade lånet till sin död, då det enligt brev 1523 9/9 övergick till sonen, Børge Jensen, och dennes medarvingar. FIR s. 22 och Erslev s. 61. — Borsjö hade blivit kronogods 1367. Konung Valdemar [Atterdag] förvärvade sålunda 1367 u. d. huvudgården med Borsjö by och tilligganden av Peder Mogensens Galen. 1402 u. d. inlöste drottning Margrethe ytterligare andelar i godset. ÆA I s. 63, 66 (2 st.) och 124 f samt ÆA IV s. 23 nr 13.
256. 1520 12/10. Rom. Påven Leo X insätter domare att avgöra den sak biskop Jens Andersen Beldenak av Odense för mot Mogens [Eskilsen] Gøye och Jens Holgersen [Ulfstand]. Biskopen återkräver de pengar han nödgats lämna till konung Christiern för den del han hade i förlikningen mellan kung Hans och Lübeckarna. — APD nr 4814. Se även dok. nr 237.
257. 1521 23/7. København. Rådssekreteraren Ambrosius Storm, ombud för staden Danzig vid förhandlingarna i den danska huvudstaden, relaterar för sina meddelegater ett sammanträffande han haft med danska förhandlare. Före middagen omskrivna dag kom till hans nattkvarter "den ädle, nådige, ärbare och försiktige herr Jens Holgersen,

bosatt i Simrishamn vid den skånska kusten (*gekamen in myne berberge de eddelen, wolduchtigen, ersame und vorsichtige her Joens Holkerssoen, geseten tho Samersbagen an Schones syde*), tidigare hövitsman på Gotland, jämte Hermen Dutsch, slottsfogde i Köbenhavn, stadens båda borgmästare, herrar Thomas Meyenries och Engelbrecht Fynke, samt fru Sigbritt (*fruu Sybritte*). Slottsfogden framförde den befallning de erhållit av deras allernädigste fru drottning. Hon ville utforska sanningen om hur man i Danzig förfarit med förråderen Joens Warge. Denne hade tagit några under danske kungen lydande undersåtars skepp och gods i Sverige. [Samtalet med de danska förhandlingarna relateras icke. Däremot ger Storm sina medförhandlare från Danzig kännedom om vad han vet om Joens Warge]. Då denne kom till Danzig, hade tvenne danskar uppträtt mot honom och över 7 gånger uppfordrat magistraten i Danzig att ställa honom inför rätta och anhålla honom. Det hade nämligen blivit klart, att Warge bemäktigat sig skeppet med dess gods samt kastat besättningen över bord. Danzigborgmästaren hade emellertid ställt sig kallsinnig till dessa propåer och uppskjutit avgörandet, för att Warge så mycket lättare skulle kunna komma därifrån. De båda danskarna vittnade också gent emot skeppare Thyme Holm, vilken hyst Joens Warge och tillsammans med denne inför rådet i Danzig anhållit om lejd. Denne skeppare Thyme hade sedan satts i fängsligt förvar i Danmark. Slottsfogden i Köbenhavn hade tagit ut honom ur fångelset och förde honom med till omskrivna förhandlingar i Ambrosius Storms nattkvarter. — [Berättelsen upptagen som § 64 i rådssekreterarens relation om förhandlingarna i Köbenhavn 9/7—23/7 1521]. Hanserecesse III:7 s. 761 ff nr 429. — Även om Jens Holgersen till skillnad från fru Sigbritt endast namnges denna gång i de invecklade förhandlingarna om bl. a. "förråderen Joens Warge", torde han ha ingått som permanent medlem av den danska förhandlingsdelegationen. Protokollen nämner sålunda upprepade gånger "riksråd" och "riddare". Icke många dåtida danskar var så förtroga med dylika våldsdåd till sjöss som just Jens Holgersen.

257 a. 1521 18/8. [Trolle-]Ljungby sockenstämma. Sockenvittne av sockenstämman om [öarna] Ragö och Rageskaft [i Ivösjön]. Beskeden sven Eskil Persen, Jens Holgersens fogde, frågar den på stämman församlade allmogen, om någon hört av sina föräldrar, att Ragö och Rageskaft, som nu ligger till Lyngbygård och som Jens Holgersen har i värjo, sedan urminnes tid legat annorstädes till. På herr Jens Holgersens vägnar begär han en oväldig sockennämnd, som även tillsättes omfattande 15 danne män. Nämndemännen intygar, att de aldrig hört något annat än att omskrivna omnåden legat till Lyngbygård. Sockenmännen beder sin sockenpräst, herr Peder, att sigillera sockenvittnet. Som sigillanter tjänstgör även Mads Hjort och Oluf Jepsen i Rinkaby, Per Tuesen i Fjälkinge, Lasse Trulsen i Kjelkestad och Oluf Jepsen i Nymö. — Orig. på perg. (söndrigt) i Da. RA. Det registreras där som ett Arvid Ulfstands [=son till Jens Holgersen] brev om Lyngbygård. I verkligheten återgår tvenne register i två av registraturerna på "Lyngbygaards Breve" på detta orig. (Adel. Brevkister s. 55 nr 40 och s. 77 nr 30). I dessa registraturer förtecknas även följande urkunder om Ragö och Rageskaft: Tingsvittnen [av Villands häradssting] 1515 23/10 och 1521 23/7 (Adel. Brevkister s. 52 nr 22 och s. 55 nr 42, s. 75 nr 6 och s. 76 nr 10); sockenvittne av [Trolle-]Ljungby sockenstämma av 1515 9/8 (s. 54 nr 36); lands-

tingsvittne [av Skånes landsting] 1516 19/1 (s. 55 f nr 43). Sockenprästen Peder i [Trolle-]Ljungby känd endast här. Intressant är att så många allmogemän har sigill. De kommer från grannsocknarna. Endast ett sigill är nu bevarat. Se även dok. nr 152—187.

258. 1521 19/9 (?). Bäckaskogs kloster. Kopia av en förlikning mellan herr Jens Holgersens tjänare till Lyngby och Knud Olufsen ang. de hjul den sistnämnde tagit av deras vagn. — Skånebrevsförteckningen. B 29, V c; Acta Privata; fol. 469 v nr 720. Registranten E 102 a (Sextern 18 nr 273) registrerar urkunden på följande sätt: "En kopia av Jørgen Skodborgs brev, dat. 1521, angående någon klagan och tvist om något vagnshjul". B 29 har *Biörkeskov* (felläsning av *Beckaskov*).

259. 1522 17/3. Köbenhavn. Såsom medlem av riksrådet deltagar *her Jens Holgersen* i rättartingets dom i en godstvist mellan riksrådet Ove Vincentsen [Lunge till Tirsbæk] och biskop Jørgen Friis till Viborg om äganderätten till sätesgården Stollinggård. — Danske Domme s. 160 ff nr 58; Suhm I:4 s. 377 f; Reg. Dan. I nr 6979.

260. 1522 u. d. Margrethe Arvidsdatter Trolle, Jens Holgersens hustru i 2:a giftet, avlider på Glimminge. — DBL (II) XXIV s. 496. Hennes kista nedsattes i Ulfstanska gravvalvet under Vallby kyrkas kor. Wibeke Pedebusk uppger i sina "Antegnelser" (s. 31), att hon dog på Glimminge 1502. Denna notis ingår emellertid i en svit på 5 sammanhängande notiser om den Ulfstanska släktkretsen med 10-talsciffran i årtalet skriven 0 i stället för 2, alltså 1502—1506 för 1522—1526.

261. 1522 u. d. Jens Holgersen innehar Tullstorps domkyrkolän i Borrby sn, omfattande 5 gårdar. — 1522 års uppbördsjordebok för Lunds ärkesäte; Johannesson s. 517. Se även dok. nr 32.

262. u. d. [*Senast början av febr. 1523*]. Kungen förlänar Jens Holgersen med Önnestad (*Gneste*) i Göinge hd. — Uppgiften indirekt känd genom en notis i kungens pantbrev 1523 9/9 till Børge Jensen Ulfstand och dennes medarvingar rörande även Villands hd, Borsjö och Hyby (FIR s. 21 f). Brevmottagarna har "förhöjt den pant de har i Gneste i Göinge hd", varför de "får behålla det" oavlöst i sex år. En liknande notis om att de *forhogett thett pantt mett Gwested i Gødinge herret* återfinnes i en förteckning över kungens intäkter 1523 — 1524 (DMR s. 193). Notiserna måste tolkas så, att Jens Holgersen innehaft länet men att pantsumman höjts efter hans död. Erslev (s. 62), Kraft (II s. 59), FIR och DMR samt den litteratur, som bygger på dessa notiser, tolkar namnet som Gneste i Göinge hd. Något sådant ortnamn är emellertid icke känt i Skåne. Den rätta tolkningen synes framgå av ett länsbrev av 1529 9/6 med uppgift om att Børge Ulfstand får tillåtelse att behålla *Ønstedt* i Göinge hd jämte Borsjö oavlöst i 8 år, tills det blir återlöst (FIR s. 212). 1558 11/12 får Christence Jensdatters son, Axel Tønnesen Viffert, konung Christiern III:s tillåtelse att inlösa Önnestads och Strö län i Skåne från [morbrodern] Børge Jensen Ulfstands arvingar samt samma dag i ett annat kungligt brev tillåtelse att av samma personer inlösa Borsjö gods. Kanc. Brevb. 1556—1560 s. 232. Det problematiska "Gneste" tolkar förf. sålunda som en i registerna uppkommen felskrivning för "Önnestad".

263. 152[3] 31/1. Firades riddaren Claus Billes bröllop på Lyngsgård med Elsebe Ulfstand, dotter till riddaren Jens Holgersen till Glimminge. — Claus Billes Kalenderoptegnelser s. 59. Årtalets 4:e siffra är utstruken, men av resterna synes framgå att där stått en 3:a. En liknande notis återfinnes i Ejler Brokkenhuses Kalenderantegnelser s. 14. Dateringen är där "31 Jan. 1524". Årtalet bör vara 1523, eftersom ordet "salig" eljest bort tillfogas den 1523 6/2 avlidne Jens Holgersens namn.

263 a. u. d. [Senast 1523, början av året]. "Vidare ett pergamentsbrev av herr Jens Holgersen". — Adel. Brevkister s. 180 (utan datering). På grund av inadvartenser kan regesten, som ingår i Oluf Stigsen Krogenos' brevregistratur, icke dateras närmare än efter brevutfärdarens dödsdatum. Oluf Stigsen är urkundsmässigt känd som död 1506 10/8. Rep.* nr 10662. De trenne påträffade urkunder — dok. nr 24, 37 och 73 — som behandlar transaktioner mellan herr Jens och herr Oluf, har utfärdats av den sistnämnde och omfattar perioden 1497—1504. Men Jens Holgersen upptages ännu 1513 22/7 bland de medlemmar av riksrådet, som icke är riddare (216), och nämnes som sådan först 1515 29/7 (229). Oluf Stigsen har då sedan många år varit död. För hyfsning av ekvationen fordras antingen att regestens herr-titel är felaktig eller att urkunden lagts ned i herr Olufs brevkista efter hans död. Det kan ha varit ett av herr Jens utfärdat brev om gods i Villands hd, som varit av intresse för de i häradet rikt besuttna Krogenosarna. Här kan erinras om att i brevregistraturet upptages tvenne brev om Vejlatorp-godset. Adel. Brevkister s. 166 f. De bör ha anknytning till i utredningen om dok. nr 152—187 omnämnda urkunder av 1478 9/4 och 1487 24/7. Se även dok. nr 245.

264. 1523 6/2. Vallby kyrka. Inskription i rimmad hexameter på Jens Holgersens gravhäll i kyrkans vapenhus om att han som död lämnade Glimminge på morgonen Dorotheas högtidsdag år 1523. — Se s. 30 f ovan samt Brunius (II) s. 688 f och Wallin (I) s. 722 f. Vibeke Podebusk uppger i sina "Antegnelser" (s. 32), att han dog 1503 *paa høybye Gaard udi Malmøe oc ligger begravet i Valbye Kirke*. Att årtalet rätteligen skall vara 1523 framgår av kommentaren till dok. nr 260. Thiset (DAA 1896 s. 437) följer uppgiften, att han dog på Hyby. Kistan nedsattes i Ulfstandska gravvalvet i Vallby kyrkas kor. År 1870 flyttades gravhällen från sin urspr. plats i korgolvet till vapenhuset. — Povl Helgesen meddelar, att Jens Holgersen fick en ond död. Dödsorsaken uppges dock icke (127). I "Billeslægtens Rimkrønike" (s. 19) ges en framställning, som närmast för tanken på ålderdomssvaghet. Det heter om herr Jens och fru Margrethe: "Omsider vexte vy baade gammel oc suag, / Saa mon sig aldt verden vende; / Oc døde saa hen; haffuer lise oc mag / I Himmerig vden ende."

265. 1523—1524. Förteckning över kronans intäkter. För Skåne redovisas bl. a.: "Herr Jens Holgersens barn 1000 mark". Dessutom taxeras Børge Jensen själv för 424 mark. — DMR s. 191. Som jämförelse kan nämnas summorna för några på här aktuella släkttavlor upptagna släktingar: Axel, Åge och Niels Brahe 421 resp. 200 och 150 mark, Claus och Knud Bille vardera 100, Joakim Trolle 244 1/2 samt Holger och Truid Ulfstand 175 resp. 250 mark. Ingen av de 31 på listan upptagna skåningarna når

tillnärmelsevis upp till de summor, för vilka Børge Jensen Ulfstand och Axel Brahe taxeras. Dessa framstår sålunda som det dåtida Skånes rikaste män.

266. 1525 9/6. De danska riksråden till konung Frederik I om den skånska allmogens uppror till förmån för den då landsflyktige Christiern II. Samtliga herrgårdar i Skåne har avbränts med undantag av Glimminge och Hækkeberga samt [den till de upproriska anslutne] Niels Brahes gårdar. — Barner-Heise II, Dipl. nr LIV s. 67; Schwerin s. 38 med not 23; Boken om Lillöhus s. 90 not 47.

267. 1525 24/10. Härlöv. Riddaren Joakim Trolle [på Lillö] till konung Gustaf I av Sverige. När brevmottagaren var i Malmö, unnade han *migh och myne medt-arffuinghe heer Jess holgerssons barn worth arff och iordbe godtz ighen whij Sverige*. Kungens fogdar och ämbetsmän har trots detta uppburit landgillet och gör brevskrivaren och hans medarvingar hinder på godset emot det brev kungen givit arvingarna. Herr Joakim anhåller därför om att han och *beer Jess holgerssons barn* får njuta sitt svenska jordegods. Brevskrivaren har detta år lidit stor skada, då Søren Norby har bränt hans gård [Lillö] och rövat bort *huadt ieg buffde*. Själv har han motarbetet Søren Norby, och denne skall icke rosa sitt infall i Skåne. Många skalkar i Skåne har gett sig åt skogarna såsom [den fördrivne konung] Christierns anhängare och gör det skånska ridderskapet stor skada. Risk finns att de nu beger sig in i Sverige. Slutligen rekommenderar brevskrivaren sin son, Arvid Trolle, som är i kung Gustafs tjänst. — GIR II s. 284 f, Bilagor nr 8; Bihang till Christiern II:s Arkiv s. 1571 f. Tyvärr förtecknas icke detta svenska gods. Joakim Trolle och Jens Holgersen var svågprar. Mötet i Malmö [Malmö recess eller förening mellan konungarna av Sverige och Danmark] är dagtecknat 1524 1/9. GIR I s. 315 ff, Bilagor nr 15. Gustaf Vasas svar till Joakim Trolle är utfärdat i Vadstena 27/12 s. å. Kungen resolverar: Så länge kungen av Danmark icke låter det svenska frälset njuta sina rättigheter till arvegods i Danmark och Norge, kan danskarna icke fordra denna förmån i Sverige. GIR II s. 253 f. Redan 1525 4/8 hade konung Frederik I tillskrivit Gustaf Vasa i samma ämne men 27/12 s. å. fått samma svar som Joakim Trolle. GIR II s. 253 f och 278 f, Bilagor nr 4; Bihang s. 1573. Svaret är märkligt, eftersom Frederik I redan 1524 4/9 utfärdat öppet brev om att medlemmarna av det svenska frälset skulle få behålla allt det danska gods, som med rätta tillhörde dem. GIR I, Bilagor s. 325 f nr 17; FIR s. 52. Se även dok. av 1524 13/9 och 1527 20/8. FIR s. 55 och 135.

268. 1525 *u. d.* Relation om Søren Norbys och Otte Stisen [Ulfelds] krigsföretag i Skåne. I slaget vid Bunketofelund [4/5] "var Otte Stisen den allra förste, som flydde, så snart han hade fått öga på herr Tyge [Krabbes] här. Men senare blev han tagen till fånga av de förbittrade bönderna och överlämnad till de skånska herrarna för att lida sitt straff. Av dessa blev han satt i fängelse på herr [Jens] Holgersens borg Glimmingehus (*super arcem Domini Holgeri, Glymminge nuncupatam*) men senare flyttad därifrån och satt i fängelse på Københavns slott". — Chronicon Skibyense s. 579; MHD I:1 s. 63; Povl Helgesen s. 107.

269. *u. d.* [1525 f]. Jordebok upprättad i samband med indragningen och fördel-

ningen av [den 1529 på grund av högförräderi avrättade] Niels Nielsen Brahes till [Vittskövle och] Vanås sekvestrerade gods. — Jordebøger fra Skåne, Halland og Blekinge, Reg. 108 A nr 60, ms i Da. RA. Godsförteckningen överensstämmer exakt med förteckningen i dok. nr 270. Se härtill Kraft (II) s. 58 ff. Pantsumman uppgår för Jens Holgersens del till 1900 mark danska och 270 rhenska gyllen.

270. 1528 15/10. Konung Frederik I tillerkänner herr Jens Holgersens arvingar — Børge, Arvid, Gert och Gregers Ulfstand samt deras 3 systrar — det gods Jens Holgersen haft i pant av Niels Brahe [till Vittskövle och Vanås] och dennes moder, fru Magdalene. Godset, som blivit förbrutit till kronan genom Niels Brahes förräderi, består av 3 gårdar i Harjagers hd, en i vardera Listers, Göinge, Villands och Oxie hd, 13 gårdar i Ingelstads hd (därav 12 i Löderup och en i Toarp i Ullstorps sn), 3 i Järrestads hd (därav 2 i Bolshög och en i Borrby) och 3 i Albo hd (en i Rörum och 2 i Brösarps kyrkby). — FIR s. 183 f.

271. 1529 29/11. Bønnet [på Falster]. Arvskifte hålles efter riddaren och riksrådet Oluf Holgersen Ulfstand till Örup. De arvsberättigade är [halvbrodern] Jens Holgersens barn. Detta "Tokkeskifte [= en provisorisk och ofullständig fördelning] skulle gälla till nästkommande midsommar samt 2 år därefter. Sedan skulle man träffas på Glimminge och göra ett slutgiltigt skifte om såväl detta som allt annat arv. — Orig. på perg. i Da. RA; Holger Rosencrantz: Till Örups och dess ägares historia, A, Bilaga C:5 s. 4.

272. u. d. [1537—1555]. Gotland. *Thee fättiige vndersotthe* på Gotland anhåller ödmjukt om att konungen *for gudtz schyldt* unnar dem följande friheter: — —. Vidare att kungen lämnar dem de halva gårdar kvitt, som Jens Holgersen lät inskriva för halva gårdar. *Ther handit drog ther om landett, ebuor szom handit fandt enn arm fiiske boedit, szom enn Rog gick op, thenn loedit handt straxt opscriffne for enn halff gaardt.* — Odaterat löst blad, inlagt i Gotlands landallmoges klagomål 1555 24/2 till konung Christiern III. Utom Jens Holgersen åberopas också Hindrik Rosencrantz's lensmanskap, varför skrivelsen tillkommit efter 1537. DM III:3 s. 124.

273. 1551 12/6. København. Jep Tønnesen Viffert [son till Jens Holgersens dotter i 1:a giftet] har på sina egna och sina syskons vägnar till kungens rättarting instämt Jens Holgersens [ännu levande söner resp. svärsöner i 2:a giftet, nämligen] riddaren Claus [Stensen] Bille till Lyngsgård, riksrådet Knud [Pedersen] Gyldenstjerne till Tim samt Børge och Gert [Jensen] Ulfstand för att få till stånd slutgiltigt skifte efter Jens Holgersen. Endast ett *Tokkeskifte* hade hittills ingåtts. Enligt ett i rätten framvisat brev hade Jens Holgersens söner och svärsöner överenskommit om att ingå slutgiltigt skifte, när Gregers Ulfstand blivit fullmyndig. De instämda meddelar, att fördelningen av de huvudgårdar de ärft efter Jens Holgersen skall förbli som hittills jämlikt en *Affkaldt*, som nu framlägges i rätten och som Jep Tønnesens moder själv beseglat. Slutligen överenskommes och blir av rättartinget fastställt, att allt gods som innehas av parterna enbart enligt *Tokkeskiftet* skall i deras samfränders närvaro framläggas till slutgiltigt skifte i København 9/8 s. å. Det som redan skiftats genom lottning och blivit föremål

för *Affkald* skall däremot behållas av resp. innehavare. — Kolderup—Rosenvinge I s. 145 f nr 72. Redan 1546 hade Jep Tønnesen mött på skifte med Jens Holgersens övriga arvingar men icke lyckats få detta genomfört. Hans fader, Tønne Tønnesen Viffert, som närmast borde ha fört denna släktgrens talan, hade avlidit 1536. Gregers Ulfstand, vars omyndighet varit orsak till "Tokkeskiftet", hade dött ogift 1544. Om denna typ av ofullständigt skifte se bl. a. Aarbog for Dansk Kulturhistorie 1899 s. 170 f.

274. 1593 14/6. København. Kunglig befallning till Lage Urne och Vilhelm Dreselberg att ur brevkistorna på Lundagård uttaga bl. a. Jens Holgersens genbrev på 2 åldrätter vid Søndre Strand i Malmöhus län [=Kyh l i Borrbjby sn]. — Kanc. Brevb. 1593—1596 s. 79. Se även dok. nr 199.

275. *u. d.* Fem brev om en mölla i Brösarp i Albo hd, som skulle ligga till en kyrkans fästa. Därom har varit strid mellan Jens Holgersen och [ärke]biskopen. — Regest i 1577 års registratur över breven på Lundagård; ÆA IV s. 302 nr G:9. Enligt ärkebiskop Karl den Rödes brev av 1331 21/11 hade han köpt den då nyuppförda möllan av prästen Sune i Brösarp och lagt den till sockenprästen Niels Bunkeflos prebenda vid domkyrkan. Wallin (VI) s. 16. Se även dok. nr 226 och 231.

276. *u. d.* "Dessa efterskrivna 4 män i [Ö.] Herrestad har herr Jens Holgersens arvingar pantat". Därefter upptages 4 gårdar, av vilka 2 är ödegårdar, med en sammanlagd årlig avkastning av 11 pund korn, 3 tunnor och 18 skäppor havre, 1 lödig mark samt 6½ skilling grot och 2 skilling i kontanter, 4 mark gästeri, 4 fodernöt och 2 thejor (=2 lamm, 2 gäss och 4 höns). — EGJ s. 404 f. Fru Ide Eskilsd.r Gøye ärvde omskrivna gods efter sin fader, riksmarsken Eskil Mogensen Gøye (d. 1506) till Tunbyholm. Hon sålde detta till sin broder, rikshovmästaren Mogens Gøye (d. 1544), varefter det genom dennes dotter, Eline Mogensd.r Gøye, kom till Krogenosarna på Bollerup. Av notisens skrivning framgår att panten tillkommit redan under Jens Holgersens tid.

277. *u. d.* En berättelse från Greifswald har som § 7: "Likaså i Klinta och Burgsvik är ännu de gamla hus, som *Jhons Holgerzen* där lät uppföra." — Hanserecesse III:8 s. 599. Klinteholm var ett medeltida fäste nära nuv. Klintehamn.

278. Tillägg till dok. nr 210.

Eskil Mogensen Gøye kan beläggas som lensman på Gladsax 1471 29/9—1476 23/3 (Rep.* nr 2981 och 3820) och Sten Basse Bille 1490 8/6—1506 10/5 (Rep.* nr 6739 och 10619). Någon gång däremellan bör Jens Holgersen ha innehaft länet. DAA (1896 s. 183) uppger, att Knud Truidsen Has 1465 var hövitsman på Helsingborg och 1476 lensman på Sølvesborg samt — utan att ange årtal — "hövitsman på Gladsax". Något belägg för sistnämnda notis har icke påträffats. Då adelssöner redan vid unga år ofta erhöll förläningar, är det icke uteslutet, att Jens Holgersen börjat sin ämbetsmannabana som lensman på det Glimminge närbelägna Gladsax och där efter förflyttats till det mera omfattande Lindholmen.

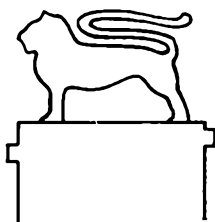

Fig. 57. Lejonet
på östra gavelröset.
Uppmätning av Otto Rydbeck.

SLÄKTTAVLA I

ÄTTEN ULFSTAND

Gert Minckwitz

G. 1. m.
Helle Olufsd.r Bjørn

(Thale Ulfstands släktbok)

G. 2. m.
Christence Jensd.r Urup till Glimminge

1. Jacob Gertsen U.
(d. 1410). Årkebiskop i Lund.

2. Hindrik Gertsen U.
(d. o. 1439) till Glimminge. Riddare.

G. 1. m.
Helle Ovesd.r (Hase?)

G. 2. m.
Kirstine (Due eller Glob) till Skabersjö.

"Store" Jep Hindriksen U.
(var d. 1469) till Skabersjö o. Torup.
G. m. Kirstine Jensd.r Due

1. Christence Hindriksd.r U.
G. m. Tule Tulesen Sparre
till Haglösa.

2. Holger Hindriksen U.
(d. 1485) till Glimminge. Riksråd.

Gregers Jøpsen U.
(d. o. 1510) till Torup.

G. 1. m.
Sidsel Pedersd.r Flemming

G. 3. m.
Berete Jensd.r Rosensparre

G. 1. m.
Else Torbernsd.r Bille.
Släkttavla V

G. 2. m.
Johanne Pedersd.r
Brahe.
Släkttavla II

1. Oluf Holgersen U.
(d. 1529) till
Ørup o. Bønnet.
Riddare o. riksråd.
G. m. Anne Johansd.r
Fikkelsen (d. o. 1529).

2. Ingeborg Holgersd.r U. (levde 1497). G. m. Niels Jensen Drefeld (d. o. 1491) till Gärsnäs.

Jens Holgersen U.
(d. 1523) till Glimminge, Lyngby o. Legeved. Riddare, riksråd o. riksamiral.

Truid Gregersen U.
(d. 1545) till Torup.
Riddare o. riksråd.

Holger Gregersen U.
(d. 1542) till Skabersjö.
Riddare o. riksråd.

G. 1. m.
Holgerd Axelsd.r Brahe (d. 1495).
Släkttavla II

G. 2. (1498) m.
Margrethe Arvidsd.r Trolle (d. 1522)
Släkttavla IV

1. Christence Jensd.r U.
(d. 1544). G. m. riksrådet Tønne Tønnesen Viffert (d. 1536) till Brøløkke.

2. Holger Jensen U.
(d. ung).

3. Arvid Jensen U.
(d. ogift 1539) till Bønnet o. Lyngby.

4. Børge Jensen U.
(d. 1558) till Glimminge o. Ørup. G. m. Magdalene Tygesd.r Krabbe (d. 1586).

5. Gert Jensen U.
(d. 1560) till Bønnet, Lyngby o. Legeved. G. m. Gørvel Abrahamsd.r Gyldenstjerne (d. 1577).

6. Gregers Jensen U.
(d. ogift 1544) till Ørup o. Lyngby.

7. Beate Jensd.r U.
(d. 1523). G. (1519) m. Age Axelsen Brahe (d. 1525). Släkttavla II

8. Sidsel Jensd.r U.
(d. 1575). G. (1519) m. riksrådet Knud Pedersen Gyldenstjerne (d. 1552) till Tim.

9. Elsebe Jensd.r U.
(d. 1540). G. (1523) m. Claus Stensen Bille (d. 1558).

SLÄKTTAVLA II

ÄTTEN BRAHE

Thorkil Nielsen Brahe till Gyllebo

G. 2. m. **Beate Agesd.r Thott.**

Släkttavla VI

Peder Thorkilsen B. till Gyllebo
Släktens förste dokumentariskt kände medlem.

1. Thorkil Pedersen B.
(d. o. 1447) till Rennesnäs o. Mygdal.
G. 2. m. **Merete Jensd.r** (d. 1456).

2. Axel Pedersen B.
(d. o. 1425) till Vittskövle. Riddare.
G. m. **Holgerd Holgersd.r Krogenos** (levde 1452).

1. Ellen Thorkilsd.r B.
(d. 1496). G. m.
Anders Stigsen Thott
(d. 1496) till
Trolle]näs.

2. Barbara Thorkilsd.r B.
(d. o. 1488). G. m.
Stig Olufsen Krogenos
(d. o. 1461).
Släkttavla III

3. Margrethe Thorkilsd.r B.
G. m. **Peder Poulsen Laxmand**
(d. o. 1466) till Vallen.

1. Peder Axelsen B.
(d. o. 1441) till Vittskövle.
G. m. **Berete Bondesd.r**
Thott (d. o. 1485).
Släkttavla VI

2. Margrethe Axelsd.r B.
(d. o. 1465). G. m.
Peder Jepsen Bille
(d. o. 1450).
Släkttavla V

Poul Pedersen Laxmand
(d. 1502) till Vallen.
Riddare, riksråd, rikshovmästare o. amiral.
Sålde 1500 Legeved till Jens Holgersen Ulfstand.

1. Niels Pedersen B.
(d. o. 1487) till Vanås, Vittskövle
o. Bjärsjöholm. Riddare.
G. 2. m. **Magdalene Olufsd.r**
Skanke (d. o. 1507).

Niels Nielsen B.
(avrättad 1529) till Vanås o.
Vittskövle. G. m.
Anne Pedersd.r Lang
(d. o. 1550) till Vollsjö.

2. Axel Pedersen B.
(d. 1487) till Krageholm o.
Tosterup. Riddare o. riksråd.
G. m. **Maren Tygesd.r Lunge**
(d. o. 1520) till Tostrup (Fuglse hd).

Barn 1—10 se nästa sida!

3. Anne Pedersd.r B.
(d. 1507). G. m.
Eskil Laurensen Gjedde.

4. Johanne Pedersd.r B.
G. m. **Gregers Jepsen Ulfstand**
(d. o. 1510).
Släkttavla I

Axel Pedersen Brahes barn med Maren Tygesd.r Lunge:

1. **Tyge Axelsen B.**
(d. 1523) till Tosterup,
Vittskövle o. Knutstorp.
Riddare o. riksråd.
G. 1. m. **Magdalene
Olufsd.r Krogenos**
(d. 1510).
Släkttavla III
G. 2. m. **Sophie Jensd.r Rud**
(d. 1555) till Elvedgård.

2. **Holgerd Axelsd.r B.**
(d. 1495).
G. m. **Jens Holgersen
Ulfstand** (d. 1523).
Släkttavla I

3. **Axel Axolsen B.**
(d. 1551) till Krage-
holm, Hammar, Vitt-
skövle o. Tunbyholm.
Riddare o. riksråd.
G. 1. m. **Anne Lavesd.r
Brok** (d. 1524)
till Hammar.
G. 2. m. **Sophie Hol-
gersd.r Rosencrantz**
(d. 1558) till Boller.

4. **Åge Axelsen B.**
(d. 1525) till Tostrup.
G. 1. m. **Beate Jensd.r
Ulfstand** (d. 1523).
Släkttavla I

5. **Margrethe Axelsd.r B.**
(d. o. 1512). G. m.
lensmannen på Gladsax
Erik Jensen Urup
(d. o. 1505) till Ugerup.

6. **Berete Axelsd.r B.**
Abbedissa i Maribo
kloster.

Otte Tygesen B.
(d. 1571) till Knutstorp o.
Elvedgård. Lensman på
Gladsax 1544—1555.
Riddare o. riksråd. G. m.
Beate Clausd.r Bille
(d. 1605).
Släkttavla IV

7. **Helveg Axelsd.r B.**
(d. 1503). G. 1. m. **Bengt
Fadersson Sparre** (var d. 1494)
till Ångsö. Riddare o. riks-
råd i Sverige.
G. 2. m. **Tønne Eriksson Thott**
(d. 1522).
Släkttavla VI

8. **Sidsel Axelsd.r B.**
(d. 1532). G. m.
Eskil Mogensen Gøye
(d. 1506).
Släkttavla III

9. **Elsebe Axelsd.r B.**
(d. o. 1574). G. m.
riddaren **Hans Jepsen
Skovgård** (d. 1564)
till [Vrams]
Gunnarstorp.

10. **Anne Axelsd.r B.**
Priorinna i Maribo
kloster.

1. **Tyge (Tycho) Ottesen B.**
(d. 1601) till Knutstorp.
Världsberömd astronom
(Uranienborg på Ven).

2. **Jørgen Ottesen B.**
(d. 1601) till Tosterup.
G. m. **Ingeborg Nielsd.r Parsberg**
(d. 1601). Byggde 1598 om
Tosterups kyrka.

3. **Sophie Ottesd.r B.**
(d. 1643).
Släktboks författarinna.

SLÄKTTAVLA III

ÄTTERNA KROGENOS OCH GØYE

Oluf Stigsen Krogenos
(d. o. 1426) till Bollерup. Riddare.
G. 2. m. **Eline Axelsd.r Thott** (d. o. 1421)
Släkttavla VI

Stig Olufsen Krogenos
(d. o. 1461) till Bollерup o. Krapperup.
Riddare o. riksråd. G. m.
Barbara Thorkilsd.r Brahe (d. o. 1488).
Släkttavla II

1. **Oluf Stigsen K.**
(d. 1506) till Bollерup, Karsholm o.
Krapperup.
Riddare o. riksråd.

2. **Magdalene Stigsd.r K.**
G. m. **Bent Torbernsen Bille**
(d. 1494).
Släkttavla V

3. **Eline Stigsd.r K.**
G. m. **Sten Basse Bille** (d. 1519).
Släkttavla V

G. 1. m.
Gertrud Knudsd.r Hase.

G. 2. m.
Anne Mouridsd.r Gyldenstjerne (d. 1545)
till Agård.

Magdalene Olufsd.r K.
(d. 1510). G. m.
Tyge Axelsen Brahe (d. 1523).
Släkttavla II

2. **Pernille Olufsd.r K.**
(d. 1533) till
Bregentved o.
Markie. G. m.
Anders Bentsen Bille (d. 1555).
Släkttavla V

1. **Mourids** ← G. m. →
Olufsen K.
(d. 1550) till
Bollерup,
Krapperup o.
Bregentved.
Riddare.

3. **Eline Mogensd.r G.**
(d. 1563).
Upprättare
av E.G.J.

1. **Pernille Mogensd.r G.**
(d. 1552). G. 2. m.
Berge Joachimsen (Jepsen) Trolle (d. 1571).
Släkttavla IV

2. **Sophie Mogensd.r G.**
(d. 1537). G. m.
**Mogens Peder-
sen Bille**
(d. 1538).
Släkttavla V

4. **Berete Mogensd.r G.**
(d. 1574). G. m.
Herluf Joachimsen (Jepsen) Trolle (d. 1565).
Släkttavla IV

Mogens Axelsen Gøye
(d. o. 1450) till Krenkerup, Tunbyholm o. Herrestad.
Riddare. G. 2. m. **Ida Eskilsd.r Falk** till Gissselfeld.

Eskil Mogensen G.
(d. 1506) till Krenkerup, Gissselfeld, Tunbyholm o.
Herrestad. Riddare, riksråd o. riksmarsk.

G. 1. m.
Mette Eriksd.r Rosencrantz

G. 2. m.
Sidsel Axelsd.r Brahe (d. o. 1533).
Släkttavla II

Mogens Eskilsen G.
(d. 1544) till Krenkerup,
Skjersø o. Thorsjö.
Riddare, riksråd, riksmarsk
o. rikshovmästare.

G. 1. m. **Mette Albrechtsd.r Bydelsbach**
(d. 1513) till Torbernfeld, Gunderslevholm,
Græse o. Clausholm.

SLÄKTTAVLA IV ÄTTEN TROLLE

Arvid Birgersson Trolle
(d. 1505) till Bergkvara och Lillö. Riddare o. riksråd.

G. 1. m.
Kristina Johansd.r Gädde
(d. o. 1465) till Fånö.

Erik Arvidsson T.
(d. 1529) till Fånö,
Ekholmen o. Lagnö.
Riddare o. riksråd.
Sveriges riksföre-
ståndare. G. m. **Inge-
borg Philipssd.r Thott**
(d. o. 1494) till Lagnö.

Gustaf Eriksson T.
(d. 1535). Arkebiskop
i Uppsala.

G. 2. m.
Beate Ifversd.r Thott
(d. 1487) till Lillö o. Knabstrup.

1. **Joachim (Jacob)
Arfvidsen T.**
(d. 1546) till Lillö o.
Knabstrup. Riddare
o. amiral. G. m.
**Kirstine Herlufsd.r
Skave** (d. 1534).

1. **Borge Joachimson
(Jepsen) T.** (d. 1571)
till Lillö o. Knabstrup.
Riddare o. riksråd.
G. m. **Pernille Mogensd.r
Gøye** (d. 1552).
Släkttavla III

2. **Anne Arvidsd.r T.**
(d. 1532). G. m.
riddaren **Niels
Bosson Grip**
(d. 1522) till Vinäs.
Lensman på Borg-
holm (Öland).

2. **Arvid Joachimsson
(Jepsen) T.** (d. 1549)
till Ängsö o. Aspenäs.
Riddare, riksråd o.
amiral.

3—4. **Birger o. Ifver
Arfvidsen T.** Båda
sannolikt stupade i
Ditmarsken 1500
såsom överstar
i dansk tjänst.

3. **Herluf Joachimsen
(Jepsen) T.** (d. 1565)
till Herlufsholm. Lens-
man på Gladsax 1543
—1544. Riddare, riks-
råd o. amiral. G. m.
**Berete Mogensd.r
Gøye** (d. 1574).
Släkttavla III

G. 3. m.
Birgitta Turesd.r Bielke
(d. 1513) till Kråkerum.

Barn se nedan!

5. **Margrethe
Arfvidsd.r T.**
(d. 1522). G. m.
**Jens Holgersen
Ulfstand** (d. 1523).
Släkttavla I

Arvid Birgersson Trolles barn med Birgitta Turesd.r Bielke

1. **Ture Arvidsson T.** (d. 1555) till Bergkvara. Riddare o. riksråd.
G. m. **Magdalena Eriksd.r Gyldenstierna.**

2. **Anne Arfvidsd.r T.** (d. o. 1560). G. m. riddaren o. riksrådet
Axel Eriksen Urup (d. 1540) till Ugerup.

SLÄKTTAVLA V

ÄTTEN BILLE

Jon Nielsen Bille
(levde 1370) till Solbjerg

G. 1. m.
N. N. Pedersd.r Lykke

G. 2. m.
Christence Pedersd.r till Bjersgård

1. **Niels Jønsen B.**
(d. 1428). Arke-
djäkne i
Roskilde.

2. **Peder Lykke**
(d. 1436).
Årkebiskop
i Lund.

3. **Jens Jønsen B.**
(d. 1410)
till Solbjerg.

4. **Bent Jønsen B.**
(d. o. 1442) till
Solbjerg o. Allinde.
G. m. **Inger Tor-
bernsd.r Galen**
(d. o. 1456).

Jep Jønsen B.
(d. o. 1428) till Lyngbygård. Riddare o. riksråd.
G. m. **Gyde Torbernsd.r Galen** (d. o. 1434)
till Lyngbygård.

Torbern Bentsen B.
(d. 1465) till Allindemagle o. Svanholm.
Riddare o. riksråd.

1. **Peder Jøpsen B.**
(d. o. 1450) till Lyngbygård.
G. m. **Margrethe Axelsd.r Brahe**
(d. o. 1465). **Släkttavla II**

2. **Mårtilsf Jønsd.r**
(d. o. 1473). G. m.
Jens Jøpsen
Rosensparre
(d. o. 1460) till Skarhult.

G. 1. m. **Beate**
Axelsd.r Thott.
Släkttavla VI

G. 2. m. **Sidsel**
Ovesd.r Lunge
(d. 1503) till
Egede o.
Nielstrup.

1. **Axel Pedersen B.**
(d. 1467) till Lyngbygård
som han sålde till Hen-
ning Brostrup o. dennes
son Axel till Jens
Holgersen Ulffstand.

2. **Anne Pedersd.r B.**
G. m. **Sten Pedersen**
Gøye (levde 1487)
till Ingelstad.

1. **Bent Tor-
bernsen B.**
(d. 1494).

2. **Peder Tor-
bernsen B.**
(d. 1508).

3. **Sten Basse B.**
(d. 1519).

4. **Inger Tor-
bernsd.r B.**
(d. 1507). G. m.
riddaren o. riksrådet
Johan Pedersen Oxø
(d. o. 1491) till
Thorsjö.

5. **Marine Tor-
bernsd.r B.**
G. m. **Ifver**
Axelsen Thott
(d. 1487).
Släkttavla VI

6. **Else Tor-
bernsd.r B.**
G. m. **Gregers**
Jøpsen Ulffstand
(d. 1507).
Släkttavla I

1. **Berete**
**Jønsd.r Rosens-
sparre**. G. m.
**Holger Hendrik-
sen Ulffstand**
(d. 1485).
Släkttavla I

2. **Torbern Jønsen**
Rosensparre (levde
1487) till Skarhult.

Jens Torbernsen
Rosensparre (d. 1487)
till Skarhult. Sålde
del i Lyngbygård
till Jens Holgersen

Ulffstand. G. m.
Berete Jønsd.r
Ulffstand.
Se nästa sida!

Se nästa sida!

Torbern Bentsen Billes söner med Sidsel Ovesd.r Lunge:

1. Bent Torbernsen Bille
(d. 1494) till Egede o. Søholm. Riddare o. riksråd.

G. 1. m.
Magdalene Stigsd.r Krogenos (d. 1465).
Släkttavla III

G. 2. m.
Ermegård Eggertsd.r Frille (d. 1504) till Sandholt.
[Hon g. 1. m. **Philip Axelsen Thott** (d. 1464). **Släkttavla VI.**]

1. Hans Bentsen B.
(d. 1542) till Egede o. Søholm.
Riddare o. riksråd. G. 1. m.
Anne Laurensd.r Thott (d. 1498).
Släkttavla VI

2. Torbern Bentsen B.
(d. 1512) till Sandholt.
Riddare o. riksråd.
G. m. **Edele Mikkelssd.r**
Jernskæg (d. 1511).

3. Anders Bentsen B.
(d. 1555) till Søholm. Riddare,
riksråd o. riksmarsk. G. 1. m.
Pernille Olufsd.r Krogenos.
Släkttavla III

2. Peder Torbernsen Bille
(d. 1508) till Svanholm o. Kjærsgård.
G. m. **Anne Knudsd.r Gyldenstjerne** (d. 1521).

1. Ove Pedersen B.
(d. 1555). Biskop
i Århus.

2. Knud Pederson B.
(d. 1555) till Kjærs-
gård. Lensman på
Gladsax 1505—43.
Riddare o. riksråd.

3. Erik Pederson B.
(d. 1519). G. m.
Johanne Hindriks-
d.r Sparre till
Haglösa. [Hon
g. 2. m. **Åge**
Åxelsen Brahe
(d. 1525).
Släkttavla II]

4. Esge Pedersen B.
(d. 1552) till Svan-
holm. Riddare o.
rikshovm:stare.
G. m. **Sophie**
Hindriksd.r Krum-
medige (d. 1538)
till Vallen, Ellinge
o. Månstorp.

5. Mogens Peder-
sen B. (d. 1538)
till Svanholm.
Riddare o. riks-
råd. G. m. **Sophie**
Mogensd.r Gøye
(d. 1537).
Släkttavla III

6. Hilleborg Peders-
d.r B. (d. 1536).
G. m. **Laurens**
Morthensen Skinkel
(Tinhuus) (d. 1533)
till Egeskov. Jens
Holgersens efter-
trädare som lens-
man på Visborg.

3. Sten Basse Bille
(d. 1519) till Allinde o. Lyngsgård. Riddare o. riksråd.
Lensman på Gladsax.

G. 1. m.
Eline Stigsd.r Krogenos.
Släkttavla III

G. 2. m.
Margrethe Clauds.r Rønnow.

1. Torbern Stensen B.
(d. 1552). Ärkebiskop
i Lund.

2. Claus Stenson B.
(d. 1558) till Allinde,
Lyngsgård, Råbelöv
o. Vanås.
Riddare o. riksråd.
G. m. **Elsebe Jensd.r**
Ulftand (d. 1540).
Släkttavla I

3. Berete Stensd.r B.
(d. 1552). G. m. **Jens**
Torbernsen Rosen-
spærre (d. 1530).
Se föreg. sida!

Beate Clauds.r B.
(d. 1605). G. m.
Otte Tygesen Brahe (d. 1571).
Släkttavla II

SLÄKTTAVLA VI
ÄTTEN THOTT

Age Thorsen Thott
G. m. Kirstine Kyrning

1. **Axel Agesen T.**
(nämnes 1343) till Härlöv.
G. m. **Christence Pedersd.r Wirtenberg**

2. **Juliane Agosd.r T.**
G. m. **Jens Bentsen Hollunger**
till Bromma.

3. **Lucie Agesd.r T.**
G. m. **Anders Bentsen Bing**
(nämnes 1360) till Smedstorp.

4. **Beate Agesd.r T.**
G. m. **Thorkil Nielsen Brahe.**
Släkttavla II

1. **Age Axelsen T.** (levde 1366). Gardian i Ystads franciskanerkloster.

2. **Jep Axelsen T.**
(d. o. 1405) till Bollerup o. Sjörup. Riddare o. riksråd. G. m. **Margrethe Bondesd.r Due** (d. o. 1419) till Sjörup o. Krageholm.

3. **Peder Axelsen T.** (d. o. 1376) till Härlöv o. Bjärsjöholm. G. m. **Juliane Pedersd.r Grubbe.**

1. **Axel Jepsen T.**
(d. o. 1407) till Sjörup.
G. m. **Else Christiernsd.r Vendelbo**
(d. o. 1442).

2. **Bonde Jepsen T.**
(d. o. 1439) till Krageholm o. Brödåkra.
G. m. **Sidsel Nielsd.r Jernskæg** (d. 1470)
till Dronningholm o. Vapnö.

Axel Pedersen T.
(d. o. 1447) till Härlöv. Riddare o. riksråd.

1. **Jens Due (Thott)**
(d. o. 1487) till Krageholm.
Riddare o. riksråd.

2. **Berete Bondesd.r T.**
(d. o. 1485). G. 1. m. **Peder Axelsen Brahe**
(d. o. 1441).
Släkttavla II

G. 1. m. **Cathrine (Margrethe) Axelsd.r Krogen**
(levde 1409) till Hjulebjerg.

G. 2. m. **Ingeborg Ifversd.r**
(D.r till östgötagammannen Ivar Nilsson till Åbo o. **Margareta Tordsd.r [Bonde]**; Äldre svenska fräse-släkter I:1 s. 66 f.)

Barn 1—6. Se nästa sida!
"De äldre Axelssönerna."

Barn 7—11. Se nästa sida!
"De yngre Axelssönerna."

Axel Pedersen Thotts barn med Cathrine Axelsd.r Krogenos:

1. **Peder Axelsen T.**
(d. 1463).
Biskop i Odense.

2. **Oluf Axelsen T.**
(d. 1464) till Vallø.
Riddare , riks-
marsk o. riks-
amiral. Lensman
på Gotland.

3. **Age Axelsen T.**
(d. 1477) till
Hjulebjerg. Riddare
o. riksråd. G. m.
Merete Bengtsd.r
(Vinstorpsläkten)
(d. o. 1481).

4. **Keld Axelsen T.**
(d. 1454) till
Grubbeordrup.
Riddare.

5. **Eline Axelsd.r T.**
(d. o. 1421) till
Fjälkestad. G. m.
**Oluf Stigsen Kroge-
nos** (d. o. 1426).
Släkttavla III

6. **Beate Axelsd.r T.**
G. m. **Torbern Bent-
sen Bille** (d. 1465).
Släkttavla V

Erik Agesen T.
(d. o. 1494) till Bavelse. Riddare o. riksråd.
G. 1. m. **Anne Everts.d.r Møllike.**

1. **Tönne Eriksson T.**
(d. 1522) till Skedebo o. Benhammar.
Riksråd. G. 1. m.
Helvog Axelsd.r Brahe.
Släkttavla II

2. **Kristina Eriksd.r T.**
G. m. riddaren o. riksråd
Sten Kristiernsson Oxenstierna
(d. 1516) till Salsta.

Axel Pedersen Thotts barn med Ingeborg Ifversd.r:

7. **Erik Axelsson T.**
(d. 1481) till Lagnö.
Riddare o. riksråd.
Sveriges riks-
föreståndare.
Hövitsman på
Gotland.

8. **Ifver Axelsen T.**
(d. 1487) till Lillö.
Riddare o. riksråd.
Hövitsman på
Gotland 1464—
1486. G. 1. m. →
Margrethe Poulsd.r
Laxmand (d. o.
1467) till Knabstrup.

9. **Anders
Axelsen T.**
(d. o. 1465).

Han g. 2. m. **Marine
Torbernsd.r Bille.**
Släkttavla V
och g. 3 m. **Magdalene
Karlsd.r Bonde.**

10. **Philip Axelsen T.**
(d. 1464) till Grub-
beordrup. Riddare o.
riksråd. G. m.
Ermegård Eggertsd.r
Frille (d. 1504).
Släkttavla V

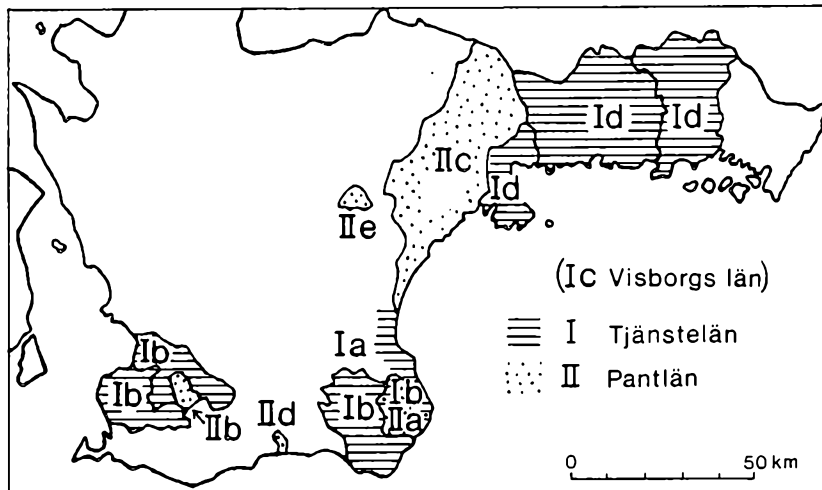
11. **Laurens Axelsen T.**
(d. 1482) till Næsbyholm,
Djursholm, Edeby o.
Arstad. Riddare o.
riksråd. G. 1. m.
Karen Jonsd.r Viffert
(d. 1468).

Beate Ifversd.r T.
(d. 1487). G. 2. m.
Arvid Birgersson Trolle (d. 1505).
Släkttavla IV

Ingeborg Philipsd.r T.
(d. o. 1494). G. m.
Erik Arvidsson Trolle
(d. 1529).
Släkttavla IV

Anne Laurensd.r T.
(d. 1498). G. m.
Hans Bentsen Bille (d. 1542).
Släkttavla V

LÄNSKARTA

FÖRLÄNINGAR

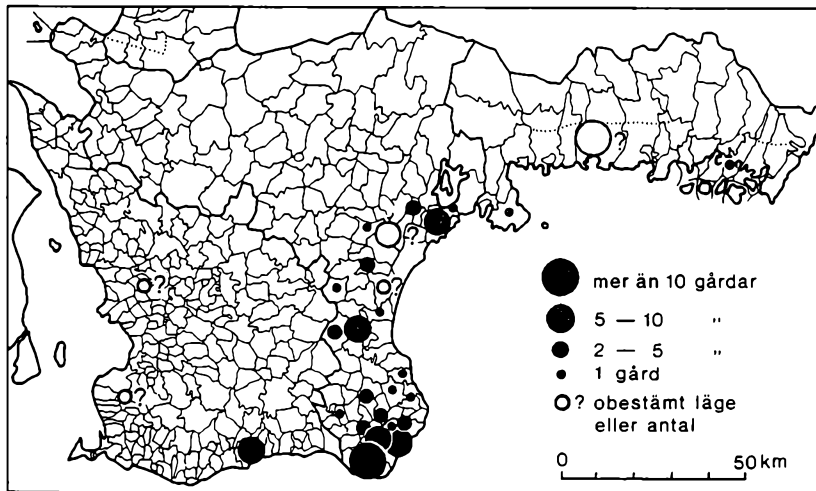
I. *Tjänstelän*

- a. Gladsax län (Gladsax sn + Simrishamns stad + kustbygden närmast söder om Simrishamn + Albo härad) omkr. 1476—1486.
- b. Lindholmens län (Oxie, Bara, Ingelstads och Järrestads härad) omkr. 1486—1487.
- c. Visborgs län (Gotland) 1487—1509.
- d. Sölvesborgs län (Listers, Bräkne och Medelstads härad med staden Ronneby) omkr. 1509—1519.

II. *Pantlän*

- a. Järrestads härads kronogods. 1487—1523.
- b. Hyby län (Hyby sn samt som strögods 30 gårdar i närheten) 1506—1523.
- c. Villands härad. 1510—1523.
- d. Borsjö län (Balkåkra sn samt nuvarande Marsvinsholm) 1520—1523.
- e. Önnestads län (Trol. socknen Önnestad) u. d.—1523.

GODSKARTA

TABELL

Jens Holgersen Ulfstands godsinnehav

f=fästa, g=gård, h=huvudgård, m=mölla, ok=till omfattningen okänd godsmassa, å=åldrätt, ö=ö.

Urkundsförteckningens nr	datum		<i>Antal godsenheter</i> <i>i sydöstra</i> <i>Skåne</i>	<i>utanför syd-</i> <i>östra Skåne</i>
		<i>1. Arvegods</i>		
[3]	1485	Glimminge huvudgård	1 h	
97	1506	3 gårdar+1 fästa i Everöd (Gärds hd)		3 g+1 f
		<i>2. Hustrurnas arvegods</i>		
[31]	f. 1495	Okänd godsmassa	ok	
[50]	1498 }	Okänd godsmassa		ok
267	1525 }			
		<i>3. Köpegods</i>		
1	1484	1 gård i Fjälkinge (Villands hd)		1 g
48	1498	1 ödegård i Huaröd (Gärds hd)		1 g
62	1500	Legeveds huvudgård+7 gårdar i Fjälkinge (Villands hd)		1 h+7 g
76	1505	"Åtskilligt gods i Blekinge"		ok
149—187, 239 a, 245, 257 a	1509—1521	Lyngby huvudgård + betydande godsenheter i Villands hd		1 h+ok
190 a				
200	1511	1 gård i Vittsjö (V. Göinge hd)		1 g
213 a	1512	1 gård i Vä + 1 i Maglehem (Gärds hd)		2 g
		<i>4. Bytesgods (mageskifte)</i>		
187 a	1509	10 gårdar i Trolle-Ljungby + 1 i Gualöv (Villands hd) mot okänt gods		11 g

188	1509	Kädarps i Röke sn (V. Göinge hd) mot okänt gods		1 g
225	1513	1 gård i Glimminge (Bolshögs sn) mot 1 gård i Vittsjö (V. Göinge hd)	1 g	
226	1514	4 gårdar+1 fästa+1 mölla i Bosarp (Brösarps sn) mot okänt gods	4 g+1 f+1 m	
231	1516			
232 a	1516	2 gårdar i Trolle-Ljungby (Villands hd) mot okänt gods		2 g
275	u. d.	1 mölla i Brösarp	1 m	
<i>5. Pantgods</i>				
24	1493	2 gårdar i Löderup+1 i Gårdlösa (Smedstorps sn) för 400 mark danska penningar	3 g	
37	[1497?]	7 gårdar i V. Nöbbelöv (Ljunits hd) för 1000 mark danska penningar		7 g
73	1504	4 gårdar i Hoby (Ö. Hoby sn) mot 400 mark danska penningar	4 g	
201	1511	Verkö (Lösens sn, Östra hd) i Blekinge för 70 mark danska penningar		1 ö
202, 203	1511	1 gård i Ilstorp+1 i Järstorp (Andrarums sn)+7 i Villands hd +1 icke identifierbar för 500 rhenska gyllen	2 g	8 g
241	1518	1½ gård i Brösarps kyrkby	1½ g	
269	1525 f	3 gårdar i Harjagers hd+1 i vardera Listers, Göinge, Villands och Oxie hd+12 i Hagestad (Löderups sn)+1 i Toarp (Ullstorps sn) +2 i Ö. Glimminge (Bolshögs sn)+1 i Borrby (Järrestads hd) +1 i Rörium+2 i Brösarps kyrkby för 1900 mark danska och 270 rhenska gyllen	19 g	7 g
270	1528			
276	u. d.	4 gårdar i Ö. Herrestad för okänd pantsumma	4 g	
<i>6. Arrendegods</i>				
32	1495	Tullstorps domkyrkolän (Borrby sn)	5 g	
261	1522			
66	1502	Munkarynga (Ö. Vemmerlövs sn)+1 gård i Glimminge (Bolshögs sn)+2 i Hannas+1 fästa i Tunby (Smedstorps sn)+1 i Hoby (Ö. Hoby sn)	4 g+2 f	

274	1593 }	2 åldrätter i Borrby och O. Hoby	2 a
210	[1476—1490]	Gladsax prästgård	1 g
		7. <i>Försvar av gods</i>	
2	1485	1 gård i Ö. Hoby+1 i Tunby (Smedstorps sn)	2 g
		8. <i>Okänd åtkomst</i>	
125	1507	1 gård i Væggerløse på Falster	1 g
151	1509	Till storleken okänt gods i Jylland	ok

SUMMA	1 h+50 $\frac{1}{2}$ g +3 f+2 m+ 2 å+2 ok	2 h+50 g+ 1 f+1 ö+5 ok
-------	---	---------------------------

Total godsbesittning: 3 huvudgårdar, 101 $\frac{1}{2}$ gårdar, 4 fästor, 2 möllor, 1 ö, 2 åldrätter samt 7 till omfattningen okända gods-komplex.

Genom ett antal godstransaktioner har dock godsmassan för-minskats.

		1. <i>Försäljning</i>	
125	1507	1 gård i Væggerløse på Fyn	1 g
		2. <i>Förlust av gods</i>	
22	1492	Icke specificerat gods på Bornholm. Se även dok. nr 126 av 1507	ok
		3. <i>Byte (mageskifte)</i>	
225	1513	1 gård i Vittsjö (V. Göinge hd) [mot 1 gård i Bolshög]	1 g
245	1518	1 gård i Kjelkestad (Villands hd) [mot okänt gods]	1 g

Under § 4 (Bytesgods) ovan redovisas ytterligare 5 transaktioner, där ingen uppgift förekommer om det gods som lämnats i utbyte mot det nyförvärvade.

Möjlighet saknas sålunda att fastställa Jens Holgersens exakta

BILDFÖRTECKNING

<i>Nr</i>	<i>Sid.</i>	
—	[4]	Stenhuset från väster.
1	12	Sophie Brahes stora släktbok.
2	14	Holger Hindriksen Ulfstands gravhäll i Vallby kyrka.
3 a	18	Minnestavlan över portalen.
3 b	19	Hilfelings teckning av minnestavlan.
4—5	22—23	Bröllopsbiljett till bröllopet 1518 på "Stora Glimminge".
6	25	Jens Holgersens sigill.
7	26	Korsfästelsereliefen.
8	27	"Kämpetavlan".
9	29	Svärd tillhörande Jens Holgersens gravpompa (?).
10	30	Jens Holgersens gravhäll i Vallby kyrka.
11	31	Mössa tillhörande Jens Holgersens gravpompa.
12	32	Axel Axelsen Brahes och Anne Lavesd.r Broks gravhäll i Ystads klosterkyrka.
13	34	Ulfstandska gravkammaren vid kyrkorestaureringen 1962.
14—15	36—37	Ruinen av Gladsaxehus.
16	38	Plan av Lindholmens borgruin (1934).
17—18	48—49	"Kutatavlan" med Visborg samt schematisk bild av borgens utveckling.
19	51	Sölvesborgs slottsruin.
20	54	Riksrådet Arvid Trolles godsimperium omkr. 1500.
21	64	Else Poulsd.r Laxmands gravhäll i Vallby kyrka.
22	67	Kalmar slott under senmedeltiden (rekonstruktion).
23	71	Det medeltida Kalmar (stadsplan).
24	78	Belägring av en borg (Olaus Magnus).
25	84	Autentisk stridsbild från 1502.
26	92	Armborstbeväpnade män i kamp mot rytteri (Olaus Magnus).
27	98	"Skepp som utspy eld" (Olaus Magnus).
28	100	Örlogsskepp. Kalkmålning från omkr. 1520 i Voldby kirke.
29	102	Skeppsrättning från början av 1500-talet på Glimmingehus.

<i>Nr</i>	<i>Sid.</i>	
30	115	Konung Christiern II. Kolteckning av Albrecht Dürer 1521.
31—32	120—121	Lyngbygård (Trolle-Ljungby). Plan och exteriör.
33—34	126—127	Bollerup. Exteriör och interiör.
35	133	Riksrådet Ifver Axelsen Thott till Lillö.
36	138	Lillöhus efter teckning av Erik Dahlberg 1658.
37	143	Örups borg.
38	148	Adam van Dürens namn och stenhuggarmärke (Glimmingehus).
39	150	Plan av de olika våningarna på Glimmingehus.
40	151	Längdsektion av borgen mot söder.
41	155	Schematisk sektion mot öster med plan av försvarssystemet.
42	156	Burmans teckning av borgen med omgivning (omkr. 1676—1680).
43 a—b	158—159	Ur Glimmingehusavsnittet av Hilfelings reseberättelse 1777.
44	163	Borgsalen.
45	166	Praktgemaket.
46	170	Källarvåningen med köksavdelningen.
47	171	Stenhuggarmärken.
48	172	De 1935—1938 påträffade resterna av bryggan över vallgraven.
49	176	Vallgravarna under framgrävning 1937.
50	183	Kung Hans med Christiern II och övriga prinsar, detalj i Claus Bergs altartavla i Odense S:t Knuds kirke.
51	188	Glimmingehus från norr.
52	189	Lejonet på östra gavelröset.
53	190	”Vildmannen” eller ”Jätten”.
54	198	Holger Hindriksens gåvobrev av 1485 23/10.
55	199	Jens Holgersens bekräftelsebrev 1486 15/7.
56	204	Vildman. Kopparstick fr. omkr. 1480 av Martin Schongauer.
57	256	Lejonet på östra gavelröset. Uppmåtningsritning av Otto Rydbeck.

BILDARKIV

AB Allhems bokförlag, Malmö: 3 a, 7, 16, 31, 32, 34, 39, 44—46.

ATA (Riksantikvarieämbetet): 9, 11, 13, 15, 22, 23, 38, 40—42, 47—49, 52.

Blekinge museum, Karlskrona: 19.

Bollerups godsarkiv: 126.

Förf:s samling: 1, 3 b, 4—6, 14, 25, 29, 43 a—b, 54, 55.

Gotländskt arkiv, Visby: 17, 18.

Kristianstads museum, Kristianstad: 35, 36.

Lektor Olof Larsson, Växjö: 20.

Nationalmuseum, Kbhvn: 28, 50.

Fredrik Ohlssons fotoateljé, Borrby: Försättsbild, 2, 8, 10, 12, 21, 51, 53.

Håkan Ohlssons boktryckeri, Lund: 30.

Olaus Magnus: 24, 26, 27.

Örups godsarkiv: 37.

ORDFÖRKLARINGAR

Altar- och kapellstiftelse = till ett altare eller kapell överlåten, noga fixerad godsmängd, vars avkastning användes till altarets utstyrsel resp. kapellets underhåll samt som lön till den tjänstgörande prästen.

Enklav = av främmande mark omslutet område (t. ex. ett till socknen A hörande område, som är beläget inne i socknen B).

Fortifikation = befästning.

Fribytare = med privilegiebrev försedd kapare (sjörövare).

Fästa = fast egendom som innehas med nyttjanderätt på livstid.

Försvär (dominium, danskans *herlighed* eller *forsvar*) = "höghetsrätt".

Som juridisk term = "herrlighet". Innehavaren av denna rätt är skyldig att övervaka, att egendomen hålles vid makt och att brukaren (*landbon*) icke betungas av rättsstridiga pålagor. I gengäld åtnjuter han vissa ekonomiska rättigheter (gästeri, dagsverken, körslor, sakfall, städs mål m. m.).

Genbrev = brev som återkallar ett tidigare utfärdat brev eller tills vidare sätter det ur kraft.

Gengärd = matskatt till konungen och hans följe, när denne besöker provinsen ("red om Lande").

Handfästning = den av konungen i samband med hans val avgivna förpliktelsen, enligt vilken han vill utöva sin kungamyndighet.

Landbo = en medeltida jordbrukare, som arrenderar jorden av ägaren och brukar den för egen räkning mot erläggande av en årlig avgift (*landgille*). Se även Försvär (ovan).

Låsfullföljning resp. förföljning till lås = förvärvet av rättarteringets egendomsbrev (låsebrev), som — efter en invecklad rättsprocedur — tillförsäkras innehavaren slutgiltig egendomsrätt.

Pris = av krigsskepp (utelligare) taget byte i form av skepp och skeppslast.

Regest = kort sammandrag av textinnehållet i en urkund.

Registratur = avskriftssamling.

Sakfall (sagefald) = konungens (ovissa) intäkter av böter och förbrutet gods.

Sködebrev = brev som bekräftar egendomsöverlåtelse.

Stockevittne = tingsvittne. Ett rättsgiltigt vittnesbörd av dem, som sitter på [tings-]stockarna som domare.

Transumt = avskrift av vissa punkter i en handling.

Uteliggare = med privilegiebrev försett fartyg, som dag och natt ligger ute till havs för att uppbringa fientliga fartyg.

Åckor = körslor som landbon har att utan ersättning utföra för gårdsägarens räkning.

FÖRKORTNINGAR

med särskild hänsyn till danska läsare.

- ATA=Antikvarisk topografiska arkivet, Sthlm.
avskr.=avskrift.
bl. a.=bland annat.
d.=död.
Da. RA.=Dansk rigsarkiv.
Dens.=densamme.
DKB=Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn.
dok.=dokument.
d.r=dotter.
e.=efter.
ed.=edition.
f. resp. ff.=följande [sida resp. sidor].
g.=gift.
hd=härad.
ibm.=densamme, detsamma.
KB=Kungliga biblioteket, Sthlm.
Kbhvn=Köpenhamn.
KVHAA=Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.
LLA=Landsarkivet i Lund.
LUB=Lunds universitetsbibliotek.
ms=manuskript.
nr=nummer.
o.=och resp. omkring.
orig.=originalbrev.
perg.=pergament.
s.=sida
sign.=signerad.
sn=socken.
s. å.=samma år.
Sthlm=Stockholm.
Sv. RA.=Svenska riksarkivet.
u. d.=utan datum.
u. o.=utan ortsangivelse.
utg.=utgivet, utgivare.
V.=Västra.
Ö.=Östra.
övers.=översättning.
Övriga förkortningar upptagna i litteraturförteckningen.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Aarborg for Dansk Kulturhistorie (ed. Poul Bjerger) 1896, Aarhus 1896.
- Aarsberetn. = Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv (ed. C. F. Wegener) I—VII, Kbhvn 1852—1883.
- Adel. Brevkister = Danske Adelige Brevkister (ed. A. Thiset) Kbhvn 1897.
- "Abnor", *Birgitte* (Birte resp. Lisbeth) *Billes*. De Billers Jensis sønners 16 ahner. Se nedan Lyskander s. X f och L. Weibull (I) s. 41 f.
- Aktstykker til Bornholms Historie, 1327—1621 (ed. J. R. Hübertz) Kbhvn 18[51—]52.
- Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus (ed. J. R. Hübertz) I, Kbhvn 1845.
- Allen, Carl Ferdinand*: De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536, I—V, Kbhvn 1864—1872.
- Andersen J. Oskar*: Skibykrønikens Kildeforhold og Affattelsestid, i [Dansk] Hist. Tidsskr. XI:1 (1944—1946) s. 1—149 och 334—447.
- Andersson, Ingvar*: Skånes historia. Senmedeltiden, Sthlm 1974.
- — *Iwar*: Varmluftsugnar i Vadstena kloster, i FV 1961 s. 110—129.
- — *Thorsten* (I): Lillöhus i fynd och forskning, i Boken om Lillöhus, Kristianstad 1948 s. 7—75.
- — (II): Borgar och herresäten inom Villands härad, i HVH XI (1954) s. 45—55.
- — (III): Glimminge, Lillö och det fasta huset, i Ale 1962:3 s. 35—44.
- Anjou, Sten* (I): Köksavdelningen å Glimmingehus, i FV 1926 s. 148—162.
- — (II): Ett medeltida trädgårdsbord på Glimmingehus, i FV 1927 s. 234—241.
- Antegnelser, Fru Wibeke Podebuskes, om Danske Sager fra 1464 til 1573, i Samlinger til den danske Historie (ed. P. F. Suhm) II:3, Kbhvn 1784 s. 19—33.
- APD = Acta Pontificum Danica (ed. L. Moltesen, A. Krarup og J. Lindbæk) I—VII, Kbhvn 1904—1943.
- Aquilonius, Bertillus Canuti*: Pro Danica nobilitate ostendenda prodromus, ms [med personalhistoriskt-genealogiskt innehåll] i LUB.
- Arbusow* = Liv, est-und kurländisches Urkundenbuch, II:1—3 (ed. Leonid Arbusow) Riga und Moskau 1900—1914.
- Arup, Erik*: Danmarks historie, II:1, Kbhvn 1932.
- Barfod, Frederik*: Danmarks Historie fra 1319 til 1536, II, Kbhvn 1885.
- Barner-Heise* = Konrad Barner og A. Heise: Familien Rosenkrantz's Historie, I—II, Kbhvn 1874—1882.
- Becket, Francis*: Danske Herreborge fra det 16de Aarhundrede, Kbhvn 1904 (Glimmingehus sp. 7).
- Bergström, Rudolf*: Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517—1523, Uppsala 1943.
- Berättelser om de lybeckska beskickningarna i Sverige 1509 och 1541 (utg. genom Lars Sjödin), HH 26:3, Sthlm 1924.
- Bihang till Christiern II:s arkiv. I: Handlingar rörande Severin Norby (ed. N. J. Ekdahl) 4. Afdeln., Sthlm 1842.

- Biärköa Rätten, Thet är: Then äldsta Stadz Lag i Sweriges Rjke (ed. J. Hadorph) Sthlm 1687.
- Bojsen, F.*: Af Møns Historie, I, IV, Kbhvn 1906—1918.
- Boken om Lillöhus, Kristianstad 1948.
- Braunstein, A.*: Två rättsfall rörande Bäckaskogs kloster, i HVH XIV (1957) s. 8—19.
- Bring-Alsing* = Dissertatio historica de Territorio Jerrestad, præs. Sven [Lager]Bring, resp. Joachimus Georg Alsing, diss. 1760 20/2, Londini Gothorum u. å.
- Brunius, C. G. (I)*: Glimminge faste Steenhuus i Christianstads Lehn i Skaane, i [Dansk] Hist. Tidsskr. 1844 s. 565—612.
- — (II): Skånes konsthistoria för medeltiden, Lund 1850 s. 434—461 och 667—669.
- Bruzelius, Nils G.*: Antikvarisk beskrifning öfver Ingelstads, Järrestads och Albo härader, ms 1859—1880 i ATA.
- BSH = Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver (ed. C. G. Styffe) I—V, Sthlm 1859—1884.
- Burman-Fischers Prospector* = Prospector af åtskillige märkvärdige Byggnader, Säterier och Herre-Gårdar uti Skåne — — år 1680 aftagne, ritade och samlade af Ingenieur-Capitain [Gerhard von] Burman, men nu till det allmännas tjenst, förnyade och — — på trycket utgifne [i Sthlm] år 1756 af Abraham Fischer, Adjutant vid Kongl. Fortifikationen. — Nya upplagor 1856 (med beskrivande text av biblioteksamanuensen Karl Ferdinand Lindström) och 1957 (med den beskrivande texten kompletterad av antikvarien William Karlsson).
- Carlsson, Gottfrid (I)*: Sverige och Lübeck år 1509, i HT 1914 s. 149—169.
- — (II): Hemming Gadh, en statsman och prelat från Sturetiden, Uppsala 1915.
- — (III): Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie, i Scandia II (1929) s. 107—133.
- — (IV): Svante Nilssons Finlandsexpedition 1504 och Sören Norby, i HT 1949 s. 41—50.
- — (V): Peder Jakobsson Sunnanväder, i K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 1948—1949, IV, Lund 1949.
- — (VI): Sverige och Polen under medeltiden, i *Dens: Från Erik Segersäll till Gustav Vasa* (KVHAAH, Historiska serien 6), Lund 1961 s. 7—39.
- — (VII): Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie, i *Dens: Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa, Malmö* 1962 s. 84—102.
- Chronicon Genealogicum, Eller Vnderwisning på någon gammal Slächt Med åthskilliga Tidahändelser; Fordom sammanskrefne af Anna Fickes Dotter Bylou, Abbedissa i Wadstena* (ed. J. Peringskiöld) Sthlm 1718.
- Chronicon Skibyense restitutum sive Annales Rerum Danicarum ab An. 1046 usque ad 1534* (Paulus Eliæ; SRD II) Kbhvn 1773, s. 554—602.
- Codex Esrom.* = *Codex Esromensis. Esrom Klosters Brevbog* (ed. O. Nielsen) Kbhvn 1880—1881.

- [*Coyet, Wilhelm Julius*]: Berättelser, Om Troll-Hornet och Troll-Pipan, samt Bergsmän, Troll och Elfvar på Ljungby Gård i Skåne, Sthlm 1775.
- DAA = Danmarks Adels Aarbog (ed. H. R. Hiort-Lorenzen, A. Thiset m. fl.) I ff, Kbhvn 1884 ff.
- Danmarks Riges Historie (ed. Joh. Steenstrup m. fl.) III, Kbhvn 1899—1905.
- Danske Domme = Danske Domme 1375—1662. De private domssamlinger, I: 1375—1553, Kbhvn 1978.
- DAS = Danske adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede (ed. A. Thiset) Kbhvn 1905.
- DBL I = Dansk biografisk Lexikon tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537—1814 (ed. C. F. Bricka) I—XIX, Kbhvn 1887—1905.
- DBL II = Dansk biografisk Lexikon (ed. P. Engelstoft og S. Dahl) I—XXVII, Kbhvn 1933—1944.
- Dipl. Dan. = Diplomatarium Danicum (udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab) Ser. 2, Kbhvn 1938 ff.
- Dipl. Flensb. = Diplomatarium Flensborgense (ed. H. C. P. Sejdelin), I—II, Kbhvn 1865—1873.
- Dittmar, Ulf*: Hans Nielssøn Strelow och hans gotländska krönika, i Gotländskt Arkiv XXXIII (1961) s. 109—140.
- DKR = Danske Kancelliregistranter 1535—1550 (ed. Kr. Erslev og W. Møllerup) Kbhvn 1881—1882.
- DM = Danske Magazin (ed. Det kgl. danske Selskab) I ff, Kbhvn 1745 ff.
- DMR = Danske middelalderlige Regnskaber (ed. G. Galster) I:1 (Hof- og Centralstyre) Kbhvn 1953.
- DRB = Danmarks Riges Breve (udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab) Ser. 2, Kbhvn 1938 ff.
- Dronning Christines Hofholdningsregnskaber (ed. William Christensen) Kbhvn 1904.
- EGJ = Fru Eline Gøyes Jordebog (ed. A. Thiset), Kbhvn 1892.
- Engström, Bengt*: Lindholmens slott och dess öden genom tiderna. Scaniabiblioteket nr 11, Malmö 1931.
- Ericsson, Georg J. V.*: Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medeltidshistoria, Göteborg 1923.
- Erslev = Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513—1596) Kbhvn 1879.
- Fabricius, Knud (I)*: En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede, i HT 1904 s. 199—254 och 273—300.
- — (II): Gotlandske forhold under Iver Axelsön Tot, i Antikvarisk tidskrift för Sverige 17:5, Sthlm 1905.
- FIR = Kong Frederik den Førstes danske Registranter, 1523—1535 (ed. Kr. Erslev og W. Møllerup) Kbhvn 1879.
- FMU = Finlands medeltidsurkunder (ed. R. Hausen) I—VIII, Helsingfors 1910—1935.
- FV = Fornvännen, Meddelanden från KVHAA, Sthlm 1906 ff.

- GHÅ = Gårds härads hembygdsförenings årsbok, Malmö 1935 ff.
- Gillberg, Job. Lor.: Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Christianstads Län uti Hertigdömet Skåne, Lund 1767.
- Gillingstam, Hans: Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, Sthlm 1952.
- GIR = Konung Gustaf den Förstes Registratur, I ff, Sthlm 1861 ff.
- Grieg, Sigurd: Hugg- och stötvåpen fra middelalderen, i Nordisk Kultur XII B, Sthlm 1943 s. 90—133.
- Grönblad, E.: Nya källor till Finlands medeltidshistoria, Kbhvn 1857.
- Hadorph, Johannes: Twå gamla swenska Rijm-Krönikor, I—II, Sthlm 1674—1675.
- Hagnell, Karin: Sturekrönikan 1452—1496, Lund 1941.
- Habr, August (I): Studier i nordisk renässanskonst, I, Uppsala 1913. (Glimmingehus s. 90—95).
- — (II): Skånska borgar. I uppmättningsritningar, fotografiska avbildningar och beskrivande text. Bd V (Glimmingehus) Sthlm 1917.
- — (III): Vasatidens borgar, Sthlm 1917.
- — (IV): Studier i Vasatidens konst, Sthlm 1920, s. 194—210.
- — (V): Skandinaviska adelsborgar från senare medeltid och nyare tidens början, Uppsala 1927.
- — (VI): Nordiska borgar från medeltid och renässans, Uppsala 1930, s. 115—120.
- Hans. U. B. = Hansisches Urkundenbuch, Bd 11 (1486—1500, ed. W. Stein) München und Leipzig 1916.
- Hanserecesse von 1477—1530 (ed. D. Schäfer und Fr. Tehen) I—IX, München und Leipzig 1888—1913.
- HCA = Hyltén Cavalliusföreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok.
- Helgesen, Povl = Lektor Povl Helgesens Historiske Optegnelsesbog, sædvanligt kaldet Skibykrøniken (ed. A. Heise) Kbhvn 1890—1891.
- HH = Historiska Handlingar, bd 39—40 (=Handlingar till Nordens historia 1515—1523) Sthlm 1967—1977.
- Hildebrand, Hans: Sveriges medeltid, bd II, Sthlm 1884—1898 (Glimmingehus s. 225—235).
- Hilfeling, C. G. C.: Journal over en rejse gennen Skåne 1777, ms i Collectio Runologica Wimmeriana No. 253 i DKB (Danske Afdeling); materialet rörande sydöstra Skåne under utgivning genom Curt Wallin i THÅ 1978 ff.
- Hilfelings Skaanske Tegninger, utg. av Dansk-skaansk forening, København 1977.
- Hofman, Tycho de: Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd, III, Kbhvn 1779.
- Holbeck, Jonas: Sockenrelationer för Vallby och Bolshög, dat. "Walby d. 10 junii 1729", i Engeströmska samlingarna, B VIII, 2, 37, s. 83—85, ms i KB, Sthlm.
- HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia, 1—40, Sthlm 1816—1860.
- HT = [Svensk] Historisk tidskrift, Sthlm.
- HTS = Historisk tidskrift för Skåneland (ed. Martin och Lauritz Weibull) I—VII, Lund 1903—1921.

- Huitfeldt, Arild (I)*: Historiske Beskriffuelse om Hues sig haffuer tildragit vnder Kong Christiern den Anden, Kbhvn 1596.
- — (II): Danmarckis Rigis Krønicke, Fol., Bd II, Kbhvn 1652.
- HVH = Handlingar angående Villands härads utg. av Villands härads Hembygds-förening, Kristianstad 1937 ff.
- Jahn, Ferdinand H.*: Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne, Kbhvn 1835.
- Jensen, Chr. Axel*: Danske adelige gravsten fra sengotikens og renaissancens tid. Studier over værksteder og kunstnere, Textbind I (Tiden 1470—1570) Kbhvn 1951.
- Johannesson* = Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut (ed. G. Johannesson; Skånsk senmedeltid och renässans nr 7) Lund 1953.
- Järbe, Bengt*: Ljungby horn och pipa. En studie över de skånska hornrovssägnerna, i HVH XX (1963) s. 5—33 och XXIV (1967) s. 5—19.
- Jørgensen, J. A.*: Bornholms Historie, I, Rønne 1900.
- Kalenderantegnelser, Ejler Brokkenhuses historiske (ed. J. Grundtvig) Kbhvn 1873.
- Kalenderoptegnelser, Claus Billes (i Danske Samlinger, ed. C. Bruun, O. Nielsen og S. Birket Smith, II:5) Kbhvn 1876—1877, s. 56—67.
- Kalkar, Otto*: Ordbog til det ældre danske sprog, I—V, Kbhvn 1881—1918.
- Kanc. Brevb. = Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, 1551 ff, Kbhvn 1885 ff.
- Karling, Sten*: Bernt Notke och gravstenskonsten, i Studier tillägnade Henrik Cornell på sextioårsdagen, Sthlm 1950 s. 143—164.
- Kellerman, G. (I)*: Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan under äldre sturetiden 1470—1497, Sthlm 1935.
- — (II): Kyrka och stat åren 1497—1521 (Särtryck ur KÅ 1938—1940), Uppsala 1940.
- Kindström, Lars-Göran (I)*: Sölvesborgs slott — ett danskt riksfäste, i FV 1944 s. 226—236.
- — (II): Sölvesborgs slott, i Blekingeboken 1945, Karlskrona 1945 s. 9—82.
- Kjellberg, Sven T. (I)*: Visby medeltida bebyggelse, i Gamla svenska städer, h. VIII (1924) s. XII—XLI.
- — (II): Glimmingehus, i Slott och herresäten i Sverige (ed. S. T. Kjellberg): Skåne 3, Malmö 1966 s. 61—81.
- KLNM = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (art. "Borg" m. fl.).
- Kolderup—Rosenvinge* = Udvalg af gamle danske Domme, afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting (ed. J. L. A. Kolderup—Rosenvinge) I, Kbhvn 1842.
- Kraft, Salomon (I)*: Senare medeltiden II. Tidsskedet 1448—1520 (Sveriges historia till våra dagar, 3:2) Sthlm 1944.
- — (II): Tre senmedeltida godsorganisationer (Skånsk senmedeltid och renässans nr 9), Lund 1971.
- Kumlien, Kjell*: Sverige och hanseaterna. Studier i svensk politik och utrikeshandel (KVHAAH 86) Lund 1953.

- Kuylenstierna-Wenster, Elisabeth (I)*: Där ständar en borg . . ., Lund 1926.
- — (II): Ekon ur de skånska herrehusen, Lund 1931.
- KVHAAH = Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Handlingar, Sthlm.
- Källström, O.*: Lindholmens slottsruin. Provgrävning år 1934, i SHA 1935 s. 91—110.
- Larsson, Lars-Olof (I)*: Vägar och förbindelseleder i Varend fram till 1600-talets slut, i HCÅ 1962—1963 s. 93—127.
- — (II): Det medeltida Varend (Bibliotheca Historica Lundensis XII) Lund 1964.
- — (III): Historia om Småland, (2. uppl.) Växjö 1975.
- Lindström, G[ustaf]*: Anteckningar om Gotlands medeltid, I—II, Sthlm 1892—1895.
- Lithberg, Nils (I)*: Glimmingehus, i HTS IV (1910—1913) s. 236—253.
- — (II): Glimmingehus och Gotland, i FV 1927 s. 273—285.
- — (III): Gotlands äldsta jordebok, i Gotländskt Arkiv IV (1932) s. 10—16.
- — (IV): Två krönikor. Ett minnesår i den gotländska historieskrivningens annaler, i Gotländskt Arkiv V (1933) s. 3—10.
- Ljunggren, Gustaf, och Richardt, Fr.*: Skånska herregårdar, I—VI, Lund 1852—1863.
- Ljungmo, Gust. K:son*: Glimmingehus och sydöstra Skåne, Simrishamn 1923.
- Lorenzen, Vilhelm (I)*: Studier i dansk Herregaardsarkitektur, Kbhvn 1921.
- — (II): Middelalderens Byggeskik og Boligforhold i Danmark, i Nordisk Kultur XVII, Oslo 1953 s. 160—215.
- Lundberg, Erik (I)*: Herremannens bostad (KVHAAH, Monografiserien 22) I, Sthlm 1935.
- — (II): Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1100—1400, Sthlm 1940.
- — (III): Svensk bostad, Sthlm 1942 (Glimmingehus s. 103—107).
- — (IV): Borg och herremann. På spaning efter ett förlorat århundrade, i Svenska turistföreningens Årsskrift 1944 s. 193—222.
- , Erik B. (I): Visborgs slott och dess förstöring 1679, i Gotländskt Arkiv 1942 s. 91—102.
- — (II): Visborgs slott (KVHAAH, Antikvariska studier IV) Sthlm 1950.
- Lyder van Freden* = Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517—1520 (ed. L. Ljungberg) Malmö 1960.
- Lyskander, Klavs*: Billeslægtens Rimkrønike (ed. Holger Fr. Rørdam) Kbhvn 1888.
- Lönnroth, Erik*: Sverige och Kalmarunionen 1397—1457, Göteborg 1934.
- LÄU = Lunds ärkestifts urkundsbok (ed. L. Weibull) III—VI, Lund 1900—1939.
- Mannerstråle, C.-F.*: [Överarbetning av Otto Rydbeck: Glimmingehus], Uddevalla 1977.
- MASO = Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, Göteborg 1937 ff.
- Mejborn, R.*: Gamle danske Hjem, Kbhvn 1888 (Glimmingehus s. 3—5).
- MHD = Monumenta Historiæ Danicæ (Historiske Kildeskrifter, ed. H. Rørdam) I:1, Kbhvn 1873.
- Missiver = Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans' Tid (ed. W. Christensen) I—II, Kbhvn 1912—1914.

- Molbech, C.*: Om gamle danske Herregaarde, i [Dansk] Hist. Tidsskr. I:1 (1840) s. 217—226 och 240.
- Molbech-Petersen* = Udvalg af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede (ed. C. Molbech og N. M. Petersen) Kbhvn 1842.
- Mollerup, M., og Meidell, Fr.*: Bille-Ættens Historie, I—II, Kbhvn 1888—1893.
- Mårtensson, Thorsten*: Hälsingborgs slott under medeltiden, Hälsingborg 1934.
- Nordisk Tidsskrift (ed. C. Molbech) I, Kbhvn 1827.
- Noreen, Erik*: Bidrag till fornsvensk lexikografi, i MASO 3 (1941) s. 21—23 (§ 29. Fsv. kättare).
- Olsson, Gunnar (I)*: Sverige och Danmark 1501—1508, i Scandia XX (1950) s. 38—87.
- — (II): Freden i Köpenhamn 1509, i Studier tillägnade Curt Weibull den 19 augusti 1946, Göteborg 1946 s. 313—335.
- Olsson, Martin*: Kalmar slotts historia I (KVHAAH, Monografiserien 31) Sthlm 1944.
- Olsson, P. A.*: Skånes herreborgar ur synpunkten av de fortifikatoriska anordningarnas betydelse för arkitekturen, Lund 1922.
- Ordbog over det danske sprog (udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab) Kbhvn 1918—1956.
- Otterstedt, Uno*: Från gotik till renässans. Skånska kyrkoinventarier i trä och sten under 1500-talet, Lund 1929.
- Palme, Sven Ulrik (I)*: Riksföreståndaren, rådet och den danska frågan våren 1504, i HT 1949 s. 28—41.
- — (II): Riksföreståndarvalet 1512. Studier i nordisk politik och svensk statsrätt 1470—1523. UUA 1949:7.
- Paludan-Müller, C.*: De første Konger af den Oldenborgske Slægt, Kbhvn 1874.
- Reg. Dan. = Regesta diplomatica historiæ Danicæ, I:2 och II:1, Kbhvn 1847—1889. [Reimar Kock]. Ex. Chronico Lubecensi Reimari Kock excerpta, i SRS III:1, Upsalæ 1871—1876 s. 239—274.
- Rep.* = Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis (ed. W. Christensen) 2 R, Bd I—IX, Kbhvn 1928—1938.
- Reutersvärd, Oscar*: Vildmännen i danska riksvapnet och deras halvbroder på Glimmingehus, i THÅ 1976—1977, s. 10—18.
- Rosefontanus = Udtog af en Dansk Krønike fra 1448 til 1552, i P. F. Suhm: Samlinger til den Danske Historie I:2, Kbhvn 1780 s. 166—174.
- R[osencran]tz, A[dele]: Beskrifning öfver Glimmingegård, Malmö 1909.
- Rosencrantz, Holger*: Till Örups och dess ägares historia, 1437—1914, ms i LLA, sign. "Enskilda arkiv nr 104: Örup. A:I: 19—20".
- Roussell, Aage*: Danmarks Middelalderborge (Mennesket og Kulturen 2) Kbhvn 1942.
- Rydbeck, Otto (I)*: Adam van Düren, i Kirkehistoriske Samlinger V:3 (1905—1907) s. 625—649.

- — (II): Kung Hans och "Drottning Kristine", i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, Bd 22, Kbhvn 1907 s. 57—74.
- — (III): Glimmingehus, i Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början: Skåne. Sthlm 1909 s. 245—264.
- — (IV): Två märkliga konstnärer. Adam van Düren och mästaren med signaturen A. S., Sthlm 1918, s. 18—29.
- — (V): Glimmingehus (Svenska fornminnesplatser; Vägledning utg. genom KVHAA nr 7) Sthlm 1932 (samt senare utplagor).
- — (VI): Adam van Düren, i Svenskt konstnärslexikon I (1952) s. 20—22.
- Rydellius, Ellen*: Skånska slott på 8 dagar, Sthlm 1941. (Glimmingehus s. 73—80; Trolle-Ljungby s. 83—89).
- Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (ed. Martin Weibull), Lund 1868—1873.
- Sandblad, N. G.*: Skånsk stadsplanekunst och stadsarkitektur intill 1658 (Skånsk senmedeltid och renässans 2) Lund 1949.
- Schwerin, H. H. von* (I): Tunbyholm och Smedstorp. Två bortglömda renässansborgar i Sydost-Skåne, i SHÅ 1935 s. 17—54.
- — (II): Härlöv och Lillö, i GHÅ IV (1939) s. 31—44.
- — (III): Burman-Fischers Skånska Prospector, Gustaf Fredrik Feldts Suecia-supplement och de "Rålambska akvarellerna", i SHÅ 1949 s. 18—46.
- Schück, Herman*: Rikets brev och register (Skrifter utg. av Svenska Riksarkivet 4) Sthlm 1976.
- Secher* = Kongens Rettertings Domme 1595—1604 (ed. V. A. Secher) Kbhvn 1881—1883.
- SHÅ = Skånes hembygdsförbunds årsbok, Lund 1932 ff.
- Sjödin, Lars*: Arvid Siggessons brevväxling (Gamla papper angående Mora socken, 2) Västerås 1937.
- Sjögren, Paul*: Släkten Trolles historia intill år 1505, Uppsala 1944.
- Skoglund, Alexandra*: De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487, Uppsala 1903.
- Släktbok, Sophie Brahes stora, ms i LUB (sign. Geneal.).
- Släktbok, Thale Ulfstands, ms i Det kongelige Bibliotek i Kbhvn (sign. Thottske Saml., fol., nr 1077).
- Snöbohm, Alfred Theodor*: Gotlands land och folk, Örebro 1871.
- SRD = *Scriptores Rerum Danicarum medii ævi* (ed. J. Langebek) I—IX, Kbhvn 1772—1878.
- SRS = *Scriptores Rerum Suecicarum medii ævi* (ed. E. M. Fant m. fl.) I—III, Upsaliæ 1818—1876.
- ST = Sveriges Traktater med främmande magter III (1409—1520; ed. O. S. Rydberg) Sthlm 1895.
- Stensson, Rune*: Peder Jakobsson Sunnaväder och maktkampen i Sverige 1504—1527, Uppsala 1947.

- Stille, Arthur*: Skånska kyrkors, borgars och herresätens läge, i HTS VII (1917) s. 19—58.
- Strelow, Hans Nielsøn*: Chronica Guthilandorum. Den Guthilandiske Cronica, Kbhvn 1633.
- Subm* = Nye Samlinger til den danske Historie (ed. P. F. Suhm) I—IV, Kbhvn 1792—1795.
- Svahnström, Gunnar*: Gutagård och Peterhof. Två handelsgårdar i det medeltida Novgorod, i Gotländskt Arkiv 1960 s. 35—50.
- Svanberg, Jan*: Adam van Dürens skulpturer i Glimmingehus, i FV 1963 s. 108—124.
- Söderwall, K. F. (m. fl.)*: Ordbok öfver svenska medeltids-språket, Lund 1884—1918. Supplement, Lund 1925—1973.
- Thordeman, Bengt (I)*: Alsnö hus, Sthlm 1920.
- — (II): Omkring trädgårdsbordet på Glimmingehus, i FV 1927 s. 347—350.
- Thun, Egon*: Glimmingehus, i Ale 1966:2 s. 52.
- THÅ = Tomelilla hembygdsrets. Årsbok, I ff, Tomelilla 1967 ff.
- Troels-Lund*: Dagligt liv i Norden på 1500-talet (ed. Knud Fabricius) III, Sthlm 1939.
- TU = Tommarps Urkundsbok 1085—1600 (ed. C. Wallin) I—II, Lund och Tomelilla 1935—1976.
- Tuneld = Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624, ed. John Tuneld (Skrifter utg. av Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. XVIII), Lund 1934.
- Ugglas, Carl R. af*: Dalby-mästaren, i Upplands Fornminnesförenings tidskrift VI (1910—1912) s. 30.
- Ulsig, Erik*: Danske adelsgodser i middelalderen (Skrifter udg. af det historiske institut ved Kbhvns universitet 11) Kbhvn 1968.
- Upmark, Gustaf (I)*: Skånska herrgårdar under renässansen, Sthlm 1894 s. 44—67.
- — (II): Svensk byggnadskonst 1530—1760, Sthlm 1904 s. 82.
- Waldén, Bertil*: Senmedeltiden (Sveriges historia genom tiderna, ed. Harry Maiander, I:3) Sthlm 1947.
- Wallin, Curt (I)*: Vallby kyrka och herrarna till Glimmingehus, i Byahornet nr 20 (1945:4) Malmö 1945 s. 716—724.
- — (II): Guldbyn Tommerup och Ö. Tomarps sparbank, Lund 1951.
- — (III): Sägner kring Glimmingehus, Ystad 1952.
- — (IV): Finnsägner och andra byggmästaresägner i sydöstra Skåne, Lund 1953.
- — (V): Sankta Birgittas kapell i Ystad. Kring en märklig stiftelse, en omdebatterad stadsplan och ett autentiskt "Karl XII—hus", Lund 1961.
- — (VI): Sydöstra Skånes medeltida prästerskap. I: Albo härad, Tomelilla 1976.
- Weibull, Carl Gustaf*: Sölvesborg. Stadens historia genom femhundra år, Sölvesborg 1945.
- *Lauritz (I)*: Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark, i HTS II (1904) s. 38—71.
- — (II): En tillernad förstöring af Glimmingehus, i HTS II (1906) s. 332—335.

- — (III): Adam van Düren, Lund 1906. Tryckt som manuskript. Ingående som s. 46—85 i Dens.: Studier i Lunds domkyrkas historia, Lund 1906.
- — (IV): Historisk litteratur [Rec. av August Hahr: Skånska borgar i uppmättningsritningar etc., speciellt utredningen om Glimmingehus], i HTS VII (1918) s. 166—170.
- , *Martin*: Arkiv-anteckningar rörande skånska herresäten, i Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning, 1872 s. 58—60. (Hintzkes relation 1676 om Glimmingehus).
- Vejde, A.* (I): Ett bidrag till kännedom om södra Värends vägsystem i äldre tider, i HCA 1920 s. 120—135.
- — (II): Borgar och samfärdsleder i medeltidens Varend, i HCA 1925 s. 146—170.
- Wideen, Harald*: Svenska fynd av hypocaust-plattor från medeltiden, i FV 1954 s. 241—245.
- VKM = Vadstena klostrets Minnesbok, "Diarivm Vazstenense" (ed. A. Lindblom) Sthlm 1918.
- Wrangel, Ewert*: En bok om borgar, Malmö 1938.
- Yrwing, Hugo*: Sten Sture, Ivar Axelsson och unionsfrågan 1471—1484, i Scandia 34 (1968) s. 100—163.
- Zahrtmann, M. K.*: Borryngholms Historie, I, Rønne 1934.
- Aberg, Alf*: Skånska slott och deras herrar. En krönika i ord och bild om gårdar och människöden, Sthlm 1960. (Glimmingehus s. 25—33).
- *Gustaf* (I): Gyllebofynd, i Ale 1963: 3 s. 26—32.
- — (II): Utställt [Borgmuseet på Glimmingehus med fynden från vallgravarna], i Ale 1968: 3 s. 54—55.
- Aström, Lars Erik*: Skånska slott och herrgårdar, Sthlm 1948.
- ÆA = De ældste danske Archivregistraturer (ed. T. A. Becker m. fl.) I—V, Kbhvn 1854—1910.
- Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor (utg. av riddarhusdirektionen genom Folke Wernstedt) I:1, Sthlm 1957.

*

Generalkvartersmästaren Johan Hintzkes relation av 1676 om de skånska borgarna har förgäves eftersökts. Som svar på förfrågan i Sv. RA. meddelas 791005: "Det framgår av riksarkivets avskriftsdiarium 1890 att relationen då funnits bland generalguvernörens över Skåne skrivelser till K. M:t 1676. Var den därefter kan ha placerats är ej känt. Följande samlingar har undersökts: Militaria (krigshistoriska samlingen och skrivelser till K. M:t rörande fortifikationen), Skrivelser till konungen, Biographica, Topographica, Strödda historiska handlingar, Manuskriptsamlingen." Som svar på förfrågan i Krigsarkivet meddelas 791016 att relationen förgäves eftersökts i Krigsarkivets Biograficasamling samt samlingarna Militärgeografi och Försvars- och befästringsplaner. Även Landsarkivet i Lund har förgäves gjort efterforskningar. Där

finns de två brev, som skrivits av Hintzke på Glimmingehus i juni 1676 till generalguvernör Fabian Fersen angående borgens rivning. De är signerade Skånska generalguvernementskansliets arkiv D III a:25 (citerade av Lauritz Weibull i HTS II s. 38 ff). För innehållet i Hintzkes relation kan alltså numera endast hänvisas till Martin Weibulls utdrag i Samlingar till Skånes historia 1872 (se ovan).

✱

Även följande förtjänar här noteras:

Arkitekterna H. J. Holms, O. V. Kochs och H. Storcks utgåva av "Tegninger af ældre nordiske Architektur" (3. Saml., Anden Række, Kbhvn 1896) var av förf. sedan länge känd men kom av förbiseende icke med i den ursprungliga litteraturförteckningen. Uppmåtningsritningarna (10 blad i stor folio av såväl exteriörer som interiörer) är de äldsta fackmannamässigt utförda ritningarna i sitt slag. De borde ha omnämnts på s. 162 som ett viktigt inslag i den långa intervallen mellan dansken Mejborg (1888) och svensken Upmark (1904). Detalj av en exteriörframställning får nu pryda bokomslagens framsida. (Bilderna på omslagets baksida utgör en reproduktion av Hilfeldings avritning av "kämpetavlan").

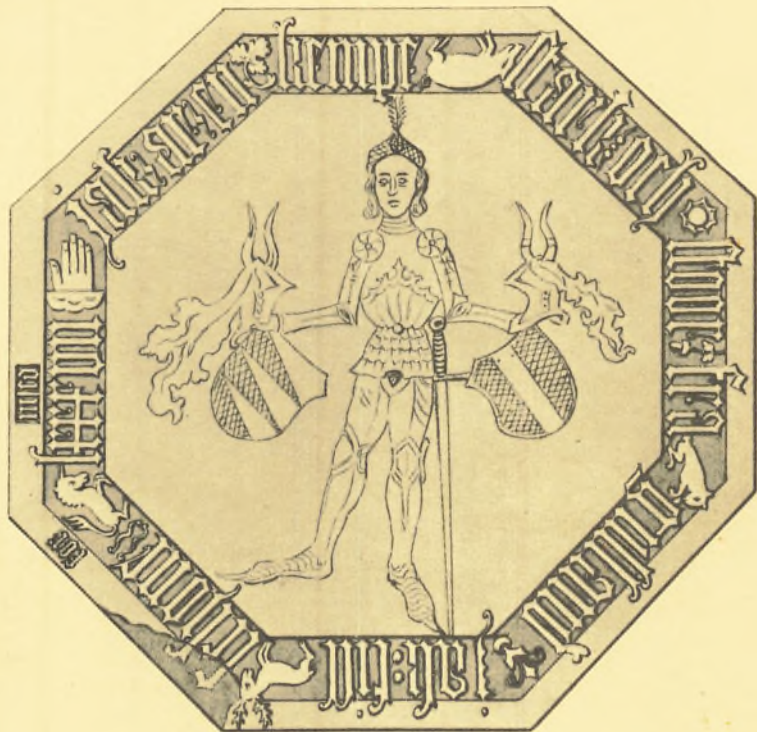
I senaste numret av Heraldisk Tidsskrift (Bd 4:40, tryckt i oktober 1979) upptager tidskriftens redaktör, O. H. M. baron Haxthausen (sign. Haxt.), problematiken kring "Löven og vildmanden på Glimmingehus" (s. 470 f). Med anknytning till Jan Svanbergs och Oscar Reutersvärd's utredningar (se ovan s. 174 f och 188 ff) framlägger han "en tredje teori om de to stenfigurer". Glimmingehus var Jens Holgersens privata egendom. Därför hade han icke rätt att smycka sitt hus med kungliga attribut. Fri-skulpturerna kan sålunda icke återgå på danska riksvapnet. Överallt i borgen "vimler det med heraldik. Men det er udelukkende borgens ejeres og deres hustruers våbener vi ser." Mogens Rosencrantz (d. 1695) och hans hustru, Sophie Bille, uppförde 1654 ett kostall som ny västflygel, dekorerad med en inskriptionssten. Kärnpunkten i den nya teorin är, att makarna kanske samtidigt med denna byggnation "ladet de to figurer opsætte". Lejonet anser han återgå på "Eberstein-løven", som något mer än 100 år tidigare införlivades med Rosencrantzarnas vapen, medan "Vildmannen" återgår på den sköldhållare, som sedan 1507 uppträder i Billevapnet. — Det nya uppslaget är intressant men föranleder ingen ändring av den uppfattning (grundad på Reutersvärd's studie) förf. ovan (s. 188 ff) gett uttryck åt. Den från kostallet stammande inskriptionstavlan förvaras nu på Borgmuseet. Tavlans figurframställning har intet gemensamt med lejonet och "Vildmannen" på Stenhuset, vilka icke kan attribueras någon annan känd stenmästare än Adam van Düren. Denne hade en utpräglad förkärlek för djurornamentik. Stenhuset dekorerades icke enbart med vapenframställningar. Djursymboliken på praktspisen i "riddarsalen" (s. 174 ovan) kan ses som pendang till fri-skulpturerna på borgtinnarna.

Slutligen skall här med tacksamhet noteras att byggmästare Harry Karlsson i Lund stött förf:s ambition med ett bidrag till omkostnaderna för denna bok. Under restaureringsarbetena i Lunds domkyrka kom han att ingående syssla med Adam van Dürens verk.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	7
Släkt- och familjeförhållanden	9
Genealoger inom den Ulfstandska släktkretsen. 9.	
Anfäder, släktnamn och vapensköld. 15.	
Levnadslopp. 17.	
Giftermål och giftermålspolitik. 17.	
Barn och arvingar. 21.	
Sigill. 24.	
Samtida bildmaterial. 25.	
Ulfstandska gravvalvet i Vallby kyrka. 28.	
Lensmannen	35
Det medeltida länsväsendet. 35.	
Tjänstelän. 37.	
Pantlän. 39.	
Ärkebiskopslän. 41.	
Den omdebatterade lensmannen på Visborg. 41.	
Gotenhof. 45.	
Lensmanskap och privatekonomi. 46.	
Den åldrande lensmannen på Sölvesborg. 50.	
Sjökrigaren och riksamiralen	59
Den historiska bakgrunden. 59.	
Det slutande 1400-talets kaparverksamhet. 60.	
Kriget mellan Danmark och Sverige 1497—1498. 61.	
"Vadstenaförbundet" 1501 och upproret mot kung Hans. 65.	
Striderna kring Kalmar 1503—1505. 66.	
Fredsmötet i Kalmar 1505 och dess närmaste följder. 72.	
Strider och fredsförhandlingar 1506—1509. 76.	
Öppet krig mellan danskar och hanseater 1509. 94.	
Sjökriget 1510—1512. 96.	

Riksrådsledamoten och förhandlaren	109
Godsherrn, kaparen och finansmannen	119
"Arv och eget".	119.
Pant- och arrendegods.	124.
Godsstrider.	129.
Kontantinsatser.	130.
Frånvaron av kyrkliga donationer.	131.
Arvskiften.	131.
Jordbruksdrift och administration.	131.
Kaperi och privathandel.	132.
Borgbyggaren	137
Den medeltida nordiska borgarkitekturen.	137.
Tornborgen. Ringmursborgen. Kastellborgen. Det fasta huset.	
Kanontornsborgen.	137.
Jens Holgersen inför borgbygget på Glimminge.	140.
Adam van Düren.	147.
Byggnadshistoria.	149.
Forskningen kring Glimmingehus.	154.
Karaktärsegenskaper och personlighet	179
Urkundsförteckning	203
Släkttavlor	257
Förteckning och karta över förläningar	266
Godsförteckning och godskarta	268
Bildförteckning	272
Ordförklaringar	275
Förkortningar	276
Litteraturförteckning	277
Innehållsförteckning	288

Alla har vi tjuvats av och bävat inför Glimminge Hus – Nordens enda oförändrade medeltidsborg. Men hur kom den till i detta hörn av Skåne? Vem var byggherren, var det ”Jätten”?

Glimminge fasta Stenhus uppfördes av Jens Holgersen Ulfstand under åren 1499–1505. Han är i själva verket sin periods mest väldokumenterade icke-kungliga person i Danmark. Och i denna bok har Curt Wallin – vår utan jämförelse störste auktoritet på sydostskånsk medeltidshistoria – lagt fram hela hans fängslande levnadsberättelse, och med dokumentens stöd skildrat även personligheten Jens Holgersen.

Här finner man också släktkretsen omkring honom, liksom en redovisning av hans enorma jordegendomar. Även hans borg skildras i detalj, dess arkitekt, dess byggnadsmaterial och utsmyckning, allt belyst med delvis unika bilder.

Sammantagna bildar dessa delar en helhet och ger en intressant inblick i ett stycke skånsk–dansk medeltidshist